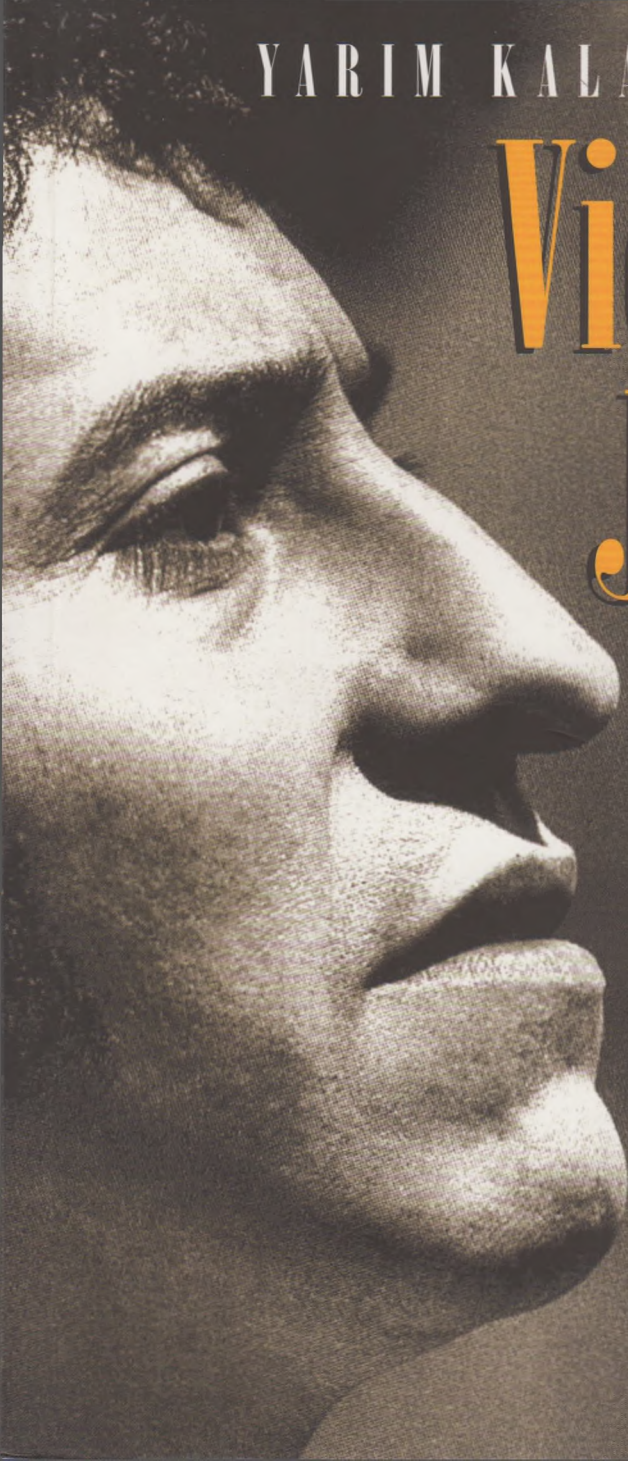
YARIM KALAN ŞARKI

Victor Jara

JOAN JARA

versus

sınırdakiler

Versus Kitap (114)

Victor Jara
Yarım Kalan Şarkı
Joan Jara

Özgün Künye
Victor Jara – The Unfinished Song

Yayına Hazırlayan
Özgür Deniz

İngilizceden Çeviri
Algan Sezgintüredi

Kapak Tasarımı
Bülent Arslan

Sayfa Düzeni
Bülent Arslan

Baskı
Mart Matbaası
0212 321 23 00

ISBN: 978-605-5691-24-0
VERSUS KİTAP Mayıs 2010
© Her hakkı mahfuzdur.

Albay Faik Sözdener Sk.
Benson İş Merkezi No:21/2
Kadıköy / İstanbul 34710
Tel: 0 216 418 27 02 (pbx) Faks: 0 216 414 34 42

www.versuskitap.com
versuskitap@versuskitap.com

Victor Jara

Yarım Kalan Şarkı

Joan Jara

İngilizceden Çeviri
Algan Sezgintüredi

versus

içindekiler

Önsöz	1
Bir Son ve Bir Başlangıç	3
1. Joan	7
2. Victor	29
3. Buluşmamız	65
4. Tiyatro ve Şarkı	87
5. Altmışlı Yıllar	115
6. Silah Olarak Şarkı	137
7. Kapılar Açılıyor	171
8. "Patateslerin Yandığı Yer"	203
9. 'Şarkı için En İyi Okul Hayatın Kendisidir'	225
10. Hiç Bilmeden Sonunu	239
11. Darbe	267
12. Yarım Kalan Şarkı	281
13. Sonrası	289
Kapanış	299

Önsöz

Bugüne dek benle röportaj yapanların ilgi alanlarıyla sınırlı soruları yanıtlayarak sadece bölük pörçük parçalarını aktarabildiğim öykümü bu biçimde ilk kez kendimce anlatma fırsatını bulabildim.

Şili'de askeri darbeden bu yana geçen yıllar boyunca dünyanın her köşesinden pek çok kişi bana o kadar sevgi, dostluk ve destek verdi ki artık ıstırabımı bir kenara atıp mutluluğu anımsayabiliyorum.

Yaşam bana çoğunluğumuzun kendi önyargılarımızın, önceden edinilmiş fikirlerimizin, çevremiz ve hepsinin üstünde, maruz kaldığımız kitle iletişim araçlarının yol açtığı, kimin bize "düşman" veya "yabancı" olduğuna dair yanlış kavrayışlarımızın kurbanı olduğumuzu öğretti. Ama aynı zamanda tüm bu engellerin yapaylığını ve kaldırılıp atılabileceğini de...

Bu Ders, savaş sonrası gittiğim ıstıraplı Almanya'da bulduğum dostluklarla başladı; zaman içinde benim yuvama dönüşen Şili'de devam etti. Şili halkıyla dünya çapında dayanışma hareketi sayesinde, son dokuz yıl içinde görünüşte birbirinden

farklı birçok insanla; Japon kadın işçilerle, Avustralyalı madencilerle ve aborjinlerle, Amerikalı şarkıcı ve öğrencilerle, Doğu Alman çocuklarıyla, Fransız ve İspanyol sanatçılarla, İtalya'da faşizme karşı savaşan eski tüfeklerle, Sovyetler Birliği'nden şair ve gençlerle, Kübalı dansçılarla konuşma ve dostluk kurma şansına eriştim. Neredeyse yirmi yıl sonra mülteci sıfatıyla döndüğüm İngiltere'de de eski ve yeni dostlarım var elbette.

Bu anıları sözcüklere dökme girişimimi tüm bu insanlarla birlikte; yaşadıklarını kısmen paylaştığım tüm Şilililerin, Latin Amerikalıların ve iki kızımın geleceği umuduna adıyorum.

Joan Jara
Londra, Nisan 1983.

Bir Son ve Bir Başlangıç

15 Ekim 1973'te Santiago Pudahuel Havaalam'ndan havalanırken, uçakta bana eşlik eden İngiliz konsolosunun yanında bulunuyor olmaktan öte kendime ait bir kimliğim yoktu... Eskiden her kimdiysem —Dansçı? Koreograf? Öğretmen? Eş?— hiçbiri değildim. Koltuklarına yerleşen iki küçük kızıma baktım: İkisi de solgun ve bitkindi; kimin pencere kenarına oturacağı konusunda bile itişip kakışmıyorlardı. Bana ihtiyaçları vardı; yaşamaya devam edebilmem için onlara ihtiyacım vardı. Santiago Kamu Mezarlığı'nın arka duvarının dibindeki beton bir mezara yerleştirilmiş tabutta yatan adamla birlikte bir parçamın öldüğünü biliyordum.

Arkamda bıraktığım mezarın kabaca yontulmuş alınlığında sadece şunlar yazıyordu:

VİCTOR JARA
14 Eylül 1973

Tarih yanlıştı. O sırada kocamın hangi gün öldürüldüğü kesin-

kes bilinmiyordu. Mezara çiçek konacak yer yaptırmamıştım. Mezarlarda çiçek bırakılsın diye açılan bildik ufak oyuklar boş kaldıklarında çırılçıplak ve mahzun görünür... ama Victor'un mezarının çiçeksiz kalmayacağını, hiç tanımadığım insanların tutuklanma riskini bile göze alarak, mezara tel ve ip parçalarıyla teneke taslar iliştirivereceklerini bilemezdim.

Şok geçiriyordum ama içimdeki esas yara Victor'un çektiği acıydı. Gözümü her kapatışımda ölü bedenini, morgu, geçirdiğim son dört haftanın dehşet görüntülerini, silahsız sivillere uygulanan askeri şiddetin sonuçlarını, had safhada orantısız, inanılması neredeyse imkânsız vahşeti görüyordum.

İçim yarım kalmış bir mücadelenin; düşmanlarının koyduğu ama uymadığı kurallara uyarak barışçıl yollarla toplumlarını değiştirmeye çabalayan bir halkın mücadelesinin hisleriyle doluydu. Sanki bir değil, binlerce, milyonlarca kişiydim... Istırabım kişisel değildi; zorla birbirimizden ayrılmışlığımıza, kimimizin Şili'de kalmasına, kimimizin dünyanın çeşitli köşelerine kaçışmasına rağmen, paylaştığımız ortak ıstıraptı.

Ben gidenlerdendim. Britanya pasaportum vardı ama yirmi yıla yakın Şili'de yaşadıktan sonra İngiltere'ye bir yabancı gibi dönüyordum. İngilizceden çok İspanyolca düşünüyordum. Ne param vardı ne işim; tüm varlığımızı üç valize tıkıştırmıştık ve valizlere giysiden çok fotoğraf, mektup ve plak koymuştuk.

Uçak neredeyse bomboştu. Mülteci seli daha yeni başlıyordu; çoğunluk hâlâ Santiago'daki yabancı konsoloslukları dolduruyor, vize bekliyordu. Zarif ekose takımlı ve enerjik gülümsemeli hostesler gözüme gerçeklikten uzak, kartondan yapılmış gibi görünüyordu. Dümdüz ovasında tüm griliğiyle altımda yiten Santiago'ya bakarken ne zaman geri dönebileceğimi, dostlarımı bir daha ne zaman görebileceğimi düşündüm... Derken çalılıklarla kaplı yamaçlar göründü... Onca tatil geçirdiğimiz Maipo vadisi miydi bu? Ardından muazzam

doruklarıyla sıradağlar, üzerinden kaç kere geçerseniz geçin aklınızı başınızdan alan sipsivri dorukları, kayalıkları ve yapayalnız kar çölü... Ve hoşçakal Şili... Victor'un ülkesi... Kızlarımın memleketi... Memleketim...

Dağlar yitti. Önümüze, Atlantik Okyanusu'na dek uzanan Arjantin pampasının yabanıl tekdüzeliği çıktı. Geleceğin bana neler getireceğine dair en ufak fikrim yoktu. Tek bildiğim acil iletişim, anlatma ihtiyacımdı; ancak evvel ezel iletişim yöntemim dans artık ne mümkün görünüyordu ne de amaca uygun... Onca yıl bana yuvalık etmiş ülkede yaşayan milyonların ıstırabını, konuşamayanlar adına dış dünyaya anlatabilmek için konuşmayı öğrenmem gerekiyordu.

Kızlarım uyuyakalmıştı. Uyanık ve yalnızdım; Victor sanki yanı başımdaymış, elimi uzatsam dokunabilecekmişim gibi geliyordu. Onsuz yaşamayı öğrenmem, onsuz yaşamaya alışmam gerekiyordu; farkındaydım. Ama aynı zamanda, sanki ölürken uzanıp içime doluvermiş gibi, yaşarken ve yanımdayken farkında olduğumdan çok daha fazla bir parçam olacağını da biliyordum. Bunu bilmek hem cesaret veriyor hem de asla yalnız kalmayacağımı söylüyordu. Victor'un davası uğruna mücadelesine şarkıları ve sözleriyle devam edebilmesi için elimden ne geliyorsa yapacaktım. Katilleri, şarkılarımın gücünü kestirememişlerdi...

Uyuyamayacaktım. Birden el çantamı var gücümle tuttuğumu fark ettim. Gevşemeye çabalayarak açtım ve içindeki kâğıtları çıkardım. Üzerinde parmak izlerim, fotoğrafım ve on dokuz sene önce Şili'ye gelen yabancının resmi bilgilerini taşıyan Şili kimlik kartım vardı: JOAN ALISON TURNER ROBERTS... Hemen yanında Britanya pasaportum... Açtım... Pasaport sahibi: Bayan Joan Alison Jara. Victor'un soyadını taşımasına memnundum. Gelecek yıllarda gururla ve meydan okuyarak kullanacaktım.

Manuela ve Amanda uyuyordu. Yaşamlarının onları nerelere sürükleyeceğini düşündüm. Çocukken günün birinde uzak bir ülkeden doğduğum yere mülteci sıfatıyla döneceğimi hiç düşünmemiştim...

1

Joan

İkinci Dünya Savaşı'na denk gelen çocukluğum her an bir yerlerden gelebilecek olan ölümün gölgesinde geçti. Londra'nın gobeğinde yaşıyorduk ve yıllarca çoğu kez daha siren sesleri başlamadan önce, gayri ihtiyari sığınaktaki yataklarımıza giderdik. Geceleri Alman uçaklarının uğultusunu dinlerdik; bombaların ıslık çalarak inişinin ardından, patlamalarla pencerelerin parçalanışını duyar, karanlığın içinde gökyüzünün alevlerle kızıla döndüğünü sezinlerdik. Her seferinde geceyi canlı atlatıp atlatamayacağımızı düşünerek uykuya dalardım.

Hava saldırılarının yoğunlaştığı 1944 yılının Temmuz ayında, bir gün annemle Haymarket Tiyatrosu'nda Ballets Joos adlı bir modern dans topluluğunu izlemeye gittiğimizde hayatım yeni bir yön aldı. Bu deneyim sadece profesyonel dansçılığa giden yolu açmakla kalmadı, aynı zamanda dolaylı yoldan beni Şili'ye bağladı. Üzerimde böylesi büyük bir etki bırakan Kurt Joos'un koreografisini yaptığı *Yeşil Masa* adlı bir bale gösterisiydi. Savaşın insanlara getirdiği dehşete dair güçlü bir mesajı vardı ve ölümün her an gökten inebileceği bir dönemde izlemek, esere ayrı bir önem katıyordu.

Yeşil masa dünya önderlerinin toplandığı herhangi bir zirvedeki konferans masasını simgeliyordu. Zil sesiyle perde kalkıyor, iki piyano "taşlama" türünden bir tango çalarken masa etrafındaki politikacılar zamanlaması hassas ayarlanmış kusursuz hareketlerle birbirlerini övüyor, nutuklar çekiyor, tartışıyor, alkışlıyor, saf tutuyor ve birbirlerine dikleniyordu. Ardından törensel tavırlarla silahlarını çekiyor ve savaş açıyorlardı. Derken yarı iskelet, yarı makine yarı Tanrı havasında ölüm, sanki yerden bitermişçesine beliriyor ve o andan itibaren tüm gösteride egemenlik kuruyordu. Bunu her birinde farklı karakterlerin, kimi gaddarca, kimi başka seçenek bulunmadığından gönüllü ölümlerini gösteren altı sahne izliyordu. Bu sahnelerden birinde, kocasını savaşa yollayan bir kadın, doğasına aykırılığına rağmen, gerilla direnişine katılıyordu. Kadının yaptığı dans, o güne dek gördüğüm alışılmış balelerdekilerin hiçbirine benzemiyordu. Yaşam dolu, dramatik, kışkırtıcıydı. Kadın bana tüm varlığıyla dans eden gerçek birisi, belki bir köylü gibi gelmişti. Orada, o anda, günün birinde bu rolde dans etmeye karar vermiştim.

Küçüklüğümden beri evde bulduğum plakların eşliğinde kendi kendime dans eder, doğaçlamalar yapardım. Daha sonraları dans derslerine girmek için Londra'nın bir ucundan öteki ucuna gittim. Geç saatlerde, herkes çoktan Yeraltı sığınaklarına girmişken eve dönerdim. Ama profesyonel dansçılık aklımın ucundan bile geçmezdi. Dokuz yaşımdan beri gittiğim, daha çok orta sınıf çocuklarının öğrenim gördüğü The North London Collegiate School bizleri üniversiteye hazırlıyordu. Görünüşe göre akademik kariyer yapacaktım. Okuldaki diğer kızların hepsi bahçeli hoş villalarda yaşıyordu; babaları ya ruhban sınıfındandı ya da askerdi. Benim ailem ise epey farklıydı.

Babamı sadece yaşlı bir adam olarak hatırlıyorum ama o yaşlarda bile sert bakışlı mavi gözleri, bir boğa misali enerji ve

gerilim dolu bir hali vardı. Bir kunduracının oğluydu. Herhangi bir eğitim görmemişti ama çok okumuş, açık fikirli bir adam olmuştu. İşçi sınıfı kökeninden ve elleriyle iş görebilmesinden gurur duyardı. Karl Marx'ı okumuşluğuna ve kendisiyle görüşmüşlüğüne karşın gerçek bir sosyalist olamayacak denli benmerkezciydi. En müreffeh döneminde bile işçiliğini gizlemedi; elleri emekçi elleriydi. Bir emekçi gibi giyinir, bir emekçi gibi konuşurdu.

Babamdan yirmi yaş küçük annem de kadınlara oy hakkı hareketine katılmıştı; sosyalistti ve Fenner Brockway[1] için gönüllü sekreterlik yapmış, toplantılarda not tutmuştu. Ama babamla evlendikten sonra politikadan kopmuş, dostlarıyla temasını kaybetmişti. Yaşamını geniş ailesine adamıştı; ara sıra bu sınırlı hayattan pişmanlık duyuyor, kızlarının aynı tuzağa düşmesini istemiyordu.

Babam, kariyerinin doruğunda büyük bir daktilo firmasının müdürlüğünden kendi işini kurmak üzere istifa etti. Londra'nın kuzeyinde, o dönemin epey yoksul bölgelerinden Highbury Place'de iki büyük terk edilmiş ev satın aldı ve hobisiyle (antikacılık) geçinmeye başladı. Evlerden ne var ne yok alıyor, kalıntıları, satamadıkları veya satmaya kıyamadıklarını evimize getiriyor, odalar sonunda içlerine girilmez hale gelene dek doluyordu.

Epey yaş farkıyla ailenin en küçüğüydüm ve bu yüzden neredeyse tek çocuk gibi büyüdüm. Okula başlamamdan önceki yıllarda, gözüme feci ürkütücü gelen evimizde yalnız kalmamak için ev işlerine koşturan annemin eteğinden ayrılmazdım. Annem eski moda sıcak su kazanımıza kömür getirmek için rutubetli taş mahzenlere giderdi; kömürü bu örümcek ağlarıyla kaplı, kapkaranlık, kötücül hücrelerden daracık merdi-

1- The Right Honourable Archibald Fener Brockway, Brockway Baronu (1888-1988): İngiliz savaş karşıtı eylemci ve politikacı.

venli, Nuh nebiden kalma yıkama makineleri ve ütülerle dolu çamaşırhaneye çıkarırdı. Her kömür arama görevi, duvarların gölgelerine saklanmış garip resimler ve haritalarla kaplı uçsuz bucaksız karanlıklara, kitap kutuları, Buda heykelleri, Samuray zırhları gibi akla gelebilecek envai çeşit ama hepsi çürümeye terk edilmiş eşya yığılı merdivenlere ve sahanlıklara yapılan uzun yolculuklar demekti.

En berbatıysa üçüncü katın tek yaşanan bölümü, banyoydu. Büyük... Çok büyüktü çünkü tek ampulü duvarlarda ürkütücü karanlık lekeler ve gölgeler yaratıyordu. Bakır pası kaplı eski mi eski bir gaz ısıtıcısı vardı; yakıldığında önce gümler, ardından yoğun gaz kokusu eşliğinde ip gibi incecik akan ılık su verirdi. Küvet, pençemsi ayakları üzerinde, banyonun tam ortasında dururdu. Yavaşça soğuyan suyun içindeyken etrafımdaki boş odaların karanlık kaosunu ve alt katta, çok, çok uzaklarda olan annemi düşünerek korkardım.

Annem bana peri masalları değil, kendi çocukluğuna ve ailesinin Londra'nın kenar mahallelerinde verdiği yaşam savaşına dair öyküler anlatırdı. Çoktan göçüp gitmiş büyükannesi, Essex kırsalından büyük umutlarla Clerkenwell'e gelmiş ama işliklerde tek seçeneğin çamaşırhanede kölelik olduğunu görmüştü. Bir kazada bacağını yitirmişti; onu hep Londra yolunda, beş parasız ve peşinde bir sürü çocukla hayal ederdim. Onlarca yıl sonrasında annem, kız kardeşlerini o işliklerden uzak tutabilmek için önce çamaşırhanelerde çalışmış, ardından sekreterlik yapmıştı.

Annemle babamın birbirleriyle nadiren konuşmaları da çocukluk kaygılarımı güçlendiriyordu. Ağabey ve ablalarım ülke hizmetine alınmışlardı; o yüzden evdeki kasvetli sessizliğin egemenliğini bozacak fazla bir şey yoktu. Ev hayatım, okulda en yakın arkadaşlarımla bile paylaşmadığım bir sırdı. Onlar gibiymişim gibi davranmaya çalışır, *cockney* aksamyla konu-

şur, kendimi daima gizlerdim. Sadece dans ettiğimde kendimi mutlu, özgür ve herkesle eşit hissederdim.

Yeşil Masa'nın üzerimdeki derin etkisi kalıcıydı. Ballets Joos bir yıl sonra Londra'ya bir daha geldi. İlk perde arası verildiğinde içeriye çaktırmadan girebileceğimi keşfettim ve bu sayede hiç para ödemeden *Yeşil Masa*'yı neredeyse otuz defa seyretmeyi başardım. Sezonun kapanış gününde de nihayet çekingenliğimi yenip kapısına giderek Kurt Joos'la görüşmek istediğimi söyledim.

Hâlâ üzerinde bulunan Ölüm kostümüyle, kafatası maskesinin deliklerinden parlayan kibar bakışlarıyla dar geçite geldi; Ballets Joos'un şu an için bir okulu bulunmadığını —Devon'daki Dartington Hall'da bulunan okulları savaş başladığında kapanmıştı— ama dansımı izleyebileceği Cambridge'deki merkezlerine gelebileceğimi söyledi.

Üç hafta sonra heyecandan neredeyse tamamen elimin ayağımın tutulduğu bir mülakat sonunda Joos tam profesyonel bir eğitim almamın kesinlikle işe yarayacağını ve beni şimdiden kumpanyasının gelecekteki üyeleri arasında görebildiğini söyledi. Sigurd Leeder 1947'de Londra'daki okulunu açtığında, dans eğitimime devam edebilmek için, University College'den kazandığım tarih bursumu, suçluluk duygusu içinde bıraktım.

Joos ve Leeder, Rudolf von Laban'ın öğrencileriydi. Klasik balenin ahenkli harekete dayalı ve biçimsel bakımdan sınırlı yapısına karşı bu ikili, sert ve ani düşüş kalkışlarla dansın özgürleşmesini ve insani çeşitlenmesini savunan bir akımın öncüleriydiler. Bize sadece dans etmek değil, dansı en geniş anlamıyla insan hareketiyle ilintilendirmek öğretildi ve ifade etmek istediklerimiz için yeni biçemler bulmaya yönlendirildik.

1951 yılının Ocak ayında, Leeder ile üç yıllık çalışmanın sonunda nihayet Joos kumpanyasının üyesi olma hedefime ulaştım ve onlara katılmak üzere İngiltere'den ayrıldım.

1933'te Nazi'lerden kaçarak Dartington'a yerleşmişlerdi. Savaş bittikten sonra ise Kurt Joos, Essen şehrinin, Naziler tarafından mahvedilen kültürel yaşamını yeniden kurma peşindeki yetkililerinin çağrısıyla Almanya'ya dönmüştü.

Ballet Joos'a katılmak, bana düşman belletilen insanlar arasında yaşamaya gitmek demekti. Almanya halkı ile Naziler arasında ayrım yapmak o zaman dek hiç aklıma gelmemişti. O yüzden yarısı savaşta askere alınıp görev yapmış Alman meslektaşlardan kurulu karışık bir gruba girmek bana iyi bir insani ilişkiler dersi verdi. Yirmi dört dansçı arasında on ayrı ulustan insanlar vardı. Yedi veya sekiz ayrı dil konuşuluyordu. Bu dansçılardan ikisi Joos'un 1948'deki Şili ziyareti sırasında grubuna aldığı Şilili dansçılardı. Ballets Joos'un üç eski solo dansçısı, Ernst Uthoff, Lola Botka ve Rudolf Pescht, savaş başladığı zaman kaçtıkları bu uzak ülkede bir okul kurmuşlardı. Daha sonra ömür boyu dost kalacağım Şilililerden birisini gördüğüm anı çok iyi hatırlıyorum. Alfonso Unanue, prova yaptığımız Folkwangschule'nin büyük stüdyosundaki geniş pervaza oturmuş, bacaklarını kıvırıp altına almıştı. Uzun boylu ve aşırı zayıftı. İnanılmaz daracık yerlere sığabilecek denli esnekti. Yüzü Fernandel'inkinin ince ve abartılı bir benzeriydi ve hayatımda tanıdığım en yetenekli kişiydi.

Diğer Şilili, henüz gelmeyen gizemli kişiydi... Bu yüzden Joos birkaç balede bana Patricio Bunster'ı eş seçmişti. Onun yokluğunda, bir ayımı, gelmediği her seferde lanet okuyup bir yandan kırk türlü romantik hayal kurarak ve onunla teoride dans ederek geçirdim. Nihayet geldiğinde ise beni adeta şok etti. Patricio bir gemide üç hafta güneş altında kalmış, kopkoyu bir bakır rengi almıştı; kapkara saçları, kocaman kahverengi gözleri ve geniş elmacık kemikli, kanca burunlu, Peru Yerlisi işi kâseleri andıran bir yüzü vardı.

26 yaşındaki Patricio benden daha olgun, kendi koreog-

rafileriyle ilgili bir sürü fikirle dolu ve Avrupa'da kaldığınca mümkün mertebe çok şey öğrenmeye azimliydi. Hayatımda tanıdığım, komünist olduğunu söyleyen ilk kişiydi ve aynı zamanda son derece yetenekli bir dansçıydı. Ona çılgınca tutulmam uzun sürmedi. İlişkimiz genel anlamda mesleğimiz etrafında dönüyordu. Alfonso'yla İspanyolca konuştuklarında duyduğum akıcı seslerden hiçbir şey anlamıyordum ama şansıma Patricio İngilizce biliyordu. Ortak noktamız çoktu. Onun yaşamı da *Yeşil Masa*'yı Santiago'da izledikten sonra değişmişti. Öyle etkilenmişti ki mimarlık okuduğu üniversiteyi bırakmış, Şili'de dans eğitimi alan ilk delikanlılardan biri olmuştu.

İzleyen iki yılı çoğunlukla otobüsle Avrupa'yı turlayarak ve her gittiğimiz yerde nadiren bir geceden fazla kalarak geçirdik. Gösterilerimizdeki asaletle, yaşadığımız hayatın sefilliği arasında tuhaf bir zıtlık vardı. Tek gecelik oyunlar muhtemelen her grubu biraz histerikleştirir; biz hep yorgunduk ve her günü aynı düzenle geçiriyorduk: otobüs yolculuğu, tiyatro, gösteri, otel... Uzun turnelerde günler birbirinden adeta yaşadığımız sorunlara göre ayrılırdı: duşlu veya duşsuz tiyatrolar; kahvaltıda yumurta veren veya vermeyen oteller; kısa yolculuklar –belki iki saat– veya uzun yolculuklar –sekize kadar– ya da bir defasında otobüsün Hollanda'da buz tutmuş bir dereye düşmesi türünden, rutini bozacak dramatik olaylar... Bir yerde tek geceden fazla kalmak lükstü ve uykumuzu almak ya da sürekli sorunumuz olan yıkanma ihtiyacımıza çözüm anlamına gelirdi.

1952'de, kumpanyayla birlikte birinci yılımı henüz doldurmuşken *Yeşil Masa*'daki kadını, yani *guerillera* (gerilla) rolünü oynama hedefime ulaştım. İngiliz ve Amerikan bombardımanıyla mahvolmuş kentlerin harabelerinde bu rolü oynamak çok farklı bir deneyimdi. Faşizmin Avrupa'ya neler getirdiğini gördüm. Rotterdam'da, Kassel'de, hepsinden öte Berlin'de, bir

zamanlar kentin merkezleri olan yerlerde molozlarla dolu boş arazileri ve tüm dehşeti yaşamış seyircileri gördüm. *Yeşil Masa*, sergilediğimiz her yerde aynı ortak etkiyi yaratıyor, perdenin kalkmasıyla hem oyuncular hem seyirciler arasında başka hiçbir balede görülmemiş elektrikli bir hava doğuyordu.

1953 yılı baharında, yedi haftalık Britanya turnesinin ardından –benim için çok heyecan vericiydi çünkü Londra'da ilk defa profesyonel anlamda dans etmiştim– kumpanya dağıldı. Essen şehri maddi desteğini çekmişti. Patricio, Sigurd Leeder ile birlikte eğitimine devam için bir yıl daha Londra'da kalmaya karar verirken, ben de para kazanabilmek için Drury Lane'de sahneye konacak *Kral ve Ben*'in seçmelerine katıldım. Oyunun içinde sahnelenen oyunda Siyam geleneğine göre bir kadının oynayacağı "Kötü" karakter Simon Legree[2] rolüne seçildim. Son giysili provalardan birinde düşüp belimi incitmem dışında –ciddi sonuçları sonradan ortaya çıkacaktı– son derece olumlu bir deneyimdi.

Patricio ile 1953 yılının Ekim ayında evlendim. Düğün günümde bile sahnede dans etmek durumunda kaldım ama Patricio'nun kulis yerine izleyiciler arasında oturması dansımı çok daha özel kıldı.

Patricio 1954 yılının Mart ayında Şili'ye döndü; dört ay sonra gideceğim Şili hakkında, Patricio'nun vatanı olması ve Ballets Joos'unkiyle kısmen aynı repertuara sahip bir bale kumpanyasının bulunması dışında pek bilgim yoktu. Dünya atlası üzerinde uzun ince bir kurdele gibi duran bu yabancı ülke, geleceğim olacaktı.

1954 Temmuz'unda annemle vedalaşıp Liverpool'dan *S.S. Cuzco*'ya binerken biraz paniğe kapılmam haliyle şaşırtıcı de-

2- Harriet Beecher Stowe'un kölelik karşıtı romanı *Tom Amca'nın Kulübesi*'ndeki hırslı köle sahibi. Romanda anlatılanlar *Kral ve Ben*'de bir dans gösterisi halinde sergilenir.

ğildi. Altı haftalık uzun deniz yolculuğu, bir yandan "Kendi Kendine Öğrenme" kitabından İspanyolca çalışırken bana düşünecek zaman sağladı. Belki beyhude bir formda kalma çabasıyla hergün çevredekilerin şaşkın bakışlarına aldırmadan küpeşte demirlerine tutunarak bar çalışmaları yaptım. Kalan zamanımın büyük kısmını pruvadan deniz kuşlarını ve yunusları seyredip, güneşin ve Atlantik'in koca dalgalarının tadını çıkararak geçirdim.

Gemi Panama Kanalı'na yaklaştığında ve Pasifik kıyısından güneye doğru ilerlemeye başladığında gözüme çarpan Güney Amerika manzaraları açıkçası pek cesaret verici değildi. Panama o kadar çok Amerikan denizcisiyle doluydu ki bir an yanlış ülkeye geldiğimi zannettim. Lağım kokuları ve yoksulluk, Kolombiya'daki dev fareler, sokak köşelerinde sırtlarında bebekleriyle oturan ve turist fotoğraflarındaki parlak renklerden yoksun yırtık pırtık giysili, toz toprak içinde Peru Kızılderililerini ilk gördüğüm Callao, Şili'nin kuzeyinde, çöl ortasında ıssız görünüşlü limanlarda çocukların gözlerinde usanmadan dolanan sinekler...

Patricio ile birliktelik fikrine sarılmama rağmen fena sıla hasreti çekmeye başlamıştım. Yaşamım tümüyle dansçılık, bir kumpanyaya aidiyet, çalışacak bir tiyatro, iyi eğitmenler elinde öğrenim, prova yapılacak bir stüdyo ihtiyacı etrafında kuruluydu. Teoride tüm bunların Şili'de varlığından haberdardım ama yolculuk boyunca gördüğüm yoksulluk ve yalıtılmışlıkla hiçbirini bağdaştıramıyordum.

Santiago'ya varış, karla kaplı muazzam doruklarıyla göğe ve kente hâkim, uzanıp dokunulabilecek denli yakın görünen And dağlarıyla karşılaşmak demekti. And dağlarını bir kez görünce, Şilili çocukların manzara resimlerinde neden hep dağ sıralarının bulunduğunu hemen anlıyordunuz.

Manzaranın yabansı asaleti haricinde kentin özellikle hoş bir yanı yoktu. Sokaklar tekdüze, dik açılı bloklar arasına diziliydi ve bu yoğun, gürültülü trafiği kaldırmayacak denli dardı. Her şey, tıpkı Heathrow Havaalanı gibi geçiş sürecindeydi sanki. Sürekli bir yerler yıkılıyor, tamir ediliyor veya yeniden dikiliyordu. Sık yaşanan depremler çoğu binayı yerle bir etmişti. Yeni teknikler yüksek binaların inşasına çok sonraları izin verecekti. Kentte Yoksulluk ve çöküş havası egemendi: Her şey eskiydi ama hiçbir yerde Avrupa'daki kentlerin kültürel geçmiş hissi yoktu. Yukarıdan, San Cristobal Tepesi'nden bakıldığında kentin merkezi, üzerine asılı kötücül bir sis bulutunun altında, uçsuz bucaksız tozlu düz damlardan oluşmuş bir deniz gibi görünüyordu.

Barrio alto, yani Santiago'nun "yukarı mahallesi" havanın daha temiz olduğu And dağlarının eteklerine kurulu lüks semtti. Geniş, gölgeli caddelerinde çeşitli mimari tarzlarda yapılmış, bakımlı, büyük bahçeli, yüzme havuzlu villalar sıralanmıştı. Kâhyaların, uşakların, bahçıvanların, hizmetçilerin çalıştığı bu evlerin girişlerinde hep devasa Amerikan limuzinleri vardı. Biz Bustamente Parkı'nın karşısında, kent merkeziyle *barrio alto*'yu ayıran, pahalı apartmanlar ve eski evlerden kurulu hattaki ufak bir dairede oturacaktık.

Gelişimden kısa süre sonra bir akşam hava soğur ve kararırken eve dönüyordum. Kaldırımda ilk bakışta kilim yığını sandığım bir karartı gördüm. Adımlarımı sıklaştırıp geçerken, yanında yatan aç görünüşlü sokak köpeği hırladı. Yakından bakınca, yırtık kilimin altında birbirlerine sarılmış, binaların kazan dairelerinin kaldırıma yaydığı sıcaklıkta uyumaya çalışan iki küçük çocuk gördüm. Bunlar yoksul köylerinden kaçıp, kentte dilenerek, çalarak, çöp karıştırarak yaşamaya çabalayan, *los pelusas*[3] denen çocuklardandı. Görünüşleri içim-

3- Terim, "geleceğin suçluları" iması taşır. (y.h.n.)

de öyle bir öfke kıvılcımı çaktı ki, galiba politik eğitimimin başladığı an, o andı.

Ben çoğunlukla hikmeti kendinden menkul bir ayrıcalıklar uçurumunun öte yakasındaydım. Artık ait olduğum bu toplum akraba evlilikleriyle yoğrulmuştu. Soyadları sınıfları belirliyor ve aristokrat kabul edilen ufak aileler grubunu tanımlıyordu. Kadınların hem anne hem baba soyadlarıyla birlikte kendi soyadlarını da korumalarına şaşırmıştım. Ama bunun kadına olan saygıdan çok, kimliği kesin olarak belirleme ve "iyi" ismi koruma saplantısından kaynaklandığı fikrindeydim. Adım artık Joan Turner Roberts de Bunster'di. Buradaki "de"ye lütfen dikkat edin; bana doğrudan kadının erkeğin malı olduğu mesajını veriyormuş gibi geliyordu.

Şili toplumu puf börekleri kadar çok katmanlıydı. Katmanları arasında, başlarda tam kavrayamadığım önemli farklar vardı. Bir defasında bir arkadaşım beni tatil için güneydeki büyük malikânesine davet etmişti; geniş bağları ve şarap tesisleri vardı. Bir gün öğle yemeğinde kocası gayet lakayt bir tavırla greve gidecek veya herhangi bir başkaldırıya kalkışacak her köylüyü gözünü kırpmadan vuracağım söyledi. Her komünist öldürülmeli, dedi. Gülünç tarafı, daha sonradan pijamalarıyla *siesta*sından[4] kalkıp eşim Patricio'ya hakaret sayılabilecek sözleri yüzünden özür dilemek için koşturmasıydı. Eğitim için çocuklarını Avrupa'ya gönderen, Milano'da operalara, Londra'da tiyatrolara giden, giysilerini Paris'ten alan, hatta evlerinde İngilizce veya Fransızca konuşan aileler grubundandı bu insanlar. Şili oligarşisiyle, yani *los pitucos*'larla böyle tanıştım.

O aralar öğrendiğim terimlerden bir diğeriyse *roto* idi. Elimdeki sözlüğe göre "bozuk, kusurlu, yararsız" anlamına geliyordu ama günlük konuşma dilinde yoksulları ve mülksüzleri

4- Siesta: Öğle uykusu.

belirtmek için kullanılıyordu. Bir takım fiziksel özellikler de terimin kapsamındaydı: Kızılderili hatları; kara saç ve ten; kısa boy ve tembellik; yalancılık ve alkoliklik; yoksulların doğasında var kabul ediliyordu. Aynı zamanda *el roto chileno*, büyük bir yurtsever olduğu farzedilen, sıkıntı içindeyken bile nüktedanlıktan vazgeçmeyen bir tür soytarıya karşılık olarak kullanılıyordu. Düzenin, düşük sınıfların haddini ve yerini bilmesi için yarattığı ısmarlama bir karakterdi bu.

Bana gelince: Şili'ye iyice alışmama rağmen hâlâ bir *gringa*ydım. *Gringa* kimi zaman sevgiyle ama genellikle hakaret vurgusuyla yabancılara takılan addı. Kişinin espriden pek anlamadığını, daha çok kazıksı ve *deslavado* –soluk veya yavan; sanki yıkanınca rengi kaçmış gibi– olduğunu belirtiyordu. Ama *gringa* olmanın belli bir züppe tarafı da vardı. Toplumdaki konumum kendiliğinden yükselivermişti çünkü göründüğü kadarıyla insanlar kültürden parafinli ocaklara kadar ithal her şeyi üstün görüyordu ve özellikle İngiliz olmak, sanki Kraliçe'yle akrabaymışsınız gibi doğrudan *pituco* olarak algılanmanıza yol açıyordu.

Santiago'daki bale kumpanyası Ballets Joos'tan çok farklıydı. Burada dansçılar düzenli maaş alan ve emeklilik hakkı olan birer memurdular. Ballets Joos'un güvencesizliğine karşın o yoğunluğu ve hızı burada yoktu. Çok az gösteri yapılıyordu ve provaya çok fazla zaman kalıyordu. Gün ortasında herkes yemek yemeye evine gidiyor ve uzun bir *siesta*nın ardından saat dört civarında yeniden çalışmaya dönülüyordu.

Bale nadiren turneye çıkıyordu —gösterilerin çoğu Santiago Belediye Tiyatrosu'nun kırmızı kadifeli ve yaldızlı atmosferinde yapılıyordu— ve çıktığında; koca bir senfoni orkestrası, kırk veya daha fazla dansçı, büyük sahne dekorları ve debdebeli kostümlerin karıştığı büyük bir çalışma söz konusu oluyordu. İçine büyük koroların girdiği *Carmina Burana* gibi büyük yapımlar ise sadece Santiago'da sahnelenebiliyordu.

Bu ağırbaşlı hava; orkestra ile kısmen bale kumpanyasının, büyük bir ulusal kurumun, yani Şili Üniversitesi'nin bünyesinde bulunmasından ileri geliyordu. Kırklı yılların başlarında Halk Cephesi kültürel hareketliliği uyandırmaya çabalamıştı ve üniversitenin müzik fakültesi bünyesinde bir *Instituto Extensión Musical* kurulmuştu. Enstitü bunun üzerine bir senfoni orkestrası, bir bale kumpanyası ve büyük bir amatör koro yaratmıştı. Fakülteye ayrıca bir tiyatro kumpanyası ve drama okulu da eklenmişti.

Üniversitenin özerkliği, sık sık değişen hükümetlerin yeni girişimler karşısındaki kaprislerine tampon oluşturacak şekilde özenle korunuyordu. Avrupalı (daha sonraları Kuzey Amerikalı) egemen etkilere rağmen birçok Şilili sanatçının çalışmasını ve gelişmesini sağlayan yerel bir kültürel hareket başlamıştı. Yalnız bu korumanın dezavantajları da vardı: Çalışmaların dışarıdaki olaylar ve kişilerden kopuk ilerlemesine yol açıyordu. Oligarşinin kontrolünde, seçkinci ve kapalı bir ortam ortaya çıkmıştı. İşin özü, ellili yıllarda üniversite bir çeşit fildişi kuleye dönmüştü ve Halk Cephesi'nin kökünün ülke toprakları olmasını arzuladığı kültür hareketi düşü henüz gerçekleşmemişti.

Kumpanya veya genelde bilindiği adıyla Şili Ulusal Balesi, Ernst Uthoff tarafından kurulmuştu ve hâlâ onun yönetimindeydi. Uthoff aşırı sinirli ve heyecanlı, dansçıların çoğunun büyük saygı duyduğu; ama aynı zamanda provalarda aniden parlayabildiği için çekindiği uzun boylu, yakışıklı bir adamdı. Yorumlarında çok kibar olabildiği gibi çok kırıcı da olabiliyordu. Şili'de yıllardan beri yaşamışlığına rağmen hâlâ fazlasıyla Alman'dı ve İspanyolcayı koyu bir aksanla konuşuyordu. "Maestro" Uthoff'un müthiş bir tiyatro sezgisi vardı ve hem tema hem tarz açısından tümüyle Avrupalı olmakla birlikte, sahnelediği baleler büyük başarı kazanıyordu.

Patricio ve Alfonso, Avrupa'dan dönüşlerinde kumpanyaya sadece dansçı olarak değil, aynı zamanda yönetmen olarak da katılmışlardı. Çalışma hızını artırmaya çalışmış daha da ötesi; sürekli turne yapılmasında, kayda alınmış müzik kullanarak gerektiğinde orkestra bağından kurtulmak gereğinde ve -ideal gözükmeyen- sadece Santiago dışında kalan tiyatrolarda oynamaya hazır olmakta ısrar etmişlerdi. Basit olanaklarla çok şey yapılabileceğini Ballets Joos'taki deneyimlerimizle öğrenmiştik.

Benim durumum bakımından ise, zaten az bulunan fırsatlar için rekabete katılacak bir yabancının varlığı huzursuzluk yaratmıştı. Ama belirgin bir beğeniyle kabul edilmemden ötürü bu durum uzun sürmedi. Derhal çalışmaya koyuldum ve yığınla rol aldım. Ballets Joos'ta oynadığım *Yeşil Masa*'daki kadın gibi roller -ve *gringa*lığımdan dolayı, gariptir-, bir dizi ateşli, duygusal rol üstlendim. En zevkle oynadıklarımdan biri Uthoff'un *Carmina Burana* yorumunda, yuvarlak bir masa üstünde derviş dönüşleri yaptığım ve bir grup sarhoş tarafından sağa sola fırlatıldığım taverna sahnesindeki kırmızılı kadın rolüydü.

Bolca zamanım olduğundan, önce fakülteye bağlı ve kumpanyaya dansçı yetiştiren okulda, daha sonra oyunculara hareket dersleri sunan tiyatro okulunda da ders vermeye başladım. Özellikle ders vermek gibi bir merakım yoktu ama beklenti ve heves dolu öğrencilerle karşılaşınca insanlarla İspanyolcamı kullanarak daha fazla ilişki kurar oldum. Ayrıca öğretmeye değer bir şey de bulmuştum: Sigurd Leeder'ın yönteminin büyüklüğü, hem modern hem klasik birçok eğitmenin yaptığının aksine sabit bir ideal veya korse misali öğrenciye kendi tarzını belletmek yerine, her birine kendi yeteneklerini geliştirecek alanlar sunmasındaydı...

Bu arada Patricio ile Alfonso mücadelelerini kazandılar ve

Bale 1956'da ilk orkestrasız turnesine güneyde başladı. Artık orkestra lüksünden yoksun olsak da, küçük tiyatrolu kasabalara gidebilecektik. Bütün bunlar birçok binayı yerle bir eden büyük 1960 depreminden önceydi ve bu tiyatroların bazıları, mesela Concepciön'daki epey büyüktü. Ama hepsi kullanılmamaktan farelerin işgali altında, son derece pis ve berbat durumdaydı.

Güneye ilk trenle gece yolculuğum heyecan vericiydi çünkü bilmediğim bir yerlere gidiyordum. Sabah uyandığımda tren, Aracaunia Kızılderililerinin İspanyol istilasına direnişlerine atfen La Frontera adını almış bölgeye yaklaşmıştı bile. Trenin penceresinden uykulu bakışlarımı ve sarsılarak uyandırılışımı hatırlıyorum: karşımda yalnızca diğer tepeler arasında bembeyaz karla kaplı zirvesiyle hayatımda ilk kez karşıma dikilmiş bir yanardağ görmüyordum; İngiltere'den ayrıldığımdan beri görmediğim koca ağaçlı yemyeşil geniş bir arazi ve üzerinde çamur ve dallardan yapılmış, *rucas* denen kulübecikler de vardı. Mapuche Kızılderililerinin yerleşiminden geçiyorduk.

Güneye inen yol boyunca dağlar, kimi zaman uzaktan, kimi zaman dibimize kadar gelerek ama hiç eksik olmadan bize eşlik etti. Ormanlardan, içdenizleri andıran göllerden ve geniş nehirlerden geçtik. Her durakta trene, güneyin yağmurundan korunmak için hazırlanmış kalın ve ağır, doğal yünden el örmesi battaniyeler satan köylüler dalıyor, kadınlar baharatlı domuz eti ve kırmızıbiberli sandviçler satıyordu.

İlk gösterimizi, Güney Kutbu rüzgârlarının aralıklarından ıslık çaldığı ve yerel köpek nüfusunun da provalara katıldığı esintili Puerto Mont spor salonunda yaptık. Ziyaretimiz büyük olaydı çünkü buralarda herhangi bir teatral etkinlik ender görülüyordu. Fakat özünde Avrupalı repertuarımız bana bile buralar için fazlasıyla yabancı geldi.

Ertesi gün onurumuza bir *curanto* düzenlendi. Kulağa bir

tür abrakadabra gibi geliyor, ama aslında balık ve türlü deniz ürününün bol bulunduğu bu bölgeye has bir yemekti. Midye, istiridye, deniztarağı ve başka birçok deniz kabukluları, *picoroco*[5] ve *piure*, domuz eti parçaları, soyulmamış patateslerle birlikte bir çeşit kovaya dolduruluyor ve sıcak taşlarla dolu bir kuyuda yavaşça pişiriliyordu.

Karışım saatlerce piştikten sonra topraktan çıkarılıp yeniyordu. Curanto sağlam mide isteyen bir yemekti ama bolca şarapla birlikte yendiğinde lezzetinin dünyada eşi benzeri yoktu. Uyarıcı etkisine rağmen ertesi günkü gösteri için pek iyi hazırlık sayılmazdı.

Sonraki turnelerden birinde kuzeye gittik. Burada arazi çok farklıydı; güneyin nemli yeşilliğinin yerini uçsuz bucaksız çöller, rengârenk kaya oluşumları ve grimsi bodur makiler alıyordu. Dev pasifik dalgaları sadece deniz kuşlarının yaşadığı muazzam ve ıssız kumsalları dövüyor ama daha kuzeye çıkıldıkça deniz azgınlığını bırakıyor, hiç yağmur yağmayan tekdüze, sıcak bir iklim devreye giriyordu.

Iquique'de, tümüyle el yapımı, tahta oyma koltuk ve locaları olan, güzeller güzeli, ahşap, ufacık bir tiyatroda dans ettik. Saralı Bernhardt ve diğer bazı Avrupalı sanatçılar burada çoğu milyoner ve İngiliz nitrat madeni sahipleri veya yöneticileri için dans etmişti. Mekânın daha nahoş anıları da vardı: 1907 yılında, grev yapan üç bin maden işçisi, karıları ve çocuklarıyla birlikte maden sahiplerinin yolladığı askerlerce Santa Maria de Iqueque okulunun önünde katledilmişti.

Atacama çölünün içlerindeki dünyanın ikinci büyük açık bakır madeni Chuquicamata'ya ulaşmak için ay yüzeyini andıran, uzaklarda göl seraplarının titreştiği bir arazide dökün-tü otobüsle dört saat yol almamız gerekti. Bir sürü Amerikalı-

5- Yenebilen deniz kabuklusu.

yı bir arada görmek ve onlarla olmak için çok tuhaf bir yerdi burası.

Şili'deki bu binlerce kilometrelik ilk gezilerim bana zamanda elli yıl geri gitmek gibi gelirken, çevrenin sıradışı güzelliği, okyanus ve dağlar ülkedeki yoksulluk ve sefaleti görmemi güçleştirmişti. Profesyonel dansçının benmerkezci, çalışma ve prova disiplinleriyle dolu katı yaşamını sürdürüyor ama sanki bir kozanın içinde yaşıyordum. Atacama çölüne veya Mapuche topraklarına gidiyorduk belki ama yine de kendi mikro-iklimimizde yolculuk ediyorduk.

Ama üniversitenin, büyük şair Pablo Neruda'nın deyişiyle "kozmopolit aristokrasi" hizmetindeki "resmi" kültürel hareketiyle Şili halkının büyük çoğunluğunun yaşadığı gerçeklik arasındaki çelişkileri fark etmemem için sahiden aptal olmam gerekirdi. Önce siyasi kaçak, ardından sürgünken yazan Neruda bu durumu değiştirme kıvılcımlarını bizzat ve herkesten çok çakan kişiydi. Patricio'nun Avrupa'ya getirdiği kitaplardan biri Neruda'nın, okunmaktan sayfaları iyice solup yıpranmış *Canto General*'iydi. O sıralarda İspanyolcam yoktu ama derin şiir zevkinden çok ötelere uzanan bu kitabın Patricio için önemini kavramıştım. Kitap Patricio'ya, koreograf sıfatıyla ifade etmek istedikleri için temel görevi görüyordu.

Bu dönemde, yani ellilerin sonunda, Neruda'nın ikinci eşi Delia ile ("La Hormiguita") oturduğu Santiago'daki Avenida Lynch'teki evi, insanların fikir tartışmak ve dinlemek için toplandığı, kendi içinde bir kültür merkeziydi. Birçok eylem buradan başlıyordu çünkü Neruda bir eylem şairiydi. Patricio'yla oraya ilk defa, Şili'ye gelişimin ilk yılında, bir güz Pazar günü gittim. Üzümlerin ağırlığından dalları eğrilmiş bağda yemek yedik, ardından Neruda bize koleksiyonunu gösterdi: dünyanın hemen her yerindeki kumsallardan bizzat topladığı deniz kabukları; her boydan, kimisinin içi gemili şişeler; garip veya

kaba kartpostallar ve aralarında pek sevdiği pipoya dönüştürülmüş porselen elin de bulunduğu diğer "kitsch" nesneler... Neruda'nın tarih barındıran nesnelere düşkünlüğünü bilen Patricio yanında İngiltere'deki kadın hakları hareketindeki gösterilerden birinde kullanılmış ve ardından soluğu Londra'daki evimin bodrumunda almış bir polis copu getirmişti.

Öyle İngiliz ve öyle saftım ki bir şairin yarattığı etkiye, insanların ağzının içine bakmasına, her sözcüğüne sıkı sıkıya tutunmasına şaşakalmıştım. Her yeni kitabı sabırsızlıkla bekleniyordu ve "Pablo'nun Evi"ne davet edilmek büyük onur sayılıyordu. Gözüne pek *gringa* görünmüşümdür herhalde ama bana gayet kibar davrandı. Ben bahçede dolanırken genizden gelen sesiyle Patricio'ya, "Güvercini andırıyor," demiş. Her zamanki gibi aptal görünüyordum muhtemelen.

Kısacası Neruda'nın kültürel etkisine dair ilk izlenimim yüzeyseldi. Özellikle *Canto General*'in yayınlanmasından sonra neden büyük önem taşıdığını, kendi dansım dahil bütün kültürel alanlara etki ettiğini sonradan ve peyderpey kavradım. Neruda, *Canto General*'i yazma fikrinin aklına 1938'de, İspanya İç Savaşı ve Garcia Lorca'nın ölümü hâlâ anılarında taptazeyken geldiğini söylüyordu. Santiago'nun merkez sebze halindeki işçilere şiir okumaya çağrılmıştı ve hazırlıksız yakalandığı için ne okuyacağını bilememişti. Mecburen son yazdığı şiiri, "España en el corazón"u (Yüreğimdeki İspanya) okumuştu. Ardından olanları şöyle yazıyordu: "Edebiyat kariyerimin en önemli olayı gerçekleşti. Dinleyenlerin bir kısmı alkışladı, diğerleri başlarını öne eğdi. Ardından hepsi birden kafalarını bir adama çevirdiler. Bir sendika lideriydi belki; diğerleri gibi giyinmişti, belinde bir bohça vardı; kocaman elleriyle sandalyesinin arkalığını tutarak ayağa kalktı ve "Yoldaş Pablo, biz unutulmuş insanlarız," dedi, "Hayatımda hiç bu kadar duygulanmamıştım." Ardından hüngür hüngür ağlamaya başladı."

Neruda bunu yaşadıktan sonra şiirinin tarih, coğrafya ve her şeyden öte, ülkesinin ve kıtasının gerçek insanlarını içermesi gerektiğine karar vermişti. Bu örneği bütün bir sanatçı nesli izledi ki o dönemlerde Latin Amerika *için getirdiği değişim önemli bir devrimdi.*

Canto General; bu olayı izleyen, Neruda'nın komünist parti üzerindeki baskılar sonucunda kaçarak ve gizlenerek geçirdiği on yıllık dilimde yazılmıştı. Neruda eserine Şili'ye adanmış bir şiir diye başlamıştı ama Macchu Piccu harabelerini gezdikten sonra çalışmasını tüm Latin Amerika kıtasının kökenlerini temsil eden bir şiire dönüştürmüştü.

Şili'ye gelişimin beşinci yılında Patricio Latin Amerika dans tarihine geçen balelerinden birini sahneledi. *Calaucán*, Meksikalı besteci Carlos Chávez'in vurmalı çalgıları eşliğinde, *Canto General*'in üç dizesini temel almıştı. Patricio çalışmasında, Neruda'nın şiirsel imgelerine dalmıştı; Kolomb-öncesi sanat eserlerini, Maya ve Aztek yontuculuğunu, İnka çömlekçiliğini, Arcaunia Kızılderililerinin mücevher ve dokumalarındaki biçimleri incelemişti. Temanın büyüklüğüne karşın özünde görsel ve kinetik bir sentez olan çalışması, kısa bir baleydi. Kostüm ve dekor tasarımlarında Meksika duvar sanatçılarıyla çalışmalar yapmış Şilili ressam Julio Escamez görev aldı.

Balenin adı bile bir sentezdi. *Calaucán;* Aracaunia ve Aymara dillerinden, tomurcuk anlamına gelen *Callán* ile başkaldıran anlamına gelen *aucán* kelimelerinin birleşimiydi. Bale üç bölümdü: Sessizlik içinde ve Amerika'nın Ana'sının simgesel figürünün doğum yapmasıyla başlıyordu. Kolomb öncesi yontuları andıran tek bir figür; doğumun kasılmalarıyla yavaş bir kreşendo dahilinde topraktan büyüyen bir ağaç misali yükseliyordu. Doğum anında vurmalılar devreye giriyor ve fonda stilize bir güneş aydınlanıyordu. Ardından çaba, büyüme, doğurganlık ve cinsellik bir yer sarsıntısıyla bütünleşiyordu. Birinci-

den türeyen ikinci sahneyse hiyerarşik toplumu temsil ediyor, zorba bir tanrı çevresinde ayinsel toplanmayı, insan kurban edilişini ve Aztek imparatorluğunu anlatıyordu. Üçüncü sahne İspanyol istilasını, Analar ve çocuklarının birer savaşçıya dönüştüğü mücadeleyi ve yerli halkın katledilişini betimliyordu ve bilinçli tekrarlanan doğum sahnesiyle yerli Amerika'nın devamlılığı vurgulanıyordu.

Calaucán'ın yaratılış sürecinde bulunmak ve Ana rolünü canlandırmak heyecan vericiydi. Baleye ilgi, ilk gösteriden önce bile yoğundu ve pek çok insan provaları izleyebilmek için izin istiyordu. Hepimiz büyük bir adım atıldığını ve gelecek için önem taşıyan bir girişimin yapıldığını hissediyorduk. Eleştirmenler daha ilk geceden bu görüşü paylaştılar. Gala sonunda kulise gelenler arasında Pablo Neruda da vardı; Patricio'ya yaptığıyla gurur duyması gerektiğini söyledi.

Diğer yandan Patricio'yla verimli profesyonel ilişkimiz evliliğimizi kapsamıyordu. Kendimizi işimize öyle vermiştik ki yaşamayı unutmuştuk. Evlendiğimizde çok toydum. Duygusal bağımlılığım, bana yabancı bir ülkede yaşamak yüzünden şiddetlenmişti. Tek referans noktam mesleğimdi. Ve koreograf sıfatıyla Patricio bu alanda da egemen roldeydi. Esasen son derece düşünceli, ince bir insandı ama rolü oynayan veya dinleyen kişi konumum, genelde hükmedici yapımla feci çelişmeye başlamıştı. Sokağa çıktığımızda Patricio'nun, Kızılderili geleneğine göre birkaç adım önümden hızlı yürümesi ve benim içerleyerek ama tek söz etmeden peşinden gidişim, bana ilişkimizi simgeliyormuş gibi geliyordu.

Profesyonel anlamda aramızdaki müthiş anlayışa rağmen evliliğimiz solup gitti. Çok geçmeden Patricio'nun kumpanya dansçılarından, daha önce Şili güzeli adayı seçilmiş, provalara motosikletiyle gidip gelen bir genç kıza tutulduğunu fark ettim. Dayanabileceğim bir durum değildi. Daha beteri, ha-

mileydim. Ayrıntısına girmeyeceğim, berbat bir dönemdi ama sinirsel çöküntüye girmeme yol açtığını söyleyebilirim. Evliliğimiz, Manuela doğmadan önce sona erecekti.

1960 Mayıs'ında, Manuela henüz bir aylık değilken Şili'nin güneyi, Santiago'dan Chiloe adasına kadar tüm coğrafyayı değiştiren bir felaketle sarsıldı. Aynı anda patlayan altı yanardağın yarattığı depremler, sismografların kaydedemeyeceği denli büyüktü. Dağlar yerlerinden oynadı, akarsuların yatakları değişti ve Chiloe'de koca tankerler karaya vururken Puerto Saavedra adlı kıyı kenti, ta Japonya ve Yeni Zelanda'ya ulaşan dev dalgaların altında yitti. 22 Mayıs'taki ana depremden sonra sarsıntılar uzun süre devam etti. Santiago, diğer yerlere nazaran daha az zarar görmüştü ama devam eden sarsıntılar, ülkenin güneyinden gelen felaket haberleriyle birleşerek içimde adeta bir lanetlenmişlik hissi doğuruyordu. Şili'de yaşayınca ufak tefek sarsıntılara alışılıyordu ama bu seferki çok farklıydı. Tarih öncesine dayanan bir boyu vardı; sanki herkese Şili'nin nasıl And dağlarıyla Büyük Okyanus arasına, güvenilmez bir konumda yerleştirildiği hatırlatılıyordu.

O günlerde yaşadığım dehşet, anılarımda kişisel kâbuslarımla karışıyor. Yatağımda hasta ve derin depresyonla yatarken sallanan avizeyi izlemek, mobilyalardan gelen çatırtıları duymak ruh halimi yaşanan felaketlerle paralel konuma çekmişti. Sona geldiğimi hissediyordum ve binanın üstüme çökmesi bile umurumda değildi. Yaşama tutunmamı ve kendimi bırakmamamı sağlayan tek şey minnacık bebeğim Manuela'ya sorumluluğumdu. Doğum sonrasında anesteziden uyandığımda yanımda bulmuştum kızımı: Yatağımın yanında, küçük bir beşiğe yerleştirmişlerdi ve kocaman gözleri açıktı. Sanki beni suçluyor, beni neyin içine attın böyle, diyordu. Ben de bilmiyordum; içine daldığımız karmaşadan çıkış göremiyordum. Geçmişe bağlı, bitmiş, çaresiz bir duruma zincirliydim;

zihnim fır dönüyordu. Umutsuzlukla, öfkeyle, hatta nefretle doluydum.

Patricio'nun beni terk edişinin ardından kendimi tümüyle yararsız ve Şili'de istenmeyen bir yabancı görmeye başlamıştım. Britanya'ya geri dönemeyecek kadar uzun kalmıştım burada; kuyruğu kıstırıp geri dönmek fikrini kendime yediremiyorum. O kışın ayrıntılarını fazla hatırlamıyorum ama büyük kısmını hasta geçirdiğimi biliyorum. Bedenim iyileşmeyi reddediyordu sanki. Patricio'yla çalışma fikrinin imkânsız görünmesine rağmen birkaç defa provalara dönmeyi denedim. Ama her seferinde sağlığıma yenik düştüm. Omurgamda sorun vardı ve uzun bir tedavi; hatta söylediklerine göre belki ameliyat geçirmem gerekiyordu. Bana elimde tek kalan şey gibi görünen kariyerime devam etme fikri belki de tümüyle aptalcaydı.

Bu bunalımlı dönemimde, boğucu bir öğleden sonrasında kapımda çekingen bir tıklama duydum. Kimin gelmiş olabileceği merakıyla kapıyı açtığımda karşımda, apartmanın karanlık koridorunda bembeyaz ışıldayan dişli bir gülümseme buldum. Elinde çiçeklerle kapıma dikilen tıknaz, kara kıvırcık saçlı ziyaretçim, tiyatro okulundaki öğrencilerimden Victor Jara'ydı. İçeri aldım ve çiçekler için teşekkür ettim. Yanlış hatırlamıyorsam, ilgi duyduğu Japon Noh tiyatrosuyla ilgili, bulabileceği bir kitap bilip bilmediğimi sormaya gelmişti. Sohbetimiz kısa sürdü sürmesine ama bir anlığına bile olsa umutsuzluğum azalmıştı. Öğrencilerimin beni hatırlaması iyi gelmişti.

2

Victor

Uzun ve sıcak yazın sonlarında, yıldızlarla süslü, parlak göğün altında kocaman bir ateş, kupkuru toprağa çömelmiş erkekli, kadınlı ve çocuklu bir grubu aydınlatıyor. Bu insanlar altın rengi mısırların kabuklarını soyuyor, yığınlar halinde topluyor, alçak kerpiç evlerin kiremit çatılarında kurutmak üzere yaymaya hazırlıyorlar. Folklor ve batıl inancın gündelik yaşama karıştığı, mobilyaların civardaki sazlardan yapıldığı, dükkânsız, pişmiş topraktan yemek kaplarının komşu köy Pomaire'den alınabildiği, Santiago'ya yetmiş kilometre mesafede ama kentten son derece uzak, Talagante tepelerinin eteklerine kurulu ve ana yolla tek bağlantısı asfaltlanmamış, toprak bir yol olan minnacık Lonquen köyü burası

Mısırlar olgunlaştığında, *inquilinos*, yani büyük arazilerde ırgatlık yapan köylüler, kendileri için yetiştirdikleri azıcık ürünü sırayla ve kendilerine ait tek zaman olan geceleri birbirlerine yardım ederek topluyorlar. Upuzun çabanın sonunda geceyi *chica*[6]

6- Sert, yarı-mayalanmış üzüm suyu

içip öyküler anlatarak ve gitar eşliğinde geleneksel şarkılar söyleyerek şenliğe çeviriyorlar. Yaşı yeten çocuklar erişkinlerle birlikte çalışırken daha ufaklar mısır yığınları arasında ve ateşin etrafında, çevrelerindeki karanlıktan ürkerek koşuşturuyor.

Victor'un çocukluğuna dair aklında kalan en eski anısı buydu. Nasıl yere yatıp yıldızları seyrettiğini ve annesinin ateşin başında gitar çalıp şarkı söyleyişini, çevresindekilerle sohbet edip şakalaşmalarını anlatmıştı. Annesinin şarkılarını dinleyerek uyuyakalırmış hep...

Lonquen köyü tümüyle Ruiz-Tangle ailesine aitmiş. Bir kilise, bir okul ve iki yanına ırgat evleri dizili kaldırımsız bir sokaktan ibaret köyü çevreleyen arazinin tümü aileye aitmiş ve ailenin kocaman malikânesi her yana hâkim bir yükseklikteymiş. Güçlü ve son derece zengin Ruzi-Tangle ailesi, Şili oligarşisinin üyesiymiş. Sınıflarının diğer üyeleri gibi, mülklerini neredeyse tamamen feodal bir düzen altında idare ederlermiş. Her *inquilino* için etrafı ufak bir bahçeyle çevrili bir ev ile daha uzakta gene ufak bir toprak parçası ayrılırmış; bahçe ve bu ufak arazide kendilerine yetecek yiyeceği (genellikle mısır, fasulye ve patates) yetiştirirlermiş. Irgatlara verilen bu araziler genellikle en verimsizleriymiş ve buralarda bir şeyler yetiştirmek çok zormuş. Yevmiye çok düşükmüş ve genellikle un, şeker, *mate*[7] ve belki yılda bir defa giysi yapacak kumaş karşılığı ödenmeden kesilirmiş.

Bunlara karşılık *patron* yoğun emek talep edermiş. Her hane en az iki erkek işgücü vermek zorundayken, kadınların da ayrı görevleri varmış. Çocukları çalışamayacak kadar küçük ırgatlar, işgücünün eksik kalmaması için yiyecek ve yatak karşılığında durumları kendilerinden daha kötü durumdaki birisini "işe almak" zorundaymışlar.

7- Özellikle Arjantin'de yaygın ve su kabağından içilen bir bitki çayı.

Lonquen'deki ırgat evleri bir örnekmiş: Hepsi kerpiçmiş, damları kıvrık toprak tuğlalarla kaplanırmış ve ön ve arkalarında birer veranda bulunurmuş. Evlerde pencereleri kepenkli üç küçük oda olurmuş. Elektrik yokmuş ve odalar mumla ya da gaz lambasıyla aydınlatılırmış. Su ya kuyudan ya da yakınlardaki dereden alınırmış; yemekler evin dışındaki toprak ocaklarda pişirilirmiş.

Manuel Jara ile eşi Amanda, çocukları Maria, Georgina (Coca), Eduardo (Lalo) ve o sıralar en küçükleri olan Victor ile birlikte, Lonquen'in en ucunda, Ruiz-Tangle ailesinin arazisinin bitip Fernando Prieto'nunkinin başladığı yerde oturuyormuş. Manuel ince uzun, esmer, teni rüzgâr ve güneşten köseleye dönmüş bir adammış. Irgatlığın getirdiği ağır yük yüzünden hayata küskün, sert birisiymiş ve çocuklarına ek işgücü gözüyle bakarmış. Victor, 6 veya 7 yaşlarında babasıyla tarlalara gitmeye başlamış. Bazen babası müthiş bir kıyak yapıp sabana oturturmuş ama Victor genellikle öküzün yanında, toprağı yaran tahta sabanı çeken koca hayvanı gün boyu yönlendirmekle uğraşırmış.

Sımsıkı tuttum ve
Batırdım sabam toprağa
Çalıştım yıllar yılı
Şaşmamalı yıpranmama.

Uçuyor kelebekler, cırlıyor çekirgeler
Kararıyor kardıkça tenim
Ve parıldıyor güneş, parıldıyor, parıldıyor.
Ter beni, ben toprağı sürüyorum,
Durmadan, dinlenmeden.
('El arado') –sürülmüş toprak–

Amanda kısa boylu, tıknaz, gülümsemesi yüzünü ışıldatan bir kadınmış. Şili'nin güneyindeki Ñuble eyaletinin Quiriqina adlı küçük bir kasabasındanmış ve Mapuche kam taşıyormuş. Babasını tanımamış ve annesinden hiç bahsetmezmiş. Düğünlerde, cenazelerde ve hasatlarda söylenen şarkıları ta çocukluğunda öğrenmiş. Gür, tatlı bir sesi varmış ve çalışkanlığından dolayı gördüğü saygının yanında, eğlencelerde aranan kişilerdenmiş.

Victor, sıklıkla yaşanan bebek ölümlerinde annesiyle birlikte, çocuğu yitiren ailenin evine gidermiş. Tuhafmış ama ölünün ardından geçirilen geceler hep kutlamalar yapılırmış çünkü insanlar, ölen bebeğin bir *angelito* (küçük melek) olduğuna ve cennette ebeveynini beklerken Tanrı'nın kulağına onlar için birkaç iyi söz fısıldayacağına inanır veya inanmak istermiş. Geleneğe göre bebeğin bedeni, beyaz kâğıtlara sarılır ve gerçek çiçek alacak güçleri olmadığından el yapımı kâğıt çiçeklerle süslenip oturur konumda toprağa verilirmiş.

Ardından gece boyu şarkı söylenirmiş. İlk birkaç saat, yaslı ebeveyni teselli amacıyla *canto divino*, yani ağırbaşlı dinsel şarkılar okunurmuş. Ama sabaha doğru daha dünyevi içerikli *canto a lo humano*[8] geçilirmiş. Müzikal biçem ve şarkı söyleme –her dizenin sonunda sesin alçalıp kelimelerin yuvarlandığı tuhaf bir söyleme şekli– gelenekselmiş ama dizeler, şarkıcılar tarafından biteviye doğaçlanırmış. Victor, şarkı söyleyen annesinin yanına, mum ışığında yarı uykulu kıvrılır, ağlamaları, hıçkırıkları, sabaha karşı başlayan sarhoş kahkahaları dinlermiş.

Birçok Şilili köylü kadın gibi, Amanda da evinin direğiymiş. Her gece hamur yoğurur, topaklarca *tortilla* yapar, sabah kahvaltıya ekmek hazır olsun diye sönen ateşin külleri arasına

8- *Canto divino* ve *canto a lo humano* sırasıyla dini ve dünyevi içerikli folk şarkı türü.

gömermiş. Sabah közler arasından topakları çıkarıp yanık kısımları temizlenen bu yiyecek aç çocuklara muazzam lezzetli gelirmiş. Amanda evin arkasındaki küçük bahçede sebze eker, birkaç tavuk ile bir domuz beslermiş. Ayrıca keçi sütü sağarmış ve et fazlasıyla lükse girmekle birlikte ailesinin gayet düzgün beslenmesini sağlarmış.

Her akşam, karanlık çökmeden yakacak toplamak çocukların göreviymiş; Lalo ile Coca, peşlerinde Victor'la birlikte, bir balta ve büyükçe bir bıçakla ormana gider, kucaklarında domuz için topladıkları otlarla boylarından büyük dal demetlerini sürükleyerek dönerlermiş. Amanda aile bütçesine destek için elinden geleni yaparmış; çocuklarıyla yamaçlardan topladığı otları, yumurtalarla birlikte sepetlere doldurup haftada bir defa yakınlardaki Talagante kasabasının pazarında satarmış. Bazen de kalan sütlerden peynir yaparmış.

Amanda ilave gelir olsun diye eve bir de kiracı almış. Bu kişi köy okulunun öğretmeniymiş. Adama oda vermenin dışında yemek de pişirir, çamaşırlarını, aileninkilerle birlikte yıkarmış. Victor bu durumdan çok memnunmuş çünkü öğretmen gitar çalıyormuş ve bu sayede dinlemekle kalmıyor, aleti eline alabiliyormuş. İlk akorlarını o zaman öğrenmiş. Annesi ona bir şey öğretemeyecek denli meşgulmüş.

Victor, Lalo'yla aynı yatakta, ebeveyn odasında yatarmış. Kışlar çok soğuk geçmesine rağmen Amanda her sabah çocukları erkenden kaldırır, kahvaltıdan önce derede yıkanmaya yollarmış. Ayakkabıdan haberleri yokmuş. Motor lastiğinden kesilmiş tabanlı, el yapımı deri sandaletler giyerlermiş. Giysileri de pek inceymiş; sabah ayazında okula koşarak giderlerken hep donarlarmış.

Victor küçükken bile annesiyle babasının arası pek yokmuş. Anlaşıldığı kadarıyla aile geçindirme sorumluluğundan kaçmak isteyen babası gittikçe daha tersleşmiş. Çok içiyor,

kimi zaman tüm işleri Amanda'ya yıkıp günlerce eve uğramadığı oluyormuş. Döndüğündeyse sarhoş ve öfkeli oluyor, Amanda'yla kavga ediyor ve kadını dövüyormuş. Çocukları da dayaktan geçirdikten sonraysa oturup hizmet beklermiş. Evde yaşanan bu şiddet Victor'un içini babasına karşı hayatı boyunca üstünden atamayacağı bir öfkeyle doldurmuş.

Anılarımda yüzü babamın
Duvarda bir delik...
Çamurlu çarşaflar,
Toprak zemin,
Gece gündüz çalışan
Ağlayıp inleyen annem...
('La luna es muy linda') -Ay çok güzeldir-

Daha küçücükten annesine yardım etme sorumluluğu taşıdığım kavramış Victor. Aileyi bir arada tutan, Amanda'nın iyimserliği, çalışkanlığı ve Victor'un deyişiyle, "zorlukları katlanılır kılışı" imiş.

Ev kavga ve gürültüyle dolduğunda Victor eve bakan tepeye kaçar, sükûneti yüksekte ararmış. Tepenin üstünde kötü ruhları uzak tutmak için dikili bir haç, bir de Şeytan Basamağı adı verilen büyük bir çıkıntı varmış. Ürkütücü bir yermiş ama Victor kimi yaz günleri bu sıcak kayanın üstüne yatar, aşağıda alabildiğine uzanan verimli ovaları, yerleri kavak ve söğütlerle belirlenen sulama kanallarını ve uzaklarda kıyıya bakan sıradağları seyredermiş. Arkasında dorukları karlı And dağları, çevresinde şekilden şekle girmiş kaktüsler, kuru çalılar, katırtırnakları ve yamacın çıplak kayaları olurmuş. Çekirgeler ve kertenkeleler dolaşırmış etrafında. Böceklerin hareketlerini izler, ilgisini çeken taşları toplar, yatağının altına saklarmış. Coca daha sonraları, "Victor daima her şeyin biçimine ve dokusuna

dikkat ederdi," demişti. Ama akşam çökmeye başladığında yamaçtan kıçüstü kayarak iner ve bizzat şeytan peşindeymiş gibi evine koşarmış.

Şeytan, Victor'un çocukluğu boyunca, yaramazlık yaparsa ebedi ceza için cehenneme alıp götürüverecek gerçek bir figür gibi tepesinde dolanmış. Evde radyo yokmuş ve yaz gecelerinde yetişkinler verandada oturup öyküler anlatırmış. Kardeşleriyle beraber yatan Victor bu mırıltılı konuşmalara kulak kabartır, kötü ruhlardan, çevreye dadanıp insanları korkutarak soyan yarı insan-yarı keçi kadın *La Calchona*'dan, peşlerine düşmeye kalkanı alıp götüren ışıklardan, şeytanın ziyaretlerinden bahseden bir sürü öykü dinlemiş.

Aile Pazar ayinlerine düzenli katılmazmış ama bazı dinsel törenler yaşamlarının elzem parçalarıymış. Dinselden çok batıl inanç yüzünden evin rızkı için son derece gerekli paralarını kötü şansı uzak tutsun diye Meryem adına kiliseye yatırırlarmış.

Yanar durur kandiller,
Bir şeylere sığınmalı kişiler.
Nereden gelecek para
Ödemek için inanca?
Ölesiye korkuturlar hep garibanı
Ki beslensinler acılarından
Ki örtsünler sefaletlerini
Aziz imgeleriyle.
('La luna es muy linda')

Viktor'un hayatında batıl inançlar ve sihirli şeylere dair izler, siğil tedavisi gibi ufak tefek olanlarından, neredeyse "altıncı his" denebilecek bir tür öngörme yeteneğine dek belirgin biçimde yer tutardı.

Çocukların huyları birbirinden çok farklıymış. En büyük-

leri Maria, yaşına göre çok olgunmuş. Coca "Erkek Fatma" tiplerdenmiş ve kız "şeylerinden" hiç haz etmezmiş. Lalo'yla takılırmış ve iyi dövüşürmüş. Birlikte, sadece en küçük ve en sessizleri olmasından ötürü değil, ama aileden bağımsız, başına buyruk havaları yüzünden de sinirlendikleri Victor'la alay ederlermiş.

Manuel cahilmiş. Tek derdi çocuklarının tarlada kendisine yardım edecek kadar iş öğrenmesiymiş. Ama Amanda'nın fikirleri farklıymış. Okuma yazma biliyormuş —onun konumunda birisi için pek sıradışıymış— ve çocuklarının mümkün en iyi eğitimi görmelerinde kararlıymış. Hepsini okula yollamış ve devam etmelerini sağlamış.

Victor çok iyi bir öğrenciymiş. Her şeye ilgi duyar, öğretmeni sorularıyla bunaltır, konuları, fikirleri sünger misali emermiş. Dönem sonu müsamerelerinde doğaçlama skeçler oynar, oyunculuğu pek beğenilirmiş. Sınıfta oybirliğiyle *El mejor compañero* —en iyi arkadaş– seçilmiş ki bu, sadece en sevilen öğrenci değil, aynı zamanda sınıf adına konuşacak kişi anlamına geliyormuş.

Dördü de Lonquen'deki çocukluklarını mutlu günler diye anardı. Manuel'in eve gelmeyişleri ve zorlu şartlara rağmen hiç aç kalmadıklarını ve aile hissini koruduklarını anlatırlardı.

Tüm bunlar günün birinde, Amanda dışarıda süt sağmaya gittiğinde çocuklar evde yalnızken aniden sona ermiş. On üç yaşındaki Maria çamaşır yıkıyormuş. Ocağın üzerinde bir kazan dolusu kaynayan su varmış ve Maria, ateşi canlandırmak için bir kütüğü sıkıştırmaya çalışırken kazan üstüne devrilmiş. O çığlıklar atarken diğer çocuklar ne yapacaklarını bilememiş. Maria can havliyle koşup kendisini dereye fırlatmış. Coca yardımına koşmuş ve Amanda geldiğinde kızı Santiago'daki bir hastaneye kaldırtmayı başarmış çünkü köylerinde ne doktor ne de başka bir tıbbi yardım olanağı varmış.

Maria'nm bir yıl hastanede kalması gerekiyormuş ve Amanda o sıra ailenin en küçüğü Roberto'ya hamileymiş. Maria'nm kardeşlerine bakabilmesi sayesinde dışarıda ek para kazanabilen Amanda, Manuel'e güvenemeyeceğini düşünerek çocuklarım köyde bırakmadan iş bulma umuduyla Santiago'ya taşınmaya karar vermiş.

* * *

Mimar Eiffel'in tasarladığı pik demir yapılı Santiago Merkez İstasyonu, Şili'nin güneyi ve çevresindeki kırsalla bağlarını koparmamış bir semttedir. Her sabah yedi sularında gelen Puerto Montt ve Temuco trenleri, pançolar, battaniyeler ve kırmızı copihue çiçekleri satmaya gelmiş Mapuche Kızılderilileriyle ve tavuklarıyla, sosisleriyle, eşyalarıyla kente göç eden köylülerle doludur. İstasyondan bacaklarının taşıyabileceğinden uzağa gidemeyecekmiş gibi görünen bu insanlar Talagante, Isla de Maipo ve Santiago'ya yakın diğer yerlerden otobüsle gelen köylülerle karışır. Bazılarının kentte yaşayan akrabaları vardır; bazılarıysa sıfırdan başlamak zorundadır.

İstasyonun çevresi, ucuz işçi kıyafetleri, şapkalar, elektrikli ıvır zıvır satan küçük dükkânlarla dolu, hareketli bir ticaret merkeziydi. Üst katları kiralık odalara dönüştürülmüş dökün tü binaların alt katlarında sabaha kadar açık eczaneler, müphem lokanta ve barlar, daracık ara sokakların sıvaları dökük duvarlarında üst katlara çıkan kapkaranlık merdivenler vardı. Fuhuş bölgesiydi burası; genelevler hemen istasyonun karşısındaki Maipu Sokağı'ndaydı ve geceleri buralarda dolaşmak tehlikeliydi.

Birkaç blok uzakta, Alameda'daki[9] ana caddeye dizili dük-

9- Şili'yi İspanya boyunduruğundan kurtaran Bernardo O'Higgins'in adını taşıyan Santiago'nun ana caddesinin diğer adı.

kânların ardında kocaman, dökünti, oval bir yapı vardı. Burası, genelde boks turnuvalarının, "her şey mübah" güreş müsabakalarının ve ara sıra şarkı ve operet festivallerinin düzenlendiği üstü kapalı spor salonu, yani Estadio Chile'ydi. Yaklaşık beş bin kişi alan bu mekân Victor'un yaşamında geniş yer tutacaktı. Yakınında ve genellikle demiryolunun batı yakasından güneye doğru pislik içinde sokaklarıyla neredeyse üst üste yığılı, damları düz, alçak evler vardı. Alameda'dan uzaklaşıp bu yönde yürüdükçe sefalet ve yoksulluğun arttığı; daha fazla pislik içinde yalınayak çocuğun, köşe başlarında daha fazla sarhoşun, bozuk yollarda etrafı kesen daha fazla sokak serserisinin olduğu, pash demirleri daha fazla ortada, daha fazla yıkıntı evle karşılaşıyordunuz. Havanın gaz kokusuyla iyice ağırlaştığı gaz depolarını geçtiğinizde Población[10] Nogales semtinin başladığı çorak araziye ulaşıyordunuz. Gri, insanı bunaltan bir yerdi; yazları sıcak ve tozluydu ve kışın yağmurlu fırtınalarıyla her yanı çamura batıyordu. Ortasından; farelerle dolu kıyılarında çocukların oynamakla kalmayıp ılık suyunda yıkandığı açık lağım kanalı geçiyordu.

Victor'un kente dair ilk tanıdığı şey buymuş. Çocuklar birdenbire kendilerini bir odaya tıkılmış, toprak zemin üstüne serilmiş şiltelerin üstünde birlikte uyurken buluvermişler. Taşranın sessizliğinden sonra kentin gürültüsü, pisliği ve mahremiyetin yoksunluğu dayanılır gibi değilmiş. Civardaki çocuk çeteleri saldırgan, bilmiş ve kendi başının çaresine bakan tiplerden kuruluymuş. Amanda katı kurallar ve disiplinle çocuklarını korumak ve önceki yaşamlarındaki temizlikle düzenliliği sürdürmek için elinden geleni yapmış ama tüm bunlar pek kolay değilmiş.

Victor ile Lalo, Lonquen'deki arazi sahibi ailenin adını ta-

10- Kasaba, köy veya küçük kasaba.

şıyan, evlerine yakın Katolik okulu Liceo Ruzi-Tagle'ye gönderilmiş. Victor'un Población Nogales'ten sınıf arkadaşı Julio Morgado, hem Victor hem Lalo'nun ödevlerini daima zamanında veren iyi öğrenciler olduklarını söylemişti. "Her sabah erkenden okula gelirlerdi," demişti. "Daima temiz ve düzenliydiler. Bizim gibi okuldan sonra sokakta oynamalarına izin verilmezdi." Amanda'nın disiplini iş başındaymış anlaşılan.

Victor ilköğrenimini bu okulda, elişi hariç tüm derslerden en yüksek notu alarak —garip bir durum çünkü elleri çok becerikliydi— tamamlamış. Okul Katolik olduğundan dinsel eğitim zorunluymuş. Günahlarını itiraf etme zorunluluğu Victor'a çocukluğundaki şeytanın tekrar ortaya çıktığı hissini yaşatmış. Sonraları, "Korkmuştum," diye anlatmıştı, "Komünyon törenine girebilmem için tüm dini bilgileri ezberlettiler... Ama iş itiraf etmeye geldiğinde üzerime müthiş bir baskı binmişti... Sanki çok kötü biriydim ve kendime ait gerçekleri saklıyor, yaptığım onca kötülükten sadece birazını itiraf ediyordum..."

Amanda bir arkadaşı sayesinde istasyon karşısındaki küçük bir lokantada iş bulmuş ve ailesini bir üst kattaki odalara taşımayı başarmış. Birkaç yıl köle misali çalışıp para biriktirmiş ve sonunda çarşı içinde bir tezgâh satın almış ve yiyecek satmaya başlamış. Kalabalık çarşıda müşteri sıkıntısı çekilmediğinden biraz bellerini doğrultabilmişler ama Amanda bu yüzden eve çok az gelebiliyormuş. Victor geceleri annesinin ölümüne çalışmasından duyduğu endişe yüzünden döner durur ve arada bir ortaya çıkıp evde terör estiren babasına öfke beslermiş.

Bir süre sonra Alameda'nın güneyindeki Jotabeche sokağında bulunan ufak bir eve taşınmışlar. Sırf küçük verandası ve arka tarafındaki meyve ağaçları yüzünden bile burası, lokantanın üstündeki daireden çok daha iyiymiş. Yalnız çarşıya epey uzakmış; Amanda, sabah dört civarında gelen ve çalışmaya başlamadan önce doğru dürüst kahvaltı etmek isteyen işçilere

çorba ve ekmek pişirebilmek için her gün sabaha karşı saat ikide yola çıkar, yanında köpeğiyle yürür, demiryolunu aşan köprüyü geçip çarşıya gidermiş.

Şafakla birlikte geceyi Maipu Sokağı'ndaki genelevlerde veya istasyon çevresindeki barlarda geçirenler de evlerine dönüp karılarıyla yüzleşmeden önce kafalarını açabilmek için soğanlı midye veya domuz kellesi çorbası içmeye gelirlermiş. Amanda akşam altıya kadar yemek pişirip servis yapar, bulaşık yıkar ve eve bitkin dönermiş. Viktor hafta içlerinde okuldan sonra, Cumartesileri de sabahtan annesine yardıma gider, ayrıca çarşıya gelenlerin sepetlerini taşıyarak birkaç peso kazanırmış.

Amanda, kısmen zaman bulamadığından ama daha ziyade kimse söylemeye çağırmadığından artık şarkı söylemiyormuş. Kentteki ailelerin çoğunda radyo varmış ve herkes ticari grupların çaldığı boleroları, mamboları, tangoları, Peru valslarını ve Meksika şarkılarını dinliyormuş. ABD'nin müzik işgali henüz ortalarda yokmuş.

Victor annesinin bir köşeye bıraktığı gitarını çalmaya çalışmış, akorları ve melodileri sırf kulakla keşfetmiş, kendi müziğini çalmaya, kendi sözlerini dizmeye başlamış. Ama gitarı gereğince öğrenmeyi istiyormuş. Komşu ev, arka bahçesinde yasadışı bir barı bulunan bir şaraphaneymiş ve Victor burada birisinin harika gitar çaldığını duyuyormuş. Günün birinde ön kapıyı açık bulunca, çalanı dinlemek için eşiğe gitmiş.

Gitarı çalan, Omar Pulgar adlı bir gençmiş. On sekiz yaşındaymış ve biraz müzik eğitimi varmış. Ailesinin mali durumu bozulduğunda Jotabeche'ye taşınmışlarmış ve kendilerini üstün gördüklerinden semt sakinlerinden uzak duruyorlarmış. Ama Omar bir ara başını kaldırıp arada sırada sokakta rastladığı çocuğu eşikte dikkat kesilmiş dinlerken görünce ilgisi uyanıvermiş.

Omar, Victor'u içeri davet etmiş ve bildiklerini öğretmeyi tek-

lif etmiş. Victor'un anlatılan her şeyi hızla kapabilme kapasitesine ve şarkı yazabilme yeteneğine şaşırmış. Omar, Amanda'nın şarkıcılığından habersizmiş, sadece çarşıda iş yapan çalışkan birisi sanıyormuş ama günün birinde evlerine gidip de, getirdiği folk plağını çaldığında kadının ağladığını fark etmiş.

Amanda evde son derece sessiz davranır, duygularını çocuklarından gizlermiş. İş başındayken gayet sıcak ve neşeliyken evde sert ve çocuklarına kapalıymış. Çabası sayesinde para durumları düzelmiş ama Manuel artık onlarla yaşamıyormuş. Santiago'nun güneyinde, Amanda'nın kazancıyla alman küçük bir tarlada kavun yetiştiriyormuş. Victor babasını ancak arada sırada at arabasıyla ürünlerini çarşıya götürürken görüyormuş.

İyileştikten sonra hemşirelik yapmaya başlayan Maria ise, evlendiğinde Jotabeche'deki evde kalırken, ailenin diğer üyeleri, istasyonun arkasında çarşıya daha yakın ve küçük çetelerin, hırsızların, her türden insanın yaşamasından ötürü Küçük Chicago denilen bir semte taşınmış.

Bu örgütlü suç ortamından kaçmanın tek yolu, semtteki tek kültürel aktivite kaynağı olan kiliseymiş. Geniş Blanco Encalada Caddesi üzerinde Acción Católica'ya dahil gençler için kurulu bir kültür merkezi varmış. Latin Amerika'daki bütün kiliselere yayılan dışa açılma hareketi Acción Católica'nın hedefi, gençleri ve işçileri topluma ve kiliseye kazandırmaktı. Bu gençlerin büyük kısmı, daha sonra, yeni kurulan Hıristiyan Demokrat Partisi'nin eylemcileri olacaktı.

Victor ergenlik döneminde bu cemaate katılarak kendisininkine benzer geçmişleri olan diğer gençlerle tanışmış. Şarkılar söylemiş, klasik müzik dinlemiş; bir koro kurmuş; gezilere çıkmış; futbol oynamışlar. Tabii işin içinde Pazar ayinlerine düzenli gitmek, azizlerin yaşamlarını ve kâfirliğe karşı dini savunmayı öğrenmek de varmış.

Bu arada Victor, annesinin arzusuna boyun eğerek aile işine de hayrı dokunsun diye bir ticaret okuluna yazılmış. Ama burayı hiç sevmemiş ve ortalama bir öğrenci olmuş. Gizli düşü rahip olmakmış; ulaşabileceği en büyük idealin bu olduğunu düşünüyormuş. Bir yandan da eğitimlerini yarım bırakmış Coca ve Lalo için endişeleniyormuş. Lalo on altısında baba olurken Coca da hamile kalmış ve intihara kalkmış. Ayrıca Amanda'nın çabalarına rağmen ikisi de yerel çetelere bulaşmışlar.

Derken 1950 yılı Mart ayında, okulun ilk günlerinden birinde Victor sınıftan çağrılmış ve ona Amanda'nın çarşıda çalışırken kalp krizi geçirip öldüğünü söylemişler. Hayatındaki bir dönem böylece kapanmış.

Amanda öldüğünde Victor on beş yaşındaymış. Derinden sarsılmış. Annesini çok seviyor, günün birinde onu bunca ağır çalışmaktan kurtarabilmeyi umuyormuş. Onun ölümüyle yoğun bir kedere kapılmış, bir boşluğa düşmüş ve bir ölçüde de suçluluk duygusu hissetmiş.

Yardıma koşacak gerçek dostları Población Nogales'te bulmuş. Julio ve Humberto Morgado kardeşler ilkokuldan sınıf arkadaşlarıymış ve Amanda'nın da dostu olan babaları "Don" Pedro Morgado, cömert bir adammış. Şili kenar mahallelerinde yaşayan neredeyse iki metre boyundaki bu dev adamın daha kontağı çevirir çevirmez dökülüp parçalanacakmış gibi görünen bir kamyonu varmış. *Fletes y mudanzas* ile, yani ev ve eşya taşımacılığıyla geçiniyormuş. Karısı Lydia ile birlikte Victor'a en gereksindiği anda kapılarını açmışlar ve orası izleyen yıllarda Victor'un yuvası olmuş. Victor ticaret okuluna devam etmemiş; bir mobilyacının yanında işe girmiş, Don Pedro'ya yardım etmeye ve kendi başına geçinmeye çalışmış.

Dostluk ettiği bir rahipten yardım istemiş. Peder Rodriguez, Victor'un sorunlarını kısmen biliyor, yalnızlığını anlıyor-

muş. Bir süreliğine evine bile almış. Victor'da gerçek bir dinsel potansiyel görüyormuş ve Victor, pederin tavsiyesi üzerine Santiago'nun güneyindeki küçük San Bernardo kasabasında bulunan papaz okuluna katılmış.

1973'te Victor, "Papaz okuluna gitmek benim için çok ciddi bir karardı," diye anlatmıştı. "Şimdi, olgun bir gözle o günlere baktığımda bu kararı son derece duygusal nedenlerle, yalnızlık ve o zamana dek gayet sağlam görünen, yuvalı ve anneli bir dünyayı yitirivermemin getirdiği umutsuzluk nedeniyle aldığımı anlıyorum. O zamanlar böyle bir sığınışın bana diğer değerlere giden yolu göstereceğini ve insani sevginin yokluğunu karşılayacak daha güçlü bir sevgiyi bulmamı sağlayacağını sanmıştım. Kendimi dine adayıp rahip olursam bu sevgiyi dinde bulacağımı düşünüyordum."

Victor papaz okuluna idealizm ve mistisizmle dolu girmiş ve kendisini dış dünyadan tümüyle yalıtılmış bir topluluğun içinde bulmuş. Papaz okulu dışa kapalı, katı bir disiplin ve yoğun hiyerarşik düzenle işleyen bir okulmuş.

Bu deneyimin Victor'da kalan en olumlu kısmı kutsal müzik, özellikle Gregoryen şarkılar ve ayinin teatral öğeleriymiş. Öte yandan bedenini reddetme zorunluluğunu katlanılmaz bulmuş. Cinsel birleşme veya sadece akla getirme bile ilk ve en büyük günah sayılıyormuş. Ceza kendi kendine veriliyormuş (Kişinin çıplak bedenini duşta dövmesi). Bunlar Victor'a sapkın ve yıkıcı gelmiş. "O iki yıl boyunca," diye anlatmıştı, "sağlıklı her şeyi, bedensel iyilik belirten her şeyi bir kenara atmak zorunda kaldım. Bedenlerimizi, taşımaya mahkûm edildiğimiz yükler gibi görmeye zorlanıyorduk."

Victor bir süre sonra okul disiplininin dayattığı derin adanmışlığı taşımadığını fark etmiş. Sorunlarını üstlerine açmış ve 1952 yılının Mart ayında okuldan ayrılmasına izin verilmiş.

Papaz okulundan ayrıldıktan on gün sonra askere çağrılmış.

Askerlik 18 yaşına gelen her erkek için zorunluydu ama subaylık için askeri okullara gitmeyi seçenlerin haricinde orta sınıf gençlerin çoğu askerliği bir şekilde savuşturmayı başarıyordu. Ancak Victor askerliği hem kaçınılmaz olduğu hem de geleceğe dair her türlü kararını geciktireceği için, kabullenmiş. Had safhada ağır şartlar vız gelmiş. Yiyecek giyecek ve kalacak yer için endişelenmesi gerekmeyecekmiş. Askerlikle papaz okulu arasındaki zıtlıksa muazzammış. İçine girdiği yeni ortam, Victor'a kurtuluşu ve nihayet sağlıklı bir ergenleşmeyi sağlamış; hafta sonlarındaki izin günlerini diğer askerlerle genelevlere ve barlara giderek geçirirmiş.

Yıllar sonra, Ağustos 1973'te sorulduğunda Victor askerlik dönemi hakkında şunları söylemişti: "Bence profesyonel asker, üniforma giyme ve diğer askerler üzerinde güç sahibi olma olguları yüzünden sınıf bilincini yitirmektedir. Kumanda yetkisi, askeri bilinçli veya bilinçsiz, kendini farklı bir düzleme koymaya ve yaşama farklı bir açıdan bakmaya sürükler, kendisini diğerlerinden üstün görmesine yol açar. Askerken bir subayın botlarını parlatmanın veya evini temizlemenin bana doğal geldiğini hatırlıyorum... Aslında bu işleri yapmak üzere çağrılmak bana ayrıcalıkmış gibi gelirdi, çünkü bu, o işi gereğince yapabilecek disiplinli bir adam olduğum anlamına geliyordu. Ama bugün, o masumiyetten uzak baktığımda yapılanın, subayın üstünlüğüne ve erin hizmetçiliğine yönelik bir şartlandırma olduğunu görüyorum."

Ama o zamanlar işin artı ve eksilerini irdelememiş elbette. Buyrulan işleri yapmış. Sonuçları ise "subay olabilecek üstçavuş" rütbesiyle terhisinde verilen belgede gayet açık görülüyor:

Askeri tutum	: Kusursuz
Terfi için hazırlık	: Hazır
Askeri nitelikler	: Askeri ruha ve önder niteliklerine sahip

Kişisel nitelikler	: Son derece çalışkan, terbiyeli, takım çalışmasına uygun, iyi alışkanlıklara sahip
Tutuklanma	: Yok
Askeri değer	: Var

Victor San Bernardo Piyade Okulu'ndan 12 Mart 1953 günü –ben o sırada Sadler's Wells'te Balet Joos ile dans ederken– çıkmış ve ne yapmak istediğine dair hiçbir fikri olmaksızın Población Nogales'e dönmüş. Eğitimi, parası, ailesi ve kız arkadaşı yokmuş. Geleceği bomboşmuş.

Victor papaz okulundan ayrıldıktan sonra bir daha hiç Pazar ayinine katılmamış ve Acción Católica'yla bütün bağlarını koparmış. Küçük Chicago'ya da dönmemiş. Orada artık bir evi de yokmuş. Zira ablası Maria'nın kocası Victor'un rahiplikten vazgeçmesine çok içerlediğinden, evine almayı reddetmiş. Victor, onun son üç yılda ne yaptığını fazla sorgulamaksızın her zamanki dostluklarıyla kucak açan Morgado ailesi ve diğer arkadaşlarının yanına, Población Nogales'e geri dönmüş. Annesi öldüğünde bıraktığı ticaret okulunun bitirme sınavlarına çalışmaya başlamış. Bir yandan da bölgedeki hastanede hamallık yapmaktaymış.

Papaz okulunun özlediği tek yönü müzikmiş; bu yüzden bir gazetede *Carmina Burana*'nın yapımında Üniversite Korosu'nda görev verilecek elemanlar için yapılan ses sınavı seçmelerine başvurmuş. Tenor olarak seçilmiş ve Uthoff'un Belediye Tiyatrosu'nda sahnelenen yapımında kahverengi cübbeli rahip rolünü oynamış. İşte bir yıl sonra beni burada, Kırmızılı Kadın rolünde görmüş.

Victor 1954 sonlarında yeni bir yaşam bakışı edinmiş. İşinden ayrılmış ve biriktirdiği azıcık parayla korodan birkaç yeni arkadaşıyla birlikte kuzeye, bölgenin halk müziğini araştırma-

ya ve derlemeye gitmiş. Annesinden miras aldığı müzikal değerleri yeniden keşfetmeye başlamış.

Bu arada Belediye Tiyatrosu'na gelip gitmeleri, üzerinde derin etki bırakacak bir gösteriyi izlemesine de olanak sağlamış. Gösteriyi sahneye koyanlar, Enrique Noiswander'ın yeni kurduğu bir mim topluluğuymuş. Victor gösteriyi izler izlemez kulise gidip Noiswander'e mim sanatını nasıl öğrenebileceğini sormuş. Enrique'yse prova yaptıkları stüdyoya gelip, denemelere katılmasını söylemiş. Victor'un hareket duygusu ve ifade yeteneğini hemen gören Noiswander ona çalışma şansı sunmuş.

O dönemde mim grubu akşamları prova yapıyordu. Gruptakiler kendilerini sanatlarına adamış, hevesli, gündüzleri ise başka işlerde çalışan kişilerdi – örneğin Enrique, mühendisti. İş çıkışı çalışmaya geliyor, her gece on ikiye kadar çalışıyorlardı.

Stüdyo, çok eski, koloni tarzı, bir sürü odası bulunan bir evin en geniş odalarından birisiymiş. Evin diğer odalarında ressamlar, heykeltıraşlar, şairler, solo dansçılar, kısacası üniversite yapılanması dışında bireysel çalışan "bohem" bir topluluk varmış. Çoğu aristokrat veya orta sınıf ailelerdenmiş ama, Şili toplumunun katı sınırlamalarına aldırmaz görünüyorlarmış.

Bunların tümü Victor için çok yeni şeylermiş ve herşeyi dışarıdan gelen biri sıfatıyla gözlemlemiş. Gruptakilerle dostluk kurmakla birlikte kendisinden hiç bahsetmemiş. Ne geçmişini ne de oturduğu yeri bilen yokmuş. Aşırı yoksulluğu ve doğru dürüst beslenmediği açıkmış ama gayretiyle her türlü zorluğun üstesinden gelecek görünüyormuş.

Victor, Noiswander'ın Talia Tiyatrosu'nda çok başarılı geçen 1955 sezonunda, biri Ravel'in *Valses Nobles et Sentimentales*'inde; diğeri Şilili besteci Leni Alexander'm müziklerine yazılan *Los Vecinos*'ta (Komşular) bezgin ve bıkkın bürokrat rolü olmak üzere iki önemli rol almış. Bunları

Victor'un Santiago dışında seyirciyle ilk buluşmasını yaşadığı güney turnesi izlemiş. Uzun tren yolculuklarında çalıp söylediği şarkılarıyla kumpanyadakilere folk şarkıcısı yanını ilk defa göstermiş. Çok mutluymuş.

Mim grubundaki arkadaşlarından birisi, çok zengin bir aileden gelen Fernando Bordeu'ydü. Fernando ara sıra Victor'u yemeğe götürür, eski giysilerinden verir ve ailesi "sezonu" Avrupa'da geçirmeye gittiğinde onu babasının İsmael Valdés Vergara Sokağı'ndaki evine davet edermiş. Fernando, Victor'u çok yalnız görürmüş. Işıltılı gülümsemesini özel sorunlarından insanları uzak tutmaya yönelik bir maske gibi kullandığının farkındaymış. "Sokakta, uzaktan gördüğünüzde," diye anlatmıştı, "dalgın, endişeli ve içine kapanık birisi derdiniz... Ama yüz yüze geldiğiniz anda yüzü aydınlanır, en içten gülümsemesiyle hatırınızı sorardı."

Fernando 1955'te o dönemin Şili'deki tek kurumlaşmış drama okulu olan Şili Üniversitesi Tiyatro Okulu'na girmiş. Noiswander, Fernando'nun Victor'u da sınava soktuğunu öğrenince çok kızmış. Victor tiyatro sınavına 1956 Mart'ında girmiş. Ödünç giysileri içinde feci gerginmiş. Ceketi çok kısaymış ve en beteri, kalın tabanlı botları ayaklarına vuruyormuş. Ama doğaçlamasını bozmalarına izin vermemek için, ters bakışlı komisyon üyelerinin önüne çıkmadan hemen önce botlarını çıkarmış. Sahneye ilerlerken çoraplarında fazla göze batacak delikler bulunmamasını umuyormuş.

İşçi sınıfı aksamnın farkındaymış; o yüzden okuma egzersizinde pek başarılı olamamış ama hareketlere geçildiğinde kendisini göstermiş. Üç yıllık eğitim programına alınmış ve yoksulluğu dikkate alınarak küçük bir burs ödeneği kazanmış. Şartlarının güçlüğü bilindiğinden üstüne bir de Caritas bursu —üçüncü dünya ülkelerine yardım amaçlı ayda bir gönderilen ve az miktarda işlenmiş peynir ve süttozu içeren paket— vermişler.

Tüm drama okullarındaki gibi, çalışmalar hem uygulamalı hem kuramsaldı. Hareket dersleri, ses çalışmaları ve oyunculuk egzersizleri tiyatro tarihi ve Stanislavski yöntemiyle[11] at başı gidiyordu. Öğrenci yapımları sahneleniyor, hatta kimi zamanlarda profesyonel kumpanyaların yapımlarında öğrencilere küçük roller veriliyordu.

Bu dönem, daha sonraları Şili'de tiyatronun gelişiminde büyük roller oynayacak birçok yetenekli gencin okula girdiği dönemdi. Aralarında çok zengin ailelerden gelenler, zengin kocalara sahip ve evde oturmaktan sıkılmış hanımlar, bu hanımlarla flört peşinde gençler ve politik açıdan faal diğer kimseler vardı. Victor gibi bir geçmişe sahip öğrenci ise tümüyle istisnai bir durumdu.

Victor kesinlikle en parlak öğrenci değilmiş. Ancak aşırı çalışkanlığı ve zorlukları aşmada gösterdiği kararlılık yüzünden herkesin saygısını kazanmış. İş hareketlere geldiğinde tüm parıltısı ortaya çıkıyormuş. Bu nedenle ilk yılın sonunda öğrencilerin hazırladığı şenliklerde *The Ballad of Atarol* oyununun başkahramanı Ayı rolünü almış. Rolü öyle ciddiye almış ki mahallesindeki arkadaşları onu, sabahın kör saatlerinde evden çıkışından sonra ancak gece geç saatte döndüğünde görebilmişler. Çünkü Victor, dersler başlamadan saatler önce hayvanat bahçesine gidiyor ve ayıları inceliyormuş. Otobüse verecek parası olmadığından hayvanat bahçesine ve oradan şehir merkezindeki okula, kilometrelerce yürüyormuş.

Bu sıralarda ben de okulda hareket dersleri vermeye başlamıştım. İkinci senede Victor'un derslerine girdim. Özellikli öğrencilerden kurulu sınıfta Victor'u sınıfın en başarılılarından gördüğümü hatırlıyorum. Dersler genellikle hiç gün ışığı

11- Stanislavski tarafından geliştirilmiş oyunculuk yöntemi. Stanislavski kitabına şöyle başlar: "Stanislavski yöntemi diye bir yöntem yoktur. Esas yöntem doğadır. Doğal olmayan hiçbir şey bu yöntemin içinde yer alamaz." (y.h.n.)

almayan, zemini kaygan, berbat bir bodrum katı olan Antonio Varas Tiyatrosu'nda yapılır ve sabah sekiz buçukta başlardı. Öğrencilerin devamsızlık göstermesi beklenebilecek bir durumdu ama Victor'un sınıfı büyük heves ve yaratıcılıkla çalışan bir sınıftı. Her zaman son derece saygılı davranmalarına karşın dönem sonu eğlencesinde, Victor'un hazırladığından kuşkulandığım ve eğitim tarzımla gayet kibarca dalga geçen bir gösteri sundular. Karikatürleştirilmem epey kolaydı çünkü öğrencileri daha fazla çabalamaya teşvik için onlar kadar çabalayıp ter dökerken çeşitli ritmik sesler çıkarıyordum.

Victor üçüncü yılına artan özgüveniyle ve öğrenci hareketlerine gittikçe daha fazla katılarak girmişti. O yıl, kapsamlı sol ittifakı FRAP'ı[12] temsilen Salvatore Allende'nin Şili oligarşisinin adayı Jorge Alessandri'ye karşı yarışacağı başkanlık seçimi yapılacaktı.

Alessandri çokuluslu şirketlerden büyük destek görüyordu ve milyonlarca dolar harcanan yoğun ABD destekli propaganda Şili'de ilk defa yaşanacaktı. Sol ise ekonomik güçten yoksundu. Çabasını kalabalık kitlelerin katıldığı gösterilerle yürütüyordu. Şili toplumundaki ekonomik kutuplaşma, ülkenin siyasi yaşamına iyice yansımaya başlamıştı. Seçim sonucunda Alessandri'nin yüzde 31,5'luk oy oranına karşı Allende oyların yüzde 28,8'ini alabildi.

"*Ley Maldita*" (Lanetli Yasa) adıyla bilinen yasa yüzünden neredeyse on yıldır yasaklı kalmış Şili Komünist Partisi tekrar ortaya çıkıyordu. Parti, kendisini destekleyen işçi kitleleri arasında destansı bir imgeye sahipti. Bu itibar aynı zamanda, özellikle *Canto General*'i 1950'de gizli olarak basılan ve binlerce kopyası elden ele dağıtılan Pablo Neruda'nın görkemli şöhreti sayesinde, sanatçı ve entelektüeller tarafından paylaşılıyordu.

12- Halkçı Eylem Cephesi

Victor fakir mahallesinden hiç ayrılmasa veya sanatsal geçmişe sahip orta sınıf bir aileden gelseydi de muhtemelen gene genç komünistlere katılabilirdi, ama hem geçmişi hem de kültürel harekete katılımı, onu sola kaçınılmaz olarak iten etkenlerdi.

Solun yükselişi yansımasını öğrenci hareketlerinde buldu; tiyatro okulunda öğrenciler dış dünyayla daha fazla temasta bulunuyor, yeni oyun yazarlarının, sahne ve kostüm tasarımcılarının ve yapımcıların şans elde ettiği şenlikler düzenliyorlardı. Özellikle taşra eyaletlerinde, okullarda, üniversitelerde ve sendikalarda amatör tiyatro grupları kuruluyordu.

Arka planda seçim olayları yaşanırken Victor, sınıfının *Dipte*'yi sahneye koymasıyla Gorki'nin eserleriyle tanışmış. Oyunda boyacı ustası rolünü üstlenmiş. Ardından Gorki'nin diğer eserlerini, özellikle her daim gözdesi olan *Ana*'yı okumaya başlamış. Derken sınıfına, muhtemelen doğaçlama yetenekleri yüzünden bitirme sınavı olarak Peter Ustinov'un *Dört Albayın Aşkı* adlı oyunu verilmiş. Victor bu oyunda Rus albay rolündeydi ki, çok iyi oynadığını hatırlıyorum. Yapımın tümü başarılıydı. Ve ben de, hareket öğretmenleri sıfatıyla sınav jürisindeydim.

Victor'un Tiyatro Okulu'ndaki en yakın dostlarından biri, daha sonraları Şili'nin en iyi oyuncularından olacak ve *Nahueltoro Çakalı* adlı filmiyle şöhrete kavuşacak Nelson Villagra'ydı. Güneydeki Chillán kenti yakınlarında ufak bir araziye sahip köylü bir aileden gelen Nelson esmer, yakışıklı bir gençti. Taşradan yeni gelmişti ve gerek işçi sınıfı geçmişi, gerekse harika gülüşü nedeniyle Victor'a yakındı.

Victor o dönemlerde nereyi bulursa orada yatıyormuş ama Nelson ailesinden destek gördüğü için emekçi mahallelerinin birindeki ucuz pansiyonlardan birinde kalabilmiş. Fakat ikisi de hep beş parasızmış. Öğlen teneffüslerinde kent merkezine

yakın Santa Lucia Tepesi'ndeki parka gider, açlıklarını bir şişe süt ve kara ekmekle bastırmaya çalışırlarmış. Sadece Nelson'un ailesi arada bir yiyecek paketi yolladığında, et ve peynir içeren bir "ziyafet" çekebiliyorlarmış.

"Yemek sonrası" sohbetlerinde kent ile köy yaşamları arasındaki zıtlığı tartışırlarmış. Sonunda "kırsal yaşamın sahiciliğini" arama hevesiyle o yaz Nelson'un ailesinin çiftliğine gitmeye karar vermişler. Ama Şili kırsalı ve halkına yönelik bu keşif gezisinin, tiyatrodaki gelecek çalışmaları için taşıdığı önemi de seziyorlarmış. Victor, köylü müzik geleneği zengin Ñuble bölgesinde halk şarkıları derlerken bir yandan performans sunabilmek için birer gitar edinip bir folk-ikilisi kurmayı önermiş. Fikir, gitarı anca "tmgırdatabilen" Nelson'a pek çekici gelmemiş.

Victor bu arada Tiyatro Okulu'ndan kızlarla ve kendisine fena tutulan ve duygularına karşılık veremediği için suçluluk duyduğu bir hanımla geçici ilişkiler yaşamış. En mahrem ve sürekli düşü kendi gitarına sahip olmakmış ve bu hanım —Margarita diyeceğim çünkü adım hiç öğrenemedim— durmadan ona gitar almayı teklif ediyormuş. Böyle bir hediyeyi kabul etmekte zorlanıyormuş zorlanmasına ama teklif çok akıl çeliciymiş.

Derdini arkadaşına açmış. Nelson durumu hemen kavramış ve Victor'u, eğer derhal Margarita'ya gitar istediğini söylemezse gidip kendi söylemekle tehdit etmiş. Böylece bir öğleden sonra üçü birlikte Santiago'nun en ünlü müzik dükkânı Casa Amarilla'ya gitmişler. Nelson, gitarın yapacakları araştırmalarda büyük önem taşıdığından bahsetmiş. Margarita anlatılanları dinler gibi gözüküyormuş ama dikkati tümüyle; şekerciden uslu durduğu için ödülünü almaya giden çocuk misali adımlarını sayan Victor'daymış.

Kavurucu Ocak sıcağında dükkâna girmişler ve Margarita,

en iyi gitar hangisiyse onu alacağını söylemiş. Sonunda dolgun kalçalı kadınları andıran büyük kasalı, ceviz kaplama bir gitarda karar kılınmış. Victor gitarı kollarına almış ve tellerine hafifçe dokunarak evrensel *La* sesini çıkarmış... Her teli ayrı çalmış; gitarın akordu kusursuzmuş. Kendine has, yumuşacık, sevgi dolu tarzıyla çalmaya koyulmuş. Sonra daha güçlü tonlara yönelmiş. Gitar sanki Victor için yapılmışmış... Daha ilk bakışta doğan bir aşk gibiymiş... Victor gülümsemiş, "geniş kalçalı" gitara sarılmış.

Nelson neşeli ve küstah arkadaş rolünü oynamış. "Vallahi," demiş, "bence böyle güzel bir gitarın darbelerden ve yolların tozundan koruyacak bir kutuya ihtiyacı olduğu kesin." O da hallolmuş; Casa Amarilla'dan kara kutusunda gitarla çıkmış ve Margarita'ya veda etmişler. Kadıncağız pansiyona dönebilmeleri için taksi parası bile vermiş.

Birkaç gün sonra Ñuble bölgesinin And dağlarının eteklerine yerleşik küçük köylerinden El Carmen'deymişler. Victor'u bir erkek ve yaratıcı bir sanatçıya dönüştürecek dönem, bu tatlı eğimli ve buğday tarlalarıyla bezeli tepelerde başlamış. Çok geçmeden Nelson'un aile çiftliğinden ayrılamayacağı ve planladıkları geziyi yapamayacakları anlaşılmış. Hasat zamanı hazırlıkları için yapılacak çok iş varmış. Kısacası Victor, araştırmasına arkadaşı olmadan çıkmak zorunda kalmış. Ama yalnız değilmiş...

"Fare" José —lakabı hem çarpık espri anlayışından hem de her şartta hayatta kalabilmesinden geliyormuş— maaş karşılığı hasat makinesiyle bölgeyi dolaşan bir makine ustasıymış. Traktörün arkasına bağlı bu kiralık makine, çiftlikten çiftliğe gezermiş. "Fare" José aynı zamanda pek beğenilen bir gezgin ozanmış ve kimse engellemezse ciddi içermiş. İşte bu adam Victor'a kılavuzluğunu sunup eşlik etmiş. Yetenekli makine ustaları bölgede epey el üstünde tutuluyormuş. Akşam yemek-

lerinde etin en iri ve en güzel parçası verilir, genel anlamda tüm gereksinimleri karşılanırmış. Gece içine kıvrılıp yatılacak bir saman yığınından, anlatılan öykülerden, yıldızları saymaktan daha güzeli yokmuş zaten...

Hasat makinesi Ocak ortasından Mart başma kadar ortalama yirmi beş ila otuz defa kiralanırmış ve her çiftlikte, hasat bittiğinde büyük bir kutlama yapılırmış. Kısacası "Fare", Victor'a sadece araştırmasına yardımla kalmamış, yiyecek, içecek ve eğlence de sağlamış. Halk müziği ve toplumsal araştırmalar için gayet zengin bir temel sunmuş.

Victor arada bir Nelson'un çiftliğine dönerek giysilerini değiştiriyor, ardından tekrar makinenin çalıştığı, kilometrelerce uzaktaki çiftliklerden birine koşturuyormuş. Başta bu gidiş gelişlerde yayaymış ama çok geçmeden at binmeyi öğrenmiş ve her seferinde ödünç at verecek birilerini bulmuş.

Nelson, Victor'un her "çamaşır günü" ziyaretinde daha fazla değiştiğini fark etmiş. Sadece çiftlik çalışanlarıyla dostluk kuruyormuş —arazi sahiplerinden uzak duruyormuş— ve bu emekçilerin arasına karışıyor, hem bedenen hem ruhen değişmiş görünüyormuş. Kırsal bölgede geçirdiği altı hafta sonunda, ata binemediği veya buğday demetlerini bağlayamadığı için alay edilen, seksen kiloluk çuvalları omuzlamaktan aciz gençten eser kalmamış.

Birlikte geçirdikleri bu ilk tatilin ardından Santiago'ya dönen iki arkadaş artık kent halkına ve yaşamına şüpheyle bakan iki köylü gibiymiş. Victor izleyen iki yazı da El Carmen'de geçirmiş; köylü yaşamına daha çok bağlanmış ama aynı zamanda bakışı da nesnelleşmiş. Köylüleri idealize etmekten vazgeçmiş, onları gerçek insanlar gibi görmeye başlamış. Arada âşık da olmuş...

Maya heykellerini andıran, 17 yaşında, sıska bir köylü kızıymış... Pek çekingenmiş ve gülmeyi saygısızlık, hatta ayıp

sayar gibiymiş. Her güldüğünde kızarırmış ve Victor onu çok güldürüyormuş. İlişkileri sürmemiş çünkü Victor üçüncü yazdan sonra El Carmen'e bir daha gitmemiş. Geriye sadece anılar ve köylü dostlarından topladığı halk şarkıları kalmış...

Victor, Santiago'nun merkezindeki Calle Huérfanos'da bulunan Café São Paulo'ya 1957'de, yani Tiyatro Okulu'nun ikinci sınıfında gitmeye başlamış. Burası sanatçı ve entelektüellerin öğlenleri buluşma yeriydi. Violeta Parra ile burada tanışmış. Parra o dönemlerde pek az kişi tarafından tanınıyordu ve ülkesinin folklorunu —belki ilk defa— tanıttığı ilk Avrupa gezisinden henüz dönmüştü. Çalışmaları arasında BBC arşivleri için yaptığı kapsamlı halk şarkıları kayıtları da vardı.

Görünüşe hiç önem vermeyen bu sıradışı kadın, köylüler gibi giyinirdi ve sınıfına mensup diğer kadmların şaşaalı saç stillerine karşın kendi saçını hiç taramaz, uzatır ve doğal haline bırakırdı. Violeta bir öncüydü; yıllardır iki çocuğu İsabel ve Angel ile birlikte ülkeyi dolaşıyor, halk şarkılarını derliyordu. Köylülerle yaşıyor, yazları turne yapan yoksul, derme çatma sirklerde şarkı söylüyordu. Neredeyse tekdüze denebilecek, süsten uzak köylü tarzında şarkı söylüyordu; gitarı ve sesi insana topraktan çıkan bir çiçek gibi geliyordu.

Victor, Café São Paulo'da Violeta'nın masası etrafına toplaşanlara katılmayı seviyormuş. Kimi zaman hep beraber kalkıp yakınlarda oturan sanatçılardan birinin evine giderlermiş. Violeta burada herkese tencereler dolusu Şili fasulyesi pişirirmiş. İşe dönme saati gelene dek şarap içilir, sohbet edilir, tartışılır, şarkılar söylenir, gitar çalınır ve öyküler anlatılırmış.

Violeta o dönemde Santiago'nun dağlara yakın dış semtlerinden La Reina'da, ufak bir kulübede oturuyormuş. Victor onu sıklıkla ziyarete gidermiş; öğleden sonraları birlikte geçirirlermiş ve Violeta gitar çalma ve şarkı söyleme tarzıyla ilgile-

nirmiş. Victor'u çalıp söylemeyi sürdürmesi için teşvik etmiş, hatta oğlu Angel'le birlikte doğaçlama "âşık atışmaları" yapmalarını önermiş. Öneri uygulamaya konmamış ama Victor ile Angel sıkı dost olmuşlar.

Victor'dan yaşça küçük olan isyankâr Angel sıska bir delikanlıymış. Not defterleri ve kayıt aletleriyle annesini dinlemeye ve öğrenmeye gelen hevesli insanların evine dolmasından nefret edermiş. Küçüklüğünden beri annesiyle dere tepe dolaşıyormuş; özellikle üstüne düşen kayıt aletini taşıma görevini çok sıkıcı buluyormuş. Öte yandan Arjantin halk şarkılarına, özellikle o dönemde güçlü toplumsal içerikli şarkılar yazan ve gitar tarzı Şili halk müziğinin basitliğinden çok uzak kalan Atahualpa Yupanki'ye hayranmış.

Victor o dönemde Café Sao Paulo'da bir başka grupla, Tiyatro Okulu'nda Patricio ve Alfonso'dan hareket dersleri alanlarla tanışmış. Bu insanların Mapuche dilinde "mırıldanan su" anlamına gelen Cuncumén adlı bir folk grubu varmış. Solistlik yerine folklorda kolektif çalışmanın peşindeymişler.

Grubun kurucu ve önderlerinden, Alejandro Reyes Victor'la yakın dostluk kurmuştu ve bana daha sonraları şunları anlattı: "Hafta sonlarında veya tatil günlerinde Santiago'nun dışına yeni şeyler, yeni biçimler aramaya giden kalabalık bir insan grubuna dahildik. Aradığımız sadece dansta ve müzikte değildi; sömürge döneminden kalma bir çömlek, bir lamba... Hatta belki bir deyiş, bir anlatı, bir bakıma yeni bir yaşam aramaya giderdik..."

Cuncumén gösterilerde, Bir Mayıs kutlamalarında ve Neruda'nm doğum gününde, şairin evinde çalmıştı. İzleyicileri genellikle çalışan kitlelerdendi. İlk albümlerini 1957'de kaydettiler ve grubun resmi üyesi olmamasına rağmen Victor bu plağa Ñuble'de derlediği güzel bir aşk şarkısını ('Se me ha escapado un suspiro') okudu. Böylece hayatında ilk defa bir plağın yapımına katılmıştı.

Violet, Victor'un müzik ve sanatsal yeteneğini çok beğeniyormuş. Daha sonraları çocuklarına, "Şili'nin en büyük folk şarkıcısı Victor'dur," demiş. Ertesi yıl, yani 1958'de, Victor'un söylemesi için iki Şili Noel şarkısı yazmış. "Doña Maria te ruego" ('Sana yalvarıyorum dona maria') ve "Décimas por el nacimiento" adlı bu iki şarkı, diğer Noel şarkılarıyla birlikte kaydedilmiş ve *Villancios Chilenos* başlıklı Cuncumén albümünde yayınlanmış.

Victor aynı yıl içinde grubun resmi üyesi olmuş ve grubun sahne kıyafetinden ona da verilmiş: Ceketi kısa bir takım elbise, renkli bir *huaso*[13] pançosu ve orta Şili'nin *zapateo* danslarında önemli yer tutan kocaman mahmuzlu çizmeler... Çok geçmeden ve kısmen Victor'un diretmesiyle grup, yoksul köylülerin danslı şenliklerinde çalmaya başlayınca çizmeleri çıkarıp Victor'un çocukluğundaki kaba sandaletleri giymeye başlamış. Bu sayede folklor dansları maço kovboy imgesinden sıyrılıp daha dünyevi, daha yumuşak, daha rahat bir tarza bürünmüş. Ancak bu durum, yoksulluğu sergilemenin ulusal gururu zedeleyeceği inancını taşıyanlar arasında hoş karşılanmamış.

Victor, halk karakterinin pek çok yüzünü yansıtan ve ulusal dans klişesine dönüşmüş merkez bölgenin *cueca*sından[14] çok daha zengin, sayısız şarkı öğrenmeye başlamış. *Cueca*lar bile bölgeden bölgeye değişiyormuş ve Cuncumén'in Antonio Vargas Tiyatrosu'nda verdiği önemli resitalde vurgulamak istediği buymuş. Alejandro şarkılarla dansları ilintilendiren, tarihsel ve coğrafi perspektife yerleştiren ve bu suretle sınıf ve uğraşların bu şarkı ve dansların karakterini nasıl belirlediğini gösteren bir metin yazmış. Victor bu metnin sahnelenmesini hem üstlenmiş hem de rol almış. Alejandro'nun anlattığına göre,

13- Atıyla dolaşıp çiftlik işlerini denetleyen kişi.

14- Şili ulusal dansı.

sahneye konan eserin başarısındaki büyük pay Victor'un sanatsal sezgisine ve net anlatımına aitmiş. Ortaya çıkan çalışma, yepyeni bir çalışmaymış.

Cuncumén üyelerinin Victor'dan daha "geleneksel" olduklarını biliyordum. Sürekli siyah meşin —muhtemelen bir dosttan kalma— ceket ve kot pantolonla dolaştığından, Brando'nun ünlü tiplemesine atfen ona "Wild One"[15] diyorlarmış. Victor'sa onca isyankârlığına rağmen bir Amerikan gencini taklit derdinde olmadığından bu lakaba epey güceniyormuş.

O dönemlerde Şili müziğinin kendisini bulduğu tek zaman, ülkenin İspanya'dan bağımsızlığını ilan ettiği 18 ve 19 Eylül günleriydi. En zengin ve ince zevk sahiplerini bile saran şovenizm dalgası yüzünden bu iki gün boyunca radyolarda geleneksel *cueca*lar yayınlanır, ticari gruplar duygusal Şili şarkıları çalarlardı. Bu görüntü, yani masmavi gök, sadık ve zarif kovboylar, tatlı kızlar, sorunsuzluk ve dünyanın en güzel ülkesi imgeleri, arazi sahiplerinin kırsala bakışını gösteren "turist folkloruydu."

El Dieciocho —ayın on sekizi— Santiago parklarında, özellikle Parque Cousiño'da, dış mahallelerde, her köy ve kasabada, *fonda*larda, yani çatıları hoş kokulu okaliptüs yapraklarıyla örtülü, üst üste yığılı görünen masa ve sandalyelerle dolu, barı olan ve hoparlörlerinden cuecalar, cumbialar, tangolar ve bolerolar yayılan eski ahşap "kafeteryalarda" kutlanırdı. Her yana kâğıt bayraklar asılır, şarap su gibi akar, kavrulmuş un ve çiğ yumurtaya kara bira karıştırılarak yapılan hamur işleri yenirdi.

Gecenin ilerleyen saatlerinde yüzlerce pikniğin artığı arasında çiftler çimlerde, yerlerde yatarken fondalarda mendil sallamalı, ayak vurmalı ve el çırpmalı, yeteneğini gösterme şansı

15- Serseri, serkeş, yabani.

bulunmayan, peçe ardındaki utangaç veya flörtçü kadınla göğüs önde, mahmuzlarını vurarak etrafında horoz misali dönen erkekli *cuecalar* oynardı. Bu, merkez bölgelerinin, zengin *huasoların cuecasıydı*. Daha güneyde, daha yoksul ve belki yerli etkisinin yoğunlaştığı bölgelerde cinsiyetler arası eşitlik daha fazla görünüyordu.

Fiestas Patrias'ın[16] ilk gününde her şey gayet düzenli işler ve neşeli bir kutlama söz konusu olurdu. Ama ayın on dokuzunda işler sarpa sarmaya başlar ve sıklıkla bıçaklamaların karıştığı şiddet olaylarıyla sonuçlanırdı. Ancak öğlen saatlerinde yapılan Silahlı Kuvvetler geçit töreni günün en izlemelik kısmıydı. O günlere dair aklımda en çok kalanlardan biri, askere alınmış yoksul gençlerin ufak tefekliğiyle boylu poslu subay ve subay adayları arasındaki zıtlıktı. Manzara sahiden nesiller boyu süren sınıflar arası kötü beslenme ve iyi beslenme farkının sonucunu gösteriyordu.

Violeta 1958 ve 1959 kutlamalarında Parque Cousiño'da kendi fondasını kurmuştu ve mekânı gerçek folklorla ilgilenenlerce dolup taşmıştı. Her ikisinde de harika kutlamalar yapılmış; Violeta çocuklarıyla, Victor hem tek başına hem Cuncumén ile sahne almış. Ayrıca başka sanatçılar da varmış; iki gün boyunca sabahlara kadar dans edilmiş, şarkı söylenmiş.

Victor'un esas ilgisi tiyatroyaydı ve tüm bu etkinlikleri ikincil görüyordu. Müzik elbette hayatının önemli bir parçasıydı ama Victor için işten ziyade kişisel bir zevk, bir eğlence öğesiydi. Bitirme sınavlarını vererek tiyatro kariyerine başlamıştı ama 1959 daha da önemli bir yıl olacaktı.

Victor'ın, alt sınıftan yetenekli gençler arasında hem dost hem meslektaş anlamında yakınlık kurduğu, gelecek vaat eden bir

16- Şili'de 18-19 Eylül'de iki gün süreyle kutlanan resmi bayram. 1811'den beri kutlanmakta olup, Şili'lilerin Noel kadar önemli saydığı kutlamalardır.

oyun yazarı kabul edilen, birkaç oyunu sahnelenmiş ama henüz başarı kazanmamış, uzun boylu, *gringo* görünüşlü, gözlüklü, entelektüel, sözcükleri yayarak konuşan Alejandro Sieveking de vardı. Victor'dan çok farklı bir geçmişe sahipti ama buna rağmen aralarında derin bir dostluk kurulmuştu. Pek çok konuda zevkleri ortaktı.

Grup bitirme sınavını başarıyla geçtikten sonra, okulun ilerici müdürü Domingo Piga ile birlikte, bireysel anlamda hemen tiyatro kumpanyalarına katılarak profesyonel yaşama atılmak yerine, okulun desteğiyle kendi gruplarını kurmaya ve çalışmalarını okul bünyesinde bir yıl daha sürdürmeye karar vermişler. Bu şekilde oyuncu, yazar, tasarımcı ve yönetmen olarak deneysel bir grup dahilinde daha fazla çalışıp deneyim kazanırken bir yandan da büyük kumpanyaların gitmeye tenezzül etmediği ufak taşra kasabalarında gösteriler yaparak yararlı olabileceklermiş.

Fikir yeni ve iyiymiş ama o yıl iyi başlamamış. Pek uygunsuz görünen bir repertuar —Oscar Wilde'dan *Ciddi Olmanın Önemi* ile Alejandro'nun öğrenci festivali için yazdığı *Sofistike Bir İlişki* adlı müzikal komedisi— üzerinde uzun süre prova yaparak epey zaman harcamışlar.

Maalesef müzikal komedinin provaları iyi gitmemiş. On altı kişilik bir kadro gerekiyormuş; kendi grupları sekiz kişiye indiğinden diğer sınıflardan öğrenciler çağırmak durumunda kalmışlar. Ama festival çalışmalarına katılımın gönüllü olması yüzünden herkesi bir araya toplamakta zorlanmışlar. Oyunun festivale yetişmeyeceği anlaşılmış. Festivalde sunacak bir şeyleri kalmamış ki bu kabul edilemeyecek bir durummuş. Bunun üzerine Victor, "Bir şeyler yapmalıyız, Alejandro," demiş. "Şöyle, tek mekânda, dört karakter arasında geçen kısa bir oyun yazsan... Mesela, şöyle bir fikrim var..."

Victor, Alejandro'ya sınıf arkadaşları Miriam ile Hernán'ın

başından geçenler üzerine bir oyun yazmasını önermiş. Bu iki genç birbirlerine âşıkmış ama beraber olma özgürlüğüne sahip değillermiş. Hernán tipik bir tek-göz öğrenci evinde oturuyormuş; Miriam bir gece onunla kalmış ve ertesi sabah annesi kapıya dayanmış... Fikir çok basitti ama ortada herkesin kendisiyle özdeşleştirebileceği gerçek bir durum vardı. *Parecido a la Felicidad* ('Mutluluk Gibi Bir Şey') bir haftada yazılmış ve provalara geçilmiş. Okulda ders veren profesyonel oyuncu Bélgica Castro'ya anne rolünü teklif etmişler ve o da hevesle kabul etmiş. Grubun, Bélgica ile Alejandro'nun evliliğine de yol açan birlikteliği böyle başlamış.

Bu oyun Victor'un ilk yönetmenlik denemesiydi. Anlattığına göre, oyun üzerinde düşünsel analiz yapacak zaman bulunmadığından, oyunu sahneye insani ilişkilerin mümkün tüm ince ayrıntılarını yansıtarak koyabilmek için içgüdülerine ve yeteneğine başvurmuş. Çalışmaları, tecrübeli Bélgica dahil hepsi için harika bir deneyim olmuş çünkü Victor'un tarzı hepsinin yaratıcı yönlerini ateşliyormuş.

Bir ay boyunca her gün sabah ve öğleden sonra çalışmışlar. Alejandro da oyunda yer alıyormuş; yani oyunla ana ilişkisi oyuncu düzeyindeymiş. "Victor," diye anlatmıştı, "inanılır gibi değildi; her şeyi öyle düzenliyordu ki oyun içinde farkına bile varmadığım noktalar ortaya çıkıyordu. Yarattığı dinginlik hissi içimizdeki yaratıcılığın gelişmesine yol açtı. Hepimizi, hiçbir baskı hissettirmeden yönlendirdi. Zorlanmıyor ama yönetiliyor, yönlendiriliyorduk..."

Oyun festivale yetişti ve minik Lex Tiyatrosu'ndaki ilk gösteride ben de seyirciler arasındaydım. Oyunu hayranlıkla izledim. Memleket hasreti çekmeden izlediğim ilk Şili yapımıydı. Oyunculuk, dekor, hareket, ritim, her şey harikaydı ve insan ilişkileri muazzam bir iç görü ve duyarlılıkla işlenmişti. Elbette büyük bir başarı kazandı. Öyle ki, *Macbeth*'in galası öncesi

Teatro Experimental'in başrol oyuncusunun hastalanmasının ardından, Antonio Veras Tiyatrosu'nun boş kalan sahnesini bir hafta boyunca *Parecido a la Felicidad* doldurdu. Tiyatroda yepyeni bir şeylerin olduğu haberleri derhal yayıldı ve izleyiciler oyunu izlemeye akın ettiler.

Victor bu başarıdan sonra tiyatro yönetmenliği okumaya karar vermişti. Aktörlükte bir miktar başarı göstermesine karşın, sahnede kendisini tümüyle rahat hissetmiyormuş ve oyunculuğun gerektirdiği yoğun arzudan yoksunmuş. Belki mimde kendisini daha rahat hissetmişti. Ama sonuçta yönetmenlik yaparak yaratıcı yeteneğini daha iyi kullanabileceğini düşünmüştü.

Bence pek kahramanca bir karardı çünkü neredeyse her şeye sıfırdan başlamasını gerektiriyordu. Aktör sıfatıyla üç yıllık bir eğitimi tamamlamasına ve bariz yeteneğine karşın hiçbir müsamaha gösterilmiyordu. Ama Victor gene de yönetmenlik eğitimine yazıldı. Şansına, program oyunculuktakine nazaran daha esnekti. Ders dinleyerek öğrenmekten ziyade, birtakım projeleri tamamlamak üzerine kuruluydu.

Calaucán'ın ilk gösterisi 1959 Temmuz'unda, *Parecido a la Felicidad* tiyatro dünyasında etkisini göstermeden birkaç ay önce yapılmıştı. Victor, Patricio'nun çalışmalarına hayranmış ve *Carmina Burana*'da dans ederken gördüğünden beri bana da hayranlık duyuyormuş. Ana rolünün özellikle benim için yazıldığını duyunca, nasıl çalıştığımızı görmek ve dans dilinin nasıl yaratıldığını öğrenmek için provaları izleme izni istemiş. İşte o sessizce oturduğu, Patricio'yla nadiren konuştuğu, benimle ise tek söz etmediği provalarda, —birlikte son derece uyumlu çalışmamıza rağmen— kişisel ilişkimizde sorunlar yaşadığımızı sezmiş. Birkaç ay sonrasında sorunlar herkes tarafından öğrenildiğinde ise benim için endişelenmeye başlamış ve baldızım Carmen'e tiyatroda her rastladığında, durumumu sormuş.

Benim için upuzun ve mutsuz geçen, ilk bebeğimi beklediğim o yaz, Victor El Carmen'e son defa gitmiş ve ardından kumpanyasıyla birlikte Buenos Aires ve Montevideo turnelerine çıkmıştı. *Parecido a la Felicidad* her iki kentte de, ertesi yıl Meksika, Kosta Rika, Guetemala, Venezuela, Kolombiya ve Küba'yı kapsayacak uzun turnede göstereceği büyük başarıyı yakaladı.

Küba'ya gidişleri Batista'nın devrilmesinden bir yıl sonra –1960– idi. Devrim, o dönemde Latin Amerika için muazzam bir ilham kaynağıydı. Olup bitenleri bizzat görmenin ne derece heyecan verici olduğunu takdir edeceğinize eminim. Küba'da iki-üç hafta kalmışlar. Değişimleri, yapılanmaları görmüşler. Grupta, siyasi anlamda olayların daha fazla farkında olan ve kavrayan muhtemelen Victor'du. Keza durmadan dolaşıp keşfetmiş, sorular sormuş, elinden geldiğince fazlasını görmüş, dostlar edinmiş ve yaşananları anlamaya çalışmıştı.

Grubun temsilcileri sıfatıyla Victor ve Hernán'a, o dönem dünya üzerinde en çok görüşülmek istenen kişiyle, yani Fidel Castro'yla görüşme şansı verilmiş. Fidel'i Başkanlık Konutu'nda, katıldığı toplantıdan çıkana kadar ufak bir salonda beklemişler. Bir saat kadar sonra, umudu iyice kestikleri sırada kapı açılmış ve içeri üniformalı bir genç girmiş. "Maalesef Fidel'in sizlerle görüşemeyeceğini bildirmeye geldim," demiş. "Son dakikada bir şey çıktı... Ancak konuşmak veya tartışmak isterseniz memnuniyetle size eşlik edebilirim. Adım, Guevera ama herkes bana 'Che' der..." Fidel'i göremeyecekleri için bozulmuşlar elbette ama Şili ve kendi hayatları, geleceğe yönelik arzuları gibi konular hakkında bir sürü soru soran bu tanınmamış yoldaşla oturup sohbet etmişler.

Nisan ayının sonlarına doğru bir gün, Antonio Varas Tiyatrosu'nun kulisinde gerginlikle dolanıp duran Patricio'ya rastlamış. Bebeği sorar sormaz Patricio neredeyse üzerine çı-

karcasına kliniğe, beni görmeye gideceğini ve Victor'un da gelmesini istediğini söylemiş. Victor kabul etmiş. Böylece Manuela'yı ilk defa, henüz iki-üç günlükken görmüş. O anın gerilimi arasında Victor'un eşikte duruşunu ve çekingen gülümsemesini hatırlıyorum. Birkaç ay sonra Patricio'nun beni tümüyle terk ettiğini, yapayalnız kaldığımı ve epey hasta olduğumu öğrenmiş.

3

Buluşmamız

1960 yılının Ekim ayının sonlarında, ışıltılı bir bahar sabahı Calle Huérfanos'ta yeni bir elbise almak için alışverişe çıkmıştım. Patricio'yla ayrılışımın ardından gelen bedensel ve sinirsel çöküntüyü henüz atlatmaya başlamıştım ve alışverişe çıkmak, moralimi düzeltme çabalarımın bir parçasıydı. Arkadaşlarım beni neşelendirmeye ve özgüvenimi canlandırmaya çalışıyordu. Bir sürü iyi niyetli öğüt veriyorlardı: "Çıkmalı, yeni giysiler almalı, kuaföre gitmeli, 'Yeni Bir Hava' kazanmalı, manikür yaptırmalı..." Hepsi beni daha çekici göstermeye, dönemin âdetlerine göre, erkeği "kolay kapma"ya yönelik önerilerdi...

Denedim. Upuzun saçımı kestirdim ve modaya uygun yaptırdım... Feciydi! Tırnaklarım sürekli kırılıyordu. Yeni giysiler içinde kendimi bir rol oynuyormuş gibi hissettim. Şilili kadınların erkeklerini hoş tutma çabalarına hiç uyamıyordum. Feministlikten falan değil, beceremediğimden... Dar gömlekler, yüksek topuklar, eldivenler ve şapkalar bana göre değildi.

Ama o sabah son derece şık bir elbise almaya kararlıydım çünkü kumpanyadaki dansçılardan birisi tarafından, son dere-

ce "sofistike" arkadaşlarıyla çıkacağı yemeğe, benim için hazırlanan "havai" etkinlikler programı kapsamında davet edilmiştim. Sonunda giysiyi aldım ama emin değildim. Sonunda elimde pek şık bir torbayla öğle vakti Café São Paulo'nun önünden geçerken, arkadaşlardan birini görür de, kıyafet için fikrini sorabilir miyim diye, oturup bir kahve içmeye karar verdim.

Yarı loş mekânda bir köşeye oturmuş kitap okuyan Víctor Jara'dan başka tanıdık yüze rastlamadım. Kafasını kaldırıp gülümsedi ve el sallayarak masasına davet etti. Ürkekçe selam verip başka bir masaya oturdum ve gerçekten bana mı el salladı düşüncesiyle dönüp baktım. Kahvemi bitirince kalkıp, yeniden öğlen sıcağına çıktım. Víctor peşimden gelmiş olmalı; yanıma geldi, yine sıcak bir selam verdi, hatırımı ve yeniden çalışmaya başlayıp başlamadığımı sordu. Konuştuk. O arada torbamdaki yeni giysiyi fark edince, akşamki davet yerine kendisiyle yemeğe çıkmamı istedi. Güldüm. Yeni boşanmışlığım yüzünden kendimi çıplak ve savunmasız hissettiğimden hep geri çekiliyordum.

O akşamki yemekli toplantı felaketti. Hayatımda ilk —ve son— defa bir gece kulübünde dansa gittim ve geceyi; beni eve bırakan, esasen iyi yürekli ama pek askıntı bir beyefendiye karşı kendimi savunarak bitirdim. Öyle ki, adamcağız ertesi sabah özür dilemek için çiçek yollayacaktı. Santiago'nun "gece hayatına" dair son maceram buydu.

Víctor yavaş yavaş aklıma girmeye başlamıştı. Klinikte bana gülümseyişini, hastayken çiçek getirişini, benle yolda karşılaşmasına çok sevinişini hatırlıyordum. Son derece kibar ve sohbet etmesi kolay birisi gibi görünüyordu ama onu hiç ciddiye almamıştım. Çok yetenekli bir öğrenci olması, benden bir sonraki nesildenmiş gibi görünmesi dışında hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Otuzuna varmış, evliliği ve kariyeri çökmüş, "yaşlı" bir kadındım...

O günden sonra Víctor'un çabaları sayesinde iki defa daha

"şans eseri" karşılaştık ve derken bir Kasım akşamı kendimizi Mapocho Nehri kıyısına kurulan Açık Hava Sanat Sergisi'nde bulduk. Sergi bir yıl önce başlatılmış yıllık bir etkinlikti ama dertlerimle uğraşmaktan açılışını kaçırmıştım. Victor ise bulaşıcı neşesi ve hevesiyle sergiyi kaçırmamam gerektiğine beni ikna etmişti. En başarılı ressam ve heykeltıraşlar, çalışmalarını halk sanatçıları, köylü zanaatkârlar ve seramik ustalarıyla yan yana sergiliyordu.

Ilık bir bahar gecesiydi ve çok kalabalıktı; insanlar standlar arasında dolaşıyor, iyisiyle, kötüsüyle önemsiz resimleri, fotoğrafları, takıları, heykelleri, el işlerini ve çömlekleri görmeye çalışıyordu. Parlak renkli kelebeklerle, meleklerle, Rari köylülerinin at kılından yaptığı çiçeklerle bezeli stand tezgâhlarında; toparlak, parlak siyah veya kızıl toprakla çalışılmış domuz ve gitarist figürleri, Quinchamali'den[17] minik heykelcikler, kuzeyden ve güneyden pançe ve battaniyeler vardı. Hava yiyecek satan seyyar tezgâhlardan yükselen kömür, kızarmış soğan ve şarap kokularıyla doluydu. Kalabalık arasında Violeta Parra'yı[18] gördüm: Çocukları ve çalgı aletleri arasında, ağaçlardan sarkan çıplak ampullerin ışığı altındaki çalışmaları dünyaya bakışını gösteriyordu. Geçerken Victor selam verdi ve şakalaştılar. Yakınlarda birileri gitar çalıyor, şarkı söylüyordu.

Kalabalık ve gürültüden uzaklaşmaya, Parque Forestal'ın ağaçları altında yürümeye başladığımızda Victor elimi tuttu ve yumuşacık dokunuşu, insancıl sıcaklığı ilişkimizde yeni bir aşamayı başlattı.

Başlarda ilişkimiz istikrarsızdı; ikimiz de incinmekten ve incitmekten çekiniyorduk. Victor ayrılığın ardından girişilen

17- Şili'nin kuzeyinde bir yerleşim. Özellikle siyah kil üzerine beyaz desenli seramikleriyle bilinir. (y.h.n.)

18- Şili'li ünlü şarkıcı, kompozitör, ressam, heykeltıraş, seramik sanatçısı. "Gracias a la vida" şarkısıyla tüm dünyada da bilinir. (y.h.n.)

teselli ilişkisi olmak istemiyordu; hayatında ilk defa gerçekten âşıktı. Hassas insan sezgisi sayesinde içinde bulunduğum ruh halini çok iyi kavramıştı. İlişkimizin yavaşça ve sağlam gelişmesini istiyordu. Gevşememe, açılmama, geçmişe dönük saplantımdan kurtulmama yardım etmeye çalıştı. Ben dikenlerle kaplı, değişken; bir gün kollarına atılmaya gönüllü, ertesi gün yanımdan kovmaya hazır bir kirpi gibiydim.

Yaşıma rağmen cidden toydum... Ama kendimi peyderpey hayatımda hiç hissetmediğim kadar genç hissetmeye başladım. Yaşamın eğlenceli olabileceğini fark ediyordum. Kendimden hoşlanmaya bile başlamıştım.

Konuşacak çok şey vardı; yiyecekler, ağaçlar, bulutlar gibi gündelik şeylere veya insan ilişkilerine dair; tiyatroya dair; dansa ve dansın gündelik yaşamla olması gereken bağlarına dair; insanların birbirleriyle ve nesnelerle kurdukları ilişkiye, bu ilişkinin nasıl bir iletişim şekline ve karakter ifadesine dönüşebileceğine –mesela, neden bazı kişiler ayakkabılarına "hoyrat" davranıp yıpratırken diğerleri özenle giyerek eskitir– dair; insanın kendisini "hafif" hissedebilmesi için rahatlamayı bilmesi gerektiğine dair; hareket halindeki hiçbir şeyin mutlak olmayıp, her şeyin göreceli olduğuna dair.

Yaşama dair yaptığımız tartışmalar, Victor'un yorumları ve soruları sayesinde bir dansçı olarak yararlandığım pek çok fikri yaşamımla ve kişiliğimle ilişkilendirdim. Kendimi anlamaya başladım; özgüvenimi geri kazanırken daha az benmerkezci davranmayı, diğer insanları da düşünerek, onlarla iletişim kurmayı öğrendim... O zamana kadar bunları belki hiç yapmamıştım.

Söylediğine göre, Victor beni ilk dans ederken gördüğünde âşık olmuş, uzun süre uzaktan hayranlık beslemişti. Victor gibi Şili'ye özgü şeylerle ihtirasla ilgilenen birinin bir *gringa*ya vurulması çelişkili görünebilir. Ya da gerçek kadın kişiliğimden ziyade, dansçı olarak benim romantik idealime tutulduğu

düşünülebilir. Ama öyle değildi. Dans ettiklerinde insanların özünü; dil engeline toslamadan, farklı gelenek ve kısıtlamalar olmadan görmek sıklıkla mümkündü ve dans, benim kendimi tek gerçek ifade biçimimdi.

Victor, en yakın arkadaşlarına, hatta geçmişinden ve çocukluğundan biraz bahsettiği Nelson'a bile gerçek anlamda açılmamıştı. Kendisini her daim savunma katmanlarının ardına gizlemişti ve onu tanıdığımda öğrenci hayatı yüzünden köklerinden epey uzaklaşmıştı. Población'daki dostlarıyla ilişkilerini koruyordu ama o insanlar, girdiği yeni çevrelerde gereksindiği desteği verebilecek kişiler değildi. Tıpkı benim çocukluğum ve ergenliğimdeki gibi, Victor da iki ayrı dünyada yaşıyordu ve galiba aralarında köprü kurmasına yardım edebilen ilk kişi bendim.

Küba ve Latin Amerika turnesinde kazandığı küçük bir miktar parayla bir oda tutabilmenin mağrurluğuyla beni odasını görmem için davet etti. Oda, Santa Lucia Tepesi yakınlarında, sert köşeli bloklar yerine kıvrımlı daracık sokaklara sahip bohem mahallesi Calle Valdivia'daydı. Buradaki eski evlerin çoğunda sanatçıların atölye ve stüdyoları vardı. Victor'un odasına dönerek yükselen daracık bir merdivenle çıkılıyordu; oda gayet genişti ama içinde eski bir tahta yataktan başka mobilya yoktu. Geri kalan eşyası, Victor'la birlikte oradan oraya taşınan mukavva kutulardaydı ve artık sadece eski değil, Población'daki evde devrilen bir parafin ocağı yüzünden yarı yarıya da yanıktılar. Kitaplarının çoğunu kurtarmayı başarmıştı ama onların da köşeleri, kenarları yanıktı.

Beni en çok çarpan, onca çıplaklığa rağmen Victor'un eşyasının son derece düzenli ve tertemiz olmasıydı. Giysileri duvara çakılı çivilere düzgünce asılıydı —huaso takımı[19] naylon poşeti içinde en baştaydı— Ayakkabılarıyla mahmuzlu çizme-

19- Huaso Şili'ye özgü bir tür giysi olup, özellikle geleneksel dans cuecayı yapanları karakterize eder. (y.h.n.)

leri aşağıda, özenle dizilmişti. En değerli malı, o güne kadarki tek "yavuklusu"yla, yani Margarita'nın aldığı gitarla da orada tanıştım.

Victor kibar, sabırlı ve komikti... İncittiğim zamanlarda suratını asardı ama neşesizliği hiç uzun sürmezdi. Başlarda, tartıştığımız zamanlarda ortadan kaybolur, bazen gün boyu görünmezdi. O zaman arkadaşlarının yanına, Población Nogales'e gittiğini bilirdim. Ama genel anlamda son derece açık ve cömertti. Onu o zamanlar tanıyanlar genellikle içine kapalı davrandığını söyleyecektir ama bana karşı hiç öyle değildi. Hiçbir şey saklamadı benden; savunmacı gülümsemesi benim için bir maske değil, cömert, açık ve bulaşıcı bir mutluluk öğesiydi. Gelmediği veya geciktiği zamanlarda duygusal açıdan ona ne kadar bağlandığımı, hatta itiraf etmeye çekinmeme rağmen ona fena vurulduğumu fark etmeye başladım.

Bahar işte böyle geçti ve yaz geldi, zaman ilerledi. Yeni yıl arifesiydi ve Victor bir partiye davetliydi; birlikte gitmemizi istedi. Böylece tiyatro okulundan arkadaşlarıyla ilk defa, öğretmenleri değil, Victor'un *compañera*sı[20] sıfatıyla tanıştım.

O partiden en çok aklımda kalan Victor'un şarkı söylemesiydi; sürekli talep ediliyordu ve sonunda ikna edilmişti. Şili folkloruna ait, çoğunu bilmediğim —kendisi derlemişti— şarkılarla Atahualpa Yupanki'den[21] Arjantin şarkıları söyledi. O ana dek âşık olmamışsam bile sadece şarkı söyleyişini dinlemek tüm direncimi kırmaya yeterdi.

20- Evlenmeksizin birlikte yaşayan eş. (y.h.n.)

21- Atahualpa Yupanqui (1908-1992) şarkıcı, gitarist, yazar ve Arjantin folklorunun en önde gelen ismidir. Şarkıları —resmen tescil edilmiş 325 adet— Mercedes Sosa dahil, dünyanın birçok ünlü sanatçısı tarafından seslendirilmiştir. Ellerine, aşırı sağcı askeri bir grup tarafından vahim biçimde zarar verildiği anlatılır. Frankist İspanya dahil birçok ülkede yasaklanmış şarkısı "coplas el payador perseguido" (kovulmuş halk şairinin dörtlükleri) bu saldırıya sözlü bir karşılık olarak görünür. (y.h.n.)

Şarkı söylerken başka birisi olduğunu söyleyemem ama kesinlikle değişiyor, sanki kanatlanıyordu. Tüm sıcaklığını, iyiliğini, ihtirasını ve neşesini ortaya koyuyordu. Sesi tüm bunların yanında gücünü de ifade ediyordu. Gitarına sarılışım, üzerine eğilişini, etrafına bakışlarını izledim... Şarkıdan şarkıya gırtlağında atan nabzını, yoğunlaştığında gözlerini kapayışını veya kalabalık arasında gözleriyle beni arayıp buluşunu izledim. Tüm savunmalarım çöktü, mutluluk içimden taştı. İçimden haykırmak ve şarkı söylemek geliyordu. Yeni yılın gelişiyle beni kollarına aldı ve İngilizce "Happy New Years"[22] dedi. Yılın sonuna gelen çoğul "s" takısını yanlışlıkla kullanmadığının farkındaydım; önümüzdeki birlikte geçireceğimiz yıllara yönelik dileğini olanca hoşluğuyla belirtmişti.

Bir süre sonra, tüm endişelerimden habersiz artık sekiz aylık tombul bir bebeğe dönüşmüş Manuela'yı da alarak, ablası Maria'yı ziyarete gitmemizi teklif etti. Manuela'yla arası harikaydı ve onu alıp gezdirmeyi çok seviyordu. İlk defa Población dışından birisini ailesinden birileriyle tanıştıracaktı. Maria'nın, Papaz okulundan ayrılınca Victor'u evine almayan kocası Juan'la karşılaşmamak için zamanlamaya özen göstererek Jotebeche'ye gittik. Sokaklar, barların açılmasını hasretle bekleyen birkaç ayyaş dışında bomboştu. Maria'nm çocukları Victor'u görür görmez dayılarına sarılmak için dışarı koştular. Maria da hemen arkalarındaydı.

Maria, küçükken kardeşlerine bakan o küçük köylü kızı kıvırcık kara saçları, ufak tefek ve toparlaklığı ve Victor'unkilerin aynısı bembeyaz dişleriyle artık tipik bir Şili kadınıydı. Çok sıcak ve sevecendi; kardeşinin nihayet aşkı ve mutluluğu bulmasına çok sevindiği açıktı. Konuşması kolay bir kadındı; Victor benle ilgili birçok şeyi zaten anlatmıştı. Hayatında ne

22- Mutlu Yıllar. (y.h.n.)

tiyatro ne konser görmüştü ama Victor'un tiyatroda yaptıkları ve Cuncumén[23] hakkında tahmin edebileceğimden çok daha fazlasını biliyordu.

Bu arada tam zamanlı çalışmalarıma geri dönmeye kalkışmış ama başaramamıştım. Belim hâlâ sorunluydu. Ocak ayında doktorum tek çözümün yaz tatili boyunca kendimi "asmak"tan geçtiğini söyledi: Korse takmam; kum ve un çuvallarını ağırlık olarak kullanıp, yatağın ucunu yükselterek, neredeyse başaşağı yatmak suretiyle bedenimi germem gerekiyordu. En az bir ay boyunca geceli gündüzlü bunu uygulamalı, ancak tuvalet ve arada yıkanmak için kalkmalıydım. Başaşağı yemek son derece güçtü ve kendimi bir çiklet misali uzadıkça uzuyormuş gibi hissediyordum.

Kısacası, tanıdığım herkes kumsallara veya dağlara giderken ben, yaz sıcağında yatakta, penceremden görünen sedir ağacım ve San Cristobál Tepesi'ne kıvrılan demiryolunu seyretmekle yetindim. Victor tüm bu zamanlarda yanımdaydı; saatlerce konuştu, beni eğlendirdi, neşelendirdi ve bana genel anlamda sözü ve fikirleri dinlenmeye değer, ilgi çekici birisi olduğumu hissettirdi.

Tiyatro Okulu yazın kapandığından, gündüzleri epey vakti vardı ama geceleri Cuncumén ile yoğun çalışması gerekiyordu. Haziran'da başlayacak ve beş ay sürecek uzun Avrupa turnesi için grubun sanat yönetmenliğini üstlenmesi istenmişti.

Victor'un o kadar uzun süreliğine gideceğini düşünmek berbattı. Böylesi uzun bir ayrılık fikri ikimizi de geriyordu ama

---

23- Cuncumen: Mapuche —mapu:toprak, che: halk— yerlilerinin kullandığı Mapudungún —toprağın sesi— dilinde anlamı "suyun mırıltısı" anlamına gelen bu sözcük; 1955'de Şili'nin merkez bölgesi folklorik müziğini ve danslarını, özüne sadık kalarak ama formlarında değişimler yaratarak derlemek ve yaygınlaştırmak amacıyla Şili Üniversitesi bünyesinde oluşturulmuş bir grubun adıydı. Başlangıcından itibaren büyük ses getiren grubun üyelerinden biri de Viktor Jara idi. (y.h.n.)

bana kalırsa, ilişkimizin buna dayanacağına güvenimiz tamdı.

Victor 30 Mayıs'ta yola çıkacaktı. Birkaç gün öncesinde, Población Nogales'taki arkadaşları, beni de davet ettikleri bir veda partisi düzenlediler. Geçmişte kaldığım zengin malikânelerinde olduğum kadar veya Pablo Neruda'nın evinde katıldığım akşam yemeklerindeki kadar çekiniyordum. Önce genellikle intihara meyilli bir hızda kullanılan bir *liebre*'ye[24] binerek Pila de Ganso'ya gittik, ardından daha eski ve daha yavaş giden bir *micro*yla[25] gaz istasyonlarının, demiryollarının ve depoların yamından geçerek General Velásquez'e ulaştık.

Cumartesi gecesiydi ve hava kararmak üzereydi. Işıklandırma çok zayıftı; sokak lambaları birbirinden çok uzaktı ve çoğunda ampul yoktu. Kanalı aşan köprüye giden bomboş bir arazide *micro*dan indik. Bildim bileli, özellikle karanlık bastıktan sonra yakınından bile geçmemem için uyarıldığım bu ürkütücü semti görür görmez Victor'un eline yapıştım. Görünebilen yegâne ışıklar köşe başlarındaki barların veya tahta evlerin kapılarından sızan gaz lambalarının ışıklarıydı. Sokak büyük taşlarla döşeliydi ama tam yapılmamıştı ve birçok çukur vardı.

Artık gerçekten Población'a giriyorduk; Victor'la kol kola arazinin öbür ucundaki ufak eve doğru ilerlemeye koyulduk. Derken her şey yeniden farklı bir hal aldı: Morgado ailesi, Julio, Humberto, kız kardeşleri ve kız arkadaşları, hepsi bizi kapıda karşıladı ve içeri aldı. Salonları ufacıktı; iki masayı birleştirmişlerdi. Eskice bir dikiş makinesi, bir büfe ve büfenin ardındaki duvarda Don Pedro ile Doña Lydia'nın nikâhlarında çekilmiş çerçeveli, kocaman bir fotoğraf asılıydı. Don Pedro birkaç ay önce ölmüştü.

24- Şili'de şehir-içi yolcu taşımada kullanılan küçük otobüslere verilen isim, bizdeki karşılığı minibüse denk gelir. (y.h.n.)

25- Şili'de küçük otobüslere verilen isim, bizdeki karşılığı midibüsler. (y.h.n.)

Hemen gayet sert meyve pançı ve Doña Lydia'nın evde yaptığı *mistela*[26] ikram edildi. Sohbet bir süre arkadaşlar ve Victor'un uzaklardaki Avrupa yolculuğu çevresinde dolandıktan sonra, duygu yoğunluğu artarak geçmişe ve anılara döndü. Ardından masalar, dansa yer açmak için kenara çekildi.

Partiye dair anıların epey bulanık ama, onca insan ve sabahın erken saatlerine kadar etrafta oynayıp bitkin düşerek buraya açılan diğer iki odaya taşınan çocuklar için salonun fazlasıyla küçük geldiğini iyi hatırlıyorum. Julio muzip bir adamdı; herkes onunla şakalaşıyordu ama aslında hiç iyi değildi ve hastaneye yatması gerekiyordu. Ailenin gelir kaynağı olan kamyonun yükü artık sırtındaydı ve kendine hiç bakmıyordu. Onca neşe ve şakanın altında yatan gündelik sorunlarını; partide sunulan onca yiyecek ve içkinin bu insanlar için ne denli cömertlik anlamına geldiğini görmek zor değildi.

Victor şarkı söyleyerek ve herkesi şarkılarına katarak şükranlarım sundu. Ardından kafalar hafiften dumanlandığında o ufacık, tek bir çıplak ampulün aydınlattığı salonda ça-ça ve tangolar başladı. Victor'u sadece orada sarhoş gördüm; sunulan şarabı reddetmek sevgi ve cömertliklerini geri çevirmek anlamına gelecekti. Ama bir yandan da, eve dönerken kaldırımda fena halde yalpalayacağı anlamına geliyordu.

O sıra farkına varmamış olsam da Población Nogales'e bu ilk gidişim benim için önemliydi. Victor'un oraya beni kendi dünyasını paylaşmak için götürmesi, bana olan sevgisinin dışavurumuydu. Sevgiyle, neredeyse bir kardeş gibi kabul edildiğim yepyeni bir dünyayla tanışmıştım. Artık kendimi halkın çoğunluğundan kopuk, dışlanmış hissetmiyordum. Artık yeni bir ailem vardı...

İki gün sonra yapayalnızdım. Victor, Cuncumén'le Avrupa'ya

26- Çeşit çeşit likör, kokulu otlar ve üzüm karşımından oluşan tatlı bir içki. (y.h.n.)

gitmişti ve onca ayrılıktan sonra baleye geri dönme ve her şeye baştan başlama mücadelesi için hazırlanmak zorundaydım. Patricio, müziğini Ginastera'mn yaptığı, başrolünü oynayacağım yeni koreografisi *Surazo* (Güney Rüzgârı) için iyileşmemi beklemişti.

Victor gelecek dört ayı Doğu Avrupa'da geçirecekti. Aşkının yoğunluğunu bilmeme rağmen, ilk mektupları gelene dek epey endişelendim. Ama gelen mektuplar öyle sık, öyle sevgi dolu, öyle neşeliydi ki ayrılık dayanılmazlığım yitirmeye başladı. Bu mektuplar birbirimizi daha iyi tanımamızı sağladı bence...

1 Temmuz, Prag

(...) İlk gösterimizi Bojnice adlı ünlü bir kaplıcanın yakınında yaptık ve sonrasında bizi sıcak su havuzlarına ve masaja götürdüler. Tazelendik sanki... Ardından bira içmeye ve yemeğe davet ettiler. Sonra şarkılar başladı ve sonunda topaç gibi dönülen Slovak danslarına geçildi... Slavlar bizim gibi neşeli, eğlenmeyi seven, canlı insanlar. Çok da duygulular. Çekleri pek soğuk ve resmi görüyorlar.

Bu bölge folklorik açıdan çok zengin görünüyor. Slav kentlerinde muazzam köylü kıyafetleri gördüm. Elbiseleri daha yakından incelemek ve resimlerini çekmek için sokaklarda köylü kadınları durdurdum. Önce hepsi fena kızdı ama kötü niyet taşımadığımı anlayınca rahatladılar ve çok yakın davrandılar. El sıkıştığımda toprakta erkeklerle birlikte çalışmalarını gösteren nasırlarını ve sevecenliklerini hissettim. Sadelikleri ve dost canlılıkları insanı duygulandırıyordu... Bildiğin gibi çok duygusalımdır ve kibarlığın, iyi niyet ve anlayışın dil engellerini yıkıp aştığını gördüğümde, içimden hep ağlamak geliyor...

Manuelita'ya kucak dolusu öpücük... Sanaysa aşkım, her şeyim...

18 Ağustos, Leningrad

(...) Sahneye çıktığımız her kentte genellikle bir salonda, üç veya dört performans sergiliyoruz. Ardından çevreyi ve müzeleri gezip, dinlenmeye iki gün ayırıyoruz. Sevgilim, Sovyetler Birliği gerçekten büyüleyici; gördüğüm her şey içimdeki çalışma ve öğrenme ateşini körüklüyor. Yapılanları bizzat görmek, haklarında yazılanları okumaktan çok daha etkileyici.

Danstaki ilerleme haberlerini almak içimi sevinçle doldurdu; cesaretle, sabırla ve istikrarla devam ettiğini bilmek, içimi, aşkım kadar engin bir gururla dolduruyor. Döndüğümde beni değişmiş bulacağını düşünüyorum ama tek şeyden eminim: Döndüğümde seni daha fazla seviyor olacağım.

Buradaki yaşama gelince; elimden geldiğince her şeyi anlamaya ve kendimi anlatmaya uğraşıyorum. Ruslar insana nasıl birlikte yaşanacağını öğretiyor. Aynı anda hem huzurlu, hem kibar, hem de sert olmalarını sağlayan ruhsal bir kararlılıkları var. İnançlarım ve hedeflerimin peşinde böyle olmam gerektiğini düşünüyorum. Zor, biliyorum...

Ruslar inanılır gibi değiller; yabancılığımızdan dolayı derhal üstümüze atladıklarından değil, hayır, sanki sonunda herkes birbirini kucaklayana kadar uğraşmak zorundaymışlar gibi davranıyorlar. Son derece dosdoğru ve sevecenler. Şu ana dek kafası uzayın fethiyle dolu bir kişiye bile rastlamadım. Sanki hepsi içinde bir barış ve dostluk mesajı taşıyor... Ki yoldan gelip geçen, sıradan insanlardan bahsediyorum. Bizle ilgilenen kişiler olsa diplomatça davrandıklarını söylerdim ama herkes bir diğeri kadar sade.

Dün yataklı trenle Moskova'dan ayrıldık ve bütün gece süren yolculuğun ardından on civarında Leningrad'a vardık. Yolculuk, hem yatacak yerlerle ilgili çıkan karışıklık hem de Moskova'da istasyona vardığımızda gördüğüm kadınlı-erkekli-çocuklu kalabalık yüzünden eğlenceliydi. Her yana çömelen, koridorlarda kıvrılıp yatan, kara ekmekle domates ve salam yiyen bu insanlar hava bas-

kınından kurtulmuş mültecileri andırıyorlardı. Çevirmenimiz kısa sürede alışacağımızı, çünkü her istasyonda aynı sahneleri göreceğimizi söyledi. Leningrad'a vardığımızda ne kadar doğru söylediğini artık anlamıştık. Bu Ruslar yolculuk konusunda son derece fedakâr ve hevesli insanlar Moskova'ya sırf Lenin'in mozolesini ziyarete gidiyorlar ve bunun için iki günlük yolu göze alıyorlar. Yalnız da gitmiyorlar; bebekleriyle, sepetleriyle, neneleriyle gidiyorlar. Bu bakımdan bize çok benziyorlar...

7 Eylül, Odessa

(...) Bugün başıma unutamayacağım bir şey geldi. Akşam saat dokuz civarı deniz kenarında yürüyüşe çıktığımda alkış sesleri duydum. İlerlediğimde bir açık hava tiyatrosuyla karşılaştım. Bilet almak istedim ama kalmamıştı. İçeride ne oynandığını merak ediyordum; tiyatroyu çevreleyen duvar boyunca yürüdüm ve sonunda havaya kaldırdıkları aynalarla içeriye bakan bir gruba rastladım. Aralarına katılmaya çalıştım ama bir şey görmek imkânsızdı. Geri dönerken bir ağacın dallarına tünemiş insanlar gördüm. Tam ağaca tırmanacakken ara oldu, ışıklar yandı ve herkes telaşla ağaçtan indi. Etrafta dolanıp aranın bitmesini bekledim ve biter bitmez, beş Rus ile birlikte ağaca çıktım. Tabii benle gelişigüzel sohbete girdiler; Rusça bilmediğimi söylemek zorunda kaldım. Önce dalga geçtiğimi sandılar ama doğru söylediğimi anlayınca nereden geldiğimi sordular. Bildiğim birkaç kelimeyle Güney Amerika'dan, Şili'den geldiğimi ve bir Şili folk grubundan olduğumu anlattım. Çok şaşırdılar ve gülerek beni tebrik ettiler çünkü yabancı ve sanatçı olmama rağmen onlar gibi ağaca tırmanmıştım. Ardından ağacın en iyi yerini bana verdiler ve gösteriyi olabildiğince izlemem için ellerinden geleni yaptılar; sürekli iyi görüp görmediğimi, rahatça oturup oturmadığımı sordular ve gülerek sırtıma vurdular. Gösteri bitince inmeme yardım ettiler ve tavrıma bayılmışlar gibi kucaklayıp sarıldılar. Kısa sürede arkadaş olmuştuk. Derken neden bir

yabancı olarak doğrudan içeri girip rahatça oturmadığımı sordular ve ülkelerini ziyarete gelen bir yabancı sanatçı sıfatıyla ayrıcalıklı davranılmayı hak ettiğimi söylediler. Ben de onlara herkes gibi olmayı yeğlediğimi, o yüzden bilet almaya çalıştığımı ama bulamayınca ağaca çıktığımı anlattım. Yine güldüler, beni kucakladılar ve "Ne iyi bir yoldaş" dediler. İçlerinden ikisini, Vladimir ve Piotr'u daha sonra yine gördüm ve her gün görüşmeye başladık. İkisi de 35 yaşında ve evliydi; birinin iki, diğerinin üç çocuğu vardı ve ikisi de Sovyetler Birliği'nin kuzeyindeki Kharkov kentindeki traktör fabrikasında işçiydi. Odessa'ya tatil için gelmişlerdi. Tabii gösterimize davet ettim ve çok memnun kaldılar. Onca engele rağmen onlarla iletişim kurabilmek harikaydı. Çok iyi insanlardı; kendilerinden çok emindiler ve aynı oranda sadeydiler. Beni olduğum gibi kabul ettiler ve bana kendilerinden biriymişim gibi davrandılar. Latin Amerika'da olan bitenlerle yakından ilgilendiler ve Şili'deki işçilerin durumunu sordular...

28 Eylül, Aşkabad

Aşkım,

Şu anda dünyadaki en mutlu adam benim çünkü bugün, doğum günümde, harika bir hediye aldım: dört mektup ve dünyada en sevdiğim iki insanın, senin ve Manuela'nın fotoğrafları... Şimdi akşam; mektuplarını daha dikkatle okudum ve açıkçası çok rahatsız oldum ve sıkıldım.

Öncelikle, seni idealleştirmememi çünkü bir komüniste eşlik edecek insani nitelikleri barındırmadığını düşündüğünü; toplum yaşamından hoşlanan, girişken birisi olmadığını; yüksek ideallere sahip insanlara güvenmediğini ve ayrıca komünizmin entelektüel duruşundan korktuğunu söylemişsin.

Sana beni yanlış anlamayacağın şekilde nasıl yanıt verebilirim, aşkım? Sana, seni idealleştirdiğimi hiç söylemedim. Seni seviyorum ve seni tüm erdem ve kusurlarınla tanıdıkça daha fazla sevdim. Kör

değilim ve seni tutup bir heykel misali kaideye oturttuğum yok. Seni kafamla sevdiğimden çok, yüreğimle seviyorum ve eğer sen benim bir parçamsan, bunun nedeni, senin olduğun halinle benim her şeyim olmandır. Ben aşkın iki insan arasında var olabilecek karşılıklı anlayış, yaşamak için birbirine yardımı sunacak o "şey" anlamına geldiğine inanıyorum. Ayrıca seni öyle çok seviyorum ki mutluluğum, hangi yolu seçersek seçelim seni mutlu kılmaya çabalamamdan geçiyor.

Ve ikincisi: Komünizmi seçersem bu seçimim neden sana, aşkıma uymayacakmış? Sen de komünist olmalısın demiyorum, aşkım. Senden böyle bir şey isteyemem. Hiç kimseyi, ne kadar yakının olursa olsun, belirlenmiş bir şekle göre düşünmeye zorlayamazsın. Katolik olmamana ve çektiğin ıstırapların seni büyük, gerçek bir anne ve dost olabilen; ayrıca geçmişte başına gelenlere rağmen beni sevebilen bir kadına dönüştürmesine sevindiğimi itiraf etmeliyim. Lütfen komünist olmayan insanlardan tiksindiğimi düşünme. Hepimiz insanız ve bir komünist, her şeyden önce bunu bilmelidir. Çünkü ilkelerinin özünde yatan budur. Gerisi tümüyle fanatiklik ve züppelikten ibarettir. Havari türü bir şeye —içimde yok zaten— veya bir fanatiğe dönüşeceğimi hiç düşünme. Komünistliğin kendini yirmi dört saat kapatıp herkese sırt dönmek anlamına geldiğini de düşünme. Hayır, aşkım: Yapacak çok iş var ama bana düşenler kesinlikle tiyatrodaki çalışmalarımla ilintili olacak.

Madem ikimiz de insanız, nedir o zaman benle aşkını engelleyecek o feci kusurlar? Ben İsa değilim ve ortadan kaybolup dağlarda inzivaya falan çekilmeyeceğim. Benim işim sende başlıyor ve senle bitiyor. Tüm arzum budur...

Yüksek ideallere sahip insanlarla yaşamaktan ürktüğünü söylüyorsun. Öyle insanlardan ben de korkarım. Ama ailem ve aralarında büyüdüğüm insanlara dair bildiğin azıcık şeyden sahici yoksulluğun ne olduğunu iyi bildiğimi çıkarabileceğine eminim. Hayal dünyasında yaşamıyorum ben. Ve bir komünist olarak ide-

alim halkın rejimine, halka mutluluk getirecek rejime inananları desteklemekten fazlası değil. Saplantılı davranmamaya ve toprağa bastığımı, benle yürüyenlerin benim gibi iki gözü ve bir ağzı bulunduğunu her daim aklımda tutmaya çalışacağım.

Korkma, aşkım. Korkulacak tek şey birbirimizin içine bakamamak ve sadeliği bulamamaktır. Bir entelektüel olma meselesine gelirsek, itiraf etmeliyim ki hiçbir zaman o denli nesnel olamadım. Beni tanıyorsun ve akla ne kadar az kıymet verdiğimi fark etmiş olmalısın. Beni kafam değil, yüreğim yönlendirir. Bir şey beni içimden yakalar ve dışarı çıkacak bir yol bulana değin büyür. Komünizme bir entelektüel gibi yaklaştığımı ve aklımın süzgecinden geçirdiğimi söylemek çok fazla olur. Çünkü kendimi komünist dahi görmüyorum ben.

Ama içime bir şey yerleşti ve kök salmaya başladı. Ayrıca yoksulların sorunları ve umutlarını kuvvetle anlamama yardım eden bir geçmişe sahibim ve yoksulların dünyasını yakından tanıdığım için komünizme bir entelektüel gibi yaklaşmam mümkün değil. Öyle yaptığım anda kendim olmaktan çıkarım. Morgado ailesine, Juanito'ya, çocukluk arkadaşlarıma, kardeşlerime, babama selam dahi veremem ve annemin bana verdiklerini yadsımam gerekir. Hayır, onlara yardım etmem lazım benim. Daha iyi bir dünyayı kendi gözleriyle görebilmeleri için umutla mücadele etmeliyim. Bu konuda beni anladığına ve şu ana dek yaptığın gibi bana yardım edeceğine inanıyorum. Aşkım, ben seninle tamım ve senden uzaklaşırsam kanatsız kalırım...

Victor, 1961 yılının Ekim ayı sonlarında Santiago'ya döndü. Elinde gitarı, sırtında yepyeni yeşil parkası, kolları hediyelerle dolu indi uçaktan. Yukarıda, balkonda bekleyen Manuela'yla beni görmenin heyecanıyla pisti uçarcasına geçti.

Turnenin uzun sürmesine ve yoruculuğuna karşın dönüşünü, Manuela'mn bile heyecanla paylaştığı bir coşkuyla kutladık. Valizini açışı, Victor'un Noel Baba rolünü üstlendiği bir şenliğe

dönüştü. Bundan sonra bu sahnelerden çok yaşayacaktık çünkü Victor nereye giderse gitsin dönüşünde sevdiklerine şahane hediyeler getirecekti. Nihayet birilerine bir şeyler verebilmekten muazzam haz duyuyordu. Bu defakilerin arasında her gittiği Avrupa ülkesinden el sanatı ürünleri, seramik eşya, nakış işleri ve hatta Bulgaristan ve Özbekistan'dan aldığı çalgılar vardı.

Victor o günden sonra Calle Valdivia'daki odasına bir daha dönmedi ve beraber yaşamaya başladık. Aylar süren ayrılık sırasında ikimiz de bir şeye ulaşmıştık. Benimki öyle müthiş bir şey değildi ama nihayet, hem de eskisinden daha özgüvenle dans edebiliyor ve ders verebiliyordum. Ayrıca yaşamımı Şili'de, Victor'la sürdürmek istediğime, birlikte bir yuva kurabileceğimize ve Manuela'yla tam bir aile olabileceğimize karar vermiştim.

Victor ise mektuplarında uyardığı gibi, değişmişti. Ufkunu genişletmesinin yanı sıra şarkıcı ve besteci kimliğinin sağladığı iletişim gücünü keşfettiğinden, daha olgun ve özgüvenliydi. Turne sırasında, mektuplarında fazla bahsetmemiş olmasına karşın, ilk defa binlerce seyirci önünde tek başına şarkı söylemişti. Ayrıca kendi deneyimlerine dayanan ilk şarkısını yazmıştı. Şarkıyı bana yazmıştı ve dinlemem için sabırsızlanıyordu. Daha daireme girer girmez gitarını kutusundan çıkardı ve çalmaya başladı:

Güvercinim sana yalnızlığımı anlatmak istiyorum
Ve seni sevdiğimi
Hayat akıyor
Çünkü çok uzaktayım sana
Güvercinim seni görmek istiyorum
('Paloma, quiero contarte')

Ve işte, birlikte hayatımız böyle başladı. İlk yılımızı bize en yakın iki kişinin ölümü gölgeledi: Şili'ye, uzun süreli bir ziya-

rete gelen annem felç geçirdi ve altı ay sonra 1963'te burada öldü. Yaklaşık aynı dönemde Victor'un ablası Maria'nın tedavisi bulunmayan türde bir kansere yakalandığı ortaya çıktı. Ancak evinde ölebilsin diye son anlarında hastaneden, evine çıkmasına izin verildi. Sevdiğimiz insanların eriyip gidişini ve ailelerimizle son bağlarımızın kopuşunu birlikte izledik.

O dönemde Victor'un yanımda olması büyük şanstı. Herhalde aynısı onun için de geçerliydi. Eşim olduğu kadar arkadaşımdı; birisiyle özgürce konuşabilmenin, içe atıldığında birikip mayalanarak her türlü ilişkiyi zehirleyebilecek tüm duygu ve düşünceleri ifade edebilmenin önemini onunla öğrendim.

Victor benden çok farklıydı. Ben ara sıra tartışma, didişme arardım ama o yapısı itibarıyla barışçı, şiddetten nefret eden bir insandı. Ama ne yapar eder, körlemesine patlamalarımı, ardında yatan sebepleri sorguladığı sevecen tartışmalara çevirirdi. Sonunda çoğunlukla dert ettiğim şeye kahkahalarla gülerdik. Bu tavrı bir üstünlük duygusundan değil, aramızda hiçbir sorun kalmamasını istemesinden kaynaklanırdı. İyi bir ilişkinin emek istediğini biliyordu. Tiyatrodaki çalışmaları sırasında açıkça ortaya çıkan, insanları kavramaya yönelik doğal bir yeteneği vardı. Psikolojik iç görüye sahipti dersem yanılmam herhalde.

Patricio'yla aklı başında, hatta dostça ilişki kurabilmemin — ki Manuela'nın mutluluğu, bizim mutluluğumuz ve Victor'un çok değer verdiği bale çalışmalarım için çok önemliydi— ardında yatan onun bu tarz yaklaşımıydı.

Annem bizle kalmaya geldiğinde, rahat ettirebilmek için bütçemizi çok aşan bir ev tutmuştuk. Oysa artık yalnız kaldığımız için yerleşebileceğimiz kalıcı bir ev aramaya başladık. Sonunda Victor'un bir mimar arkadaşının, diğer pek çok binadan daha sağlam yapıldığını söylediği —sık deprem yaşayan bir ülke için çok önemliydi bu— bir sitede bu evi bulduk. Be-

yaz tuğlalı, yeşil panjurlu, etrafı diğer evlerle çevrili bir evdi ve sitenin iç meydanına bakıyordu. Bahçesi çerçöple dolu ve bakımsızdı; bütün taşları temizledik, paslı demir ve tenekeleri topladık. Ağaç dikip çimen ekmeye hazır hale getirdik.

Bu kentten yarı-kopuk evceğizimizin çevresi yıllar içinde bambularla, begonvil ve morsalkımlarla çevrildi; mimoza ağacımıza ve çatımıza kırlangıçlar yuvalandı. Yaz akşamlarında gökyüzü kırlangıç ve sinekkuşlarıyla dolar, quletehue kuşlarının kanat çırpışları, dağ doruklarına çöken bulutların yağmur getireceğini haber verirdi.

İlk diktiğimiz ağaçlardan birisi Mapuchelerin kutsal saydığı ve güney ormanlarında bolca yetişen canelo ağacıydı. Canelo ağaçları ölürse, kötü şansa işaret ettiğine inanılırdı ve ilk diktiğimiz kuruduğunda, Victor çok sıkılmıştı. Hemen bir tane daha diktik; bugün o ağaç büyüdü, dal budak sardı ve devasa bir güzelliğe dönüştü.

Evin içiyse farklı geçmişlerimizi yansıtan tuhaf bir karışıma dönüşmeye başlamıştı. Şili'ye gelirken yanımda getirdiğim babamın koleksiyonundan birkaç antika mobilya, Hollanda kakmaları, Çin tabakları, bir Afrika davulu, bir Aşanti[27] tahtı... Ama sıradan mobilyadan yana zayıftık. Eski kutulardan ve tahta parçalarından kitaplıklar, demiryolu traverslerinden bir masa ve şömine rafı yaptık. Duvarlarda onca yolculuğun izleri asılıydı: Brezilya maskları, Taşkent oyaları, tahta kaşıklar, pipolar, çalgılar, pançolar...

Yaşamın o denli hızlı akmadığı ilk yıllarımızda Pazar günlerini genellikle birbirimize ayırırdık. Victor'un en sevdiği zamanlar bunlardı. Kuşku götürür aşçılığımı bile beğenir, bu alandaki başarılarımı kutlar; annesine çarşıda yardım ederken

27- Afrika'da 17. yüzyılda, İngiliz sömürgeciliğinin göz koyduğu ve bugün Gana devletinin bir eyaleti haline gelmiş topraklarda yaşamış bir krallık. (y.h.n.)

öğrendiği tarifleri kullanarak çorba ve diğer yemeklere katkıda bulunurdu. Şili erkekleri için son derece sıradışı bir başka özelliği temizliğe, hem de gayet başarıyla ve hevesle yardım etmesiydi. Evin dekorasyonu için de sürekli yeni fikirler üretirdi. Her daim elinde çekiç, bir yerlere bir şeyler çakar, tamiratlar yapardı.

Yazları genellikle dışarıda, mimoza ağacının altında yemek yiyorduk. Gündüzleri güneş çok yakıcıydı ama akşamüzeri, taşlar hâlâ sıcakken, terasta yemek harikaydı. Bahçe sulamak en sevdiğim işlerdendi; çıplak ayakla çıkar, çiçeklerin suyu emişini izler, ıslak toprak —kuru iklimde çok değerliydi— ve çiçek özlerinin kokusunu içime çekerdim. Victor bir yerlerde gitar çalar, evin loşluğunda siluetini seyrederdim. Sonra bahçede oturur, yıldızların gökte belirişini seyreder ya da Brezilya'dan aldığım hamakta yatardık. Konuşacak çok zamanımız vardı.

Bunca mutluluğun içinde yaşarken hamile kaldığımı öğrenmek harika oldu. Kocam ve ailemle birlikte bebek beklemek ne kadar farklıydı! Sanki harika bir yolculuğa çıkmış, tüm sorunlarımı geride bırakmıştım; balon gibi şişiyor ve hâlâ seviliyordum! O zaman dört buçuk yaşında olan Manuela, Victor'un gelip Amanda'nın doğduğunu haber verişindeki sevincinden öyle etkilenmiş ki bugün hâlâ hatırladığını söylüyor. Victor'un Manuela'ya sevgisi, kızının doğumuyla azalmamış, aksine artmıştı. İyi bir aile olacağa benziyorduk sahiden...

Victor, duygusal anlamda Manuela'yı daha ilk gördüğü anda, Patricio'yla birlikte hastaneye geldikleri gün evlat edinmişti. Ama kızım büyüdükçe ona daha çok bağlandı. Çok daha sonraları, yapılan bir röportajda iki kızı olduğunu söylemişti. Manuela'yı sahiplenmemesi mümkün değildi. O defa hazırlıksız yakalanmıştı ama sonrakilerde Patricio'yu kırmamak için bu tür soruları hep savuşturdu.

Beş yaşındayken yaşıtı bir oğlan tarafından bilgilendirilene kadar Manuela'ya iki baba sahibi olmak çok doğal gelmişti. Bu olaydan birkaç gün sonra Victor'a daha resmi davranmaya ve "*Papi*" yerine "*Tio*" yani amca demeye başladı. Olan biteni fark ettiğimizde, Patricio'nun babası olmasına rağmen Victor'un onu ne kadar sevdiğini ve tıpkı Amanda'nın diyeceği gibi Victor'a "*Papi*" demesinde hiçbir sakınca bulunmadığını anlattık.

Victor harika bir babaydı. Bez değiştirmeyi ve pudralamayı öğrendi; dizlerdeki sıyrıkları temizleme, kıymık çıkarma veya tırnak kesme gibi hem katı hem hassas davranışlarda çok iyiydi. Amanda'nın ikimize birden benzemesinden büyük gurur duyuyordu ve sabahın en kör saatlerinde bizi çok gereksindiğimiz uykudan eden ciyaklamalarından bıkmaksızın kızını seviyordu.

Victor'un meslektaşları veya profesyonel yaşamında tanıyanlar bana onu hep yapayalnız gördüklerini, sempatik ve sıcakkanlı ama aynı zamanda iç dünyasındaki mutluluğu başkalarının varlığına gerek duymuyormuşçasına mesafeli davrandığını söylemişlerdi.

Victor için yuvasının, özellikle çocukluğunda yaşadıklarından sonra, aşk ve sevgi kadar önem taşıdığına kuşku yok. Bana nefes aldıracak ve gelişme olanağı sağlayacak şekilde sevgi vermeyi biliyordu. Beni ne bir ayna gibi kullandı ne de ideallerine uyup uymadığıma baktı. Mutluluğu, zaman içinde sorumluluk bilincini güçlendirdi, gerekli gördüğü hedefler uğruna daha fazla çabalamasına yol açtı. Herhalde benim gibi, günün birinde kendine ait daha fazla zaman bulabilmeyi umuyordu. Sürekli, "Birbirimizi sevdiğimiz için ne denli şanslı olduğumuzun farkında mısın?" derdi.

4

Tiyatro ve Şarkı

Cuncumén ile çıktığı uzun Avrupa turnesinin ardından Victor, dokuz yıl boyunca ITUCH, yani Şili Üniversitesi Tiyatro Enstitüsü'nde kadrolu yönetmen olarak görev aldı. Statükocular tarafından bile en yaratıcı ve başarılı genç yönetmenlerden biri sıfatıyla kabul gördü.

Yapımları Brecht'in didaktik eserlerinden çağdaş İngiliz ve Amerikan oyunlarına kadar yayılan geniş bir yelpazeyi kapsamakla kalmıyor, en önem verdiği şeyi, Şilili yazarların yeni çalışmalarını da içeriyordu. Sadece Şili'de değil, Latin Amerika ülkelerinde, hatta ABD'de ödüller kazandı, davetler aldı. Uluslararası tiyatro festivallerine katıldı ve Britanya Konsolosluğu tarafından İngiliz tiyatrosunu incelemeye davet edildi. Televizyonda kendisinin ve başkalarının eserlerini yönetti, Üniversitenin Drama Okulu'nda öğretmenliğe başladı ve kimilerinin hızlı yükselişine duyduğu kıskançlığa rağmen hem meslektaşlarının hem öğrencilerinin büyük saygısını kazandı.

Her şey dönüşünün ilk günlerinde başlamıştı. Yönetmen sıfatıyla mezuniyete hazırlanmak için sadece iki ayı vardı. Oyun

seçiminde hiç tereddüt yaşamadı. Alejandro, başrolünü Bélgicá için yazdığı *Animas de Dia Claro* adlı yeni bir oyun getirmişti. Victor okur okumaz oyuna vurulmuştu. İçinde onu çeken ve hep yapmak istediklerini sağlayacak, yani tiyatroda Şili folklorunun ruhunu canlandırmasına yetecek çok fazla öğe vardı.

Tuhaf bir tesadüf, *Animas de Dias Claro* Talagente'de, Lonquen'e yakın bir yerde geçiyordu. Köylülerin sihrin günlük yaşamın parçası olduğuna ve ölenlerin ruhlarının yarım kalan işleri yüzünden dünyadan ayrılamamasına dair inanışları üzerine kurulu oyun, çocukken Victor'un başından eksilmeyen doğaüstü atmosferlerle doluydu. Victor, kısmen şiirsel, kısmen komik, hem otantik hem de sihirli ve düşsel nitelik taşıyabilecek bir ortam yaratabilmek için folk müziğinden, halk danslarından ve köylülerin günlük yaşam alışkanlıklarından yararlanabileceğini fark etmişti.

Orta sınıf entelektüeli Alejandro folklora ilgi duyuyordu ve bilgisini Victor'la arkadaşlığı sayesinde geliştirmişti. Victor'un önerileriyle özgün bir hava yaratılabileceğine güveniyordu ve her şeyden öte, Victor sayesinde bu geleneksel ifade biçimlerine saygı ve sevgi duymayı, diğerlerinin yarattığı tepeden bakışlı, karikatürleştirilmiş tiplemelerden –burnunu karıştıran köylü kızı, yalın sade değil, aptal köylü, vs.– uzak durmayı öğrenmişti.

Oyunda; uzaklarda, dökün tü bir kulübede beş kız kardeşin ruhları yaşıyordu. Günün birinde eve gelen genç bir köylü, onları normal insanlar zannediyor ve sonunda her birinin yarım kalan işlerinin tamamlanacağı bir dizi olay başlıyordu. Victor, program broşürüne, "Bu, yaşamın derinliklerinden beklenmedik bir şekilde çıkıp bir köylü gitarı, bir yol, bir kavak ağacı, bir çiçek kadar basit ve sade şeyleri dönüştüren sevgi hakkında, mizahı, en trajik biçimleriyle bile her daim kullanan insanların anlatıldığı basit bir öyküdür," diye yazmıştı.

Provalarının çok hızlı yapılması gerekmişti. Victor, *Parecido a la Felicidad*'da yaptığı gibi, temelde oyuncuları kendi yaratıcılıklarını ortaya çıkarmaya yönlendirerek çalıştı. Oyuncuları kendi kırsal yaşamından bilgilerle besledi; hepsini toplayıp köylü kadınlarla, özellikle geleneksel çömlek resimleri yapanlarla konuşmak üzere Talagente'ye götürdü. Herkes derin bir şevkle çalıştı ve hepsi gerçeklikle gerçeküstünün birbirine geçtiği bu tuhaf, sevecen ve nükteli oyunu yaratmanın hazzını yaşadı. Oyunun müziklerini Victor kendisi yazdı ve Cuncumén'den arkadaşlarıyla seslendirdi.

Sınav 1961 yılının Aralık ayında, Camilo Henriquez Tiyatrosu'nda yapıldı ve yaz ortası tatil zamanı olmasına rağmen büyük heyecan yarattı. Aralarında eleştirmenlerin de bulunduğu kalabalık bir seyirci topluluğu geldi. Sonunda varılan ortak görüş, yapımın harcanmayacak denli başarılı olduğu ve ITUCH'un gelecek sezon programına alınması gerektiği yönündeydi.

Victor'un yapımın başarısından duyduğu mutluluğunu paylaştım. Büyük hevesle çalışanların kutlamasına katıldım. Ortaya çıkan sonuç, Victor'un sıradışı yetenek ve sezgi taşıdığı görüşümü onaylıyor, onca yıl boyunca engeller ve zorluklar karşısındaki çabasını doğruluyordu. Ayrıca olabilecek en yüksek dereceyi almıştı. O güne dek hiç duyulmamış bir şey gerçekleşiyor, Victor'a derhal Şili Üniversitesi Tiyatro Enstitüsü'nde bir kadro sunuluyordu. Bu sadece düzenli maaş değil, aynı zamanda profesyonel kumpanya ile sürekli çalışma demekti. Ayrıca gelecek sezonda *Animas de Dia Claro*'yu da sahneye koyacaktı.

Tiyatrodaki ilk yıllarında, aynı zamanda yakın arkadaşları olan Alejandro ve Bélgica ile kurduğu profesyonel işbirliği Victor için büyük önem taşıdı. Sieveking ailesinin evinde tiyatro tartışıp Enstitü'den son dedikoduları kaynattığımız pek

çok akşam geçirdik. Victor, Alejandro'nun yazarlığına hayranlık duyuyor, Alejandro'ysa başka hiç kimsenin eserlerini Victor gibi kavrayıp yönetemeyeceğine inanıyordu. Basmakalıp, eski moda yönetmenler ile nahoş deneyimler yaşamıştı.

Animas büyük başarı kazandı ve ITUCH repertuarının klasikleri arasına girdi. Gerek turneler, gerekse televizyon veya uluslararası festivaller için sürekli yinelendi, tekrar sahneye kondu ki bu, enstitü programı için alışılmadık bir durumdu. Seyirciden büyük beğeni topluyordu ve pek çok kişi, taze yaklaşımı ve fazlasıyla Şilili kimliği nedeniyle oyunu defalarca izledi. "Düzen" gazetesi *El Mercurio*'nun tiyatro eleştirmeni bile şunları yazdı:

> "...ITUCH kendisine sıradışı bir oyun bulmuş ve Victor Jara esere yönelik kavrayışım mutlu, kendiliğinden ve rahat bir ritimle ortaya koymuş. Göründüğü kadarıyla elindeki yapı ve tarz dahilinde oyunculara tümden özgürlük tanıyarak karakterlerle bütünleşmelerini sağlamış. Oyuncuların ortaya koydukları çalışmadan aldıkları haz çok açık ve bu hazzı izleyiciye de yansıtıyorlar. Salon kahkahadan kırılıyor..."

Victor elbette oyunculara "tümden özgürlük" tanımamıştı. Ne istediğini çok iyi biliyordu. Ama öyle bir yöntemi vardı ki oyuncular her şeyi kendi keşfettiklerini zannediyorlardı. Bu anlamda Victor, mükemmel bir pedagogdu.

Söz ettiğim yenilenmelerden biri 1964'te Uruguay'ın Atlantida kentinde düzenlenen Uluslararası Tiyatro Festivali içindi. Victor için önemliydi çünkü Kolombiyalı Enrique Buenaventura, São Paolo Teatro Arena'dan Augusto Boal ve Montevideo'nun ünlü El Galpón Tiyatrosu'ndan Atahualpa del Chioppo gibi diğer Latin Amerikalı yönetmenlerin çalışmalarını ilk defa görme fırsatı bulacaktı.

Tuhaf bir tesadüf eseri Victor, her ikisi de tiyatroya ilgi duyan Şili tiyatro sezonunun açılış gecesine davetli Salvador Allende ve eşi Hortensia Bussi ile bu Uruguay yolculuğunda tanıştı. Açılış gecesinin ardından yaptığı konuşmada Allende, Victor'un adını anmış ve yeni nesil yönetmenlerin en yeteneklilerinden olduğunu söylemişti.

Allende'nin övgüsü Victor için önemliydi ama o dönemin en ünlü Latin Amerikalı yönetmeni Atahualpa'nınki çok daha mühimdi. Uzun boylu, ince yapılı, ak saçlı, karga burunlu ve sevilmemesini imkânsız kılan karakteriyle Atahualpa altmışını aşmıştı. Buenos Aires'te izleme şansı bulduğu *Parecido a la Felicidad*'dan zaten etkilenmişti ve Victor'un *Animas*'taki yönetmenliği için şunları yazacaktı: "(...) artık gelecek vaat eden değil, gerçeklikle şiiri kaynaştırabilen, dikkat isteyen ve olgun bir yönetmen."

Latin Amerika ülkelerinin birbirlerinden kültürel yalıtılmışlıkları artık yıkılıyordu. Şili'de Avrupalı veya Amerikan tiyatro kumpanyalarını; ilerici Brezilya tiyatroları veya El Galpón'un sergilediği çalışmalardan daha sık görmek normaldi. Ama ITUCH 1963 yılında ilk defa bir diğer Latin Amerika ülkesinin yönetmenini kumpanyada çalışmak üzere davet edecekti: Brecht'in *Kafkas Tebeşir Dairesi*'ne getirdiği yorum Buenos Aires ve Montevideo'da büyük yankı uyandıran Atahualpa del Cioppo, elbette kaçınılmaz seçimdi...

Atahualpa, asistanlığını Victor'un üstlenmesi şartıyla daveti kabul edeceğini bildirdi. Victor'un duygulara dair kavrayışını ve kumpanyadakilerin yeteneğini çok beğeniyordu. Victor içinse bu hem hayranlık duyduğu yönetmenle çalışma şansı, hem de Brecht üzerine çalışma arzusunun gerçekleşmesi demekti.

Burjuva toplumu ve değerlerini eleştiren Marksist bir oyunun seçilmesi, Şili'deki politik durum yüzünden tartışmalara

yol açtı. Küba'daki devrimden sonra Latin Amerikalı egemen sınıflar iktidarı kaybetme tehlikesinin gerçekliğini fark etmişler, çokuluslu şirketlerle ve ABD hükümetiyle işbirliğine girip, Marksist fikirlere karşı safları sıklaştırmışlardı. Ellerinde tuttukları medya üzerinden yürüttükleri sol-karşıtı kampanyayla birleşen ilerici İttifak bu girişimlerden biriydi.

Kısacası Kafkas Tebeşir Dairesi'nin ülkenin en önde gelen tiyatro kumpanyasınca sahnelenişi, bakış açısına göre elbette, sansüre karşı büyük bir darbe veya ülkeyi sırtından hançerlemek demekti. FRAP'ın —1964 başkanlık seçimlerine girecek sol ittifak (Halk Eylem Cephesi)— adayı Allende, Atahualpa'yla Şili'ye gelir gelmez temasa geçmiş ve oyunu çevreleyen gergin atmosfere karşı moral desteğini sunmuştu.

Allende seçildiği takdirde Şili'nin, Sovyet "imparatorluğunun" bir parçasına dönüşeceği; tüm Şilili çocukların ailelerinden koparılıp Küba'da eğitime yollanacağı propogandasını bir beyin yıkama kampanyasının hedefiydi. Santiago, birdenbire Rus tanklarının başkanlık sarayına girişini gösteren, ağlayan çocuk resimleriyle dolu afişlerle bezenivermişti. Kampanyaya büyük para akıtıldığı belliydi; soldaki herkes bu çalışmanın ardında CIA'in bulunduğunu konuşuyordu. O sırada çoğumuz buna inanamıyorduk ama yıllar sonra William Colby, ABD senatosunun Allende'yi engelleyebilmesi için seçim kampanyasında Eduardo Frei'ye üç milyon dolar verdiğini açıklayacaktı.

Kafkas Tebeşir Dairesi'nin etkisi öyle büyük oldu ki, Öğrenci Federasyonu, Atahualpa, Victor ve diğer kumpanya üyelerinin davet edildiği bir gösteri ve forum düzenledi. Şiddetli siyasi tartışmaların yaşandığı bir toplantı oldu ve Atahualpa'ya göre, gala gecesinde seyircilerin yarısı bu fırtınalı ortam yüzünden oyunun büyük başarı kazanmasını dilerken, diğer yarısı da başarısızlığına dua etti. Ancak sonunda alkışlar durmak bilmedi. Allende ile eşi bir kez daha, Şili tiyatrosundaki bu tarihi

başarıyı yaratanları kutlamak için kulise doluşan kalabalığın arasındaydı.

O yıl Şili'de siyasetten uzak kalmak mümkün değildi. İşte bu berbat atmosferde Victor'a, doğrudan orta sınıfların devrim korkusuna hitap eden bir oyunu yönetme görevi verildi. *Los Invasores* (İstilacılar) adlı bu oyun Alman kökenli mühendis Egon Wolf tarafından yazılmıştı ve ITUCH'un Şilili yazarların yapıtlarını sahneleme politikası yüzünden seçilmişti.

Muğlak, anlaşılması zor bir oyundu. Aralarında patates yetiştirmek için bahçeyi kazmak, gümüş şamdanları kaşık yapmak için eritmek ve müzeleri hastanelere çevirmek türünden eylemlerin bulunduğu gayet çocukça bir devrim programıyla rahatları ve güvenliklerini tehdit eden dilenciler ve pek şeker sokak çocuklarınca malikânesi işgal edilen bir burjuva ailesinin yaşadığı kâbusu anlatıyordu.

Yapım aşamasındaysa sınıf çatışmasının su yüzüne çıkması kaçınılmaz oldu: Victor seyircinin dilencilere sempatisini uyandıracak şekilde yönetmek isterken Egon, tanımladığına inandığı orta sınıf üyesi ev sahiplerinin korku ve güvensizliklerinin vurgulanması gerektiğini düşünüyordu. Victor oyunun Antonio Vears Tiyatrosu'nun üst sınıf müdavimleri arasındaki korku kampanyasını ateşlemesinden endişe ediyordu. Egon, Victor'u oyununu tahrif etmekle suçladı. Yapım üzerindeki tartışmaların Victor'a bir noktayı açıkça göstereceğini biliyordum: Estetik değerlerini Şili'nin politik durumundan ayıramazdı. Politik duruşuna aykırı veya ihanet eden bir şey yapamazdı. Belki de oyunu yönetmeyi reddetmeliydi.

Victor 1965'te iki adet yılın yönetmeni ödülü aldı. Bunlar, bu dalda verilen iki ana ödül, yani *Caupolican* ve çok arzulanan Eleştirmenler Ödülü'ydü. Ödüller birbirinden çok farklı iki oyundaki, *Animas de Dia Claro*'dan çok daha az zarif ve şiirsel, kaba bir fars olan Alejandro'nun *La Remolienda*'sı ile

bağımsız kumpanya ICTUS'un daveti üzerine yönettiği, Ann Jellicoe'nun *The Knack*'indeki çalışmaları için verilmişti.

La Remolianda için görsel malzemeyi önceki yıl yaptığımız güney gezisinde toplamıştık. Victor fotoğraflar ve fikirlerle dolu dönmüştü. Oyunun düz komedi karakterine rağmen, köylülere yönelik klişe bakışı taşımaması konusunda kararlıydı. O geziye katılmasaydım, köylülerin bir ampulle veya ilk kez yapılmış bir yolla karşılaşmalarında düştükleri şaşkınlık fikrini abartılı bulurdum.

Yapım aşaması çok eğlenceliydi. Oyun, provalar sırasında köy yaşamına çok daha gerçekçi bir bakış kazandıran ayrıntıların eklenmesiyle zenginleşmişti. Victor aynı zamanda oyunun müziklerini de yazdı; oyunculara *cueca* ve diğer halk danslarını, köylülerin bilmeceler ve çifte anlamlarla yüklü espri anlayışını öğretti.

Tiyatrodaki başarısına karşın Victor köklerinden kopmuyordu. Folk müziği hayatının önemli parçası, gitarı her daim eşlikçisi olmaya devam ediyordu. Geleceğinde çalışmalarının büyük bölümünü kapsayacak besteciliği ve şarkıcılığı; yani, tiyatroyla ulaşmayı hiç başaramayacağı kitlelere bir anda ulaşma ve iletişim kurma yolu, yoğun geçen bu yıllarda gelişip serpiliyordu.

Victor'u tanıdıkça müziğin ondaki gerekliliğini ve gitarına verdiği önemi daha iyi kavradım. Kıskanabilirdim. Çünkü sahiden aramızda üçüncü bir kişi varmış gibiydi. Sıkıldığında da ama özellikle mutluyken; rahatladığında veya rahatlamak istediğinde mutlaka gitarına başvuruyordu.

Müzik eğitimi almamıştı; bestelerini notaya dökemiyordu. Köylüler nasıl öğreniyorsa öyle, yani kulaktan dolma öğrenmişti. Çalış tarzı, tiyatro okulundayken yazlarını geçirdiği annesinin memleketi, Ñuble tarzını andırıyordu. Beste yapışı da

tümüyle içgüdüselди çünkü, ona yol gösterecek başka hiçbir imkânı olmamıştı.

Her daim içinde iki-üç yeni şarkı taşır gibiydi... Mektuplarından birinde bana söylediği gibi, "*...Bir şey içine işlerse dışa çıkana kadar büyüyordu...*" Cepleri, daima üzerlerine dizeler karaladığı kâğıt parçalarıyla dolardı. Fikirler aklına otobüste, yürürken, yemek yerken veya gazete okurken gelebiliyordu.

Eserlerinin içgüdüselliği, seyirciye sunmasını iyice önemli kılıyordu. En yakınındaki kişi bendim; o yüzden, ne zaman yeni bir fikir ya da beste aklına düşse, hemen bana çalar, görüşlerimi isterdi. Evde bir tür dinleme istasyonu gibiydim ve bu yüzden ne aradığını görebiliyordum. Folk müziğinde, müziğin temel karakterini gizlemek yerine zenginleştirecek, metnin anlamını tamamlayıp öne çıkararak ifade gücünü artıracak bir yenilik peşindeydi.

İlk şarkıları, neredeyse otobiyografik denebilecek kişisel şarkılardı. Ailesiyle yeni kavuştuğu mutluluk, Victor'a içindeki bazı düğümleri çözme; duygularını, babası, annesi, yoksulluğu ve çocukluk endişelerine dair düşünceleri ifade etme fırsatı yaratmıştı. İçine dehşet salan ve köylüleri cehennem korkusuyla adeta rehin alan papazlar hakkında ve insanlar arasındaki sevginin dinden çok daha fazla önem taşıdığını vurgulayan şarkılar yazdı. Bir şarkısında, "*Tek inandığım, elimdeki elinin sıcaklığı...*" diyordu.

1962 yılında, Avrupa turnesinden döner dönmez, Cuncumén'in bir folk şarkıları plağının kaydını yönetmişti. *Una Geografia Musical de Chile* adını taşıyan bu plakta, Şili'nin en kuzeyinden en güneyindeki Chiloe adasına kadar her bölgesinden şarkılar vardı. Albümdeki yenilik ise Victor'un iki şarkısı, "*Paloma, quiero contarte*" ('Aşkım sana anlatmak istiyorum') ve "*Canción de Minero*"yu ('Madencinin Şarkısı') içermesiydi.

Cuncumén başlangıcından itibaren daima geleneksel halk

şarkıları ve danslarının araştırılıp derlenmesine ve icrasına kendini adamış bir grup olmuştu. Başka yerlerdeki gibi Şili'de de folklor düşüncesi üzerine iki ekol vardı: Bunlardan biri folk müziğine değişmez, çoktan taşlaşmış, sadece antropolojik açıdan araştırılıp müzelerde korunacak bir müzik gözüyle bakarken, Victor'un da dahil olduğu ikincisi; halk müziğini köklerine sadık kalınarak dönüşüm geçirebilecek, her döneme uyarlanabilir canlı bir ifade yolu olarak algılıyordu.

Bu tartışma altmışlı yılların başlarında uzun süre devam etti, hatta çekişmelere yol açtı. Victor Cuncumén'den 1962 sonunda ayrılmakla birlikte grupla ilişkisini hiç kesmedi ve izleyen yıllarda grubun yaptığı özgün halk şarkıları araştırmalarına çoğu kişi "modası geçmiş" gözüyle bakmasına karşın, büyük destek verdi. Victor, folklor hakkında dogmatik düşünmenin yanlışlığına, halk şarkılarını yaratanları araştırmanın, onlar hakkında mümkün mertebe çok şey bilmenin önemine inanıyordu.

Çalışmalarında bu yönü geliştirme şansına, 1963 yılında *Casa de la Cultura de Nuñoa*'nın —Santiago'nun dış mahallelerinden birinde kurulu bir enstitü— o zamanki yöneticisi Gregorio de la Fuente'nin bir folklor okulu kurmayı teklif etmesiyle kavuştu. Cuncumén üyelerinden Maruja Espinoza'nın yardımıyla dersler hazırladı. Özellikle çok zevk aldığı halk danslarını öğretmeye başladı. Maruja da gitar eğitimi veriyordu. Kalabalık ve hevesli öğrenciler birkaç yıl içinde, daha sonra aralarından önemli solistlerin çıkacağı capcanlı gösteriler yapan bir grup kurdular.

O dönemlerde Santiago'nun dış mahallelerinde ve çevre köylerde hâlâ köylü şarkıcılar bulmak mümkündü. Victor öğrencilerini hafta sonları kırsal bölgelere gidip halk şarkıları toplamaya ve kaydetmeye teşvik etti ve bizzat kendisi de zaman bulduğunda aynısını yaptı. Ayrıca grubu, dansların ve

müziğin tamamen farklı geliştiği kuzeyde, bir geziye çıkardı.

Victor'un yöntemleri muhtemelen bilimsel sayılmazdı. Öğrencilerinden diğer akademik eğitmenler gibi, sıklıkla öğrenmeye engel çıkartan yazılı ödevler istemiyor, bunun yerine saygıyı ve dostluğu teşvik ediyordu. Bir araştırma çalışması, bir şişe şarap ve bir gitarla gerçek bir deneyim alışverişine dönüşebiliyordu. Bu çalışmayı sürdürmesi çok önemliydi ve ivedilik taşıyordu; zira müzik sanayisinin ve çokuluslu plak şirketlerinin küresel yayılışı Latin Amerika'yı hızla kirletmeye, uluslararası plak piyasasının çöplüğüne çevirmeye başlamıştı.

Disk-jokey çağı Şili'ye ulaşmıştı. Şilili şarkıcılar başarıya ulaşmak için isimlerini Amerikanlaştırmak zorunda kalıyorlardı: Patricio Henriquez "Pat Henry", Los Hermanos Carrasco, "Carr İkizleri" oluveriyordu... ABD'den pop yıldızları geliyordu; sarışın ve *yanki* görünüşlü olmaları anında başarı demekti. Ticari istasyonlardan yerellerine kadar radyoların büyük bölümü, ticari şirketlerin veya arazi sahiplerinin elindeydi. Emekçi hareketine veya sol partilere açık radyo sayısı bir avuçtu ve bu da, "düzenin" onaylamadığı hiçbir şeyin kitlelere ulaşamaması demekti.

Ancak bu arada komşu Arjantin'de Başkan Perón radyoların toplam yayınlarının yüzde ellisinin Arjantinli bestecilere veya geleneksel folklora ayrılmasını gerektiren bir yasa çıkarttı. Bu yasa tipik dans ritimlerine dayanan halk müziği temelli harekete büyük ivme kazandırdı ve Los Fronterizos ve Los Chalchaleros gibi birçok grubun doğmasına yol açtı. Çalınan müzikler özgün folklordan ticari popa kadar uzanıyordu ama artık hepsinde belirgin bir Arjantin tınısı vardı.

Arjantin müzik dalgası Şili'ye de ulaştı ve İngilizce popa karşı tek büyük seçeneğe dönüştü. Ülkeye dolan bu müziğin bir kısmı ticari ve değersizdi ama sonuçta Latin Amerika işiydi. Özellikle Hıristiyan Demokratların politik programına uyma-

sıyla bu akım çok verimli bir toprağa kavuşuyordu. Tarzı halk müziğiydi ama içinde yoksulluk kokusu ve devrim barındırmıyordu. Kısacası, rahat orta sınıflar için folk müziğiydi...

Şili'de birçok taklitçi grup kuruldu. Bunların en ünlü ve başarılıları, takım elbiseli yakışıklı gençlerden kurulu *Los Cuatro Cuartos* ve kırmızı ojeli, bol takılı hoş kızlardan kurulu dişi versiyonları olan *Las Cuatro Brujas*'tı. Hepsi yurtsever veya romantik temalı, bolca "du-dubi-da" tarzında rokoko düzenlemeli şarkılar söylüyorlardı. Bu gülünç aldatmacaya karşı halkın gerçek şarkıları, folk müziği pek az dinlenme şansı bulabiliyordu.

Ama halk şarkılarına ilgi ve beğeni büyümeye başlamıştı. Kısa zamanda sol gösterilerin parçasına dönüştüler ve Allende'nin seçim kampanyası mitinglerinde söylenir oldular. Bu ticaretten uzak alanda yapılacak iş çoktu. Angel Para (Violeta Parra'nın oğlu), özellikle 1964 seçim kampanyası için Avrupa'dan dönmüştü. Victor'la şarkı birlikteliklerini Allende uğruna yenilediler ve Rolando Alarcon, Patricio Manns, Hector Pavez gibi aynı davaya destek veren şarkıcılarla birlikte çalışmaya başladılar.

Angel (Parra) ve İsabela (Parra), Violeta'yla (Parra) birlikte Avrupa'da Şilili folk şarkıcıları olarak hayatlarını kazanıyorlardı. Ama ülkelerine döndüklerinde, profesyonellerin çalışacağı yerlerde, yani lokanta ve gece kulüpleri ve elbette radyo için kabul görmeyecek ölçüde otantik sayıldıklarını fark etmişlerdi. İki kardeş gece elbiseleri edinmek zorunda kalmışlardı; pek tanınan bir karbonat markasının desteğiyle düzenlenen gösterilerde, kâh orada, kâh burada sahne alabiliyorlardı. İşin belki en tuhaf tarafı, giysilerinden verdikleri ödünleri repertuarlarından vermelerinin gerekmemiş olmasıydı.

1965'te, başkanlık seçimlerinin hırgüründen sonra Allende taraftarlarının üstüne genel bir bunalım çökmüştü. Bu koşul-

larda, kampanya sırasında tanışıp birlikte çalışmış sanatçılarla bağlantıya geçilerek artık tümüyle seçimi kazanan Hıristiyan Demokratların eline geçmiş medyaya bir seçenek yaratmak iyi bir fikir gibi göründü.

İşte Angel tam o sırada, kız kardeşi İsabel ile birlikte şehir merkezine birkaç blok mesafedeki eski, dökünтü bir evde, Carmen 340 numarada *Peña de Los Parra*'yı[28] açtı. Angel dahil hiç kimse burasının yeni şarkı akımında oynayacağı muazzam rolü tahmin edemezdi ama, mekânın gerçek bir gereksinime yanıt verdiği çok kısa süre içinde ortaya çıktı. Fikir gayet basitti: alışıldık sansürden ve ticari kaygılardan yoksun, resmiyetten uzak ve folk şarkıcılarının gündelik giysileriyle gelip şarkılarını icra edebilecekleri, halkın basit ve ucuz yemek yiyip Şili ve Latin Amerika halk şarkıları dinleyebileceği bir tür sanatçılar kooperatifi...

Angel, Victor'la beni davet etti. Açılıştan birkaç gece sonra gittik. *Peña*'nın girişi kapkaranlık ve cesaret kırıcıydı. Bilmeyen, kolaylıkla epey dökünтü bir geneleve girdiğini zannedebilirdi. Karanlık bir geçitten, tahta sıralar ve kırık dökük masalarla ufak odalardan geçtik. Hiçbir şey olmuyormuş gibi görünüyordu. Saat ondaki açılış saatinden çok önce gelme hatasına düşmüştük.

Derken arka taraftaki mutfakta pürtelaş *empanada*[29] pişiren ve bardaklara şarap dolduranlarla karşılaştık. Angel'in uzun boylu, çarpıcı eşi Marta, yakın arkadaşım Frida'yla birlikte çalışanları idare ediyordu. Kendimi evimde hissettim ve hemen yardıma koştum. Çok geçmeden başka arkadaşlar ve diğer insanlar gelmeye başladı ve mekân kısa sürede doldu. Pek çok tanıdık yüz

28- *Peña* — İspanya'da şairler toplantısına verilen ad. Şili'deyse halk müziğinin, seyircilerin masalarda oturduğu samimi bir ortamda icra edildiği mekânlara verilen isim.

29- Soğan, üzüm, zeytin ve haşlanmış yumurtayla yapılan terbiyeli et yemeği.

vardı; yazarlar, entelektüeller, diğer sanatçılar, üniversiteden tipler, politikacılar, hatta Hıristiyan Demokratların ilerici kanadından birileri vardı. Diğerlerinin çoğu ise öğrenci gençlerdi. Açılışının üzerinden henüz birkaç hafta geçmişti ama anlaşılan *Peña* şimdiden müdavim kitlesini oluşturmuştu.

Loş ve dumanlı atmosferde, rahatsız tahta sıralarda sıkış tıkış üç-dört saatlik müziği dinlemek için cidden hevesli olmak, hatta kendini adamak gerekiyordu. İcracılar gösterilerini; iki odayı ayıran, yıkılmış duvarın açtığı boşluğa konmuş ufak bir ahşap platformda, minik bir spot ışığının altında yapıyordu. Bu düzen epey dramatik bir etki doğuruyordu ve ortamın samimiliği ve şaraba rağmen seyircide hem saygı hem de yoğunlaşma yaratıyordu.

O sırada *Peña*'da sürekli çalışanlar Angel, İsabel, "neofolk" hareketinde besteciliğiyle adını duyurmaya başlayan (Cuncumén'in eski müzik yönetmeni) Rolando Alarcón ve besteciliğinin yamnda şairlik ve yazarlıkla da uğraşan güney Şilili, Alman kökenli romantik genç Patricio Manns'tı. Manns'm pek hoş şarkısı "*Arriba en la cordillera*" kısa süre önce "listelere girmişti" ve bu yüzden *Peña*'da büyük ilgi odağıydı.

Victor'la orada ilk defa otururken ikimiz için de en etkileyici kişi —ki oracıkta konuşmuştuk— İsabel olmuştu. İsabel'i yıllardır tanıyorduk; ben, dans okulunda kısa süre kaldığı için o kadar iyi tanımıyordum ama Victor, İsabel'le, İsabel Avrupa'ya gitmeden önceki yıllardan yakın arkadaştı. Kendisinden ve yeteneğinden hep kuşkulanıldığını biliyordu ve Victor'un solist olarak söylemesine verdiği desteğe müteşekkirdi. Muhtemelen "Violeta'nın Kızı" yaftası yüzünden sorun yaşamıştı ve kendi yolunu bulma mücadelesine girişmişti. Ama ufak tefek İsabel, *Peña*'da seyircileri varlığı ve güçlü sesiyle egemenliği altına alıvermişti işte...

Angel gitarda ustaydı. Şarkı söylerken gitarına adeta düğüm-

lenirdi. Gür, sert sesi insana kendisiyle boğuşuyormuş hissi verirdi. Bu tür duygusal patlamalar için fazlasıyla ufak tefek görünüyordu. Ama iki kardeş birlikte söylemeye başladıklarında sesleri kusursuz bir işbirliğine giriyor, birbirlerini muazzam tamamlıyor ve ortaya capcanlı bir varlık çıkarıyorlardı.

İsabel ile Angel, yaptıkları yolculuklar ve edindikleri dostluklar sayesinde Şili dinleyicisini diğer Latin Amerika ülkelerinin şarkılarıyla, kontrpuanlı geleneksel Venezuela şarkılarıyla, Uruguaylı Daniel Viglietti'nin politik eserleriyle ve Atahualpa Yupanki'nin ilk dönem çalışmalarıyla tanıştırmaya başlamıştı. Sundukları müzik bir başka anlamda da yeniydi: Çünkü Parra kardeşler yanlarında şarkılarını zenginleştirecek, Venezuela'dan *cuatro*, Kolombiya'dan *tiple*, *altiplano* kültürüne ait ve Santiago'da hiç bilinmeyen kuzey Şili çalgılarından *quenas*, *charangos*, *zampoñas* ve *bombos*[30] gibi pek çok çalgı getirmişti.

Angel o gece *Peña*'da mekân sahibi rolündeydi. Verilen aralardan birinde, aniden mikrofonu alarak seyircilere, "Dostum, tanınmış tiyatro yönetmeni Victor Jara aramızda," duyurusunu yapıp gitarını Victor'a uzattı. O akşamki performansı Victor'un yaşamında bir dönüm noktası olacaktı. Kendi şarkılarıyla pek az bilinen, derlediği halk şarkılarından söyleyen Victor huşu içinde dinlendi ve alkışa boğuldu. Gelecek beş yıl boyunca *Peña*'nın parçası olacaktı.

Victor, bunu tiyatrodaki işiyle birlikte yürütmenin zorluğunu, her gece sabaha karşı üç-dört sularında yatmanın epey

30- *Cuatro* – Venezuela'ya özgü dört telli küçük gitar. *Tiple* – Kolombiya'ya özgü on iki telli gitar. *Altiplano* – Geneli Bolivya ve Peru'da bulunan, 1800 ila 3600 metre rakımlı And yaylaları. *Quenas* – Bambudan yapılan üflemeli Kızılderili çalgısı. Altiplano ve kuzey müziklerinde yaygındır. *Charango* – Armadillo kabuğundan yapılan ve altiplano müziğinde kullanılan telli çalgı. *Zampoñas* – Sazlardan yapılan pan flüt. Altiplano Kızılderilileri kullanır. *Bombos* – Kuzey Şili'de çalınan bir davul türü.

yorucu olacağını biliyordu. Angel'in davetini önüne konmuş bir meydan okumayı kabul eder gibi etti. Besteciliğini teşvik edecek bir tür atölye, şarkılarına gerçekten kulak verecek duyarlı ve eleştirici bir kitle, istediğini söyleyebileceği ve şarkı yapmanın bir anlam taşıdığını bilen kimselerle fikir alışverişi yapabileceği bir yer bulduğunu hissediyordu.

Folklorun ticari patlaması doruk noktasına ulaşmıştı ve izleyen yıl içinde çökmeye başlayacaktı. En başarılı gruplardan *Los Paulos*'un temsilcisi bir röportajında, patlamanın sona erdiğini ve uluslararası bir tarza geçeceklerini açıkladı; *Los Cuatro Cuartos*'un yönetmeni daha da tuhaf bir açıklama yaparak folklorun hayatta kalabilmek için "uluslararası"na dönüşmesi gerektiğini söyledi. Öte yandan Victor, Angel ve Patricio, listelere girmenin ana hedef olmamasından dolayı, ticari patlamanın gerçek folkloru zerre etkilemediğini söylüyordu.

Victor'un Peña'da sahne almasının ilk sonuçlarından biri, ilk "*single*" plağını doldurma şansını yakalamasıydı. Bu 45'liğin bir yüzünde capcanlı bir geleneksel Arjantin şarkısı, "La cocinerita", diğer yüzündeyse Victor'un bestelediği ve dizelerini gezilerinde çok beğenilen bir yerel şairden derlediği "El cigarrito" vardı. Tüm radyolarda çalman bir "*hit*" plak çıkarmak, Victor için yepyeni bir deneyimdi. Kısa sürede *Peña* dışında da tanındı, hatta yılın en beğenilen plaklarına verilen ödülünü almak için Viña del Mar'daki büyük ticari festivale katılmak durumunda kaldı.

İlk plağı, hemen ikincisi izledi: Bu seferkinin bir yüzünde "Paloma, quiero contarte" öteki yüzünde Victor'un repertuarındaki en komik şarkılardan "La Beata" vardı. Şili'ye has tipik çift-anlamlı dizelerin kullanıldığı ve Chaucer[31] tarzı mizah anlayışı taşıyan bu şarkıda, "La Beata"mn (aşırı dindar bir ha-

31- Geoffrey Chaucer (yaklaşık 1343-1400): İngiliz edebiyatının en büyük ustalarından kabul edilen şair.

mm) günah çıkardığı rahibe duyduğu arzuyla dalga geçiliyordu. Victor bu şarkıyı Peña'da aylardır söylüyordu ve şarkı, seyirci tarafından "rahatlatıcı bir unsur" olarak kabul edilmişti. Ama radyoda plaktan dinlendiğinde, artık tüm Şili'ye seslenen bir muzip şarkıcının ağzından dökülüyor gibiydi.

Şarkı epey tepki aldı ve Victor kendisini bir skandalın ortasında buluverdi. Pek çok radyo plağı yasakladı. Derken Başkanlık İstihbarat Ofisi satıştan kaldırılmasını ve özgün kaydın yok edilmesini talep etti. San Francisco manastırının başı Peder Espinoza yaptığı basın açıklamasında şunları söyledi: "Bu şarkıyı ne görmek ne dinlemek istiyorum ama şarkıda neden bahsedildiğini biliyorum. Sansürlense iyi olurdu, çünkü bu şarkı tam bir rezalet. Bizzat İsa, 'Skandal yaratan doğmasa iyi edermiş,' demiştir."

Victor gelen tepkileri hem gülünç buluyor hem de sıkılıyordu. O da basınla röportajlar yaptı. "Concepción bölgesinden derlenmiş tümüyle özgün ve eski bir halk şarkısının böyle bir tepki yaratacağı aklımın ucundan bile geçmezdi," diyordu, "Böylesi komik, neşeli bir şarkıyı hakaretamiz ve saygısız bulanlar geleneklerimizin temelini oluşturan insani yaratıcılığı reddediyorlar... Peki, aynı kimseler, *Carmina Burana*'sında ortaçağ oyunlarının öğelerini kullanan Carl Orff için ne düşünüyorlar acaba? Bence bu insanlar yüzyılımıza yakışmayan, köhne bir ahlâk anlayışını kullanıyorlar. Kilisenin kendisi bile bugün evrim geçiriyor; folklor dünyanın her yerinde dinsel inançlarla pagan inançlarını karıştırır çünkü insan ruhu bu demektir. Böyle bir malzemeyi, hele bilimsel yoldan incelenmişse bozmak, küçültmek bana düşmez."

Zavallı Victor, hiç niyet etmemesine rağmen düzenin katı ve aşırı iffet meraklısı ahlâki yapısına saldırmıştı. Evimiz Victor ve destekleyenlerine hakaretlerin yağdığı bir telefon yağmuruna tutuldu. Tabii öte yandan *Peña*, "La beata"yı dinlemek

isteyenlerle dolup taşıyordu. Victor'u tek destekleyen radyocu, yıllar önce programında Violeta Parra'yı benzer şarkısı "El sacristán" ile konuk etmiş Ricardo Garcia'ydı.

İlk yıllarımızda fazlasıyla huzurlu ev hayatımıza kapılıp tüm gerçeklerle bağımı kaybetmem işten bile değildi. Ama öyle olmadı. Tam aksine ufkum genişledi ve gerek kentsel, gerekse kırsal Şili yaşantısını ve halkını geçmiş yıllarımdakinden çok daha yakından tanıdım.

Ablası Maria'nın ölümünden sonra Victor, nadiren gördüğü Coca ve ara sıra El Monte'ye ziyarete gittiği uzak akrabaları dışında ailesiyle tüm bağlarını koparmıştı. Ama Población Nogales ve Barrio Pila'daki dostlarıyla ilişkimizi hiç kesmedik. Evlendiklerinde, aile kurduklarında nikâhlarına gittik ve çocuklarına "isim anne ve babalığı" yaptık ki, bunlar dinsel olmaktan çok duygusal ilişkilerdi. Ancak feci sorunları —işsizlik veya anca yaşamaya yeten acınası maaşlar, hastalıklar, evsizlik— hep karşımızdaydı. Sanki Şili toplumunun gereksindiği acil önceliğe sahip yapısal değişiklikleri unutmamamıza (unutabilirmişiz gibi) çabalıyordu.

Kendisini doğrudan ve derinden etkileyip ilgilendiren bu yoksunluğu sürekli görme durumu Victor'u tek ortak noktaya sahip birçok şarkı yazmaya itti. Artık şarkılarında yoksulluğun insan ilişkileri üstündeki feci sonuçlarını, ebeveynlerin çocuklarına duyduğu temel sevgiyi bile yok etme kapasitesini ve bu "kapkara, acı denizi" ebediyen kurutma gereğini anlatıyordu. Victor'un ilk çocuk şarkısı "Canción de cuna para un niño vago" ('Aylak bir bebek için ninni') belki baba olmasının getirdiği duygularla ilgiliydi çünkü bir ninniydi. Ama kendi kızı için yazdığı bir ninni değildi...

Mapocho Nehri dağlardan inip, Santiago'nun ortasından geçen çöp kaplı taş yatağında yolunu bularak denize akan, kirli

bir akarsudur. Baharda karlar eridiğinde çamurlar kabarır. Ama uzun yaz aylarında iyice kuruyarak incecik bir şeride dönüşür. O zamanlarda 6 ila 12 yaşlarındaki çocuklar bu nehir üstüne kurulu köprülerin; özellikle Merkez Çarşısı'na yakın, pazarcıların çürük meyve ve sebzeleri fırlattığı köprülerin ayaklarında yaşarlardı. Geceleri birbirlerine sarılarak, sokak köpeklerinin eşliğinde uyurlardı.

Sudaki Ay kentin
Ortasından akıp gidiyor,
Köprü altında bir çocuk
Düşlerinde uçuyor.

Kent onu hapsediyor
Metal kafesine
Çocuk büyüyor,
Hiç bilmeden oynamayı.

Kaç kişi, sizler gibi,
Dolaşacak evsiz barksız?
Para varken kolay
Sevginin varlığı,
Günler daha acı
Geldi mi yokluğu.
('Canción de cuna para un niño vago')

Victor'un Población'daki dostlarının çoğunluğu komünist veya sosyalist partilerin insiyaki destekçileriydi ve Allende'ye oy vermişlerdi. Ama altmışların başlarında pek azı siyasi anlamda faaldi. Görebildiğim kadarıyla, ortalama kenar mahallelide edilgen bir ıstırabı kabul hali vardı. Aktivistler ise genellikle maddi durumları biraz daha iyi tiplerdi ve o dönemde

çoğunluğu Hıristiyan Demokrat'tı. Victor, Acción Católica'dan arkadaşı David'le hararetli tartışmalara dalıyordu. David, Eduardo Frei'nin faal destekçilerindendi ve 1964 seçimlerinde kampanyasında çalışmıştı. Hıristiyan Demokrat bir hükümetin herkese daha iyi bir şans sunacağına gönülden inanmıştı.

Kadınların çoğunluğu da Hıristiyan Demokratlar'ın hayatlarını değiştireceğine inanıyordu. Çünkü Hıristiyan Demokratlar "iyi" kimselerdi. Hıristiyan Demokrat aktivistler kenar mahallelere gidiyor, buralarda Semt Konseyleri ve Anne Merkezleri kuruyorlardı. Benim, belki önyargılı bakışıma göre ise; kadınlara hoş avizeler ve oyuncaklar yapmaları öğretiliyor, ödül almak veya belediye başkanınca selamlanabilmek için temiz önlüklerle ortaya çıkarılıyorlardı... Çocukları aç ve sokaklarda dilenirken içi boş girişimlerdi bunlar.

Victor fena köpürüyor ve arkadaşlarının hanımlarıyla tartışıyordu. "Sizin sadakaya ihtiyacınız yok!" diyordu. "Düzgün bir yerde yaşamaya, hastalandığınızda doktora ulaşabilmeye, çocuklarınız için iyi bir eğitime *hakkınız* var! Koyacak eviniz yokken avize ne işe yarayacak?"

Farklı bir bakış açısı kazanmaya sadece Santiago'da başlamıyordum. Hayatımızın yeni üyesi *citroneta*, yani iki beygirlik Citroën arabamızı satın almak, bize ailece ülkeyi keşfetme özgürlüğü tanımıştı. Kimi zaman yüzlerce kilometreyi kapsayan o yolculuklar; turnelere gittiğimizde bale gösterilerimizi izlemeye gelenlerden çok farklı insanlarla tanışmak; zamanın yüzlerce yıl önce duruvermiş gibi göründüğü uzak köyleri tanımak, bana Şili'ye iyice kök salmaya başladığım hissini veriyordu.

Pazar günleri Manuela ve Amanda'yı alıp dağlara veya merkez ovasına gidiyorduk. Victor'un şarkıları bu yolculuklarda tanıştığımız insanlarla, köylü erkek ve kadınların portreleriyle, uğraşlarıyla, sorunlarıyla, umutlarıyla dolup taşmaya başladı.

Victor'un ayrılışından beri hemen hiç değişmemiş Lonquen'i

de defalarca ziyaret ettik. Çocukluğunu geçirdiği evde Ruiz-Tagle ailesi için çalışan bir ırgat ailesi domuzları ve tavuklarıyla yaşıyordu. Victor bizi Şeytan Basamağı'na ve çocukluğundan tanıdığı kimselere götürdü. Bunlardan bir tanesi, onca yıl sonra hâlâ verandasında oturmayı ve yörede meşhur deri kırbaç ve kementlerini yapmayı sürdüren bir ihtiyardı. O karşılaşma şu şarkıyı doğurdu:

Onca yaşlılığa rağmen elleri
Kuvvetliydi işinde
Kaba sabaydılar hem
Hem de yumuşacık
Uğraşırken deriyle.
Cilalı kement, yılan misali
Dolanır ceviz ağacına
Ve her şaklayışında bırakır
İzini yaşamında ve aşında.
Ne kadar zaman gizli, ellerinde
Ve sabırlı gözlerinde?
Kimse dememiş artık yeter
Daha çalışma diye.
('El lazo')

Şili'nin ulaşımında önemli rol oynayan boylamsal Panamerikana'dan güneye pek çok yolculuk yaptık. Görkemli bir çevreyolu ile başlayan yolculuk, çok geçmeden bol sarsıntılı, çukurlarla ve ani dönemeçlerle dolu bir tali yol ile devam etti. İlerledikçe manzara değişiyordu: Sulama kanalları boyunca yükselen kavak ve söğütlerin yerini çamlar, meşeler ve diğer zengin yeşillikler alıyordu. Akarsular derinleşiyor ve genişliyor, çarçabuk yağacak gibi duran bulutlarıyla gökyüzü bile farklılaşıyordu.

Bu yolculuklardan birinde buğday yetiştirilen Traigen böl-

gesine ve ardından Temuco'ya gittik. Ana yoldan delik deşik, taşlı bir yola sapıp doğuya, sıradağlara yöneldik. Yemyeşil arazide, mısır tarlalarının arasından kilometreler boyunca tek bir insana rastlamadan ilerledik. Arada sırada bir latifundionun[32] demir işlemeli girişine veya dalgın sürücüsüyle öküz kağnılarına rastladık. Bu sonuncusu, Victor'un "El carretero" şarkısında hayat bulacaktı.

İkindiye doğru bölgenin ticari merkezi Cunco'ya ulaştık. Güneyin sağanaklarına karşı minik pencere ve çatıları korumalı ahşap kulübelerden kurulu tipik bir yerleşimdi burası. Kulübelerin çoğu tamamlanmamış; ot bürümüş sokaklarda biriken çamurdan korunmak için yüksek ayakların üstüne oturtulmuştu. Yolcular için ayrılmış pansiyon, önünde at bağlama yerleri bulunan üç odalı bir kulübeydi. Yataklarda temiz çarşaflar ve elde dokunmuş battaniyeler vardı ama zemini kuru çamurdu ve rutubet kokusu her yana egemendi. Ama hepsinden daha çarpıcısı sessizlikti. Ne ayak sesi, ne trafik... Yağmurdan sırılsıklam otların kokusu ve yüzünüze bakan ama selam vermeyen sessiz insanlar... Kalın giysili, rüzgârdan yüzleri çatlamış, ayak sesleri duyulmayan kadın ve erkekler...

1964 başkanlık seçimlerinin hemen öncesiydi. Yol boyunca ara sıra Alessandri ve Frei'nin afişlerine ve birkaç defa da elle çizilmiş Allende resimlerine denk gelmiştik. Ama gördüğümüz kadarıyla köylüler arasında örgütlü siyasi bir hareket yerine, upuzun sessizlik yıllarından kalma, ifade edilme şansı bulmamış bir hayal kırıklığı egemendi. Frei'nin toprak reformu vaatlerinden huzursuzlaşan toprak sahipleri ve destekçileri çok daha sertçe örgütlenmiş, hatta silahlanmıştı. Çevre çiftliklerin silahlı kâhyaları atlarıyla Cunco'nun tek dükkânı önünde toplanıyordu; düşman bakışlıydılar ve her yer onlarınmış gibi

32- İspanya ve Latin Amerika'da büyük çiftlik arazilerine verilen ad.

davranıyorlardı. Bu uzak, sessiz bölgede bir köylünün toprak sahibine karşı hareket etmesi büyük cesaret gerektiriyordu.

Daha güneye, henüz turistlerce bilinmeyen Calafquén Gölü'ne devam ettik. Yaz mevsiminde geçilebileceği söylenen kıyı yolundan diğer uçtaki Coñaripe'ye gitmeye karar verdik. Yol sahiden geçilebilecek gibiydi ama sıklıkla kurumuş lav akıntılarıyla kesiliyordu. Solumuzda doruğu karlı büyük Villarica yanardağı uyuyordu.

Yol bitecek gibi görünmüyordu; hava boğucu ve sıcaktı. Koca kayaları sürüklemiş en ürkütücü lav duvarlarından birini aşıp nihayet ufak bir kulübe görene dek yol boyunca hiç kimseye ve hiçbir canlı izine rastlamadık. Coñaripe'ye ne kadar yolumuzun kaldığını sormak için durduk. Bir kadın bize içecek verdi. Lav akıntısının yanında, kulübelerinin önünde tüm ailenin fotoğrafını çektik. Hepsi esmer, yerli görünüşlü insanlardı ama içlerinden birisi, sökük pembe elbiseli, çıplak ayaklı bir kız, sarışın ve mavi gözlüydü. Muhtemelen babası Alman yerleşimcilerdendi. Adı, Prosperina'ydı.

Coñaripe, göl, yanardağ yamacı ve tüm geçimini sağlayan sık bir ormanla kuşatılmış ufak bir yerleşimdi. İlkel bıçkı atölyesinde yüzlerce yaşında ağaçlar keresteye dönüşüyordu. Halkın çoğu Mapuche'ydi. Köyün sınır mahallelerindekiler hâlâ saz kulübelerde yaşıyordu. Çok acıkmıştık; biraz aradıktan sonra köyün en sonunda, bıçkıda çalışan erkeklere yemek pişiren bir kadın bulduk. Biz yerken, kadın iş bulmak için kente giden oğlundan bahsetti. İki yıldır oğlundan haber alamıyordu ama onunla gurur duyuyordu. Bize kimisi tahta panellere çizilmiş güzelim kuş ve çiçek resimleri gösterdi. Kadınla uzun süre sohbet ettik —esasen Victor konuştu, ben dinledim— ve kalktığımızda neredeyse hava kararmıştı. Kadın birden duvardaki resimlerden birini indirip Victor'un eline tutuşturdu. Reddetmek mümkün değildi. Kadını kucaklayıp vedalaştık.

Geceyi geçirmek üzere gölün diğer ucundaki küçük Lican Ray köyüne döndük ve ertesi günkü dönüş yolculuğumuzu planlamaya koyulduk. Geceleyin beklenen fırtına patladı ve sadece güneyde görülecek şiddette bir sağanak başladı. Ertesi sabah dokuzda, dik bir tepeye tırmanarak ana yola bağlanan toprak yol, şelaleye dönüşmüştü. Kış mevsiminde, göl ulaşımı dışında bölgenin dış dünyadan tamamen koptuğunu biliyorduk; o yüzden her şey daha da beter hale gelmeden yola koyulmaya karar verdik. Yağmur altında iliklerimize kadar ıslanıp tenimizden buharlar çıkarırken köylülerin yardımıyla arabamızı tepeden yukarı, zikzaklar çizerek ittik. Asla başaramayacağımızı düşünüyorduk.

Şansımıza başarmışız demeliyim çünkü birkaç gün sonra ve yol açılmadan hemen önce büyük yanardağ gecenin bir yarısında patladı. Muazzam lav ırmakları ve kayalar minik Coñaripe'yi haritadan sildi. Derhal felaket bölgesi ilan edilmesine ve uluslararası yardım gelmesine karşı, o gece kaç kişinin can verdiği hiç bilinemedi. Ne Prosperina ve ailesinden ne de bize resmi veren cömert hanımdan haber alabildik.

Bir başka gezimizde Arauco eyaletindeki Lanalhue Gölü'nde kaldık. Geçen yüzyıl içinde göl çevresine Almanlar yerleşmişti. Torunları hâlâ bölgede yaşıyor ve seyrek nüfuslu yemyeşil arazide çiftçilik yapıyordu. Kaldığımız pansiyon da Alman bir aileye aitti; sade, konuksever insanlardı ve göl kıyısındaki yaban bitki örtüsüne ve ağaçlara dokunmadan çok hoş bir ortam yaratmayı başarmışlardı.

Ancak savaş döneminde Lanalhue, Şili'nin güneyindeki pek çok yer gibi yerel Nazi partilerinin faaliyet merkezlerinden biri olmuştu. Ve hâlâ her yaz, gölün uzak ucunda paramiliter eğitim veren faşist gençlik kampları kuruluyordu. Görünürdeki sükûnetin altında şiddet kol geziyordu.

Yerel halktan cip sahibi bir grupla dostluk kurduk ve bizi

göl çevresinden dolaşıp kıyıya inene yüksek tepelerin ardındaki Yerli bölgesine götürmeyi teklif ettiler. Angelita Huenumán'ı orada bulacaktık. Angelita benim için bir simgeye, Victor içinse, yıllar geçip olaylar insanları birbirlerine çektiğinde bir daha karşılaşacağı bir dosta dönüştü. Ahşap kulübesi, ondan başka kimsenin yaşamadığı ıssız bir arazideydi. Cip fazla ilerleyemediği için kulübesine yaya olarak ulaştık (Amanda, Victor'un sırtındaydı). Bir köpek öfkeyle havlayarak üstümüze geldi. Çocukken kalçasından ısırıldığı için tanımadığı köpeklerden korkan Victor bir an paniğe kapıldı. Aynı anda ufak tefek, dimdik duruşlu, upuzun siyah saçlı bir kadın kulübenin kapısında belirdi, bize doğru yürüdü. Süslü bir metal broşla tutturulmuş, lacivert örme bir tunik giymişti ve sakin, ilahi bir havası vardı. Çıkık elmacık kemikli yüzünden yaşı anlaşılmıyordu ama herhalde kırklı yaşlarındaydı. Bizi selamladı, Amanda'ya cebinden çıkardığı buruşuk mu buruşuk bir elma uzattı.

Bence, kadının sıradışı varlığından Victor bile biraz ürkmüştü ama tedirginliğini aştı ve kadınla gayet doğal biçimde sohbete başladı. Kadın bize çevreyi gezdirmeyi teklif etti. Amanda'dan biraz büyük oğluyla yaşadığını, küçük arazisini ektiğini, domuz, koyun ve tavuk beslediğini öğrendik. Victor yünü kendisinin mi eğirip dokuma yaptığım sorunca gülümsedi ve kulübesini işaret etti. Kapıyı açtı. İçerisi kapkaranlıktı. Gidip tahta kepenkleri açtı ve gün ışığı tahta tezgâha gerili yarısı bitmiş battaniyenin capcanlı pembelerine, morlarına, yeşillerine ve sarılarına vurdu. İkimiz de yutkunarak bu kadar güzel bir battaniyeyi ne kadar sürede dokuduğunu sorduk. Sadece hasadın tümüyle toplandığı kış aylarında uğraşacak zaman bulabildiğini söyledi. Ancak o zamanlarda yünü eğirebiliyor, boyuyor ve dokuyordu. Battaniyeyi bitirdiğinde ise sırtına vurup, yürüyerek tepenin ardındaki kasabaya gidiyor ve çarşıda en fazla parayı ödeyene satıyordu. Victor, bitirdiğin-

de dostlarımıza götürmesi karşılığında battaniye için istediği fiyatı ödeyeceğini söyledi.

Yanından ayrılıp uzaklaşırken arkamıza döndüğümüzde gidişimizi izlediğini gördük. El salladı; ıssız ve sessiz kırsal bölgenin ortasında yapayalnızdı... Victor izleyen birkaç günü göl kıyısında sessizce otururak geçirdi ve sonunda şu şarkıyı yazdı:

Pocuno vadisinde
Deniz rüzgârlarının okşadığı
Yağmurun yosunu beslediği
Yaşar Angelita Huenumán.

Beş köpeğinin ve
Aşktan kalan oğlunun korumasında,
Küçük çiftliği denli sade
Döner dünya etrafında.

Cophue çiçeğinin kırmızı kanı
Dolaşır Huenumán damarlarında,
Pencereden giren ışıkta
Dokur yaşamı Angelita.

Dans eder elleri tezgâhta
Minik bir kuşun kanatları adeta,
Öyle mucize dokur ki çiçeğini
Alırsınız kokusunu anında.

Angelita, senin dokumalarında
Var gözyaşı ve ter ve zaman,
İsimsiz elleri bu eller
Benim yaratıcı halkımın.

Aylarca çalıştıktan sonra
Battaniye arar kendisine bir alıcı
Ve kafesindeki kuş misali
Şakır en çok parayı verene.

Meşelerle sazlıklar arasında,
Cevizlerle katırtırnaklarında,
Yaban fuşyalarının kokularında
Yaşar Huenumán Angelita.
('Angelita Huenumán')

Bu karşılaşmalar iki kez tekrarlandı. İlki, battaniye bitirince bizi hatırlayan Angelita'nın battaniyeyi Santiago'ya, evimize yollamasıyla; ikincisi de, Victor'un onunla karşılaştığı Santiago'daki bir kadın mitingindeydi... Victor'un yazdığı şarkıdan mutluluk duymuştu Angelita... Yıl 1972'ydi...

5

Altmışlı Yıllar

Altmışlı yılların ortaları Şili'de solcular için hiç iyi değildi. Çalışan halkın büyük kısmı, özellikle kadınlar oylarını Eduardo Frei'den yana kullanmıştı. "Özgürlükte Devrim" sloganıyla yürüttüğü seçim kampanyasında; daha fazla, daha konforlu konutların yapımı, enflasyona karşı önlemler, ekonomi ve tarım reformu gibi pek çok vaatde bulunmuştu. Ayrıca madenlerin "Şililileştirilmesi" sözü de vermişti ki, uygulamaya dökülduğünde bu plan, Amerikan hisselerinin yüzde elli birini almak için milyonlarca dolar ödemek ve madenler üzerinde pek az bir kontrol sağlamak anlamına geliyordu. ABD hükümetinin gözünde Frei, gerçek devrime karşı bir setti. Ama pek çok kişi, çoktandır egemenliğini sürdüren ama gözden düşmüş sağ oligarşi karşısında Frei'yi bir seçenek olarak görüyordu.

Çalışanlar için daha iyi hayat standardı vaadinin boşluğu kısa sürede ortaya çıktı. Polisin 1965'te kuzeydeki El Salvador kentinde bir sendika binasına zorla girip, içeride saklanan madencileri aileleriyle birlikte katletmesiyle, Frei'nin gerçekte kime hizmet ettiği anlaşıldı. Vaat ettiği diğer önlem ve reform-

lar, köklü ve güçlü sağ muhalefet karşısında başarısızlığa uğruyordu.

Galiba pituco, roto, gringo ve benzerlerinin bulunduğu Şili terimleri defterime bir yenisinin eklenişi o sıralarda gerçekleşti. Bu terim, tam çevirisiyle "mumya" anlamına gelen "momio"ydu. Aklımda bu terimi hep Raul Ruzi'in yazdığı ve Victor'un bir süre önce yönettiği bir oyundaki, tekerlekli iskemlesinde çürüyüp giden –en az onun kadar bitik bir hizmetçinin baktığı– ihtiyar arazi sahibiyle özdeşleştirmiştim. Tüm huysuzluğuyla uşağına seslenip getirttiği dürbünüyle seyircilere uçsuz bucaksız arazilerine bakar gibi bakarak; gitgide çürüyen kök salmış topraklarını ve ayrıcalıklarını hırsla koruyan oligarşiyi simgeliyordu. *Momio* artık sağcıları işaret eden bir ifade olarak kullanılmaya başlamıştı.

Bu arada Victor'un besteleri kişisellikten uzaklaşmaya başlamıştı. Şarkısının kaynağına şimdi Şili'nin altta kalmış, ezilen halkına duyduğu derin sevgi ve kendisini onlarla özdeşleştirmesi; toplumdaki haksızlıklara ve nedenlerine dair yoğun bir duyarlılık ile; tüm bu haksızlıkları aldırmazlığı ve sansüre karşı yerme güdüsü yerleşmişti. Ve elbette hepsini değiştirme arzusu... Victor'un şarkıları bu anlamda "politik"ti. Ama o dönemlerde bu politiklik sadece dolaylıydı. Bir gazeteci, belki tiyatro kariyeri pahasına kendisini neden bu denli şarkıya adadığını sorduğunda şu yanıtı vermişti:

> Çevremde gördüklerimden gittikçe daha fazla etkileniyorum... Ülkemin, Latin Amerika'nın ve diğer dünya ülkelerinin yoksulluğu... Varşova'da Yahudiler için dikilen amtları, Atom Bombası'nın yol açtıklarını, savaşın insanlığa ve çocuklarına verdiği çürümeyi, yıkımı kendi gözlerimle gördüm... Ama aynı zamanda sevginin, şefkatin, özgürlüğün neler yapabildiğini, mutlu insanın neleri başarabildiğini de gördüm. Tüm bunlar yü-

zünden, sadece barış aramam yüzünden hüzün ve mutlulukta gitarımın tellerine ve ağacına, yüreği yara gibi delen dizelere, hepimizi kendi içimize baktıracak ve dünyayı yeni gözlerle görmemizi sağlayacak sözlere sarılıyorum...

Ben de artık ham bir *gringa* değildim. "Şililileştikçe", ülkeye geldiğimde taşıdığım pek çok önyargı ve duygu yok oluyordu. Artık kendi varlığımla, kenar mahalleler veya yıkıntı köylerde yaşayan aşırı yoksul insanlarla aramda kapanmaz bir uçurum görmüyordum. Aralarından birçok arkadaş ve tanıdık edinmiştim. Artık sadece yaşamlarının gerçekte nasıl olduğunu anlamakla kalmıyor, idealize etmeye kalkmadan yanlarında, orta-sınıf mensubu komşularımızla olduğumdan çok daha rahat ediyordum.

Victor'la yaşamaya başladığımızda politik adanmışlığımdan endişelenmiştim. Bir komünistle daha önce evlenmiştim ve Şili'de onca sanatçının yanı sıra, birçok dostumun niye ısrarla "Parti" üyesi olmak istediklerini anlayamıyordum. Oysa şimdi; kendimi hala militan veya bir parti üyesi olarak görmesem de, ne tarafa sempati duyduğumu gittikçe daha fazla kavrıyordum. Siyasi gelişimim bu nedenle profesyonel kariyerimde yansımasını bulmaya başladı.

Olan bitene bir çırpıda öyle girdim ki, meslektaşlarımın çoğu galiba esasen ne olduğumu, yani *gringa*lığımı unuttu. Şili aksanıyla akıcı İspanyolca konuşuyordum ve İngilizcem kullanmamaktan paslanıyordu. Öyle ki Manuela ve Amanda'yla İngilizce konuşmak gittikçe daha doğaya aykırı gelmeye başlamıştı. Victor'la ve çocuklarla hep beraber geçirdiğimiz zamanlarda İngilizce konuşmak neredeyse imkânsızdı. Ancak biraz vicdan azabı çektiğim için kızlarımın ikisini de Britanya Enstitüsü'nde ders almaya götürdüm. İkisi de Britanya'yla ilgili bağlantılarının fazla farkında değildi; benim de Santiago'da

yaşayan –büyük kısmı Şehir Kulübü'ne giden ve golf oynayan– İngilizler arasında dostum yoktu.

1964'te, Amanda'nın doğumundan önce Ulusal Bale'den istifa etme kararı aldım. Kumpanyanın uluslararası ününün artmasıyla çalışmalar gittikçe yoğunlaşmıştı. Latin Amerika turnesinde uzun süre harcamıştık ve kapsamlı bir ABD turnesi planlanıyordu. Aileme daha fazla zaman ayırma vaktinin geldiğine karar verdim.

Bu kararı almam zor olmadı. Çünkü sorun yalnızca aile yaşantımla bağlantılı değildi. Bale'nin sanatsal yönde seçtiği yola da katılmıyordum. Bana göre kumpanyanın gücü; Patricio'nun Latin Amerikaya özgü unsurları modern repertuarının odağına yerleştirmesinden geliyordu. Kumpanya hiyerarşiden uzak, tüm üyelerinin yeteneklerine uygun rol yaratma şansı bulabildiği homojen bir yapıya sahipti. Uthoff, Ulusal Bale'yi bu ilkeler dahilinde ustalıkla idare etmiş, sıfırdan diğer Latin Amerika ülkelerince örnek gösterilen bir kumpanya yaratmıştı. Buenos Aires'teki Teatro Colón'da —Covent Garden'dan bile büyük ve ihtişamlı bir opera binası— sahne aldığımızda günler öncesinden bilet kuyrukları oluşmuştu.

Ama kumpanya içinde klasik repertuarla —*Kuğu Gölü*, *Fındıkkıran*, vs.— dans edip, üçüncü sınıfa dönüşmek anlamına gelse bile klasik bale tarzını sürdürmeyi arzulayan bir grup vardı. ABD'den yeni bir bale yöneticisinin gelişiyle durum iyice kızıştı ve sonunda Uthoff —çok şükür ben ayrıldıktan sonra— istifaya zorlandı. Ben üniversite bünyesindeki dans okulunda kadrolu öğretmenliğe devam ettim.

Şili'de o yıllarda, her konuda olduğu gibi görünüşte mesleki sorunların altında bile politik meseleler yatıyordu. Ülkedeki kutuplaşma iki karşıt kampta yansımasını bulmuştu: Genelde *momio* eğilimliler kumpanyanın klasik bir yöne dönmesini arzularken, çekirdekten yetişme koreograflar ve gerçek bir Latin

Amerikan dans hamlesine taraftar, modernliğe odaklanmak isteyen diğerleri politik açıdan hepten solda duruyordu. Sonraları bale bünyesinde yapılan "*darbe*" sırasında Patricio da, tümüyle politik nedenlerden ötürü müdür yardımcılığından alınacaktı.

Bale'den epey önce ayrılan arkadaşlarımdan Alfonso bu dönemde Casa de la Cultura de Ñuñoa'da bir amatör dans merkezi kurmak için beni ikna etti. Fikir epey çekiciydi çünkü Victor da tam o dönemde orada folklor çalışmalarına başlamıştı. Üniversitenin dışa kapalı dünyasından uzaklaşmak taze bir nefes gibi geldi. Fakülte entrikalarla ve iç çekişmelerle dolu tatsız bir yere dönüşmüştü. Ñuñoa'daki yeni okula yapılan başvuruların yoğunluğu ham yetenek ve heves bolluğunun göstergesiydi.

Amatör öğrencilerle çalışmak büyük zevkti ve bu deneyim dansın içindeki eğlendirici ve rahatlatıcı potansiyeli fark etmeme yolaçtı. Ñuñoa'da ciddi enerji harcadım. Çocuklara eğitim vermekte bir deha olan Alfonso ile birlikte, açık havada basit performanslar sergileyebilen amatör bir grup yarattık. Koreografliktaki yeteneğimi —vardıysa—; fazla teknik zorluk taşımayan ama öğrencilere, izleyicinin canını sıkmadan zevkle yapabilecekleri danslar hazırlamakta kullandım.

İki yıl sonra bu kez başka bir seçim yapma zorunluluğuyla karşı karşıya kaldım: Bu defaki, üniversitedeki profesyonel kariyerim ile Ñuñoa'da yeşeren yeni grup arasındaydı. İkincisine yönelmemin nedeni, profesyonel kariyerimi sürdürdüğüm ve gençleri hazır kalıplara sokmaya çalışan o fabrikamsı yapıdan sıkılmamdı. Uthoff'un istifasından beri çocukları klasik balerinliğe çevirme çabaları gittikçe artmıştı. Öğretmen olarak, hızla daralan ufuklarını açmaya çalışırken, zorunlu kılman eğitim klasik bale üzerine azıcık modernlik sosu serpiştirmeye indirgenmişti. Rahat edemediğim bir durumdaydım.

Üniversiteden istifa etmek, devlet ananın koynundan uzak kalmak, aylık garanti maaşı ve emekliliğimde alacaklarımı bı-

rakmak doğru bir adım gibi görünmüyordu. Ama uzun uzun tartıştıktan sonra Victor kararımı destekledi. Bir şekilde idare edecektik. Parasal endişe hiçbir zaman esas derdimiz olmamıştı. Victor dansın kitlelere yayılmasına yönelik her türlü girişime büyük destek veriyordu. Dans etmeyi seviyordu, ara sıra derslerime katılıyordu.

1967 yılında Alfonso ile birlikte grubumuzu daha fazla olanağa ve ufak bir tiyatroya sahip Las Condes Kültür Enstitüsü'ne taşıdık. Ñuñoa'da ve Las Condes'te, bırakın dansı "kitlelere yaymak," halk için çalıştığımızı bile iddia etmedik. O günlerde bu tür projeleri gerçekleştirebilecek örgütler yoktu. Her iki mekân da "barrio alto" içindeki banliyö semtlerindeydi. Çevredeki emekçi semtlerinde birkaç açık hava performansı vermişliğimize karşın, öğrencilerimiz Santiago'nun hemen her bölgesindendi. Çoğunluğu hali vakti yerinde ailelerden geliyordu. Bence esas başarımız Fakülte'nin fazlasıyla boğucu atmosferinden kurtulmamız ve bir amatör grup yaratmanın da ötesinde yeni koreografların denemelerini uygulama şansı bulduğumuz bir atölye yaratmış olmamızdı.

Ulusal Bale bünyesinden birçok meslektaşın hem koreograf hem konuk dansçı olarak bize işbirliği sunmaları da çok hoştu; 1969 yılına geldiğimizde Taller de Danza de Las Condiadas, yani biz, artık kendi repertuarımıza sahip, belki üye yapısı açısından çok karışık ama büyük heves ve arzu çerçevesinde birbirine bağlı bir gruptuk. Pek çok önemli müzisyen, besteci ve tasarımcı bizimle çalıştı. Ünlü senfonik müzik bestecisi ve Fakülte öğretmenlerinden Sergio Ortega, *Orbita* adlı bir baleme özel müzik yazarken büyük yapımlarını Ulusal Bale'de sahneleyecek beş-altı genç koreograf ilk şanslarını bizde buldu. Samimi bir ortamda iyi niyet ve hep beraber çalışmayla neler başarılabileceğini görmek insanın yüreğini ısıtıyordu.

O yıllarda çalışabilmemi, ev işlerini ve çocuk bakımını benle

paylaşan Monica'nın varlığına borçluyum. Şilili orta-sınıf kadınların neredeyse hepsi "kurtuluşlarını" yemek, temizlik, dikiş ve çocuk bakmak gibi tipik "kadın işlerini" üstlenen diğer kısmetsizlere borçluydu. Onlar bizim "işlerimizi" üstlenirken biz "işverenler" profesyonel hayatımızı sürdürüyorduk. Bu kadınların hayatı genellikle köleliğe yakındı; başka insanların evlerinde, ufacık odalarda yatıp kalkıyor ve sabahın erken saatinden gecenin sonuna dek sürekli *patronun* insafına bağlı yaşıyorlardı.

Monica'yla ilişkimin bildik hizmetçi-işveren ilişkisi olmamasını umuyordum. Geniş bir köylü ailesinden gelme güzel bir kızdı; Amanda'nın doğumundan hemen sonra aramıza katıldı ve dokuz yılını bizle geçirdi. Hizmetçiden çok acil durumlarda bel bağlayabileceğim bir arkadaşım gibiydi. Bu tür işlere alman kadınların çoğu cahil veya çok az okuryazardı ama Monica ortaokul seviyesine kadar okumuştu. Biz de eğitimine devam etmesi için onu teşvik ediyorduk. Sonunda ev dışında iş bulma şansı elde edebileceği bir kuaförlük okuluna yazılmayı seçti.

Okulu bitirdikten sonra, kuaförlük yapabilecek olmasına rağmen bizi bırakmadı. Bizimleyken doğum yapmıştı ama evlenmemişti; kızı Carola ailemizin bir üyesi gibi büyüdü. Manuela ile Amanda'nın okuduğu okula gitti. Tamamen "normal" sayıldığından değil, yaşamında yeterli bağımsızlığa sahip olduğundan ve bizimle nispeten mutlu yaşadığını düşündüğümden, Monica'nın yardımlarından dolayı pek suçluluk duymadım. Ancak bugün geçmişe dönüp baktığımda bize tutunmasını, duygusal bağlılığın yanında maddi bağımlılığı da doğuran sapkın sistemin belirtilerinden biri olarak görüyorum.

Carmen 340 numaradaki Peña de los Parra, 1965'teki açılışından itibaren sadece yeni türde bir şarkı hareketinin özgün ve önemli merkezi olarak değil, aynı zamanda sol görüşlülerin

doğal buluşma yeri olarak da kendini kabul ettirmişti. Mekân, Marksistlerden yeni palazlanan solcu Hıristiyanlara dek uzanan geniş bir yelpazede devrimcilerle dolup taşıyordu. Delikanlıların çoğu Küba devrimine verilen destek ve dayanışmanın simgesi babında sakal bırakıyordu.

Zaman içinde mekân, bazı duvarların yıkılmasıyla ilkinden çok daha geniş bir duruma hale geldi. Yıkılmayan duvarları kaplayan yazılarda ise, -tabii loş mum ışığında okumayı başarabilirseniz- Peña'ya verilen geniş destek, müdavimlerin siyasi görüşleri ve elbette Latin Amerika'nın (daha sonra Dünya'nın) her yerinden mekâna gelen seyircilerin ne denli çok olduğu anlaşılabiliyordu.

Peña, diğer Latin Amerika ülkelerinde muhafazakâr sağın baskısının artışıyla Brezilyalı, Arjantinli ve Uruguaylı şarkıcıların sığınağına dönüştü. Savaş madalyalarıyla Peña'ya gelen, *narin ve güzel Vietnamlı kadın* grubunu *da hatırlıyorum*. Mekân hızla zanaatkâr ve kadınların ürünlerini sergileyip satabildikleri, sürekli açık bir sanat sergisine dönüşüyordu.

Arka taraftaki lokanta bölümünün, duvarlarını Violeta'mn dokumaları ve Küba'da düzenlenen şarkı festivallerinin afişleri süslüyordu. Menü, *anticuchos*[33] ve *mate con malicia*[34], ev ekmeği ve *pabre* gibi ürünlerle genişlemişti. Orada geçirdiğim saatlerde mutfağa yardım etmekte uzmanlaşmıştım. İlk yıllarda genellikle Victor'la birlikte giderdik; çok geçmeden o, arka taraflarda bir yerlere geçer, haftanın geri kalanında fazla vakit bulamayacağından gitarıyla baş başa kalırdı. Sahneye çıkmadan önce daima içine kapanır, yoğunlaşır, kimseyle konuşmazdı. Ancak işini bitirdikten sonra gevşer ve sohbetlere katılırdı.

33- Büyükbaş veya küçükbaş hayvanların —ayı, geyik dahil— küçük parçalara doğranıp metal olmayan şişlere geçirilmiş yağsız kalp etine, sarımsak, muhtelif baharatlar ve sirke eklenerek yapılan bir yemek. (y.h.n.)

34- Marihuana gibi uyarıcılar da içeren bazı otlarla, kıtaya özgü likörlerden de az miktarda eklenip demlendirilerek hazırlanan çok güçlü bir içki. (y.h.n.)

Peña gittikçe kalabalıklaşıyordu. Koridorlarda her zaman, birilerinin kalkıp gitmesini bekleyen insanlar olurdu. Kışın, doğru dürüst kapanamayan kapılardan sızan yoğun soğukta bu kalabalık, her daim bir sıcaklık demekti. İnsanlar pançolarına sarılır, birbirine sokulur, ayaklarını kömür ocaklarına uzatıp *mate* içerdi.

Victor şarkılarını bitirdikten sonra, genellikle, kapanış için diğer şarkıcılarla birlikte yapılacak büyük final doğaçlamasına kadar beklerdi. Bu son gösteri bazen öyle ivme kazanırdı ki müşteriler gittikten sonra bile bitmezdi. Uzun saatlerin ve uykusuz gecelerin tesellileriydi bunlar.

Ancak, gittikçe daha fazla müziğin buluşma noktasına dönüşmesine rağmen Peña, henüz dış dünyayla tam bağlantıya geçmemişti. Önemli müdavimleri ve çalışanlarının hepsi emekçi sınıf geçmişine sahip ve mekâna son derece sadıktılar. Ama mekân ne işçi ne diğer emekçilerle henüz ilintili değildi. Peña hâlâ küçük ve epey seçkin bir izleyici kitlesine sahip bir deney laboratuarıydı. Sanatçılara, köklerinde Latin Amerikan geleneği bulunan yepyeni bir müzik hareketinin büyüyeceği ve hep beraber çalışabilecekleri ortamı sunuyordu.

Violeta Avrupa'dan döndüğünde çocuklarının girişimini iyice gelişmiş ve yerleşmiş buldu. 1965'te ilk geldiğinde çocuklarıyla birlikte şarkı söylemişti ama bu kez, hep çok değer verdiği bir projenin peşindeydi. Sonunda Santiago banliyösü La Reina'nın yerel konseyinden; folklor, elişleri ve halk sanatıyla dolacak kültür merkezini yaratacağı "sirk çadırı" kurma iznini aldı. Çadır, Peña'nın ortamından çok daha farklı bir kitleyi kendine çekti. Çok uzaktaydı ve oraya sadece iki defa gittiğimizi hatırlıyorum. Birinde Violeta'yı akşam gösterisi için açık havada yemek pişirirken bulmuştuk. Diğeri de tüm folk şarkıcılarının içgüdüsel bir çekimle Violeta'nın etrafına toplandığı *Fiestas Patrias* günüydü. Yalnız çadır çok büyük, soğuk

ve Peña'nın samimiliğinden uzaktı. Violeta'nın ünü ve adı bile çadırı doldurmaya yetmiyordu.

Altmışlı yılların ortasında çok önemli bir figür olmasına ve araştırma-derleme çalışmaları örnek gösterilmesine karşın Violeta güçlü ve zor bir kişiliğe sahipti. Konumu ve yaratıcılığı sadece 1966'da, ölümünden kısa süre önce genç besteciler nesli arasında hissedildi. Bir gece Peña'da oturduğumuzda Angel'in yeni plağını çalışını ve "Gracias a la vida"yı ilk defa dinleyişimi hatırlıyorum. Victor gözyaşlarına boğulmuştu. Bundan birkaç ay sonra, 5 Şubat 1967'de Violeta çadırında intihar etti. Hak ettiği genel saygı ve kabulü ancak o zaman bulabildi...

Victor'un daha sonra söylediği üzere, "Hiçbirimiz yaşadığı sırada Violeta'nın bir halk sanatçısı olduğunu söyleyemedik. Hatta onu eleştirdik. Ama zaman içinde insanlar onu kendi kendilerine tanıyacak. Violeta hayatının en güzel yıllarını köylülerin, madencilerin, balıkçıların, zanaatkârların, kuzeydeki And yerlilerinin, güneydeki adalıların arasında geçirdi. Onlarla yaşadı; yaşamlarını, tenlerini, etlerini ve kanlarını paylaştı. Violeta, ancak bu şekilde '¿Qué dirá el Santo Padre?' veya 'Al centro de la injusticia' gibi ülkemiz tarihine yepyeni bir şarkı tarzının doğumu olarak kaydedilecek şarkıları yaratabilirdi..."

Peña örneği yangın misali yayılıyordu. 1967'ye geldiğimizde hemen her yerde bir sürü Peña açılmıştı. Bazıları René Largo Farias'ın *Chile Rie y Canta*'sı gibi düzenli çalışan mekânlardı. Kimi de sol dava için bağış toplamaya yönelik tek gecelik çabalardı ama çoğunluğu, başta Devlet Teknik Üniversitesi'ndeki olmak üzere, öğrenci birlikleri tarafından kurulmuştu.

Victor hep buralara davet ediliyor ve hiç hayır diyemiyordu. Reddetmesi için davetin mutlaka tiyatrodaki işiyle çakışması gerekiyordu ki, bazı dönemlerde bu tavrına kızdığım olurdu. Çünkü bu davetler genellikle hafta sonları oluyor ve sabahın erken saatlerine kadar sürüyordu.

1966 kışının bir hafta sonunda Victor, Valparaiso'daki bir Peña'ya gitmişti. Gösterisini bitirdiğinde gürültücü bir grup genç kalkıp el sallayarak onu aralarına davet etmiş. Peña de la Parra'nın müdavimlerinden olan ve kısa süre önce alışılmadık bir isim olan Quilapayún[35] adıyla bir grup kurmuş üç sakallı genci; Eduardo Carrasco, kardeşi Julio ve arkadaşları Julio Numhauser'i orada tanımış. Akıl hocalığını Angel'in (Parra) yaptığı grup o gece orada; yakınlardaki Viña del Mar'da düzenlenen "Çok Yönlü Şili" adlı amatör şarkı festivalinde kazandıkları ilk başarılarını kutluyormuş.

Bu gençler Victor'u, Teknik Üniversite'deki Peña'da şarkı söylemeye davet etmek istiyormuş. Victor kabul etmiş ve kalıp sabaha kadar sohbet etmiş. Sonunda, neşeli şakalar arasında Eduardo birden Victor'dan müzik yönetmenliklerini üstlenmesini rica etmiş. Victor ise zaten çok sıkışık programına provaları sıkıştırabileceğinden kuşku duymasına rağmen teklife ilgi duymuş... Eduardo daha sonraları, "Herhalde onu gruptaki yoldaşlık ruhu ve dürüstlük havası çekmişti," diyecekti. "Çünkü ortada müzik anlamında pek bir başarı veya vaat görünmediği açıktı."

Gerçekten de hiçbirinin müzisyen olmamasına karşın —mesela Eduardo felsefe öğrencisiydi— Peña'da başlatılan akımı geliştirecek, yerli çalgılar kullanan bir müzik grubu kurmaya karar vermişlerdi. Cuncumén gibi geleneksel folk gruplarından daha güçlü ve ticari "neo-folk" gruplarından daha otantik bir imge yaratmak istiyorlardı. Güçlü eril tınıya sahip bir yerli adı aramışlar ve Mapuche dilinde "üç sakal" anlamına gelen, son hecesi vurgulu Quilapayún adında karar kılmışlardı. Hem Angel hem Victor, bu ismin gerek ses, gerek yazılış açısından akılda kalmayacak kadar zor olduğunu söylediler ve epey tartıştılar. Zaman onları haklı çıkardı.

35- Mapuche dilinde üç sakallı anlamına gelen grubun 1968'de kaydettiği "Vietnam için" isimli uzunçalar popüler devrim şarkılarını içeriyordu. (y.h.n.)

Victor, izleyen üç yıl boyunca, 1969'a kadar Quilapayún'la müzik yönetmeni olarak çalıştı. Gece geç saatlerde, Victor'un dersleri bittikten sonra Casa de la Cultura de Ñuñoa'da, dans derslerimiz için kullandığımız parafin sobalı soğuk salonda provalara başladılar.

Victor bu gençlere önce ciddi çalışmayı öğretmek zorunda kaldı. Çünkü karakterlerinin ortak yönü kıkırdama ve her şeyi şakaya çevirme eğilimiydi. Cidden işe yoğunlaşabilmeleri için Victor sık sık provaları yarıda kesip birer saatlik eğlence molaları veriyordu. Grupla sadece müzik değil, bir tiyatro yönetmeni olarak da çalışıp, şarkılarla kendilerini ilintilendirmelerine yardım etmek suretiyle, sadece çalıp söylerken değil, hareket ederken de doğru tavırlar kazanmalarını sağladı. Bu çalışma yöntemi sayesinde grup, siyah pançoları ve sakallarıyla ciddi, güçlü, tıpkı Eduardo'nun istediği gibi "Erkek ama *Machista* olmayan" bir sahne duruşu kazandı. Gençlikleri ve kararlı havalarıyla ortak bir dava uğruna çabalamanın vücuda gelmiş hali gibi görünüyorlardı. Bu yepyeni bir tavırdı ve dönemin ruhunu bir şekilde yakalıyordu.

Victor, Quilapayún'la birlikte, *Los Cuatro Cuartos* benzeri neo-folk grupların yapay düzenlemelerinin aksine müziğin geleneksel karakterini bozmadan ve tahrip etmeden folk müziğini etkileyici bir şekilde sunma olanaklarını keşfetmeye çabaladı. Sadece vokallerde değil, çalmayı öğrendikleri çeşitli yerli çalgılarla da müzikte çok sesliliği hedeflediler. Victor onlara geleneksel müziğin özgün karakterinde boğulmak yerine müziği geliştirme özgürlüğü tanımayı seçmişti.

Victor sanat yönetmenliğini gruba fikirlerini aşılama fırsatı olarak görmedi. Onlara folklor hakkında çok şey öğretti ve tiyatroda uyguladığı yaratıcı birlikte çalışma yöntemlerini kullandı. Eduardo çok sonraları bana, "O dönemdeki çalışmalarımızın verimliliği bu sayedeydi," dedi. "Grup kendi biçemini

kazandı ve derin bir sanatsal kılavuza sahipti. Victor'la beraberken, o dönem müziği için son derece cüretkâr sayılacak keşifler yaptık. Victor armoni konusunda çok hassastı ve o zamanlar hiç kimsenin bilmediği akorları içgüdüleriyle kullanıyordu."

Ancak hâlâ tanınmadıkları için sahneye çıkacak yer bulamıyorlardı. Tüm hafta boyunca prova yaptıktan sonra grup, kız arkadaşları, Victor ve ben eski *citroneta*larımızla kervan misali dizilip, seyirci aramaya koyuluyorduk. Arada öğrenci gecesi düzenleyen bir Peña haberi aldığımızda derhal otomobile atlıyor, varır varmaz organizatörlerle pazarlığa oturuyorduk. Genellikle kabul ediliyorduk. Çünkü Peña'ların çoğunda program açıktı; çalgılar arabalardan indiriliyor ve diğer şarkıcı ve gruplar sahne alırken saatlerce bekleniyordu. Sıra Quilapayún'a geldiğinde genellikle beğeni topluyordu.

Bir yıl içinde özgün üçlüden geriye sadece Eduardo kaldı. Gruba harika bir tenor sese sahip tasarımcı Carlos Quezada, genç ve isyankâr ama üst düzey müzisyen Hernán Gomez, son derece sessiz, usta *charango*cu, solist ve doğal komik Willie Oddo ve Rodolfo Parada katıldı. Bu altılı yıllarca grubu sürdürdü. Grup kalabalıklaşırken üç sakal, yüzden yüze yer değiştirmekle birlikte, devam etti.

Victor, Quilapayún'dan bir yıl sonra Teknik Üniversite'nin Peña'sında kurulmuş Inti-Illimani ile bu Peña konserlerinde tanıştı. *Quena*ları, *zampoña*ları ve *charango*larıyla grup altiplano müziğinde uzmanlaşma yolundaydı ve mühendislik türü bölümlerde okuyan beş öğrenciden ibaretti. Folklor araştırmaları yapıyor, tatillerde fırsat bulduklarında kullandıkları çalgıların geldiği bölgelere gidiyorlardı. Vokal bakımından Quilapayún'dan daha zayıftılar ama quenanın özellikle akla takılan seslerini ve armadillo kabuğundan yapılan telli minik çalgı *charango*yu kitlelere yaymada belki herkesten daha fazla sorumluydular.

Ama o sırada Victor daha çok Quilapayún'la ilgiliydi. Bazen birilerinin doğum gününü veya kazanılan bir festivali kutlamaya tüm grup evimize doluşurdu. Bol yiyecekle —bahçede mangal için et ve şarapla— ve çalgılarıyla gelirlerdi. Genellikle et terbiye etmede ve geleneksel salatalar ile soslar yapmada uzman Willie ve Carlos aşçılığı üstlenirdi. Yemeğin ardından espriler, fıkralar ve Latin Amerika usulü doğaçlamalar yapılır, bunlar bazen şans için pagan tanrılarına yapılan *machitún* ile biterdi. Davullar ve nefesliler eşleğinde, ağaçlar arasında koşuşturmalı oyunlar oynanır, çocuklarla dans edilirdi. Manuela ile Amanda'nın onlara bayıldığını söylemeye gerek yok; bu sakallı bıyıklı "amcalar" komşu çocukları gözünde birer kıskançlık kaynağıydı.

Hepsi genç ve iyimserdi; hükmünü doldurmuş resmiyet ve boş geleneklere karşı isyan ruhuyla doluydular. İnsanları şaşırtmayı ve aşırılıkları seviyorlardı. Grupta birlik yaratmak için özel bir mizah tarzı kullanmak Eduardo'nun fikriydi; ayrı ayrı hepsi gayet sessiz, hatta utangaçken bir araya geldiklerinde durmak bilmiyorlardı. Bu birliktelikleri kimi zaman düşman kazanmalarına yol açıyordu ama aynı zamanda müthiş bir sahne duruşu ve çekicilik sağlıyordu.

O günlerde davetler nadirdi; o yüzden Victor, kabartmalı bir kâğıda basılmış ve Quilapayún'la birlikte güneydeki Victoria kasabasında düzenlenen Latin Amerika Şarkı festivali davetine çok sevindi. Festivali kasaba konseyi düzenliyordu —o günler için alışılmadık bir durumdu— ve hem ilginç hem önemli görünüyordu. Victor'un yoğun baskısı sonucunda grup, anlaştıkları bir gösteriyi iptal etmeyi kabul etti. Organizatörler bu duruma çok kızdılar ve Quilapayún'un bir daha Valdivia'ya asla davet edilmeyeceğini söylediler - ve bir daha hiç davet edilmediler. Ancak kararlarını vermişlerdi ve heyecanla Victoria'daki organizatörlerden gelecek haberleri bekliyorlardı.

Derken bir mektup daha geldi: Birtakım nakit sorunları çıkmıştı ve sanatçıların kendi biletlerini kendileri almaları rica ediliyordu. Trene binerlerken aldıkları karardan pişman grubun suçlamalarıyla karşılaşan Victor'un morali çok bozuktu. Nitekim on dört saatlik yolculuğun sonunda nihayet Victoria'ya vardıklarında festival kalabalığının yerinde yellerin estiğini ve ahşap peronun bomboş olduğunu görmüşler. Ne yapacaklarını bilemeden trenden inmişler, çalgılarını indirmişler ve tam o sırada yanlarına ufak bir çocuk gelmiş.

Çocuk, "Victor Jara?" demiş. "Geldiğiniz için teşekkürler. Ben Latin Amerika Şarkı Festivali organizatörü Form IV-B'nin üyesiyim. Lütfen benle gelir misiniz?"

Bu, belanın daha başıymış. Festival yerel manastırın salonunda yapılıyormuş ve ses sistemlerinin kontrolü rahibelerdeymiş. Quilapayún, Violeta'nın "¿Qué dirá el Santo Padre?" ('Kutsal Baba Ne Der?') şarkısında rahibeler öyle kızmış ki nakarat kısmında bu dize art arda yinelendiğinde mikrofonu kapamışlar.

Uzun programın sonunda —sahiden katılan başka şarkıcı ve gruplar varmış— arabalara doldurulup istasyona götürülmüşler. Soğuk ve yağmurlu bir kış akşamıymış ve festival komitesi üyeleri grubu istasyonda bıraktıkları gibi çekip gitmişler. Tahta peronda, çalgıları ellerinde trenin ancak altı saat sonra geleceğini —alışılmadık bir durum değildi— öğrenmişler.

Bu esasen komik olay Victor ile grup arasında artan gerilimin belirtisiydi belki. Tarzlarının farklılığını ortaya çıkardığı kesindi. Kendi başına gitse Victor muhtemelen Victoria'da gayet iyi vakit geçirirdi. Ufacık bir taşra kasabasının böylesi bir etkinliği düzenlemesine hayran kalmıştı. Ertesi yıl tekrarını desteklemek üzere bir daha oraya gidecekti.

Grubun birçok şarkıda Victor'a eşlik etmesine ve pek çok konserde birlikte çalmalarına rağmen Victor hiçbir zaman gru-

bun üyesi olmayı arzulamamıştı. Ama zaman geçtikçe Eduardo, Victor'un solistliği bırakıp grup üyesi olarak çalışmasında ısrar etmeye başladı. Victor bunu reddetti ve bireysel şöhret peşinde koşmakla suçlandı. En beteri de; bir köylü olarak doğmasını, kentin varoşlarında büyümesini ve aile geçmişini gizlemeyip aksine vurgulamasının temelinde bunların olduğu suçlamasıyla, sürekli dalga geçilmeye başlanmasıydı.

Bu durum Victor'u şarkı söyleme nedenlerini sorgulamaya yöneltti. Kırgındı ve grupla yapılan provalardan eve hep sıkkın dönüyor, bana dert yanıyordu. Fazlasıyla kendini eleştiriyordu ama onu gruptan uzaklaştıran etkenlerin giderek farkına varmaya başladı. Gruptakilerden birkaç yaş büyük olmasına rağmen, hayat deneyimi bakımından hepsinin çok ötesindeydi. Grup üyeleri varlıklı evlerden gelme üniversite öğrencileriydi ve politik görüşleri ilk elden edinilmiş deneyimlerden değil, çevresel etkilerden kaynaklanıyordu. Victor aradaki boşluğu kapamakta zorlanıyordu.

İnandığı davanın hizmetine sunmakla birlikte, Victor'un bestecilik ve şarkıcılık yetenekleri epey bireyseldi. Ama geniş görüşlüydü. Henüz başlangıç safhasındaki kitlesel mücadelede çok yönlü birlikteliğin, kolektif imgenin bireysel şarkıcılıktan çok daha büyük etki yaratacağının farkındaydı.

Bu arada tiyatrodaki çalışmaları Victor'a başka fırsatlar yarattı. Yönettiği oyunlardaki başarıları British Council tarafından İngiliz tiyatro kumpanyaları ve drama okullarını incelemek üzere davet edilmesine yol açtı. 1968 yılının Ocak ayında Manuela ve Amanda'yı Alfonso, Patricio ve Monica'ya emanet ederek uçağa atlayıp Victor'un, ITUCH ile birlikte katıldığı ABD turnesinin bitişinde beni bekleyeceği Kennedy Havaalanı'nın yolunu tuttum.

Ben asansöre binerken, onun diğer asansörden indiğini gördü-

ğüm andaki sevincimi hâlâ hatırlıyorum. Bir şekilde neredeyse birbirimizi kaybedecekken Victor'un beni gördüğü anda yüzünde patlayıveren bembeyaz gülümsemesi unutulur gibi değildi. Sırtında Avrupa'dan dönüşünde giydiği haki yeşil parkası vardı; bir yerlerden edindiği denizci kepi başında, gitarı elindeydi.

La Remolienda[36] Batı Sahili ve New York'ta yaşayan İspanyol kitle arasında büyük başarı kazanmıştı Ama Victor, Berkeley ve UCLA yerleşkelerinde Ravi Shankar meraklısı marihuana tüttüren Amerikan hippileriyle, müziğiyle iletişim kurmaya çabalarken tuhaf bir deneyim yaşamıştı. Bu insanlara Latin Amerika'nın dertlerinden bahsetmeye çalışmış ve ilgilendiklerini görmüştü. O sıralarda Vietnam Savaşı en ateşli dönemindeydi ve öğrencilerin büyük bölümü asker alımlarını protesto ediyordu: Kendi mücadeleleri ve davaları vardı. Victor pek saf olduklarını, bir devrime, "çiçek" devrimine bile ulaşamayacaklarını hissetmişti; muazzam güçlü bir devrim hareketini uyuşturucuların bitireceğini söylüyordu.

O dönemlerde Şili'de benzeri bulunmamasına rağmen Victor yalınayak dolaşanları, uzun saçları, temizlik eksikliğini ve kısıtlamaları yadırgamamıştı. Daha önceki bir mektubunda bana, "Hippiler bence bu sinsi ve makineleşmiş dünyaya karşı normal ve meşru bir tepki gösteriyorlar. Amerikan halkı, kendi ağırlığıyla onları ezen plastik bir kafese hapsedilmiş adeta," diye yazmıştı.

Essen'deki eski göz ağrım Ballets Joss'u ziyaretimizin ardından vardığımız Londra'da bizi sağanak yağmur karşıladı. Benim için epey duygusal bir gündü, çünkü 1958'den beri ilk defa İngiltere'deydim. Bir yuvan olmaksızın Londra'ya gelmek, yabancı ve turist olmak, İngilizce düşünme ve konuşmanın zor geliyor oluşu tuhaftı. On yıllık yokluğumda şekillenen irkiltici

36- Aleksandr Sieveking tarafından yazılan ve Şili'de hâlâ klasik komedinin en önemli örneği olarak gösterilen oyun.

atmosfer değişimi ise kesinlikle ilginçti. Victor İngiltere'ye ilk defa geliyordu. Şili'de bu ülke ile halkı hakkında dilden dile dolaşan klişeleşmiş yönlendirmeleri bir an önce kafasından atıp, Beatles'm memleketini tanımak istiyordu.

Hiçbir mesleki, siyasi veya ailevi sorumluluk taşımadan yaşadığımız nadir zamanlardan biriydi; sahici bir balayında gibiydik. Gamsız ve gayet taşralı bir havada "Canlı Londra"yı el ele gezdik. Şili'deki yoksulluk ve yalıtılmışlıktan sonra refah ve bollukta doruğa çıkmış, gelişkin bir tüketici toplumun içine dalıvermek sarsıcıydı. Ticari propagandalar, dünyanın her yerinden (görünüşe göre Şili hariç) haber yağdıran renkli televizyon, zengin vitrinler, bangır bangır müzik, kaldığımız Earls Court Road'm yemyeşilliği ve hayvanları ve o dönemde ihtişamının zirvesine çıkmış Carnaby Street başımızı döndürüyordu.

Tüm bunları görmek; uluslararası haber ağına dahi bağlanamayacak denli yoksul sol basını; medyanın vasatlığını; ve uluslararası haberleri ancak, propaganda kısmını ayıklayarak okumaya çalıştığımız sağcı El Mercurio gazetesiyle sınırlı dünyaya bakışımızın kısıtlılığını, kafamıza vuracaktı. Oysa İngiltere'de haberler, duygulara ve algıya adeta dörtnala saldırıyordu...

Burada Avrupa'da yerini almış ve Latin Amerika'da had safhada eksik cinsel özgürlük bilincimize uzandık. "La beata" gibi bir şarkıyı sansürleyen, esasen ilerici olmakla birlikte erkekçi anlayışı kafadan kabullenmiş, iffet taslayan bir toplumdan geliyorduk. Victor ve ben, ikimiz de cinsiyet eşitliğinden yanaydık. Erkek hayatta kalabilmek için sürekli erkekliğini ispatlamak ve kadın, erkeğe sürekli hizmet etmek suretiyle potansiyeli mahvetmek zorunda kalmamalıydı.

Bir ay boyunca tiyatroya gittikten ve Victor'un isteği üzerine çocukluğumun geçtiği yerleri keşfettikten sonra tatilimiz bitti. Victor, British Council ile çalışmak, bense Şili'ye dönmek zorundaydım. Bir süredir eve dönme telaşındaydım; kızların

iyi haberlerini almamıza rağmen sürekli kaygılanıyordum ve kimbilir neden, şeker hastalığının rol oynadığı kâbuslarla boğuşuyordum. Santiago'ya vardığımda çok hoş karşılandım; evimiz çiçeklerle doluydu. Bahçe ve dağlar harikaydı. Kızlarıma kavuşunca rahatlamıştım ve bir daha onlardan, isteyerek hiç ayrılmadım.

Victor, izleyen üç ay boyunca Worthing Repertory Kumpanyası, Richmond Tiyatrosu, Sanat Laboratuvarı ve Stratford-upon-Avon'daki Kraliyet Shakspeare Kumpanyası'nın çeşitli yapımlarının provalarına katıldı; fırsat buldukça oyun izledi ve drama okullarını ziyaret etti.

Bu dönem içinde, o sıralarda muhtemelen tüm Latin Amerikalıların çektiği sıkıntıyla, yani ülkesine dair zırcahillikle karşı karşıya kalmıştı. Bana ilk çalışmasını, Worthing'e gidişinde nasıl heyecanlandığını anlatmıştı: "*Aktrislerden birisi bana, 'Ah, sizinle tanışmak ne hoş, pek medeni görünüyorsunuz!' dedi. Kızabilirdim ama sadece güldüm. Buradaki insanlar Latin Amerika'yı baştan aşağı gizem, orman, voodoo ve yamyamlardan ibaret sanıyor Pinter'ın eserlerinin Şili'de çok iyi bilindiğini söyleyince oyunculardan birisi, çeviri mi oynandığını sordu. 'Elbette,' dedim, 'İspanyolca konuşuyoruz biz.' Bunun üzerine adam gayet teatral bir gülüşle, 'Ah, ne müthiş!' dedi, 'İspanyolca Pinter!' Ben de ona, 'İngilizce Çehov'dan müthiş değil,' dedim.*"

Victor yazdığı mektuplarda sıklıkla içine girdiği atmosferin kafasını nasıl meşgul ettiğini yazdı:

(...) Bazen medya sayesinde, "bilgilendirici" ve "tarafsız" haberlerle dünyayı elinde tuttuğun bir ülkede yaşamak, hem de haberlerin egemen ülke tarafından yönlendirilmesine rağmen bizimki gibi her şeyin daha önemsiz ve taşralı olduğu bir ülkede yaşamaktan daha zor olmalı gibi geliyor bana. En azından bizde varlığının işe yaramazlığının baskısını hissetmiyorsun. Kendilerinden uyuş-

turucularla kaçmaya çabalar görünen ya da canlı olmanın tek gerçekliğini ölümde aramak üzere intihar eden bu genç nesli kendime başka türlü açıklamam imkânsız. Martin Luther King'in boğazındaki delikle, ardında ağlayan dulunun görüntüsüyle, Vietnam'daki bombardımanlarla, batan gemilerden kurtulan birkaç kazazedeyle, Tony Richardson'un yeni filminin prömiyeriyle, bu haftanın moda ruj rengiyle veya son çıkan köpek mamasıyla insan kendisini sürekli köşeye sıkışmış hissediyor. Seçimini yapma veya düşünme zamanı bulamıyorsun; hemen davranmazsan geride kalıyorsun... Hiç kimse kendisi olmaya cüret edemiyor adeta; yalnız kalmaktan korkuyorlar ve bu yüzden herkes bir yalnızlar kitlesi içinde yapayalnız yaşıyor... ABD'nin elinde olması ve diğer kusurları bir yana, Şili en azından ekmeğin ekmek, toprağın toprak olduğu, kişinin kendisini ve başkalarını gerçek hayatın, doğal hayatın pusulasıyla bulabileceği bir ülke. Umarım bizi hiç "uygarlaştıramazlar." Ben ülkemi bu haliyle yeğliyorum: ham, açık ve yaban...

Gördüğü her şeye dair mesleki ilgisine rağmen Victor yapacak daha çok şeyin bulunduğu ülkesinde çalışmaya dönmek için sabırsızlanıyor, tüm dünya patlama noktasına gelmiş görünüyorken bir iş erbabı misali oturduğu için kendisine kızıyordu.

Şili'de yaşanan uzun süreli postane grevinin iletişimi bozması ayrılığımıza ciddi bir ağırlık ekledi. Amanda'mn şeker hastalığını o dönemde keşfettim. "Keşfettim" diyorum çünkü kızımdaki belirtiler klasik şeker belirtileriydi ve doktora kan şekeri testi yapmasını ben önerdim. Şili'de bu hastalık küçük çocuklar için —Amanda henüz üç buçuk yaşındaydı— çok sıradışı kabul ediliyordu ama daha sonraları emekçi sınıftan ailelerde birçok çocuğun tanı konamadan veya herhangi bir tedaviye başlanamadan kötü beslenme yüzünden öldüğünü öğrendim.

Korkuyla kâbuslarımın kehanetsel çıktığına inanmaya başladım. Yaşadığım sarsıntı feciydi. Pek yanlışlıkla olageldi-

ği üzere, Amanda ve bizim için her türlü mutluluk şansının kaybolduğu hissine kapıldım. İlk birkaç günü ruh gibi dolaşıp ensülin yapmayı öğrenerek ve kötü haberi Victor'a nasıl vereceğimi düşünerek geçirdim. Amanda'nın hayatıyla benimkinin uzun yıllar boyunca aynı düzene bağlı kalacağı ve artık önceliklerimin katı bir sıraya gireceği açıktı.

Grev biter bitmez postaladığım mektubu yazana dek az ter dökmedim. Bu arada Victor'un arkadaşlar vasıtasıyla elden yolladığı mektupları almıştım; yani hâlâ Stratford-upon-Avon'da bulunduğunu biliyordum. En ünlü şarkılarından birine dönüşecek eserini orada, bir İngiliz pansiyonunda yazacaktı. "Te recuerdo, Amanda" kızının hastalığı haberini almasının doğrudan sonucuyla değil, bizzat girdiği aşırı hassas aile bağları ve sevginin önemi duygularıyla yazıldı. Victor'un kimi şarkılarının karakteristik öğesi tuhaf kehanet duygusunu taşıyan şarkı, geçmiş ve geleceğin tuhaf bir karışımıydı. İnsanlar şarkıyı annesi için mi yoksa kızı için mi yazdığını soruyorlardı. Bana kalırsa, hem annesinin gülümsemesini hem de kızının gençliğine dair ümitlerini barındırmasına rağmen, ikisi için de değildi...

Hatırlıyorum seni, Amanda,
Islak sokaklarda
Koştururken fabrikaya
Manuel'in çalıştığı.
Alabildiğine gülümsemenle,
Saçındaki yağmur damlalarıyla,
Önemi yoktu hiçbir şeyin,
Buluşmaya gidiyordun onunla.

Sadece beş dakikacık,
Beş dakikada yaşamının tümü.
Çalıyor düdük,

İşbaşı saati.
Ve yürürken sen
Aydınlatıyorsun her şeyi
O beş dakika
Çiçek kılıyor seni.

Ve o, dağlara vurdu mücadeleye.
Bir sinek bile incitmemişti
Ve beş dakika içinde
Silindi gitti hepsi.
Çalıyor düdük,
İşbaşı saati.
Dönmeyecek çoğu işine...
Manuel de onlardan biri.

Victor, *Dr. Faustus*'un provalarını izlediği Kraliyet Shakespeare Kumpanyası'nın sıcak ortamında bulunduğu için şanslıydı. Çalışmalarında ve aynı zamanda yerel *pub* Dirty Duck'ta eşlik ettiği aktörlerden birçok arkadaş edinmişti. İşte o sırada birden dalgınlaşıp suskunlaştığını fark eden Alan Howard derdini sormuş. Victor, Amanda'nın durumunu anlatınca Alan bizzat çektiği bu hastalık hakkında bilgi vermiş, tedavisi bulunmamasına rağmen Amanda'nın gayet normal bir hayat sürebileceğini, soydan gelen etmenlerin aile içinde hastalığı belirlediğini anlatmış.

Victor, Alan'ın anlayışı ve cesaret vermesine müteşekkirdi; bana destek ve cesaretle yüklü bir mektup yolladı ve bizden bir daha hiç bu kadar uzun ayrı kalmayacağına yemin etti: "Yuvamız içinde bizle, ikimiz ve çocuklarla, tüm sıkıntılarımızla, kusurlarımızla, erdemlerimizle ama hep birlikte, her birimiz küçük çocuklarımızın gelecek korkusu yaşamaması için her şeyimizi vermemizle, mutluluğumuzu elimizden geldiğince uzun sürdürmemizle ve asla ayrılmamamızla büyümeli..."

Surazo'nun provalarında, bir mola sırasında Joan, 1961.

Violeta Parra

1961 turnesinde Silvia Urbina ile dans ederken.

Shakespeare'in doğum günü kutlamaları sırasında, 1968.

1 Mayıs gösterisi sırasında Victor şarkı söylüyor, 1967.

Bombo çalan Eduardo Carrasco'ya eşlik ederken, 1967

Victor, Birinci Yeni Şili Şarkısı Festivali'nde Quilapayún'la beraber "La plegaria a un labrador"u söylerken. Temmuz 1969.

Lanalhue tatilinde, 1969.

Başkan Salvador Allende, arkadaşı Pablo Neruda'yla.

Victor, 1970 başkanlık seçimi kampanyasında şarkı söylerken.

Victor, Santiago'daki birçok gecekondu semtinden birinde çocukluğunu anarken.

Kış yağmurları ve soğuk, gecekondu semtlerinde yaşamı güçleştiriyordu. (Fotoğraf: Andres Boerr)

1973 parlamento seçimleri kampanyası sırasında Inti-Illimani

Molalardan birinde Inti-Illimani, işçilere
sokak konseri verirken.

Peru'da, Macchu Picchu kalıntıları üzerinde.
Victor'un son fotoğraflarından biri.
(Mariano Sanchez Macedo, Temmuz 1973)

6

Silah Olarak Şarkı

Altmışların sonlarına doğru Victor'un şarkıları artık otobiyografik değil, çoğunlukla bireyleri anlatmakla beraber, daha genel konularla, Latin Amerika halklarının yüzleştiği sorunlarla, güçlüklerle ve hedeflerle doluydu. Bu durumun ilk ve belki en bariz örneği, 1967 başında bestelediği "El aparecido"ydu. Şarkı aynı yılın Mart ayında 45'lik olarak ve üzerinde "E. (Ch). G. İçin" notuyla piyasaya çıktı. "Ernesto Che Guevera"ya dair daha belirgin bir şey yazmak imkânsızdı çünkü plağı yayınlayan Odeon firması, EMI'm Şilili karşılığıydı.

Fidel Castro'nun Guevera'nın Küba'dan ayrılışını bildiren konuşmasının ardından Che'nin nereye gittiği ve Latin Amerika'nın hangi ülkesinde zulme karşı halk kurtuluş mücadelesine katılacağına dair kapsamlı tartışmalar baş gösterdi. Çoktan mitolojik bir figüre dönüşmüş Guevera, peşindeki acımasız ve güçlü düşmanların önünde, devrimci bir hayalet misali sanki hem her yerde hem hiçbir yerdeydi... Victor'un adeta dörtnala ritimli şarkısında anlatmaya çabaladığı bu av ve avcılar fikriydi: "Altın pençeli kartal" ve başına büyük ödül

koyan ve sonunda onu öldürecek olan düşmanlar. Plaktan sadece birkaç hafta sonra Che'nin Bolivya'da öldürüldüğü haberi gelecekti.

Latin Amerika ülkelerindeki gerilla hareketleri, Victor dahil pek çok insana esin vermekle birlikte bu mücadele türü Şili'deki geleneksel sol, yani Komünist Parti ve Sosyalist Parti tarafından benimsenmemişti. Bu gruplar Latin Amerika'daki geniş kitle mücadeleleri dahilinde büyük deneyim kazanmışlardı ve birdenbire yöntem değiştirmek için neden görmüyorlardı.

Şili'deki işçi sınıfının örgütlülüğü ve hem öğrencilerin hem de köylülerin mücadeleye katılması sayesinde devrimci değişimin parlamenter demokrasi sınırları içinde gerçekleşmesi mümkün görünüyordu. *Vias*, yani sosyalizme giden yollar konusunda Komünist ve Sosyalist Partileri arasındaki şiddetli tartışmalar ve anlaşmazlıklar, Salvador Allende'nin Şili Senatosu başkanlığı döneminde katıldığı Küba'daki Üç-Kıta Kongresi'nde alevlendi.

Komünist Parti, esasen silahlı mücadele çağrısından çok Che'nin kahramanlığına duyulan hayranlığı ifade etmeyi ve ABD'nin Latin Amerika üzerindeki emperyalist politikalarını eleştirmeyi amaçlamasına rağmen, Victor'un bu dönemde Che Guevera'ya bir şarkı adamasını eleştiriyordu. Victor esasen şiddet karşıtı bir barış adamıydı ama yoksunluğun gerçek şiddetine karşı derin bir duyarlılığa sahipti. Tüm bu şiddete son vermek için bir gün silah kuşanmak gerekebileceği fikrini dışlamadığını biliyordum.

Victor'un kendi söylemeyip Quilapayún için düzenlediği bir şarkıya bu sorunun bir başka yüzü yansıdı. "El Soldado" ('Asker') çok konuşulan ama gerektiğince hesaba katılmayan, ilişilmeyen can alıcı bir noktaya dokunuyor ve kehanet kokuyordu:

Asker, vurma beni,
Vurma beni, ey Asker!
Kim taktı göğsüne madalyaları?
Kaç yaşama mal oldu bunlar?
Titriyor elin biliyorum,
Vurma beni,
Kardeşinim ben.

Soğuk Savaş'm başlangıcından itibaren Pentagon, Latin Amerika'daki silahlı kuvvetlerle sürekli ilişkilerini geliştirmiş, yakınlaşmıştı. Doktrinleri ulusal savunmadan ulusal güvenliğe dönüşmüş, başkaldırma eğilimindekiler komünizmin sözde uluslararası ajanları sıfatıyla düşman bellenmeye başlanmıştı. ABD tarafından verilen silahlar gittikçe daha fazla isyan bastırma silahlarına dönüşüyor, hafif silahlar, kalabalık dağıtma edevatı ve zırhlı araçlar ağırlık kazanıyordu. Gösteri bastırma eğitimi alan Şili özel polisi, yani Grupo Movil'in[37] tüm yöntem ve malzemeleri, tıpkı 1965'te El Salvador'da madencilerin aileleriyle birlikte katledilişinde kullanılan "Amerikan Yardımı"ndaki gibi ABD'den geliyordu.

Panama ve Latin Amerika'nın diğer yerlerinde kamplar açıldı; kıtanın polis güçlerinden ve silahlı kuvvetlerinden subaylarla astsubaylar buralarda "iç düşman" kavramıyla tanıştırıldı ve bu insanlara kendi halklarına, iç isyanlara, devrime veya başkaldırıya karşı savaşma dersleri verildi. Buralarda öğretilen doktrin, Victor'un askere yazıldığında öğrendiği basit yurtsever doktrinden farklıydı. Victor ülkesinin sınırlarını koruma fikrinde kötü bir yan görmemişti. Ama bu seferki çok farklı ve çok daha kötü bir şeydi.

Guatemala'da, Domuzlar Körfezi'nde ve Brezilya'da askeri

37- Şili polisinin gösterileri bastırmak için eğitilmiş özel bölümü.

müdahaleler yaşanmıştı bile. ABD deniz piyadeleri 1965'te Dominik Cumhuriyeti'ni fiilen işgal etmişlerdi ve Kara Bereliler veya Yeşil Bereliler türü ABD özel kuvvet mensupları askeri danışman veya sorgucu sıfatıyla pek çok yerde görev alıyordu. Şili Silahlı Kuvvetleri'nin apolitik kalacağı ve anayasayla seçilmiş hükümeti koruyacağı yanılgısı bu durumda bile sürüyordu.

Siyasi partiler, Silahlı Kuvvetlerin yapılanmasını incelediklerinde subayların üst ve orta sınıflardan geldiğini, düşük rütbelilerinse büyük oranda işçi ve köylülerden oluştuğunu görmüşlerdi. Ama psikolojik beyin yıkama ve askeri disiplinin verimliliği konusunda feci bir hesap hatası yapmışlardı.

Victor'un, yine Quilapayún için bestelediği ilk korolu şarkısı bir an önce devrim için hazırlanma gereği konusundaki duyarlılığını gösteriyordu. "Somos pájaros libres" ('Özgür kuşlarız biz') adlı bu şarkıda şunları söylüyordu: "Kardeşler, vakit çok geç artık, uçalım doruklara!" Sanki Victor için de zaman hızlanarak akmaya başlamıştı.

Bu arada ABD'nin Şili'de devrimle mücadele politikasının altmışlardaki en gözle görünen yüzü kültürel işgaldeki şiddetlenmeydi. Medya "Amerikan Yaşam Tarzı"nı pompalıyor, gazete bayilerini ucuz çizgi romanlar dolduruyor, radyolardan Amerikan pop müziği, televizyonlardan Amerikan pembe dizileri, sinemalardan Hollywood'un B-yapımları fışkırıyordu... Ve radyonun yaşamlarındaki çok önemli yeri yüzünden bu propagandaya karşı en açık kişiler yoksullar ve yoksunlardı...

Victor'un 1969'da yazdığı ve uyuşturucu etkisi altında intihar eden bir kızın gerçek öyküsünü anlatan "¿Quién mató a Carmencita?" ('Carmencita'yı kim öldürdü?') bu konuya parmak bastı. Carmencita, Victor'un büyüdüğü yoksul mahallede yaşamıştı:

Özenle ütülenmiş en iyi giysisiyle yürüdü
Kaygıdan titreyerek, yanaklarında gözyaşlarıyla.
Uzakta havlıyordu köpekler ve motor düdükleri
Karanlıktı park, uykudaydı kent.
On beşindeydi ancak ve bitmişti yaşamı,
Ev boğuyordu onu ve okul sıkıcıydı,
Bir tek radyo istasyonlarının önündeki
Kuyruklarda canlanıyordu
Kamaşıyordu gözleri ânın putlarıyla.
Düşlerin soğukkanlı torbacıları,
Gençliği harcayıp semirmiş,
Heveslerini çarpıtıp aklını karıştırmıştı,
Konserve mutluluk, aşk ve fanteziyle.

Kaçtı.
Öldü Carmencita,
Şakağında kanayan bir gülle,
Gitti son hayalinin kucağına.

Bilemedi zihninin zehirlendiğini
Kendisine ait olmayan sahte düşleriyle,
Marihuana ve yüzme havuzları dünyasının,
"Braniff International ile mutluluğa uçuş!"
Dünyası sefil işçi semtiydi,
Batak sokaklı, bağırtı ve didişme dolu,
Evler tıka basa, mutfaklar hareketli.
O ölürken zengin oldu diğerleri,
"Bilinmeyen bir nedenle" diye yazdı gazeteler.

"Protest şarkı" terimi o dönemde çok modaydı. Victor'a protest şarkıcı yaftası yapıştırılmasına karşın, Şili'deki *Yeni Şarkı Hareketi* ABD müzik sanayisinin ihraç ettiği ticari protest

müziğe pek az şey borçluydu. Vietnam savaşına karşı çıkmış Pete Seeger, Malvina Reynolds ve benzeri şarkıcı ve bestecilere elbette hayranlık duyuluyordu ama Şili yeni şarkı hareketinin kökleri, doğası icabı kendi kültürel geleneklerindeydi ve ülkenin kendi sorunlarıyla uğraşıyordu. Victor bu dönemlerde şu yorumda bulunmuştu:

> Kültürel işgal, bizi kendi güneşimizi, göğümüzü ve yıldızlarımızı görmekten alıkoyan bol yapraklı bir ağaç gibi... Yani başımızın üstündeki göğü görebilmemiz için bu ağacı kökünden sökmemiz gerekiyor. ABD emperyalizmi müzik üzerinden iletişim kurmanın sihrini gayet iyi anlıyor ve gençlerimizi her türlü ticari zırvayla doldurmakta ısrar ediyor. Profesyonel uzmanlıkla belli birtakım önlemler alıyorlar. Bunların birincisi, "protest müzik" denen şeyin ticarileştirilmesidir. İkincisiyse tüketiciye yönelik müzik sanayisinin diğer putlarının kısıtlamalarına tabi, onlarla aynı kurallara boyun eğen protest müzik "putları" yaratmaktır. Bu tipler bir süre ortada görünüyor, sonra yitip gidiyorlar. Ama bu arada gençliğin içindeki asi ruhu etkisizleştirmede kullanılıyorlar. "Protest şarkı" terimi artık değersizdir, çünkü belirsizleşmiştir ve yanlış kullanılmaktadır. Benim yeğlediğim terim, "Devrimci Şarkı"dır.

Görünüşe göre, Şili'nin politik ikliminin talep ettiği şey, devrimdi. Frei hükümetine yönelik hoşnutsuzluk büyüyordu. Hıristiyan Demokrat Parti'nin ilerici üyeleri arasında önderlerine yönelik tatminsizlik işaretleri gittikçe daha fazla görülmeye başlanmıştı.

Bu hoşnutsuzluğun en açık işaretlerinden biri, 1967'de tüm öğrenim birimlerinin en sağcı ve seçkini Santiago Katolik Üniversitesi'nde başlayan üniversite reformu talebiydi. Hareket esasen öğrencilerin otoriter sistem içinde daha fazla söz hak-

kı istemesinden öteye gitmeyen bir çıkış olarak başladı ama kısa sürede siyasallaştı. Üniversiteler için son derece kritik bir dönemdi. Altmışlı yılların sonlarındaki güçlü gençlik hareketleri Şili'de de vardı ve saç şekilleri, moda ve cinsel davranışta devrim daha geç gelmekle birlikte Küba'daki gerçek devrimin etkisi çok daha güçlü ve dolaysızdı.

1968 Mart'ındaki öğrenim yılı başladığında reform hareketi Şili Üniversitesi'ne sıçradı. Müzik ve Gösteri Sanatları Fakültesi, yani bizim fakülte, değişim isteyen öğrenci ve öğretmenler tarafından işgal edilen pek çok fakülteden biriydi. Mayıs'a gelindiğinde Paris ve diğer ülkelerin öğrencileriyle dayanışma telgrafları alınıp veriliyordu ama bence Şili'deki durum diğer ülkelerdekinden farklıydı. Örneğin Fransa'da Fransız Komünist Partisi ve sendikalar öğrenci hareketinin dışında kalırken, Şili'de hem Şili Üniversitesi hem Devlet Teknik Üniversitesi'ndeki reform önderleri —öğrenci ve öğretmenler— komünistti.

Komünistler, üniversiteleri kapılarını işçi ve köylü çocuklarına açmaya zorluyorlardı. Ama bu görüşün herkes tarafından paylaşılmamasına ve reformların ne kadar radikalleşmesine dair fikir birliği bulunmamasına rağmen hareketin kendisi, ülkenin en sağcı grupları dışında tüm ülkeyi birleştiriyordu. Halkın büyük bölümü, *statüko*nun hizmetçisi olmak yerine daha demokratik yapılara dayanan ve topluma karşı eleştirel tutumda ısrar eden üniversitelere duyulan ihtiyacı kabul ediyordu.

Şili üniversiteleri Latin Amerika'da büyük itibar sahibiydi ama ülkenin gereksinimlerini yerine getirmede eksik kalıyorlardı. Eğitim ve araştırma programları gittikçe daha fazla dış fonların desteğine bağlanıyor ve çokuluslu şirketlerle ABD hükümetinin çıkarları doğrultusunda yönlendiriliyorlardı. Bu durumun değişmesi ve Şili'nin sorunlarıyla gereksinimlerine öncelik verilmesinin gerekliliği son derece açıktı.

Victor'un İngiltere'den döner dönmez içine daldığı işte bu müthiş çalkantı ve heyecan dönemiydi. Yaşananlar hem ona hem Quilapayún ve Inti-Illimani üyelerine doğrudan dokunuyordu çünkü hepsi, gerek öğrencilikleri gerekse Victor'un durumundaki gibi Tiyatro Okulu'nda öğretmenlik ve ITUCH'da yönetmenlik nedeniyle üniversiteyle derin bağlara sahipti. Hepsi toplantı ve gösterilerde faal rol üstlendiler; konserler ve sokak gösterileri düzenlediler, öğrenci dernekleri ve fakültelerde mantar misali bitiveren Peña'larda şarkı söylediler. Sanatçı sıfatları nedeniyle reform hareketiyle özdeşleştiriliyorlardı.

Şarkıları bizzat katıldıkları sokak gösterilerinde söylendi; polis tarafından dağıtıldılar; üzerlerine su sıkıldı ve gözyaşı bombaları atıldı. Bu deneyimlerden Victor'un bestelediği ve Quilapayún ile birlikte seslendirdiği "Movil Oil Special" adlı şarkı doğdu. Şarkının adı çevik kuvvet ile Şili'de bizzat bulunan çokuluslu petrol şirketinden geliyordu. Şarkı kısa sürede reformun slogan şarkısına dönüştü ve daha sonra arka planında öğrenci gösterilerinin sesleri ve gözyaşı bombalarının patlama gürültüleriyle birlikte plağa kaydedildi. Şarkı Hareketi, kendisiyle birlikte kabarmaya ve dalgasıyla sürüklenmeye hazır kitlelerle birlikte Peña'ların samimi ortamlarında doğmaya başlamıştı. Victor, şarkılarının günlük yaşam mücadelesinde rol oynadığını hissediyordu artık.

Şili Üniversitesi'ndeki mücadele Ekim'de zaferle sonuçlandı ve yeni yetkililer için seçimlerin yapılacağı duyuruldu. Kış boyu öğretmen ve öğrencilerin işgali altında kalmış fakülte, radikal değişimlerin ardından işbaşı yaptı. Değişimin minik göstergelerinden biri de aynı yılın Aralık'mda Victor'un Quilapayún ile birlikte sunacağı resitalin, Üniversite'nin Müzik Enstitüsü'nün desteğiyle Şili resmi müzik sezonu programına alınışıydı.

Şarkı Hareketi, öğrenciler arasında kitlesel bir dinleyici topluluğu buldu. Şimdi hareketin gelişiminde atılacak önemli

bir adım vardı ve bu adım, Şili'nin o dönemdeki toplumsal ve kültürel atmosferinin, dahası işçi hareketinin her zaman kültürel faaliyetleri teşvik edici geleneğinin ürünüydü. Yüzyılın başlarında, hareketin babası kabul edilen Luis Emilio Recabarren işçi tiyatro gruplarının kuruluşunu desteklemiş ve siyasi mitinglerde şiir ile şarkıyı teşvik etmişti ki emekçilerin çoğunlukla cahil olduğu o dönemde bu çabalar çok daha önem taşımıştı. Gelenek o zamanlardan beri bozulmamıştı; siyasi mitingler ve sendika mitingleri daima sanatsal ifadenin bir biçimini barındırmıştı.

Altmışların sonlarında ortaya çıkan toplumsal değişim mücadelesi ve üniversite reformunun ardından öğrencilerle sendikalar arasında kurulan yeni bağlar Victor, Quilapayún ve diğerlerinin şarkı hareketine katılıp kitlelerle buluşmasını sağladı. Düşman medyayı baypas ederek gerçekten iletişim kurmak istedikleri halka ulaşabiliyorlardı.

1969'da Victor sendika davetlerinin birinden diğerine koşuyordu. Davetler bir kutlama, bir yıldönümü, grev desteği veya sadece müzik amaçlı olabiliyordu. Örneğin büyük çimento fabrikası El Melón'un işçileri her yıl "İlk On"a giren müzisyenleri yıllık kutlamalarına davet etmeyi âdet edinmişti. O sene, gayet cüretkâr bir kararla Victor'u davet ettiler ve Victor, Quilapayún'u yanına alarak davete katıldı. Büyük başarıları herkesi şaşırttı çünkü o zamanlarda bile insanlar hâlâ bu gayri ticari, Şili tınılı ve elektrogitarsız müziğin sahiden popülerlik kazanabileceğine inanamıyordu.

Konser, art arda ülkenin her yanında düzenleyecekleri konserlerden biri oldu. Büyük kentlerde ve Terra del Fuego'daki petrol bölgelerinden kuzey çölündeki madenlere dek uzaklardaki pek çok küçük taşra yerleşiminde sahne aldılar. Peña'lardan doğan bu yepyeni müzik hareketi, göbeğine yerleşeceği toplumsal ve siyasi hareketin bir parçasıydı. Victor'un

dediği gibi, "Bir sanatçı, otantik bir yaratıcı olmak ve haliyle özünde devrimci olmak durumundadır... Bu insan muazzam iletişim gücü sayesinde bir gerilla kadar tehlikelidir..."

9 Mart 1969 Pazar günü, sabah saat 07.00'de, Llanquihue bölgesi vali vekili Jorge Perez komutasındaki iki yüz elli silahlı polis, İçişleri Bakanı Edmundo Pérez Zücovic'in emriyle Puerto Montt kent merkezine beş kilometre mesafedeki Papmpa Irigoin adlı boş araziye yerleşmiş doksan bir ailelik bir köylü grubuna saldırdı.

Polisler yerleşime yaklaşırken köylülerin kurduğu ilkel alarm sistemine takıldılar. Dikenli tellere asılı teneke kutularının tangırtısı uyuyan köylüleri uyandırdı. Herkes bağırış çağırış arasında çocuklarını sürükleyerek uyandırdı ve bebekler aceleyle toplandı. Köylüler sağa sola kaçışarak polis kordonundan kurtulmaya çabaladı; içlerinden bazıları ellerine ne geçerse —çapa, kürek, tırmık, vs.— direnmeye kalkışırken diğerleri sığınma umuduyla komşu yerleşim Manuel Rodriguez'e kaçmaya çalıştı. Ama polis Pampa Irigoin'i çoktan kuşatmıştı. Önce gözyaşı bombalarını attılar ve ardından makineli tüfeklerle yaylım ateşine giriştiler. Polis barındıkları ilkel saz kulübeleri ateşe verirken köylülerin çoğu yaralanmıştı. Köylülerden yedisi öldü ve dokuz aylık bir bebek gözyaşı gazıyla boğularak can verdi. Altmış kişi yaralanmıştı ve yaraların büyük kısmı karın ve göğüs bölgelerindendi çünkü polis silahsız insanlara, öldürmek amacıyla ateş açmıştı.

Hepsi evsiz ve büyük kısmı işsiz olan bu köylüler, Irigoin ailesine ait bu araziye beş gün önce yerleşmişti. Güz yağmurları araziyi çoktan bir çamur denizine döndürmeye başlamıştı; doğaçlama yapılmış saz kulübeler yağmura karşı pek işe yaramıyordu ama sonuçta bu insanların ev diyebileceği tek yer bunlardı. Hayvanlardan daha iyi yaşamak için haklarını beklemek-

ten yorulmuşlardı; arazi işgali sayesinde en azından yetkililerin taleplerini fark edeceklerini ummuşlardı. Ama Pérez Zúcovic'in yanıtı polise köylüleri araziden çıkararak "görevini yapmasını" ve gerekirse silah kullanmasını emretmek olmuştu.

Pérez Zúcovic, Hıristiyan Demokrat Parti'nin sağ kanadından zengin bir işadamıydı. Grupo Movil'den ve göstericilere, grev yapan işçilerle ailelerine ve öğrencilere karşı defalarca kullanılan acımasız polis aygıtından sorumluydu. Puerto Montt katliamından önce bile o dönemin genel anlamda en sevilmeyen politikacılarındandı.

Victor, Santiago'da haberleri okuduğunda polis kendi ailesine saldırmışçasma üzüldü ve öfkelendi. Derhal gitarına sarılıp içinde yaşadığımız toplumun yozlaşmış değerlerinin simgesi gördüğü Pérez Zúcovic'e karşı bir şarkı yazmaya koyuldu.

Puerto Montt katliamına duyulan genel tepki zaten gergin politik durumu alevlendirdi. İzleyen günlerde Santiago'da öğrencilerle polis arasında, büyük kısmı bizim fakülte binasıyla yakındaki İktisadi ve Siyasi Bilimler binası civarında meydana gelen şiddetli çatışmalar yaşandı. 13 Mart'ta doğrudan Moneda Sarayı'na giden büyük Bulnes Caddesi'nde düzenlenecek bir protesto yürüyüşü için Öğrenci Federasyonu ve sendikalar ortak çağrı yaptı.

Konuşmacı ve şarkıcılar, işlenen dehşetli suçu kınamak ve akrabalarının toplu cenazesinin ardından güneyden Santiago'ya gelen dul ve analara destek için platforma çıktı. Yüz binleri bulan muazzam bir kalabalık geniş caddeyi tümüyle kapladı.

Victor şarkısı "Preguntas por Puerto Mont"u ('Puerto Mont üzerine sorular') ilk defa halk içinde burada söyledi. Şarkı sırasında sahnenin arkasındaydım. Bacaklarını açmış, sanki hayatı buna bağlıymışçasına şiddetle şarkısını önünde uzanan ve her notasına çığlıklarla, haykırışlarla yanıt veren insan denizine söyleyişini izledim.

İzleyen haftalarda, nereye giderse gitsin Victor'dan bu şarkı istendi. Şarkı kendi başına bir politik kimlik kazanmaya başlamıştı ve Victor ilk defa yaptıklarının kişisel sonuçlarıyla yakından karşılaşacaktı. Bir akşam, fakültenin binasının önünde, arabamızda —motor çalışır halde— bekliyordum. Kabarık kara kıvırcık saçları ve pek sıradan denemeyecek giyimiyle kolayca ayırt edebildiğim Victor'u ana girişin cam kapılarından çıkarken gördüm. Aynı anda gözüme karşı taraftaki Milliyetçi Parti merkezinden çıkan ve Victor'u işaret eden bir grup genç ilişti. İçlerinden uzun boylu olan, devetüyü rengi, geniş omuzlu ve kemerli bir palto giyen biri özellikle dikkatimi çekmişti. Hepsinin saçları briyantinliydi ve hepsi takım elbise —momio üniforması— giymişti. Aniden karşıdan karşıya geçtiler ve Victor'un çevresini sardılar. Yumruklarını kaldırdıklarını ve bağırdıklarını gördüm. Ben gaza basıp onlara doğru ilerlerken Victor aralarından sıyrılmayı başardı. Önemli bir olay değildi ama gelecekte yaşanacak pek çoğunun habercisiydi. Victor'u, huzur bozucu şarkılar söylemeyi sürdürmesi halinde "işini bitirecekleri" tehdidiyle korkutmaya çalışmışlardı.

Birkaç ay sonra Victor, en ünlü ve en pahalı erkek liselerinden, barrio altodaki St. George Koleji'ne bir resital vermesi için davet edildi. Resital, ana teması Şili eğitim sistemindeki geleneksel değerlerin sorgulanması olan bir münazara ve kültürel etkinliğin kapsamındaydı. Victor, kendisi de itiraf ettiği üzere, bu türde bir seyirci kitlesine karşı önyargı beslediğinden önce reddetmeyi düşündü ama ardından bunun görmezden gelemeyeceği bir sınav anlamı taşıdığını fark etti.

Okula resitalini şair arkadaşı Jaime Gomez ile birlikte vermeyi ve öğrencilerle açık, dürüst bir tartışma zamanı bırakılmasını teklif etti. Victor ile Jaime, 8 Temmuz günü öğlen saat ikide okula gittiklerinde resitalin komşu kız okulundaki daha büyük salona taşındığını görmüşler. Sekiz yüze yakın öğrenci

salonu doldurmuş ve Victor, atmosferdeki garipliği hissetmiş. Binaya girerken dışarıdaki öğrenciler düşmanca bakışlar eşliğinde hiç ses çıkarmadan girişlerini izlemiş.

Kendi kendisine paranoyaya kapılma demiş ve organizatörlere Jaime ile birlikte sahneye çıkmak yerine daha doğrudan iletişim kurabilmek için öğrencilerin arasında çalmalarını teklif etmiş. Ancak organizatörler buna şiddetle karşı çıkınca, saygı gösterip sahneye çıkmışlar. Art arda şarkılar ve şiirler okumuşlar; yavaştan başlamışlar ve her şarkı veya şiirin ardından normal alkışlar gelmiş. Victor belirli bir program hazırlamamıştı; bu tür gösterilerde çalacağı şarkıları izleyicilerin havasına göre seçerdi. Bu seferkinde izleyicisini tanımak ve doğrudan köylülerin dertleriyle ilgili "El arado" veya alt mesaj barındıran "Te recuerdo Amanda" gibi aşk şarkılarına verecekleri tepkiyi görmek istemiş. Çocukların görüşleri ve fikirleriyle cidden ilgiliymiş ve ne kibar alkışlar duymak ne de şiddetli bir tepki uyandırmak niyetindeymiş.

Seyirciler arasındaki bir bölümle bir diğeri arasında havanın gerildiğini hissetmeye başlamış. Öğrenciler gerçek duygularını göstermeye başlamış; kimi heyecanla alkışlarken bazıları ıslıklarla yuhalıyormuş. Sonunda yumruk yumruğa bir kavga patlamış; Victor şarkısına ara verip resital bitene kadar sakin olmalarını, ardından karşılıklı tartışabileceklerini söylemiş. Bu sefer salondan hakaret dolu sözler işitmiş.

"El apareciado" sırasında devam eden gürültü üzerine bir kez daha şiddet göstermek yerine mantıklı davranmalarını rica edince bu sefer "komünist", "bölücü" ve benzeri haykırışlarla karşılaşmış. Bunun üzerine kızan Victor doğrudan o dönemdeki duygularını en iyi ifade eden şarkısına, "Preguntas por Puerto Mont"a başlamış. Şarkısını söylerken salondan fırlatılan koca bir taş parçası göğsüne çarpıp gitarından sekmiş. Bunu bir taş yağmuru izlemiş; taşlardan biri Jaime'nin

başım sıyırıp geçerken Victor sahnenin ortasında kalakalmış. Öğrenci grubu sahneye hücuma kalkışınca bu sefer başka bir grup öğrenci, öğretmenlerle birlikte duvar kurup engellemeye çalışmış. Victor ve Jaime alelacele arka taraftan dışarı çıkarılmış. Organizatörler binlerce özür diliyor ama öte yandan bir an önce gitmelerini söylüyorlarmış. Ancak saldırgan öğrenci grubu çoktan çıkışı tuttuğu için Victor'un *citroneta*sı kapıya kadar getirilmiş.

Jaime'yle beraber okuldan hızla ayrılırlarken büyükçe bir arabanın çarptığı çamurluktaki göçük o günden kalmaydı. Victor, Pérez Zücovic'in küçük oğlunun o okulda okuduğunu ve okuldaki aşırı sağcı grubun başında karşı-gösteri düzenlediğini sonradan öğrendi.

Olay basında epey yer buldu, günlerce konuşuldu ve uzun vadeli etkiler doğurdu. St. George Okul Aile Birliği'nin "Marksist ajanların kışkırttığı olayları" protesto eden bildirileri *El Mercurio*'da manşetleri süsledi. Aile Birliği üyeleri Victor'u "sözde sanatçı" sıfatıyla aşağılıyor, çocuklarının Marksist felsefeyle beyinlerinin yıkandığını öne sürüyor ve resitali düzenleyen sosyoloji öğretmeninin kovulmasını talep ediyordu. Ancak okul müdürü, okulun eğitim politikasını hararetle savundu ve velilere memnun değillerse çocuklarını alıp istedikleri okullara yollayabileceklerini söyledi.

Bu olay Victor'un, şarkılarıyla söylenmesi gerekenleri söylemeye devam ettiğinde karşısına neler çıkabileceğini anlamasını sağladı. Ancak davasına inancı ve mücadele azminin azalmadığını, aksine iyice ateşlendiğini belirtmeliyim. Şiddet karşısında gerilemek yerine hiç sakınmadan tehlikeyi göze alarak daha ileri adım atmayı seçecekti.

1969 yılı ortalarında bütün dünya nefesini tutmuş heyecanla ilk insanın Ay'a ayak basacağı anı bekliyordu. Şili'deyse

bütün ülke toplumsal ve siyasal çatışmayla çalkalanıyordu. Gazeteler şiddet yüklü eylemlerin, özellikle Uruguay'daki Tupamaros örneğini izleyen solcu MIR'a[38] atfedilenlerin haberleriyle dolup taşıyordu. Frei hükümetinin başlattığı mütevazı toprak reformunu engellemeye kararlı büyük arazi sahiplerinin silahlı ve örgütlü kolluk güçlerince yapılan eylemlerdense pek bahsedilmiyordu. Bu gruplar ülkeyi dikine kesen çevreyolunda yol kesiyor, köylüleri korkutuyor, hatta kimi yerde vuruyor ve bu eylemleri nedeniyle asla adalet önüne çıkarılmıyorlardı. Gerçekliği sonradan anlaşılan dedikodulara göre Tarım Bakanlığı'ndan bir memuru hadım etmiş, daha sonra bir diğerini (Hernán Mery) öldürmüşlerdi. Bu eylemlerin liderlerinden birisi, Şili'ye gelişimden kısa süre sonra tanıştığım ve hakaretinden sonra özür dilemek için pijamasıyla peşimden koşturan *pitucoydu*.

Ama bu şiddetli aşırılıklar ülkede muazzam şekilde yükselen toplumsal huzursuzlukla karşılaştırıldığında önemsiz kalıyordu. Bu çalkantı içinde büyüyen yeni ve güçlü etken, genç kuşağın bilinçlenmesi ve harekete katılımıydı. Sadece üniversite seviyesinde değil, liselerdeki öğrenciler de siyasi faaliyete giriyor ve hem sağ hem sol partilerde gittikçe büyüyen gençlik kolları kuruluyordu. Belki bu durum ve yeni şarkı hareketinin büyümesi yüzünden, Genç Komünistler 1968'de cüretkâr bir adım attı ve daha sonra genellikle DICAP adıyla anılacak alternatif plak şirketi La Discoteca del Cantar Popular'ı kurdu. Şili'de daha önce hiç kimse böyle bir girişimde bulunmamıştı ama sonuçta bu, komünistlerin daima kültürel etkinliğe öncelikli önem verişlerinin doğurduğu mantıklı bir gelişmeydi. Şirket ilk denemesini Quilapayún'un seslendirdiği uluslararası

38- Movimiento de Izquierda Revolucionaro. Concepción Üniversitesi'nde 1965'te kurulmuş aşırı sol parti. MIR, Halk Birliği koalisyonuna dahil değildi ve Allende hükümetine sadece eleştirel destek verdi.

politik şarkılardan oluşan ve hiçbir ticari amaçlı plak şirketinin yayınlamayacağı *Por Vietnam* albümüyle yaptı.

Victor'un 1969 Haziran'mda yayınlanan *Pongo en tus Manos Abiertas*'ı ("Açık ellerine") yeni şirketin yayınladığı ikinci albümdü. "Preguntas por Puerto Mont", "Te recuerdo Amanda" ve "Movil Oil Special"ın sansür engelini başka türlü aşması mümkün olamazdı. Albüme adını veren şarkı Şili işçi hareketinin kurucusu Luis Emilio Recaberren'e adanmıştı ve albümde ayrıca Daniel Viglietti'nin Kolombiya'daki gerilla savaşında can veren devrimci papaz Camilio Torres için yazdığı şarkı da bulunuyordu.

St. George Koleji olayından kısa süre sonra ve albümün yayınlandığı günlerde Victor, şarkı hareketinin gelişiminde tarihsel yer edinecek bir festivale katılmaya hazırlanıyordu. Festivali düzenleyenlerin başında folk müziğine daima ilgi göstermiş ve kitle iletişim araçlarının halk beğenisini yönlendirmedeki onca gücüne rağmen popüler müzik alanındaki sıradışı gelişmeyi önceden görebilmiş olan disk-jokey Ricardo Garcia vardı.

Birinci Yeni Şili Şarkı Festivali'nin maddi desteğini Katolik Üniversitesi'nin yeni kurulan İletişim Fakültesi Dekanlığı sağlıyordu. Festival, güncel Şili müziğinin durumu üzerine araştırma amaçlı planlanmıştı. Bestecilerin, plak yapımcılarının ve medya temsilcilerinin katılacağı paneller düzenlenecekti. Ayrıca on iki davetli bestecinin eserlerinin seçkin bir jüri tarafından değerlendirileceği bir yarışma da düzenlenmişti.

Onur konuklarının, otuz ikinci yıllarını kutlayan en "geleneksel" gruplardan Los Huasos Quincheros oluşu ve repertuarlarının "fazla siyasi" bulunması nedeniyle Quilapayún'un davet edilmeyişi festivalin sol eğilim taşımadığının açık göstergeleriydi.

Festival her ne kadar klasik bir yarışma havasında düzenlenmiş olsa da, ortaya çıkan rekabet bireysel bestecilerden çok

Şili şarkısını neyin temsil ettiği konusunda farklı ve karşıt düşünen iki anlayış arasında gelişti: devrimci değişimi savunan, eleştirel yeni şarkı ile herhangi bir değişime ihtiyaç olmadığı izlenimini veren, "apolitik" şarkı. Bu, ilk müzikal karşı karşıya geliş olacaktı.

Victor, festivalin siyasetten uzak karakterini ve beklenen basın ilgisini göz önünde tutarak tehlikesiz bir şarkıyla katılmayı seçebilirdi. Ama Victor öyle birisi değildi. Yarışmaya, daha sonradan *El Mercurio*'nun "tahripkâr" diye yazacağı bir şarkı besteleyerek katıldı. "La plegaria a un labrador" ('Emekçiye Yakarı') köylülere, elleriyle toprakta çalışan ve topraktan yiyecek üretenlere yönelik, adil bir toplum için kardeşleriyle omuz omuza mücadele etme çağrısıydı. Şarkının duayı andıran yapısı Victor'un şiirselliği ve insani değerleri yüzünden yeni yeni alevlenen Kutsal Kitap'a olan ilgisini yansıtıyordu ve Latin Amerika'daki ilerici Katoliklerle Marksistler arasında başlayan ilişkilerin derinleştiği bir dönemde yazılmıştı.

Kalk,
Dağlara bak,
Rüzgârın, güneşin, suyun kaynağına,
Sensin nehirlerin yatağını değiştiren
Sensin tohumla ruhun uçuşunu eken,
Kalk,
Ellerine bak,
Ver elini kardeşine ki büyüyesin.
Biz omuz omuza, biz kan kardeşler,
Bugündür geleceği yazacağımız gün.

Bizi sefil yaşatan efendinin elinden kurtar,
Gelsin senin âdil krallığın ve eşitlik.
Üfle, rüzgârın yamaçlardaki yaban çiçeklerine üflediği gibi,

Temizle namlusunu tabancamın ateş gibi.
İraden egemen olacak sonunda dünyada
Güç ve cesaret ver bize davamızda.

Kalk,
Ellerine bak,
Ver elini kardeşine ki büyüyesin.
Biz omuz omuza, biz kan kardeşler,
Şimdi ve ölüm anımızda
ÂMÎN.

Yarışmadan resmen dışlanmalarına rağmen "La plegaria"yı grup eşliğinde çalmanın daha etkili olacağına inanan Victor, kendisine eşlik için Quilapayún'u davet etti. Müziğin geliştirilmesinde özellikle en genç eleman Patricio Castillo'yla birlikte çalıştı ve bu çalışma, Patricio gruptan ayrıldıktan sonra, Victor'un ölümüne dek sürecek verimli bir işbirliğinin başlangıcı oldu.

Festival akşamı, erken saatlerde grup son prova için evimizde toplandı. Coşku öyle bir noktaya varmıştı ki sona doğru Carlitos aniden davullarıyla bir doğaçlamaya girişerek adeta parçayı tanrısal bir törene dönüştürdü. Diğer üyeler ellerine geçen her türlü vurmalıyla ona katıldılar; bir süre sonra herkesin esrik bir biçimde dans ettiği ve şarkı söylediği bir *voodoo* ayini başlayıvermişti.

Merkez İstasyonu yakınında, büyüdüğü semtin göbeğinde bulunan Estadio Chile'deki[39] o akşam, Victor'un defalarca şarkı söyleyeceği akşamların ilkiydi. Salon, esasen tek tarafında tribünleri bulunan bir basketbol salonuydu. İşçi sınıfından müdavim bir seyirci kitlesi vardı ve festivale işçiler, öğrenciler,

39- Anlamı "Şili Stadı" olmakla beraber aslında bir kapalı spor salonu kompleksidir.

orta-sınıf entelektüeller, büro çalışanları gelmişti. Halkın her kesiminden insanı orada görmek mümkündü.

Her sahne öncesindeki gibi içine kapanmış ve gergin olan Victor'un yanından ayrıldım ve sahneyi seyirciden ayıran ipin altından geçtim. Jüri en ön sırada yerini almıştı; kâğıtları önlerindeydi ve pek önemli görünüyorlardı. Katolik Üniversitesi Rektörü Fernando Castillo Velasco kısa bir konuşma yaparak reform hareketi ruhu sayesinde bu popüler müzik festivaline destek verdiklerini söyledi. Ardından mikrofona Ricardo Garcia geldi ve festival başladı.

O akşamın duygularını ardından gelen olaylarla karıştırmadan hatırlamak çok zor ama ana duygu kuşkusuz, öğrencilerle emekçilerin bir arada, kendi sanatçılarına, duymak istediklerini seslendirenlere beğenilerini ifade etme olanağını bulmuş olmalarının getirmiş olduğu çoşkuydu.

Violeta şarkısı söyleyen İsabel, Angle, Rolando Alarcón, Patricio Manns, Richard Rojas, Victor, Inti-Illimani, Quilapayún, hepsi sırayla ayakta ve salon yıkılırcasına alkışlandı ama alkışlar bireysel bir başarıya yönelik değildi ve sahneye çıkanların hiçbirinin alkışlara bu gözle bakmadığına eminim. Bu, o dönemde tanınmaya ve kendisini tanımaya, kimliğini onamaya başlayan, kendi kültürel ifade biçimine sahip derinlemesine bir toplumsal hareketin zaferiydi.

Sonunda jüri oybirliğine varamadı ve birinciliği "La plegaria" ile Richardo Rojas'ın izleyicilerin ayaklarını vurarak ritim tutup eşlik ettiği, İspanyollara karşı verilen bağımsızlık mücadelesinin bir kadın kahramanını anlatan canlı şarkısı "La Chilenera" arasında paylaştırdı.

Birbirlerini ite kaka Victor ve Richard'ı kutlamaya koşanlar arasına girdiğimde çok önemli bir şeyin gerçekleştiğini hissettim. Hayatımız, birbirimizi onca sevmemize rağmen kendimizden çok daha büyük bir sürecin parçalarına dönüştüğü-

müz, ortak dava için çabalayan kitlenin içine daldığımız geri dönülmez bir noktaya gelmişti. "La pelgaria a un labrador"un esin kaynağı o dönemin iyimserliği ve adanmışlığıydı.

Birinci Yeni Şili Şarkı Festivali'ni izleyen yıl yaşamlarımızda, tıpkı Şili için olduğu gibi, çok önemli bir yıl oldu. Şarkı hareketinin kitlelere yayılan başarısı nihayet zoraki de olsa basının dikkatini çekti. Victor kendisini bir besteci olarak öne itilmiş buldu; basına kapsamlı röportajlar verdi, şarkıları radyolarda çalınmaya başladı ve ilk defa televizyon programlarına davet edildi. Bu, şarkı hareketi için müthiş bir patlamaydı ve Victor'un çalışma yelpazesini iyice genişletti.

Ama daha tatsız sonuçlar da vardı. Victor, kendisine saldırmak için hiçbir fırsatı kaçırmayan sansasyon meraklısı sağ basının hedefi haline geldi. Politik tepkiler çalışmalarında doğrudan etki göstermeye başladı. Folklor Akademisi artık Casa de la Cultura de Ñuñoa'da iyice yerleşmişti ve düzenli çalışıyordu. Victor ve Maruja Espinoza'nın eğitim alan ve araştırma yapan üç ayrı öğrenci grubu vardı; performans grubu çeşitli resitallerle semtte ve çevre semtlerde beğeni topluyor, yeni solistler, hatta besteciler bile çıkıyordu. Ancak Ñuñoa'nın yeni belediye başkanı Balbina Vera için Victor, adeta boğa için kırmızı neyse oydu. Kadın başkan Casa de Cultura'nın bir kızıl-kışkırtıcı yatağı olduğuna ve kapatılması gerektiğine karar vermişti. Öğrenci ve öğretmenlerin çoğunun sol görüşlü olduğu elbette doğruydu ama muhafazakâr öğrencilerin iddia ettikleri gibi, çalışma zamanlarını siyasi etkinliklerle geçirmiyorlardı. Ama Balbina Vera, "Preguntas por Puerto Mont" ve "La plegaria a un labrador"un bestecisinden kurtulmayı kafasına koymuştu ve Victor'un istifasını isteyecekti.

Bunun üzerine eğitim kadrosu, Victor'un istifası halinde hep birlikte istifa edeceklerini ve kültür merkezinin eğitmen-

siz kalacağını duyurdu. Başkanın yanıtıysa merkezi, "yeniden düzenleme" bahanesiyle kapatarak tarihinin en verimli ve canlı dönemine noktayı koymak oldu.

Yaşamında müziğin artan önemine rağmen Victor hem ITUCH ve üniversite bünyesinde hem de çeşitli bağımsız kumpanyalarda tiyatro yönetmenliğini sürdürdü. İngiltere dönüşünde Compañia de los Cuatro ile birlikte Joe Orton'un *Entertaining Mr. Sloane* adlı oyununu sahneleyerek büyük başarı kazanmıştı. Casa de la Cultura'dan çıkarıldığı dönemde Tiyatro Enstitüsü'yle son çalışması olacak bir yapımla uğraşıyordu. Victor'un sahneye koyduğu oyunların provalarına sıklıkla giderdim ama bu sefer hem koreografllık hem oyuncuları oyunun bedensel kısmına hazırlama görevlerini üstlenerek onunla birlikte çalışma şansı bulmuştum.

Vietrock, New York'taki Açık Tiyatro yazarlarının kolektif çalışmasının bir ürünüydü; Vietnam savaşı hakkındaydı ve son hali Megan Terry tarafından yazılmış ve yayımlanmıştı. Savaş doruk noktasındaydı ve kuzeydeki kentlere yapılan feci bombardımanlarla sivil halk üzerinde napalm kullanılmasının ardından Vietnam'dan gelen haberler, fotoğraflar ve filmler dehşet vericiydi. Victor konuya dair duygularının derinliğini ifade için sınırsız olanaklar sunan bir oyunu yönetme şansını bulduğu için seviniyordu.

Vietrock, esasen herhangi mantıklı yapı barındırmayan, kolektif bir doğaçlama çalışmasının ürünü bir oyundu. İzleyiciye belirli bir konu yerine savaşa katılanların doğumları, yaşamları, arzuları ve ölümleri hakkında küresel bir bakış sunuyordu.

İsmimin koreograf sıfatıyla afişe yazılmasına rağmen aslında Victor'un benim yardımıma pek ihtiyacı yoktu; müthiş bir hareket, mekân ve ritim duygusuna sahipti. Benim esas ve önemli görevim oyuncuların provalara bedensel olarak hazırlanmasıydı ve sadece bedensel çalışmadan ibaret değildi.

Oyuncuların yapabileceklerini düşündüklerinden çok daha fazlasını yapabilecekleri devinimsel bir duyarlılık haline sokulması gerekiyordu. Bu da, normal sınırlamalarını bir kenara atıp hayal güçlerinin gerektirdiği fiziksel ihtiyaçlara teslim olacakları bir gevşeme haline girmeleri demekti. Kendilerini sağa sola fırlatmaya, havaya savrulmaya, yerde sürünmeye, yuvarlanmaya, zıplamaya, hep birlikte helikopterlere, çiçeklere ve patlamalara dönüşmeye hazır olmaları gerekiyordu. Tabii bu nedenlerle Victor, çoğunlukla genç oyunculardan oluşan bir kast seçmişti. Bununla birlikte daha yaşlı oyuncular bile hayatlarında ilk defa yaşadıkları bu deneyimde kendilerini büyük hevesle yerden yere atmaktan kaçınmayacaktı.

Savaşla ilgili olduğu kadar aynı zamanda ABD'nin tepkilerini, tutum ve tavırlarını da içeren belgesel malzemelerin —o dönemde Şili'de belgesel malzeme bulmak kolay değildi— içine daldık. Özgürlükleri için güçlü bir düşmana karşı mücadele veren Vietnam halkıyla özdeşleşmemek mümkün değildi. Victor şunları yazacaktı:

(...) *Vietrock*, "ABD'de gösterildiği gibi" sahnelenemez. Burada kopya mümkün değil... Yazar Kuzey Amerikalı bakış açısında ilkel bir pasiflikten öteye geçmemiş ve ülkesinin emperyalizmine biz Şilili ve Latin Amerikalıların baktığı gözle bakmıyor. Oyunun ana hatları gayet serbest. Bizim oyunla kurduğumuz ilişki içinde aldığımız pozisyon emperyalizmin yargılanması, eleştirisi ve mahkûm edilmesi yönünde oldu. Biz Kuzey Amerikalı değiliz ve yazarın muğlak bakış açısını paylaşmamız için hiçbir neden yok. Anlaşıldığı kadarıyla görünürde ilerici Kuzey Amerikalılar kendi çarpık ve özünde emperyalist Üçüncü Dünya kavrayışlarından kurtulamıyorlar. Ama bu oyunun esas değeri, ülkelerini Pentagon'a karşı korumak için her gün can veren binlerce Vietnamlının yer aldığı bir savaşı resmetmesinde yatıyor.

Daha da önemlisi, bu oyun, kendilerini hiç ilgilendirmeyen bir savaşa yollanan askerlerin annelerinin yaşadığı dramı, Amerikan halkının dramını anlatıyor.

Victor'a yönetmen olarak, hem de kanımca gayet nesnel bir bakışla, her zaman hayranlık duymuştum. Şimdiyse uzun provalarda çalışmasını izleme şansı yakalamıştım. İnsanları yakalayışını, usulca yönlendirişini, hissettirmeden ama kuvvetle teşvik edişini, nadiren zorlayışını ve asla öfkeye kapılmayışını gördüm. Aktörler arasında tartışma çıktığında, saygınlığından zerre ödün vermeden ve son derece kontrollü bir yaklaşımla sorunu hallediyordu. Bazen onu "Buda" gibi davranmakla itham ediyordum çünkü herhangi bir probleme ne kadar kızarsa o kadar sessizleşip durgunlaşıyordu. Oyuncular onunla büyük bir şevkle ve ortak hedefe adanmışlık ruhuyla çalışıyordu.

Vietrock büyük ölçüde, Tiyatro Enstitüsü'nü de etkileyen üniversite reformunun bir ürünüydü. Victor 1968'den sonra yönetici konseye seçilmişti ve yeniden yapılanma çalışmalarına var gücüyle katılmış, çalışma ve programlama yöntemlerinde köklü değişiklik tasarıları sunmuştu. İngiltere ziyaretinden sonra mobil yapımlara yönelen bir repertuar tiyatrosu olarak işlev görmenin daha mantıklı seçim olacağına karar vermişti. Değişim ve geniş kitlelere ulaşma olanakları konusunda çok heyecanlıydı ama bir yandan da meslektaşlarının tutucu, ağır adımlarından ve reformun yarattığı bitmek bilmez teorik tartışmalardan ve toplantılardan sabırsızlık duyuyordu.

Zamanın daraldığını ve Santiago'dan çıkıp gitarıyla ülkeyi gezme fırsatı bulursa davaya —ki kariyerinden çok daha önemsiyordu— daha fazla katkı sağlayabileceğini düşünmeye başladı ki Antonio Varas Tiyatrosu'nda büyük çaplı bir yapımın sorumluluğunu üstlenmek bunu olanaksız kılacaktı. Halk şarkıları ve müzikle iletişimin olanaklarını sonuna dek keşfet-

mek ve bu çalışmanın kazanımlarını devrimci mücadele yararına kullanmak istiyordu.

İkimiz de bunun geri dönüşsüz bir karar olduğunu düşünmedik. Victor'un kafası hâlâ tiyatroda başarmak istediklerine dair fikirlerle doluydu. Ama o an müzik ve şarkı üzerine eğilmek çok daha önemliydi. Aynı kaygılar bu dönemde Victor'u Peña'dan da ayrılmaya itti. Victor'a her hafta sonu Santiago'da bulunma zorunluluğu kısıtlayıcı, Peña'da şarkı söylemekse zaten değişim içinde bulunan bir cemaate vaaz vermekmiş gibi geliyordu.

Victor, Şili Üniversitesi'nden ayrılma kararı aldığı sırada ben de üniversiteye geri dönmeyi düşünüyordum. Reform, dans okuluyla bale kumpanyasını kapsayan yeni Dans Bölümü'ne köklü değişiklikler getirmişti ve Patricio müdür seçilmişti. Bir öğrenci delegasyonu dans okuluna, yarım zamanlı olsa bile dönmem için beni ikna etmeye geldi. Yeni yönetim ve reformla devreye sokulan esneklikle birlikte üniversitede önceki dönemden daha rahat çalışabileceğimi hissederek kararımı verdim.

Kısa süre sonra Teller de Danza'mız (koreografi atölyesi) için Las Condes Belediyesi'nden aldığımız ödenek aniden kesildi. Herhangi bir neden de belirtilmedi ama çalışmalarımızdan bazılarının konsey üyelerinden kimilerine fazla sol eğilimli geldiğinden kuşkulanıyordum. Ancak grup içinde, birlikte yarattıklarımızı bırakıp kaçmamızı engelleyen bir ortak ruh doğmuştu; o yüzden üniversitenin yeni Dans Bölümü bize prova yapacak bir yer verip kayıt aletleri ve diğer malzemeleri kiralamayı teklif edince memnuniyetle kabul ettik.

Oybirliğiyle grubumuzun adını değiştirip gönlümüzdeki işi, yani dansı tiyatrolardan çıkarıp halka sunma arzumuzu yansıtacak Halk Balesi adını aldık. O ana dek çalışmalarımız başkentin barrio altosuyla sınırlı kalmıştı ama hedefimiz dans izlemenin hazzını mümkün olduğunca geniş kitlelere yaymak-

tı. Bunun Şili'de halkçı bir hükümetin başa geçmesiyle gerçekleşebileceğini umuyorduk.

Tüm bunlar içinde belki tek olumsuzluk arkadaşım Alfonso'nun çalışmalarımızdaki bu gelişime eşlik edememesiydi. Alfonso en baştan beri çocuklarla çalışmakla çok daha ilgiliydi ve bu yüzden atölyeye bizzat katılmadı. Politik gidişat en yakın dostları bile bir şekilde ayırıyordu. İnsana mutlaka bir taraf seçmek gerekliymiş gibi geliyordu.

1970 Aralık'ında yapılacak başkanlık seçimleri hızını on iki ay öncesinden almaya başladı. Hıristiyan Demokratlar ve sağcı Milliyetçi Parti adaylarını daha o sırada açıklamışlardı: Radomiro Tomic ve Jorge Alessandri. Ama Marksistlerin, Hıristiyanların, sosyal demokratların ve ilerici bağımsızların kurduğu Halk Birliği'nin adayını seçmesi daha uzun sürecekti.

Ancak Halk Birliği ekonomiyi dönüştürmek ve toplumdaki adaletsizlikleri ortadan kaldırmak üzere tasarlanmış kırk maddelik bir önlem paketi üzerinde anlaşmıştı. Şili'nin doğal kaynaklarının, özellikle Amerika'nın elindeki bakır madenlerinin millileştirilmesi, bankalarda ve en önemli sanayi tekellerinde devlet mülkiyeti gibi hamleler, çocuk başına günde yarım litre süt —ki bu bile tek başına artık Şilili çocukların kötü beslenme nedeniyle zihinsel kusur taşımamalarını garanti ediyordu— herkese parasız sağlık, parasız eğitim ve yaşamaya elverişli konut hakkı gibi acil tedbirlerle birleştirilecekti. Şili dış politikada bağımsızlığa yönelecek, Küba'yla diplomatik ilişkiler yenilenecekti.

Söz konusu program ABD'nin gücü ve etkisine açıkça meydan okuyordu. Sosyalist ve kelimenin en olumlu anlamıyla yurtsever olan bu program, Şili halkının çoğunluğunun çıkarını, çokuluslu şirketlerinin ve oligarşinin çıkarlarının önüne koyuyordu.

Birliğe kimin önderlik edeceği tartışmaları sürerken 1969'da yapılan bir askeri darbe girişimi herkesi şaşırttı. Şaşırttı diyorum çünkü Şili'de yaşadığım onca yıl boyunca buna benzer bir olay hiç meydana gelmemişti. Şili tarihinde, 1930'daki General Ibañez darbesi gibi askeri müdahalelerin varlığından elbette haberdardım ama o dönemden bu yana anayasaya saygı, askeri eğitimin elzem parçası kabul edilmişti ve bu durum Şili'yi diğer Latin Amerika ülkelerinden ayıran önemli özelliklerden biriydi. Ancak General Viaux'nun başını çektiği aşırı sağcı bir hizbin kalkıştığı darbe, ciddi bir girişimdi.

Sendikalar yirmi dört saat içinde genel grev çağrısı yaptı. O güne dek tüm çabasını Başkan Eduardo Frei'nin baskıcı ve yıkıcı ekonomi politikalarıyla mücadeleye yönelten CUT, yani Merkezi Sendika Birliği, şimdi tüm üyelerini anayasayı korumaya çağırıyordu. Ülkede yaşam durdu ve darbe, her şeyden çok Şilili emekçilerin sayıca üstünlüğü ve siyasi bilinçliliği sayesinde önlendi.

1970 Ocak'ının ortalarında Halk Birliği üyeleri anlaşmaya vardı ve Sosyalist Parti'den Doktor Salvador Allende'nin koalisyonun başkan adayı olduğu açıklandı. Sıcak bir yaz gecesinde muazzam bir kalabalık Bulnes Caddesi'nde Allende'nin adaylığını ilan etmek ve seçim kampanyasını başlatmak için toplandı.

Her zamanki gibi, Halk Birliği'ne katılan partilerin liderlerinin konuşmalarıyla birlikte etkinliğin vazgeçilmez parçası, kampanyaya destek veren ünlü şarkıcı ve grupları içeren kültürel programdı. Elbette Victor da oradaydı ama etkinlik özellikle biz dansçılar için simgesel önem taşıyordu çünkü Halk Balesi'nin yeni adıyla yapacağı ilk gösteri programda yer alıyordu. Bizim için iyi bir başlangıç olacağı fikrindeydik. Sağcı propaganda bombardımanı karşısında Şili halkını ikna etmek ve harekete geçirmek için sadece sekiz ayımız vardı. Diğer adaylar çalışmalarına aylar önce başlamıştı.

O yaz, yani 1970 Şubat'ında ve her ikimiz için de yoğun faaliyetlerle dolu dönemin hemen öncesinde ailece yapacağımız son tatile çıktık. Contulmo, Lanalhue Gölü, göl kıyısındaki Jost Pansiyonu, belki son tatilimiz olmasından ve çok mutlu geçmesinden, belleğimde derin yerlerini koruyor. Ailece mutluyduk, karı-koca olarak mutluyduk; mutluyduk çünkü Şili'nin bu el değmemiş, bozulmamış, inanılmaz güzel ve Angelita Huenumán gibi harika dostlar edindiğimiz yerine ikinci kez gelme fırsatı bulmuştuk.

Göl kıyısında yetişen bitkileri, suyun dinginliğini, alabildiğine uzanan göğü, tepelere kıvrılan patikaları, katedral misali yükselen binlerce yaşındaki ağaçlarıyla el değmemiş loş Nahuelbuta ormanını yeniden keşfettik... Girdabın göbeğine dalmadan önce son bir mola veriyorduk.

Dertsiz bir aileydik diyemem. Maddi sorunlar dahil bir sürü sıkıntımız vardı. Victor kendi içinde, ailesine ve mücadelesine karşı sorumlulukları arasında çatışma yaşıyordu... Sadece tek ve aynı olabileceklerini bilmemize rağmen, bazen ikisini bir araya getirmek çok zorlaşıyordu ve ben de payıma düşeni yapmak durumundaydım. Amanda artık beş yaşındaydı ve hâlâ mahzun görünüşlü küçük bir kızdı ama hastalığı peyderpey daha iyi kontrol altına alınmaya başlamıştı; kendisi de uygulanan rejime alışıyordu. Dokuzuna gelen Manuela'ysa okulda gayet iyiydi ancak çekingendi ve kendisinden hiç emin değildi. Maalesef Amanda'nın şeker sorunu yüzünden dikkatimiz o tarafa yoğunlaşmıştı ve Manuela gereksindiği ilgiyi göremiyordu.

Victor elbette bizle daha fazla zaman geçirmek, Manuela'yla daha fazla konuşabilme şansı bulmak, Amanda'yla oynamak ve kızların büyümesinde daha etkin bir rol oynamak istiyordu ama ikimiz de bizi ayıran bu acımasız eylem baskısının geçiciliğine, hep böyle devam etmeyeceğine inanıyorduk. Victor'da,

İngiltere'den döndüğünden bu yana bizden ayrılma korkusu baş göstermişti; belli dönemlerde kâbuslar görüyor, gece yarıları ter içinde ve acı çekermişçesine inleyerek uyanıyordu.

Şubat ortasında, kavurucu Santiago sıcağına mücadeleye hazır döndük. Şili'de başkanlık seçiminin ne anlam taşıdığını tarif etmek kolay değildir. İki tanesini yaşamıştım ama bu seferki gerek şiddeti, gerek uzunluğu, gerek kutuplaşma derecesi bakımından, kısacası her anlamda öncekileri solda sıfır bırakıyordu. Ülkenin her köşesinde, günlük yaşantının her anında, her işyerinde ve çalışma odasında, her semtte, her evdeydi. Aileler bozuluyor, insanlar işlerini yitiriyor, yenilerini buluyor, arkadaşlarıyla kavga ediyor, yeni arkadaş çevrelerine giriyor, bir dizi can alıcı mesele hakkında karar vermek zorunda kalıyor ve genel anlamda sürekli bir karşıt görüş bombardımanına maruz kalıyordu.

Emekçiler, köylüler ve öğrenciler arasındaki geniş tabanıyla Halk Birliği'nin karakteri ve ekonomik güç yoksunluğu, seçim kampanyasının kitle seferberliği üstüne kurulmasını elzem kılıyordu. Ülkenin her yanında kampanya boyunca ve sonrasında yapılacak muazzam taban etkinliklerinden sorumlu binlerce Yerel Kampanya Komitesi (CUP)[40] kuruluyordu.

Her semtin, işyerinin, fabrikanın, üniversitenin, okulun kendi CUP'u (kimi yerde birden fazla) vardı. Örneğin Santiago'nun dışındaki son derece yoksul gecekondu mahallelerinden La Faena'da o kadar çok Halk Birliği destekçisi vardı ki neredeyse her bloğun kendi komitesi vardı ve tam otuz sekiz CUP kurulmuştu. Bizim semtteyse sadece bir tane vardı ve yarı-gizli çalışıyordu.

Pek çok zanaat ve mesleğin de kendi CUP'u kurulmuştu. Ressamlar, folklorcular ve dansçılar belki ilk defa işbirliği için-

40- Comités de la Unidad Popular: Halk Birliği Komiteleri.

de, omuz omuza çalışıyordu. Bu çalışmalar hakkında Victor, bir röportajında şunları söyledi:

> En önemlisi birlikte çalışma, halkçı bir hükümet için çabalarımızı birleştirme arzumuzdur. Bu ortak hedef, farklı alanlardaki sanatçıların birbirlerini tanımasını sağlıyor. Sanatçılar yalnız çalışmaya alışıktır, kaygıları bireyseldir ve en fazlasından stüdyo ortamında diğer insanlarla alışverişe girerler. Ama şimdi, politik inançta ortak sanatçılar ilk defa bir araya geliyor ve bu kişisel temas, ortak bir davada yoldaşlığı bilmek, devrimci şarkılar söyleyenler kadar soyut ressamlarca, modern dansçılarca, saf folklor araştırmacılarınca da hissediliyor. Bizler, insan evlatları, daha önceden sadece bir düşünce, bir fikir, bir düş sayılan ama artık gerçekliğe, bir eylem gücüne dönüşmüş bu şey için omuz omuza, birlikte çalışabileceğimizi biliyor, hissediyoruz.

Bu arada, tüm ağırlığıyla elbette Halk Birliği'ne karşı olan medyanın basıncının etkisini dengeleyebilmek için yepyeni bir popüler sanat biçimi doğuyordu. Akım, boş duvarlara yazılan basit sloganlarla başladı; seçim kampanyasının ivediliği dahilinde hız birincil önem taşıyordu çünkü Halk Birliği için duvar yazısı yazan herkes sağcı çetelerin saldırısına uğrama veya polis tarafından tutuklanma tehdidi altındaydı. Duvar yazıcı ekipler, yani *brigadas*,[41] ülkenin her yanına yayılmıştı. En ünlüleri, Genç Komünistlerin kurduğu Brigadas Ramona Parra veya yazılarının altına attıkları imzayla "BRP"ydi. Çok geçmeden Halk Birliği'ndeki partilerin hepsi kendi tugayını kurdu.

Gençlik grupları geceleri, üstlerinde boya lekeli tulumlar ve koruyucu başlıklarla, bazen yaya ama genellikle hızlı kaçışı sağlayacak bir kamyon veya kamyonetle sokaklara dağılıyor-

41- Tugaylar.

lardı. Kamyondan atlama ve kamyona geri tırmanma konusunda mahirleşiyorlardı. Bir kişi, *loro*, erketeye yatarken, yazma ve çizmede en başarılı kişi olan lider duvarı seçip sloganın veya resmin hatlarını duvara çiziyor, ardından herkes belirlenen bölgeleri boyamaya girişiyordu.

Bir gecede birçok duvar boyanıyordu ama bu duvarlara yapılan resim ve yazılan yazıların sürekli yenilenmesi gerekiyordu çünkü duvarlar derhal rakipler tarafından boyanıyordu. En önemli semtlerde kontrolü ele geçirmek için ciddi ve gerçek bir mücadele başlamıştı. Barrio altodaki malikânelerin bahçe duvarlarında maruz kaldıkları gece ziyaretleri sonrasında beliren Allende'ye destek yazılarını görmek pek hoştu.

Santiago ve diğer kent duvarları savaşlarını sonunda geniş militan gücüyle Halk Birliği kazandı. Birlik, sloganların yanı sıra ayrıntılı, kalın dış hatlı ve parlak renkli harika duvar resimleriyle halkın hedef ve arzularının yeni bir görsel ifade tarzını yaratmıştı. Yazmaya dayalı, belirli simgelerin kullanıldığı ve geniş alanların hızla boyanması gereksiniminden doğan çizgi-renk tekniğiyle birlikte yepyeni bir sanat biçimi ortaya çıkıyordu.

Halk Balesi üyeleri de, Santiago ve civar taşrada yüzlerce gösteri yaparak kampanyada yerlerini aldılar. Başlarda dansçıları halktan ayıran gerçek dışılık ve soyutlama engellerini nasıl aşabileceğimizi ve halka, gösteriye katılabileceklerini nasıl hissettirebileceğimizi bilmiyorduk. Modern dansın gittikçe daha fazla soyutlamaya, hareket hayrına daha fazla harekete girdiği bir dönemdeydik; o yüzden yarattığımız danslarda gerçekliği ve gündelik hayatı kaynak almakla muhtemelen eski moda bulunmuşuzdur. Ama doğru bağlam içinde çabaladığımızdan emindik. İzleyicilerimiz bizi haklı çıkaracaktı.

Her türlü şart ve durum altında nasıl gösteri yapmamız gerektiğini deneme-yanılma yöntemiyle, belki mesleki stan-

dartlarımızdan ödün vererek ama süreç içinde buna değecek pek çok şey öğrenerek keşfettik. Bir gecekondu mahallesinin toz-toprak sokaklarında, çimleri güneş yanığı kelleşmiş futbol sahalarında, etrafımızda köpekler ve çocuklarla, daracık tahta evlerde veya kiliselerde, sallanan derme çatma platformlarda —ki en beteridir— ya da kimi zaman beş yüz bine varan kalabalıkların buluştuğu miting alanlarında dans ederken koreografilerimiz esnek olmak durumundaydı.

Isı ise dondurucu soğuktan dayanılmaz sıcağa kadar değişiklik gösteriyordu. Kostümler mümkün mertebe gündelik giysilere yakın ve dayanıklı olmak zorundaydı. Zeminin durumuna göre ayakkabıyla veya yalınayak dans edebiliyorduk. Başlarda tayt giymiş kadın ve erkekler yüzünden dansa dikkatlerini veremeyenlerin kıkırtılarıyla karşılaşmak türünden şanssızlıklar yaşayınca pantolon ve eşofmanlarla yetinmek durumunda kaldık.

Müzik konusuna gelince, Victor ve diğer yeni şarkı hareketi bestecilerinin sözsüz parçalarım kullanırsak dertlerimizin yarı yarıya azalacağını fark ettik. Derhal halkın sempatisini kazandık ve bu yolla çabamızı onlarınkiyle bütünleştirdik. Hazırladığım koreografilerden biri Halk Balesi'nin simgesine dönüştü. Victor'un sözsüz bir bestesi üzerine kurduğum bu çalışmaya *Venceremos* (Kazanacağız) adını vermiştik. Bu çalışmada, geniş katılımlı mitinglerde uzaktan cüceler gibi görünmemek için insan figürünü parlak renkler ve şenlik ateşlerine, toplu çamaşır yıkamalara ve daha pek çok şeye dönüştürdüğümüz uzun flamalar kullanarak vurguluyorduk. Capcanlı bir danstı; iyimserlik ve birlikte çalışma ruhuyla doluydu. Sayesinde dansçılar Halk Birliği'ne desteklerini gayet basit ve etkili bir yolla sunabiliyordu. Seyirciler pek beğenmiş görünüyordu.

En hoş tarafıysa seyircilerin yorumlarını, fikir alışverişlerini duyuşumuz ve ilk defa dans izleyen gençlerin sorularını ya-

nıtlamaya çalışmamızdı. Dans boyunca izleyenlerin yüzlerine bakar, anlık tepkilerini anlamaya çalışırdım... Pek çoğu dişsiz, vaktinden önce yaşlanmış kadınların kaba, bitkin yüzleri müzik ve hareketle birlikte aydınlanıverirdi; yırtık pırtık giysili, kötü beslenmiş sıska çocuklar neşeyle el çırpıp zıplar, en katı erişkinler bile dansın ardından etrafımızı sarıp nasıl dans öğrenebileceklerini sorarlardı.

Gecekondu semtlerinde kültürel etkinliklere başlamanın ivedi gerekliliğini fark ediyorduk. Kültürel gereksinimin ağırlığı daha iyi beslenme, barınma ve tıbbi bakım gereksinimleriyle neredeyse aynıydı. Her gittiğimiz yerden yine geleceğimize, eğitmenler göndereceğimize söz vererek ayrılıyorduk çünkü Halk Birliği'nin seçimleri kazanması durumunda bunları yapabileceğimizi biliyorduk. Çoğu ziyaretimizin ardından, ayrıldığımız mahallede bir grup kurulduğuna ve koreografi yapmaya çabaladıklarına dair haberler ve daha fazla yardım talepleri alıyorduk.

Victor arada bir bizle gelip şarkı söyleyip insanlarla konuşarak; insanların tepki vermesini, kendi sorunlarını anlatmasını sağlayarak veya sırf karşılıklı şakalaşarak gösteriye katılıyordu. Söylemek istediğini basit, dosdoğru ve güçlü bir dille anlatmayı ve bunları şarkılarıyla ilintilendirmeyi iyi biliyordu. Sahnenin, tabii bir sahne olduğunda, köşesine ilişip her daim ön sıraları doldurup neredeyse dansçıların tepesine binen çocuklarla konuşurdu. Çocuklara hemen el çırptırır, şarkı söyletir ve bazen danslara bile katardı.

Bu samimi gösterilerimiz sırasında odağımızı önümüzde oturan gerçek insanlara çevirmeyi de başardık. Yaptığımız şeyi onların yaşamsal önceliklerine ve ihtiyaçlarına karşın yararsız ve anlamsız bulmamız işten bile değildi ama gösterdikleri tepki öyle coşkulu, öyle sıcaktı ki kısa süre içinde o an için sadece dayanışma ifadesi bile olsa verebileceğimiz bir şeyler olduğunu anlamıştık. Elimizden gelen en iyi

mücadele şekli, görmezden gelinmiş, kenara itilmiş insanları tarih sahnesinde baştacı edebilecek bir başkanın seçilmesi için varımızı yoğumuzu ortaya koymaktan geçiyordu.

Bu aylar boyunca şiddet soldan çok sağdan geldi. Halk Birliği disiplinli, canlı ama barışçı gösterileri ve mitingleriyle gururlanıyordu. MIR bile sakinleşmişti ve yarım ağızla Allende'ye destek vermekten bahsediyordu.

Faşistler kentlerde ve taşrada paramiliter gruplarını kullanmaya, dağların üzerinden, Arjantin'den kaçak silah getirmeye devam ettiler. Ancak Frei hükümeti etkili büyük arazi sahiplerini adalet karşısına çıkarmakta bocalıyordu. Devam eden şiddete karşı toplu protesto gösterileri yapıldı ve bunlardan birinde Miguel-Angel Aguilera öldürüldü. Aguilera henüz on sekiz yaşındaydı; Brigada Ramona Parra üyesiydi ve gösteriye sendikasının çağrısı üzerine katılmıştı. Daha sonra kalabalığa karışıp kaçan bir sivil polis tarafından vurulduğunda arkadaşlarıyla birlikte, Tropezón Meydam'nda sakin sessiz duruyordu.

Bu olayla birlikte zaten gergin siyasi atmosfer iyice alev aldı. Cenazesi, mezarlığa açılan caddeyi tümüyle dolduran binlerce kişinin katıldığı öfke ve kararlılıkla yüklü bir yürüyüşe dönüştü. Victor, o anın ruhunu tümüyle yakalayan ve ölümle yüzleşmeyi de kapsayan kahramanca mücadeleyi anlatan şarkısı "El alma llena de banderas"ı ('Yürekleriniz bayraklarla dolu') Miguel-Angel Aguilera için yazdı.

Victor, seçimden hemen önce, 1970 Ağustos'unda düzenlenen İkinci Yeni Şili Şarkı Festivali'ne bu şarkıyla katıldı. Festivalin tonu ilkinden farklıydı. Önceki yılın siyasi hoşgörüsünden eser kalmamıştı. Allende'den başka bir adayı desteklediği bilinen şarkıcı ıslıklarla sahneden kovuluyordu.

O güne dek Halk Birliği'nin "sesi"nin Inti-Illimani ve Quilapayún'un gözde kıldığı yerli çalgılarının sesi olduğuna kuşku yoktu. Ama öte yandan kampanya için bir marş gere-

kiyordu. "Venceremos" böyle doğdu. Müziğini yazması için Sergio Ortega'ya ricada bulunuldu. İlk, yani kampanyada kullanılan halinin sözleriyse Victor'a aitti.

Hepsi alelacele yapıldı. Bir gece yarısı yapılan plak kaydı sırasında ben de yeraltındaki stüdyodaydım. Çeşitli gruplardan müzisyenler geldi ve korolarda Victor'a eşlik etti. Yapımı DICAP üstlendi ve plak, Halk Birliği mitinglerinde çalınabilmesi için şimşek hızıyla dağıtıldı. Seçimlere gelindiğinde kitleler marşı hep bir ağızdan söyleyebilecekti. Sözler daha sonra tekrar yazıldı ve şarkı, Halk Birliği'nin "marşı" oldu.

Santiago'nun merkezini tıka basa dolduran mitinglerin neye benzediğini anlamak, bu tür bir gösteriye katılmamışsanız biraz zor. Bu mitingler politik süreçte önemli, belki gereğinden daha büyük bir rol oynadı. Birden herkeste bir rakam saplantısı baş gösterdi: Büyüklü küçüklü her tür mitingde durmadan kafa sayımı yapılıyordu. Halk Birliği'nin Hıristiyan Demokratları kat be kat aşan kalabalıkları toplayabildiğini görmek büyük moral kazandırıyordu. Sağ kanatsa asla kendisini sokaklarda göstermiyordu. Onların gücü, bana kalırsa büyük saflık edilerek hesaba katılmayan diğer alanlardaydı. Dışarı sadece küçük gruplar halinde çıkıyor ve kışkırtıcılıktan öteye gitmiyorlardı.

Ama kafa saymaktan çok daha önemlisi birbirimizi görmemiz, birbirimize dokunmamız, yoldaşlığım bildiğimiz onca insanın bedensel varlığını algılamamızdı. Hep bir ağızdan bağırabiliyorduk ve Alameda'da ya da pek zarif Providencia Caddesi'nde yürüdüğümüzde momiolara ne kadar kalabalık olduğumuzu göstermenin hazzını yaşıyorduk. Hepsi son derece heyecan verici ve aynı zamanda ilkel ve safçaydı. Her miting çağrısına, uzun iş gününün ardından olsa bile herkes, kalabalığı artırmayı onur bilerek koşturuyordu.

7

Kapılar Açılıyor

4 Eylül 1970

Nihayet seçim günü gelip çattı... Kampanya yirmi dört saat önce bitmişti ve her yanı fırtına öncesi sessizliği andıran doğaya aykırı bir sükûnet kaplamıştı. Aklımda son Halk Birliği mitinginin muazzamlığı varken iyimser olmamam mümkün değildi. Bu son gösteri, yapılanların en gösterişlisi, en neşelisi, en şenliklisi, en meydan okuyucusuydu ve kalabalık Alameda'yı boydan boya doldurmuş, İtalia Meydam'ndan, Santa Lucia Tepesi'nden geçip Merkez İstasyonu'na kadar uzanmıştı. İnsan sayısı sekiz yüz bine ulaşmıştı ve o kadar insanın "Venceremos"u söylemesi inanılır gibi değildi.

İnsanlar erkenden oy vermeye gidiyordu; komşularımız çoktan gitmişti. Çoğu Las Condes'te oy kullanıyordu ama Victor kent merkezindeki Birinci Bölge'ye gitmek durumundaydı çünkü kaydını iş yerinde yaptırmıştı. Monica da gitti; çocuklarla, yani Manuela, Amanda ve Monica'nm kızı Carola'yla kaldım. Oy kullanamıyordum; ülkede yaşayan bir yabancı olarak yerel seçimlerde oy kullanmaya hakkım vardı ama ulusal

seçimlerde oy veremiyordum. Kendi kendime, eğer Allende seçilirse, Şili bürokrasisinin her türlü zorluğuna katlanıp vatandaşlık başvurusu yapmaya değer, diyordum.

Son derece önemli bir gündü ama etraf son derece sakindi. Ama Şili'de seçim günleri —kampanyalar boyunca yaşanan onca şiddet, debdebe, kargaşadan sonra— genellikle sakin geçerdi. Her şey bugün olacaklara bağlıydı. Alessandri'nin kazanması tüm umutlarımızın sönmesi demekti. Tomic kazanırsa hiçbir şey değişmeyecekti. Onca denemeden sonra[42] Allende'nin kazanabileceğine inanmaksa zordu. Seçilirse Şili halkı kendi hükümetine kavuşacak ve emekçiler, temel toplumsal haklardan mahrum olanlar, mazlumlar, *roto*lar iktidara gelecekti...

Çocuklara yemek almak lazımdı. Oy verilen yerlerde uzun kuyruklar oluşacağı kesindi. Victor geç dönecekti.

Komşularımızın arabalarının kutlama kornalarına katlanacak halim yoktu; sağ seçimi kazandığında etraf feci olurdu. Limuzinleriyle sokaklara dökülür ve korna çalarak, kendilerine oy vermeyenlere hakaretler yağdırarak dolaşırlardı. Semte son dönemde tam bir düşmanlık havası sinmişti. Manuela bu havayı çocuklar arasında bile sezmişti. Komşular arasmda Halk Birliği'ni destekleyenler vardı ama sessiz kalıyor ve dikkat çekmemeyi yeğliyorlardı. O konuda bizim hiç şansımız yoktu elbette. Bizim buralarda, onca Alessandri veya Tomic afişi varken penceresine Allende afişi asacak cesareti gösteren pek çıkmıyordu. Kibar aile doktorumuzun Tomic'i desteklediğini fark etmiştim. Ama bize düşmanca davranmıyordu; tersine gayet dost canlısıydı ve sıklıkla Peña'ya gidiyordu.

Derken citronetanın homurtusunu duydum... Victor dönmüştü. Eve gelip beklemekten başka yapacağı bir şeyin bu-

42- Salvador Allende 1952, 1958 ve 1964 başkanlık seçimlerinden yenilgiyle ayrılmıştı.

lunmayışı tuhaftı. Oturup çay içecek olmamızsa inanılır gibi değildi.

Radyoyu dinlemek çok zordu: İçişleri Bakanlığı sözcüsü ilk sonuçları okuyordu ve oturup dinleyemeyecek denli heyecanlıydım. Ama Victor oturma odasında şöminenin başına sandalyesini çekip radyonun başına geçmişti. Kâğıt-kalem elinde, gelen oy sayılarını yazmakla meşguldü. Başlangıçta bölük pörçüktü... Cinsiyete göre ayrılmış seçmen tablolarına göre açıklamaya başladıkları için kadın ve erkeklerin farklı oy verme görüntüleri ortaya çıkıyordu. O zaman bile kadın oyları daha tutucu görünüyordu; kadınların açıklanan tablolarında çoğunluk oy Tomic'ten yana çıkıyordu ama bunlar sadece Santiago'dan gelen sonuçlardı. Kuzeyden sonuçlar gelmeye başladığında işler değişebilirdi.

Karanlık çökmüştü. Victor ışığı açmayı unutmuştu; karanlıkta oturduğunun farkında bile değildi. Duyurulan oyları yazma fikrinden vazgeçmiş görünüyordu. Yere, dibine oturdum ve başımı dizlerine dayadım. Saçımı okşayarak, "Mamita,"[43] dedi, "Alessandri kazanırsa ne yaparız?" Durakladı ve bu sefer, "Peki ya Allende kazanırsa onlar ne yapar?"

O feci resmi ses şimdi ülkenin her yerinden gelen sayım sonuçlarına geçmişti. Kimin kazanacağını kestirmek imkânsızdı. Yarışın başa baş geçtiği açıktı ve belki de açıklamaların sırasını hükümet kontrol ediyordu. Gene de Allende iyi gidiyor görünüyordu. Alessandri'nin her kazanışında ürperiyorduk ama belki yetişiriz ümidini yitirmiyorduk. Hâlâ eşit görünüyordu ve kuzeyin oy sonuçları henüz tamamlanmamıştı. O taraftakilerde çoğunluk Allende'den yana *olmalıydı*.

Telefon çaldı. Arayan arkadaşı Victor'a Allende'nin kazandığını söyledi. Ama bu haber radyodan dinlediklerimize uymu-

43- Annecik

yordu. Birbirimize baktık ve ben sevinçle bağırarak zıplamaya başladım. O ana dek kazanma umuduna bile cesaret edememiştik. Monica geri dönmüştü; sevincimizi paylaşıyordu. Bir başka iyi işaret daha vardı: Komşulardan çıt çıkmıyordu.

Allende'nin kazandığına dair başka bir şeyler duyabilir miyiz umuduyla radyo istasyonlarını taradık. Bakanlığın henüz resmi açıklama yapmadığı kesindi... Çocuklar yatmıştı artık. Gerilime daha fazla dayanamadık ve dışarı çıkmaya karar verdik. Victor'un arkadaşı, Alameda'da, Santa Lucia tepesine bakan ve yakında yıkılacak eski Öğrenci Federasyonu binasının (FECH) önünde toplanıldığını söylemişti. Monica evde çocuklarla kalacaktı.

Dışarı çıktığımızda bütün evlerin karanlığa büründüğünü gördük. Kanasta meraklısı komşularımız yatmıştı anlaşılan. Citronetanın motoru çalıştığında feci gürültülü ve dikkat çekici geldi bana. Dışarıda bizden başka kimse yoktu. Ürperdim çünkü genellikle seçim gecelerinde insanlar evden eve koştururdu. Victor geri vitese taktı, her seferinde tosladığım ağacı sıyırarak yola çıktı. Çıkarken bir köpek havladı ve site girişinde nöbet tutan tıknaz ve gizemli polis emeklisi bekçi Don Juan el salladı. Dost muydu, değil miydi bilmiyorduk ama onun evlerde neler yaşandığını iyi bildiğinden emindik.

Sokaklar bomboştu. Colón Caddesi boyunca dizili malikâneler kapkaranlıktı; hepsi panjurlarını kapamıştı. Saat o kadar geç değildi ama bahçe lambaları bile söndürülmüştü. Alameda'da biraz trafik vardı ama evet, kalabalık FECH önünde birikmeye başlamıştı işte. Binanın arka tarafına park ettik ve kalabalığı yaran Victor'un ardından ilerledim. Onu tanıyanlar geçerken sırtına vuruyor ve sonuçla ilgili şakalar yapıyordu. Ne olduğunu kimsenin kesin bilmediği açıktı ama kutlama hazırlığı havası seziliyordu.

Kapıyı kollayanlar Victor'u görünce açtılar ve binaya girdik.

Loş bir merdivenden yan yana bir sürü dağınık dosya dolabı ve dökümtü mobilya barındıran odaların dizildiği bir koridora çıktık. Göründüğü kadarıyla Halk Birliği'nin iyi tanınan bütün simaları —parti liderleri, senatörler, görevliler, sanatçılar— toplanmıştı; herkes sessizce sohbet ediyor veya merdivenlere oturmuş zafer söylentisinin onayını bekliyordu. Komünist önderlerden Lucho Corvalán ve Voloida Teitelboim'i gördüm ve birden Allende'nin bizzat orada bulunduğunu fark ettim.

On ikiyi beş geçe haber geldi: Salvador Allende seçimi kazanmıştı ve *Jefe de Plaza*, yani başkentteki seçim düzenlemelerinden sorumlu Genelkurmay Başkanı, Halkçı Parti'nin miting yapmasına izin verdiğini bildirmişti. Kutlamalar başladı. Alameda yine dolup taştı. İnsanlar konuşmasını yaparken Allende'yi görebilmek için sokak lambalarına, ağaçlara, duvarlara tırmanıyor, karşıki tepeye akıyordu.

İçerideyse sevinç gözyaşları ve kucaklaşmalar vardı. Ayağımın yerden kesildiğini hissettim. Herkes herkesi kucaklıyordu. Millet kutlamak için Allende'ye koşuyordu. Sıra bana geldiğinde biraz sakınarak sarıldım. Allende, "Daha sıkı sarıl, yoldaş," dedi, "çekinilecek zaman değil."

Birkaç dakika sonra Allende, Şili'nin seçimle başa gelen başkanı sıfatıyla konuşmak üzere FECH'in ufak balkonuna çıktı. Ayakta ancak durabileceği kadar yer vardı. Biri bir yerlerden uyduruk bir mikrofon bulmayı başardı. Kalabalık Allende sesleriyle inliyordu. İnsanlar sokakta dans ediyor, el ele tutuşuyor, zincirler, çemberler kuruyor, ateşler yakıyordu. Kent merkezinin geniş caddeleri birden civar köylerden gelen köylülerin atları ve kağnılarıyla dolmuştu.

Victor'la daha fazla binada kalmaya dayanamadık ve halkın arasına karışmak için sokağa fırladık. Meşaleli gösteriler başlamıştı. Kendimizi Alameda'da, Moneda'ya, Başkanlık Sarayı'na yürür buluverdik. Birden karşı yönde, zırhlı araçlar içinde bir

bölük asker belirdi. Sanki bir lanet, bir uğursuzluk işaretiydi. Ama askerler kamyonlardan bize bakarak geçip gittiler.

Kalabalık arasında flamalarıyla birçok genç Hıristiyan Demokrat gördük. Halk Birliği'ni kutlamaya ve desteklemeye gelmişlerdi. Sarhoş değildik ama hepimize düşteymişiz gibi bir gerçek dışılık egemendi. Gecekondu mahallelerinin perişan, yalınayak çocuklarını kent merkezinde kutlama yaparken kim görmüştü daha önce? Arada tanıdıklarımıza rastladıkça kucaklaşıyorduk. Tüm gece böyle sürecekti. Ama eve gitmeliydik. Belki Monica yatmamıştı; haber bekliyordu.

Eve dönerken, Italia Meydanı'ndan doğuya her yer gene sessizdi. Şenlik atmosferini geride bırakmıştık ve gene yapayalnızdık. Malikânelerin kapalı panjurları altında neler yaşandığını merak ediyordum. Issız sokağımıza girdiğimizde, sabah komşularımızın bizi hangi ifadelerle selamlayacağını düşündüm... Ya da belki hiç selam vermeyeceklerdi. Yarın görecektik.

Mutluyduk ama aynı zamanda kaygılıydık. Faşistler ve CIA gerçekten Allende'nin iktidarı almasına izin verecek miydi? Geçen aylarda yaşanan onca şiddet olayından sonra kolay olmayacağının farkındaydık. Sokaktaki o askerler... Dost muydular, düşman mı? Dünyanın başaşağı döndüğü hissiyle uykuya daldık.

Seçimden sonraki sabah mutluluğumuz, Şili'nin sağcı güçlerinin Allende'nin iktidarı almasını durdurmak için ellerinden geleni yapacakları haberiyle gölgelenmişti. O yılın Eylül'ündeki Fiestas Patrias her zamankinden farklıydı. Sıradan vatandaşların çoğu aileleriyle Parque Cousiño'da geleneksel pikniğe gitti ve fondalarda cueca dansları yaptı; sanki Şili'nin ikinci kurtuluşunu, bu sefer İspanyollardan değil, çokuluslu şirketler ve oligarşiden kurtuluşunu kutluyorlardı.

Silahlı Kuvvetlerin 19 Eylül'deki geleneksel geçit töreni özel

bir heyecanla alkışlandı. Uzun boylu, sırım gibi muvazzaf subayların ardında yürüyen kısa, tıknaz askerler göründüğü kadarıyla işçi ve köylü sınıfından gelen ve kesin Halk Birliği'ni destekleyen yoldaşlardı.

Genelkurmay Başkam General René Schneider, demokratik süreci desteklediğini ve Silahlı Kuvvetlerin anayasayı koruma görevini bildiren bir konuşma yaptı. Schneider Doktrini adını almış tavır, askeri darbe heveslilerinin karşısında duran ana engeldi ki söz konusu durum, seçim ile Allende'nin görevi Frei'den resmen devralacağı gün arasında geçecek iki aylık sürede gerçek bir tehditti.

Kesin sonuçlara göre Allende oyların yüzde 36,3'ünü, Alessandri yüzde 34,9'unu ve Tomic yüzde 27,4'ünü almıştı. Şili anayasasına göre, kazananın mutlak çoğunluğu elde etmemesi durumunda ki sıkça rastlanan bir durumdu, sonuçları Kongre'nin onaylaması gerekiyordu ve teorik olarak Kongre, seçimde ikinci sırayı alanı başkan seçebilirdi. Şimdi sıra dengeyi bozacak çoğunluğu, Hıristiyan Demokratların ellerinde tuttuğu Kongre'yi Allende lehinde ikna etmeye gelmişti.

İlk aşama, borsada kendi kendine çıkan panik, banka ve kurumlardan çekilen muazzam paralar, sahipleri Miami'ye veya Ekvator'a "kaçan" özel şirketlerin kapanışı, mal ve dolar üzerine karaborsada yapılan spekülasyonlar ve yapay kıtlık yaratmak amacıyla mal ve gıda stoklanmasının yarattığı ekonomik baskıydı. Sağ kanat, kampanya sırasında boyamayı başardığı birkaç duvara "Allende=Kaos" sloganını yazmıştı ve şimdi kehanetlerinin doğru çıkmasını sağlamak için kararlı adımlar atıyorlardı.

Barrio altodaki pek çok büyük malikâne satışa çıkarıldı ve sahiplerinin eşyaları, makûs kaderlerine döktükleri gözyaşları eşliğinde satıldı. İyi giyimli ufak kadın grupları kent merkezinde kara mendil sallayarak, "Kurtarın bizi komünizmden!"

nidalarıyla gösteriler yaptı. Oysa onlara zarar veren veya ülkeden gitmeye zorlayan yoktu. Tuvalet kâğıdı bir gecede piyasadan kalkıverdi. Bu, harekete Jorge Alessandri'nin katkısıydı: Alessandri, kâğıt tekeli Papelera de Puente Alto'nun sahibiydi. Sosyalizm tehdidi, popolarımızı eski usul gazete kâğıdıyla silmemiz demekti anlaşılan.

Ama bunlar sadece buzdağının görünen ucuydu. Altında çok daha karmaşık planlar hazırlanıyordu. Alessandri, Hıristiyan Demokratlarla flörte başlamıştı; Kongre'nin desteklemesi halinde seçilir seçilmez başkanlıktan istifa ederek yeni bir seçimin yolunu açacağını söylüyordu. Böyle bir durumda Frei yeniden aday olabilecekti ve eğer partisi Tomic yerine onu aday gösterirse Allende'ye karşı güçlü bir ittifak kurulabilecekti. Bu fikrin Hıristiyan Demokrat Parti'nin sağ kanadına, en azından Frei'ye çekici geldiği kesindi.

Seçimden Kongre'deki oylamaya kadar geçen haftalar öyle gergindi ki üniversitedeki çalışmaya yoğunlaşmak iyice zorlaştı. Halk Birliği ve sendika hareketi güçleri anayasayı alaşağı edecek hamlelere karşı sürekli tetikte beklemek durumundaydı. Halkın âdil ve demokratik bir rekabet dahilinde kazanılmış seçim zaferinin elinden alınmasına izin vermeyeceğini gösterecek mitingler için çağrılar yapıldı. Dersler, öğretmen ve öğrencilerin sendikalara katılmak üzere yürüyüşe geçmesiyle pek çok defa yarım kaldı. Seçim, sürekli eylemde kalmak suretiyle savunulmalıydı. Şili oligarşisi demokrasiye, sadece kendileri kazandığı sürece saygı gösterirdi.

Santiago yabancı gazetecilerle dolmuştu. İlk defa dünyanın gözlerini Şili'ye çevirdiğini görüyorduk; belki en azından Avrupalılar nihayet haritadaki yerini öğrenecekti. Allende'nin zaferi Latin Amerika'da yankılarını bulmaya başlamıştı bile; sosyalizm ve bağımsızlığa barışçı yoldan ulaşabilme olasılığı her yerdeki kitle hareketlerini umuda boğuyordu.

Victor tüm bu heyecanın ortasında yurtdışına gitmek zorunda kaldı. Gönülsüz gidiyordu çünkü bunca önemli şey yaşanırken uzakta olmak istemiyordu. Şarkıcılığından çok tiyatro yönetmenliği hayrına Berlin'deki Uluslararası Sanat Festivali'ne davet edilmişti. Orada Berliner Ensemble'ı görme şansı bulacaktı ve ötesi, Çekoslovakya, Kolombiya, Venezuela ve Peru'dan şarkı söylemek üzere davetler almıştı. Havaalanında beni öperken Amanda'nın altıncı yaş gününü kaçıracağına çok üzüldüğünü ama Kongre'nin Allende'nin başkanlığını onaylayacağı 24 Ekim'den önce döneceğini söylüyordu.

Bu yolculukta Victor'un aklı ve yüreği o kadar Şili'deydi ki yaşadığı ve gördüklerinden muhtemelen önceki yolculuklarındaki kadar yararlanmayacaktı. Ancak bir akşam Doğu Berlin'de, otel odasında tek başınayken iki Alman şarkıcının "Perguntas por Puerto Montt"u İspanyolca söylediğini duyunca çok duygulandığını biliyorum.

Bu arada ülkede oynanan drama devam ediyordu. Ülkeye CIA ajanlarının akın ettiği söyleniyordu. Allende'ye yönelik bir suikast girişimi ortaya çıkarıldı. Polis sağcı terör gruplarına karşı tuhaf bir yavaşlık içinde davranıyordu. Hıristiyan Demokratlar içinde sol kanat ağır basmıştı ve Kongre'de oylarını Allende lehine kullanacakları açıklanmıştı.

Ama kritik oylamadan iki gün önce, 22 Ekim'de General Schneider bir kaçırılma olayının kurbanı oldu ve ağır yaralandı. Calle Martin de Zamora'daki evinden Santiago kent merkezine gelirken üç araba yolunu kesmişti. General kendisini korumak için tabancasına davranmış ve vurulmuştu. Anlaşılan General Viaux'nun faşist şebekesine bağlı sağcı grup paniklemiş veya verilen emirleri aşmaya kalkmıştı. General Schneider'm askeri darbe peşindekilerin hedefinde olduğu bilinen bir durumdu. Ama saldırı, beklenenin tam tersi bir etki yarattı.

O sırada Peru'da bulunan Victor bildik tahrif edilmiş şekliy-

le haberi almıştı: Ona ulaşan haberlerde olayı solcuların gerçekleştirdiği ve bunun, Allende'nin seçilmesinin kaçınılmaz sonucu olduğu söylenmişti. Victor programını kesip ilk uçağa atlayarak 24 Ekim sabahı, tam Kongre'nin Allende'yi başkan ilan ettiği sırada Santiago'ya vardı.

Ancak General Schneider Santiago hastanesinde yaşam savaşı verdiğinden oylamanın kutlaması yapılmadı. Genelkurmay Başkanı'nın hayata veda ettiği 26 Ekim gününe kadar neredeyse bütün ulus kapısında bekledi. Kahramanlara yakışır bir cenaze töreni düzenlendi. Ama en önde, Allende'nin yanında yürüyen Frei ve Alessandri'yi görenler yaslarındaki samimiyetten ve kaçırma girişiminde parmaklarının bulunup bulunmadığından kuşkulandılar. Yeni atanan Genelkurmay Başkanı General Carlos Prats, Schneider Doktrini'ne bağlılığını ve demokratik yoldan seçilmiş başkana sadakatini bildirdi.

Kongre oylaması bu trajediyle gölgelenmişti ama Allende'nin resmen makamına çıktığı ve Moneda Başkanlık Sarayı'na yerleştiği 3 Kasım günü Santiago, tarihinde görmediği güzellikte bir kültürel şenliğe sahne oldu. Kentin çeşitli yerlerine kurulan on iki açık hava platformunda tüm kültürel grup ve bireysel sanatçıların sahne aldığı muazzam gösteriler yapıldı. Bu sefer katılanlar sadece siyasi yandaşlar değildi; Senfoni Orkestrası, Filarmoni Orkestrası, Ulusal Bale, Tiyatro Enstitüsü Kumpanyası gibi kurumlar ile şairler, korolar, komedyenler, operetler, palyaçolar, pop şarkıcıları, folk grupları ve elbette Yeni Şili Şarkı Hareketi sanatçıları da sahne alıyordu.

Tüm kenti dolduran kalabalıkla birlikte şahane bir gündü. Bahar sonunun ılık havasında çoluk çocuk, her yaştan insan şenliklere akın ederken bütün yollar trafiğe kapatıldı. Her yan müzikle, mangallardan yükselen kızartma kokularıyla ve alkışlarla doldu.

Halk Balesi ilk defa, Victor'un da sahne alıp şarkı söylediği,

Anayasa Meydam'na kurulan en büyük sahnede Ulusal Bale'yle birlikte dans etti. Halk Birliği'ne oy vermemiş ve hayatlarında hiç mitinglerde dans etmemiş pek çok meslektaşımız halktan gelen neşe yüklü kutlamaların büyüsüne kapıldı ve en sağcıları bile böylesi coşku ve sevgi sunan seyirci karşısında yakınacak bir şey bulamadı. Victor'un sahneye çıkıp şarkılarını "Yoldaş Başkan"a ithaf ettiğini söylediği anda Allende'nin tam karşıdaki Moneda Sarayı'nın balkonuna çıkarak ona el salladığını hatırlıyorum. Hiçbir başkana bu yoğunlukta bir kutlama yapılmamıştı. Halk kendisini onunla birlikte Moneda Sarayı'na girmiş gibi hissediyordu.

O andan itibaren hayatlarımız tümüyle siyaset bağlamına oturdu ve günden güne yaşananlarla renklendi. Halk Birliği'nin durumu iyi giderken mutluluğa boğuluyor, işler ters gittiğindeyse moralimiz bozuluyordu. Politik ve önemli bir mücadelenin parçası olmak duygusu o derece yoğundu.

Kendi çevrelerimizde, her türlü zorluğa karşı, hiçbir destek almadan uğraştığımız işler neredeyse birdenbire resmi politikaya dönüştü. Sanki yıllardır yumrukladığımız bir kapı aniden açılmış ve içeri çekilmiş gibiydik. Ama özgürdük. Harikaydı ama alışmak biraz zaman aldı.

Önce Victor'un besteciliği bir duraklama yaşadı. Onca zaman protesto ettikten sonra gerçek bir kutlama nedeni ve yapıcı onca görev bulmak bir bakıma şaşırtıcıydı. Makine misali devam edip olumlu ısmarlama şarkılara geçivermesi mümkün değildi. Yeni şartlara alışmak, yeni atmosferi özümsemek için zamana ihtiyacı vardı. Ama havaya girmeye ve yeni ortama dalmaya başladığında şarkılar yağmur misali yağmaya başlayacaktı.

1971 Nisani'nda DICAP tarafından yayınlanan albümüne, içinde bulunduğumuz duruma dair duygularını ifade eden *El*

Derecho de Vivir en Paz ('Barış içinde yaşama hakkı') adını verdi. Aynı adlı şarkı esasen *Vietrock*'u sahnelerken Vietnam halkı ve Ho Chi Minh'e adanarak yazılmıştı.

Albümün yapımında Angel Parra, Inti-Illimani, Patricio Castillo gibilerinin yanı sıra, Fakülte öğretim üyelerinden seçkin kompozitör Celso Garrida Lecca ile şarkıların ikisinde Victor'a elektrogitarlar ve klavyeli çalgılarıyla eşlik ederek bir "kültürel işgali işgal etme" denemesi gerçekleştiren pop grubu Los Blops dahil pek çok kişi rol aldı. Herkesin coşkuyla, ticari veya rekabetçi kaygıdan uzak, birbirlerini konumsal önemlerine bakmadan cesaretlendirip eleştirerek birlikte çalışmaktan mutluluk duyduğu bir dönemdi.

Bu arada binlerce öğrenci yaz tatillerinde taşraya, hasatlara yardım etmeye veya yetişkinler arasında yaygın cehaletle savaşmaya, Halk Balesi ve diğer birçok sanatçıysa, ülkeyi boydan boya kat eden "Kültür Treni"yle küçük köylere ve kasabalara gidiyor, gösteriler, konserler ve atölye çalışmaları düzenliyordu.

İşçi sınıfından bakanlarımız vardı; Grupo Movil'in lağvedilişini kutluyorduk; halka tazyikli su sıkarken kullandıkları araçlar gecekondu mahallelerine su dağıtımında kullanılmaya başlanmıştı; kötü beslenmeye son verileceği umuduyla dolmuştuk. Hükümetin Şili'nin upuzun, güzelim sahilleri boyunca kurduğu ilkel ama yeterli yaz kampları sayesinde pek çok çocuk ve hatta pek çok yetişkin tatile çıkıp hayatlarında ilk defa deniz görüyordu. Her şeyi başaracağımıza dair iyimser ve güvenli düşüncelerle doluyduk. Muhalefet geri çekilmiş görünüyordu.

O dönemin duygularını yansıtan bir cümle hatırlıyorum: "Ev, sizindir..." Bir mitingde söylenmişti ve galiba söyleyen Şili Komünist Partisi'nin lideri Luis Corvalán'dı. Cümle, büyük emekçi halk kitlesinin nihayet ülkesinin sahipliğini ve sorumluluğunu üstlendiği, ayrıca ülkenin nimetlerinden fayda-

lanacağı anlamına geliyordu. Victor, hoşuna giden bu cümleyi duyduğunda özenle not defterine kaydetmişti.

O dönemdeki duygularımızı ifade eden iki karikatür de aklımda: Birinde, bir *roto* diğerine, "Hava kirliliği bile gözüme güzel geliyor artık," diyordu. Diğerindeyse iki *pituco* arasında şu diyalog geçiyordu: "E, bizi kurşuna dizmeyecekler miymiş yani?" "Yok, daha beterini yapacaklar: Çalıştıracaklar."

Bunlar "komünist baskı"nın veya aşırı sekterliğin belirtileri değil, aksine yıllar yılı ezilip itilmiş halkın demokratik seçimlerle kazandığı yönetme hakkını ele almaya ikna edilmesi çabalarıydı.

Victor'un gecekondu mahallesinden bir kadına seslenen yeni şarkılarından "Abre tu ventana" ('Aç pencereni') bu fikri taşıyordu:

Aç pencereni, güneş getirsin
Işığı evinin her köşesine.
Bak dışarı, yaratılmadık bizler
Gölgelerde kalıp kederlenmek için.
Maria, bak,
Doğmak, büyümek ve âşık olmak yetmez
Mutluluğu gerçekten bulmaya...
Zor tarafı bitti artık
Gözlerin ışıklı şimdi, ellerin balda...

Diğer şarkıları da içinden taşıyor görünen mutluluk ve iyimserlik ruhuyla doluydu. "Parti lafları" falan değildi söyledikleri. O ve daha pek çok kişinin gerçek duygularıydı. Şöyle yazacaktı: "Yapılanların on katı yapılacak var; keşke on kişi olabilseydim... Elimizde barışçı yollardan sosyalist bir toplum yaratmak için harika bir şans var ve kaçırmamalıyız. Bütün dünya yapabilir miyiz acaba diye bizi izliyor..."

Müziği Celso'ya, sözleri Victor'a ait "BRP" adlı şarkı, kampanyada doğan duvar boyama tugaylarına adanmıştı. Tugaylar basit sloganlar yazmaktan öteye gitmiş, şahane duvar resimleri yapan sanatçılara dönüşmüştü. Bazen Roberto Matta gibi ünlü ressamlar yardımlarına koşuyordu. Boyanacak duvarın bulunduğu semtte halkla tartışılıyor, pek çok vatandaş boyama sürecine fiilen katılıyordu. Şili'nin her yanında, gri fabrika duvarları, Mapocho kıyısındaki beton setler, gecekondu mahallelerinin yıkık duvarları hep rengârenk resimlerle, gündelik yaşama ve Halkçı Parti programına dair simgelerle kaplanıyordu: başaklar, bakır çubuklar, kucağında bebekleriyle anneler, başlıklı madenciler, dostluk ve barış içinde birbirini tutan eller, güvercinler, yıldızlar, gitarlar... Kalın kenar çizgilerle çizilip içlerinin parlak renklerle boyanmasından ibaret teknik gelişmiş, toplu resim yapma yolunu açtığı için adeta bir "resim yapma reçetesine" dönüşmüştü.

Uzun boyama çalışmalarının sabahında çalışmalarda bitkin düşen öğrencilerimi anlayışla karşılamamam imkânsızdı. Özellikle tugay lideri César bu sokak sanatının öncülerindendi. Bana duvarların boyutlarının resim yapma eylemini neredeyse dansa dönüştürdüğünü çünkü fırçaları kullanırken bütün bedenin çalışmak zorunda kaldığını anlattı. Bir düzine insanın grup çalışması dahilinde, koordine ve kontrpuanlı çalışması sahiden de eylemi bir koreografiye dönüştürüyordu.

"Ni chicha ni limona" ('Ne o ne bu')[44] öyle beğenildi ki Şili için "ilk on" denebilecek listeye girdi. Şarkı, sağcı teröre ve fitnelere karşı dahi kılını kıpırdatmayan, kenarda izlemekle yetinip Halk Birliği'ne destek vermekten korkanlarla dalga geçiyordu ve esasen doğrudan hedefi, iradeleri dışında kritik karar almaya zorlanan Hıristiyan Demokratlardı. Konu çok hassastı:

44- Türkçe'deki "Ne akar ne kokar" veya "Ne et ne balık" gibi deyişlerle karşılanabilir.

Halk Birliği hem Senato'da hem de Meclis'te azınlıktaydı ve güç dengesi Hıristiyan Demokratların elindeydi. Parlamento seçimleri başkanlık seçimleriyle çakışmıyordu ve yasama organında güç dengesini değiştirmek için 1973'e kadar beklemek gerekiyordu. Victor'un neşeli sesi tam bu dönemde radyoları işgal etmişti; akılda kalıcı nakaratında insanları karaktersizlikle suçluyor ve herkesi "patateslerin yandığı yerde" kendisine katılmaya çağırıyordu. "Patateslerin yandığı yer" Şili'de "her şeyin olup bittiği yer" demekti. Halk şarkıya bayılmıştı ve nakarat kısmına hep bir ağızdan eşlik ediyordu. Sonrasında birilerinin oyuna etki edip etmediğini çok merak ettik. Sonuçta Nisan'da yapılan yerel seçimlerde ülke çapında bir sola dönüş görüldü ve Halk Partisi seçimlerden çoğunluk oyuyla çıktı.

Yazın Victor'la birlikte Malvina Reynolds'un "Little Boxes" adlı şarkısını çevirmekle uğraşmıştık. Victor şarkıya Pete Seeger'dan dinlediği anda vurulmuştu. San Francisco'ya tepeden bakan villalara yönelik bu kibar taşlama şarkısının Şili uyarlamasında ('Las casitas del barrio alto')[45] Victor, Santiago'nun bari altosuna çok daha yakıcı bir dille yaklaştı. Şarkıya insanları şaşkınlıktan kahkahaya boğan ve Austin arabalarıyla general avına çıkan gangsterleri kasteden bir dize ekledi. Bu sayede sevimli polka melodisine müthiş kötücül bir zıtlık ekliyordu. Daha sonraları Malvina, şarkısının "politik yükseltilişini" onayladığını söyleyecekti. Victor mizahı silah niyetine kullanarak sağ kanada yem atıyordu.

Victor her daim albümlerinin görsel sunumunu önemserdi. Kapak mutlaka şarkılarıyla iletmek istediklerini yansıtmalıydı. Kimi zaman bunu sağlamak üzere özel fotoğrafçılar tutardı. *Pongo en tus Manos Abiertas* için diken yaraları içinde bir çift köylü eli fotoğrafı seçmişti; *Canto Libre*'de kapakta çürümüş,

45- Üst-sınıfın evleri

asma kilitli bir kapı fotoğrafı kullanılmasında ısrar etmişti. Kapak açıldığındaysa karşınıza çıkan uçan güvercin fotoğrafı insana kuşun açılan kapıdan uçup gittiği izlenimini veriyordu.

El Derecho de Vivir en Paz içinse aklında uçsuz bucaksız, açık arazi ve parlak renkler duygusu yaratmak vardı. Çini mürekkebiyle yapılmış, coşku ve özgürlük hissi veren bir dörtnala koşan at resmi bulmuştu. Albüm piyasaya, Yeni Şili Şarkı Hareketi'nin muazzam popülerliği ve DICAP'ın gittikçe artan yayıncılık gücü sayesinde sağlam bir giriş yaptı. Sokaklarda Victor'un konserlerini duyuran afişlerle karşılaşmak tuhaftı doğrusu; tiyatro yönetmenleri çok daha geri planda kalan insanlardı...

Bu sırada Victor'dan, Ulusal Televizyon Kanalı'nda program aralarını bağlamada kullanılacak bir "imza müziği" yazması istendi. Parça, kanal açıldığından beri kullanılan tatsız havaalanı müziğinin yerini alacaktı. Belki pek az insan farkına varmıştır ama sonuçta 1972'den 1973'e kadar Kanal 7 takipçilerinin yakından tanıdığı sözsüz parça Victor'a aitti. Ayrıca hava durumunu ve çeşitli duyuruları sunan çizgi karakter (köpek) Tevito'yu temel alan çizgi filmlerin de müziklerini yaptı. Victor çeşitli çalgılarla aynı temanın çeşitlemelerini yaparak her karaktere ayrı uygulama yarattı ve bu çalışması boyunca çok eğlendi.

Bu kayıtlar sırasında Victor pek çok farklı müzisyenle birlikte oldu ama hepsinden ötede en fazla Inti-Illimani ve Quilapayún'dan ayrılan Patricio Castillo'yla beraber çalıştı. Kanal 7 için yazdığı ilk müzik parçası daha sonra "Charagu" adıyla 45'lik olarak piyasaya sürüldü ve Şili tarihi'nde "ilk on"a giren, tümüyle yerli çalgılar kullanan ilk şarkı oldu. Parça o kadar beğenildi ve ün kazandı ki daha sonraları Inti-Illimani kuzey çölündeki uzak yerleşimlerden birinde bu parçayı çalarken izleyiciler aldatıldıklarını, grubun plak çaldığını zannet-

tiler çünkü listelere girecek denli önemli bir grubun oralara kadar gelip konser vereceğine inanamıyorlardı.

Victor'un Inti-Illimani'yle ilişkisi resmi değildi ancak çok yakın ve samimiydi. Grubun müzikal yeteneğine ve altiplanonun yerli müziklerini özenle araştırışına hayranlık duyuyor, ayrıca dostluklarına da değer veriyordu. Inti-Illimani'dekilerden hoşlanmamak zaten mümkün değildi: Hepsi Teknik Üniversite öğrencisiydi ve en küçükleri "Loro" Salinas dışında hepsi yirmili yaşlarının başlarını sürüyordu. Salinas daha sonra grubun müzik yönetmeni olurken bir yandan da ilk özgün kompozisyon denemelerine girişecekti.

Victor da hızla genişleyen Sanat ve İletişim Bölümü vasıtasıyla Teknik Üniversite'yle bağlantı kurdu. Şili Üniversitesi'ndeki yönetmenlik görevinden istifa ettiğinden beri maddi durumumuz inişli çıkışlıydı ama Victor tümüyle müzik gelirine bel bağlamaktan kaçınmak istiyordu. Teknik Üniversite en uygun çözümü önerdi: İsabel Parra, Quilapayún, Inti-Illimani ve Cuncumén gibi sanatçı ve gruplarla birlikte mütevazı bir maaş alacak ve karşılığında üniversitenin ülkeye yayılan dalları ve radyo şebekesiyle giriştiği kültürel büyüme hareketine katılacaktı.

Diğer Şili üniversitelerinin aksine UTE —Devlet Teknik Üniversitesi— emekçi sınıf ve sendikalarla geleneksel bir bağa sahipti. 1960 reformlarından sonra köylü ve işçi sınıfı ailelerinin çocuklarını derslerine almak için büyük çaba göstermişti. Ayrıca merkezilikten uzaklaşmaya, ülkenin her yanında şubeler açmaya başlamıştı. Eğitmen rolü üstlenen öğrencileri vasıtasıyla yetişkin cehaletine son verme amaçlı bir kampanya yürütüyordu. Ayrıca sendikalar üzerinden traktör bakım ve kullanma eğitimi, tarım ve ormancılık üzerine teknik kurslar, kırsal kesimlerdeki sağlık memurlarına ilk yardım türü yerel taleplere yanıt verirken diğer yandan folklor, tiyatro ve benzeri etkinliklerle kültürel alanda da boş durmuyordu. İletişim Bölü-

mü eliyle sağladığı destek sanatçılara çalışmalarını rasyonalize etme şansı tanıyor ve ülke çapında pek çok emekçinin kendiliğinden gelişen inisiyatiflerine katılma fırsatı sağlıyordu.

Victor'un elinde artık üniversite ve DICAP arasında, gelecek üç yıl boyunca çalışmalarını geliştirebileceği sağlam bir temel vardı. Geçmişte tümüyle bireysel çaba, şans, doğaçlama ve iradeyle yaptıkları artık çok daha sağlam bir yapı ve örgütlenme içine girecekti.

Yerel seçim kampanyasının debdebesi ile *El Derecho de Vivir en Paz*'ın prova ve kayıt koşuşturmaları arasında evimizde verdiğimiz büyük partiyi hatırlıyorum. Asla yeterince prova yapacak yer bulamadığımız için bahçeye inşa ettiğimiz atölye stüdyosunu kutlayacaktık. Beyaz briketten yapmıştık ama yakınlarda yıkılan eski evlerden topladığımız geleneksel kıvrık kiremitleriyle Victor'un çocukluğunda, Lonquen'de yaşadığı evi hatırlatıyordu. Artık bahçemiz bale ve müzik etkinliğiyle dolu bir yer olacaktı.

Inti-Illimani'nin genç üyeleri, kız arkadaşlarıyla birlikte geldiler. Uzun güney turnesinden yeni dönmüş tam kadro Halk Balesiyle Marta, Angel ve diğer Peña ekibi, Patricio ve dans ile tiyatro okullarından öğrenciler... Kısacası gitar çalıp şarkı söyleyecek çok kişi vardı... Ve elbette dans edecek... Bahçede mangal yaptık, mısır ve kavun yedik, şarap içtik. Sırf Şili'de rastlanacak türden parlak yıldızlı bir geceydi. Hepimiz heyecanla geleceğe, yapılacak onca işe, sınırsız olanaklara bakıyorduk... Kutlanacak çok şeyimiz vardı.

Bu arada Şili Üniversitesi'yle kişisel ilişkim eski haline dönmüştü. 1964'te baleden ve 1966'da bale okulundan istifa ettikten sonra üç yıl boyunca Fakülte'yle hiçbir temasa girmeden Ñuñoa ve Las Condes'te çalışmıştım. Fakülte'ye, reformun getirdiği büyük değişimlerin ardından dönmüştüm.

Öyle yapabiliyordum çünkü Amanda, Manuela'nın okulunun anaokulu bölümüne başlamıştı. Beş yaşına rağmen aklı başında, duyarlı bir kızdı ve iğneleriyle diyetine epey alışmıştı. Dokuzundaki Manuela, belki Amanda konusunda gereğinden biraz fazla sorumluluk hisseden sıska bir kızdı ama geniş bir arkadaş çevresi vardı... Eveyse Monica bakıyordu.

Kızlarımızı Santiago'nun en iyi okullarından Liceo Experimental Manuel de Salas'a verebildiğimiz için şanslıydık. Adından da anlaşılacağı üzere bir deneme okuluydu; Şili Üniversitesi'ne aitti ve Pedagógico (Öğretmen Eğitim Enstitüsü) ile yakın bağlantıdaydı. Eğitim yöntemi diğer okullara göre çok daha moderndi ve genel havası yabancı sömürgecilerin kurduğu özel okullara nazaran çok daha az züppe ve *pitucoydu*. Manuel de Salas'la ilintilendirilebilecek tek züppelik ancak entelektüel alanda olabilirdi çünkü okula girmek kolay değildi, ama bedava oluşu büyük avantaj sağlıyordu. Velilerin büyük bölümü ilerici eğilimli sanatçı ve entelektüel iş erbabıydı.

Fakülteye döndüğümde karşımda hevesli öğrenciler ve toplum içinde çalışıp çocukları ve amatörleri eğitecek öğretmenleri eğitmeye dayanan deneysel bir projenin sorumluluğuyla karşılaştım. Proje, yeni Dans Bölümü için büyük önem taşıyordu; Fakülte'nin tam desteğine sahipti ve Şili Üniversitesi'yle sendikalar birliği CUT arasında yapılan yeni kültür anlaşmalarının parçasıydı.

İşçi sınıfı artık dans veya tiyatro seyretmekle yetinmiyor, katılmak, parçası olmak, kendi oyunlarını ve koreografilerini yaratmak istiyordu. Amatör grupların muazzam eğitmen taleplerini henüz karşılayacak durumda değildik ama dans geçmişine sahip yetişmiş öğrencilere açtığım kursla bu hedefe yöneliyordum.

Dans okulu artık farklı bir yerdi. Genellikle Halk Balesi'yle

tanışıp, dansçıların halkın içinden insanlar olabileceğini kavrayıp etkilendikten sonra gelen gençler ve delikanlılar vardı. Balerinlik eğitimi alan küçük kızlar hâlâ okuldaydı —üstelik Bolşoy'dan yeni bir öğretmen gelmişti— ama esas öncelik ülkede dansın toplumsal tabanını büyütmedeydi. İlk adım iyi amatör öğretmenler yetiştirmek ve ardından işçi sınıfı bölgelerinde çocuklara ve ileride dansçılıkla ilgilenebilecek gençlere yönelik "uydu" okullar açmaktı.

Amatör bir dans topluluğu için özellikle katılımcılara ve çalışılan yere uyarlanmış bir sistem geliştirmede en uygun kılavuzun Sigurd Leeder'dan aldığım eğitimde öğrendiklerimde yattığını fark ettim. Dans deneyimi kazandırmanın yanında bedensel eğitim de büyük önem taşıyordu ve sürekli kötü beslenmenin çeşitli sonuçlarıyla karşı karşıya kalıyorduk. Derken gecekondu semtlerinde kurulmaya başlanan yeni polikliniklerle koordinasyon içinde çalışmamız gerektiğini kavradık. Çalışma şartları genellikle idealden çok uzak, hatta kimi yerde olanaksızdı. Beton zeminler, soğuk ve cereyanlı salonlar, kırık dökük paneller, yer darlığı veya fazlalığı... Tıpkı Halk Balesi'ndeki gibi her şeye hazırlıklı olmalıydık.

Halk Balesi'yle aralıklı çalışmayı sürdürmekle birlikte önceliği Dans Okulu'na vermiştim artık. Halk Balesi hâlâ önemli rol oynamayı sürdürüyordu çünkü Ulusal Bale'ye oranla daha kolay hareket edebiliyordu ve ufak yerlerde gösteri yapabiliyordu. Ancak dansın tüm odağı hem Fakülte bünyesinde hem de 1969'da kurulan Eğitim Bakanlığı dans okulunda daha fazla kitlesel katılıma yöneldikçe, Halk Balesi'nin çalışmaları peyderpey Dans Bölümü'nün resmi programı içine karıştı.

"Herkes için Sanat" adlı yeni bir programla düzenli bale gösterileri, konserler, folklor, şiir ve mim etkinlikleri bir sirk çadırı kurularak veya açık havada uygulanarak Santiago'nun tüm işçi mahallelerine yayıldı. Kimileri bu politikayı, gece-

kondu mahalleleri üzerine müzisyenlerle, sanatçılarla, çalgılarla gökten zembille iner misali iniverip birkaç gün sonra ortadan kaybolarak geride sadece uçucu bir deneyim bıraktığım öne sürerek pederşahilikle eleştiriyordu. Belki öyleydi ama en azından bir başlangıçtı ve beraberinde, gerçek katılımı sağlayacağı umulan, benimkine benzer uzun vadeli programlar vardı.

Ulusal Bale de geniş kitlelere erişerek muazzam sayıda gösteri yapmaya ve okul çocuklarına yönelik konferanslar hazırlamaya başlamıştı. Güneyin uzak köşelerine, daha önce hiçbir bale kumpanyasının gitmediği Coyaique, Punta Arenas ve Aysen gibi yerlere gittiler.

Fakülte'deki hava da hızla değişmişti. Katı, otoriter yapılanma ortadan kalkmış, yerini daha katılımcı, demokratik bir örgütlenme almıştı. Balenin solist dansçılarıyla asansörcü çocuk veya yerleri silen müstahdem arasında ciddi bir yoldaşlık anlayışı başlamıştı ve bu ruh öğrencilerle öğretmenleri ders saatleri dışında karşılıklı ilişki kurmaya, anlayışa ve düşünsel alışverişe yönlendiriyordu. Halk Birliği hükümeti altında reform hareketinin ruhu yeni bir toplum anlayışı ve üniversitenin toplum içindeki yeni rolüyle zenginleşiyordu. Fakülte yüksek derecede siyasileşmiş, herkesin söz sahibi olduğu katılımcı bir kurumdu.

Bu yeni coşkun ruh ilk sınavıyla kışın karşılaştı. Yılın en soğuk ayı Haziran'da bir akşam dağların üstünde kara bulutlar toplanmıştı ve geceleyin şiddetli sağanakla birlikte fırtına çıkmıştı. Sıcacık yatağımızda rüzgârla takırdayan tahta panjurların sesini dinlerken gecekondu mahallelerindeki derme çatma çatıların uçtuğunu, ailelerin açıkta kaldığını ve zaten azıcık olan mallarını yitirdiklerini biliyorduk. Mapocho ırmağı taştıysa sel sularına kapılma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardı. Her kış aynı şeyler yaşanıyordu: Bebekler soğuk yüzünden zatürreye yakalanıp ölüyordu ama şartlar değişmiyordu ve bir

miktar eski battaniye dağıtmak dışında kurbanlara yardım için ya da şartları değiştirmek için hiçbir şey yapılmıyordu.

Ancak şimdi, halkçı hükümet elinde bir şeyler *değişmeliydi.* Değişti de. Hükümet örgütleri, sendikalar ve üniversiteler geniş bir alanı etkileyip yoksulları mahveden fırtınanın kurbanlarına acil yardım götürmek üzere hemen harekete geçti. Her fakültenin ayrı bölgeden sorumlu olacağı şekilde koordinasyonlu yardım çalışmaları başladı. Teknik Üniversite öğrencilerinin acil barınakların kurulmasını sağlama, su tedariki, drenaj gibi konularda paha biçilmez bilgi ve becerileri vardı. Ayrıca müzisyenler ve dansçılar bile en azından vasıfsız kas gücü katkısında bulunabilirdi.

Her zamanki gibi, fırtına geçtiğinde dağılan bulutların ardından dağların karla kaplandığı görüldü ve acı bir soğuk Santiago'ya indi. Yardım ekipleriyle birlikte bütün fakülte araçları parafin ve gıda yardımları için Renca mahallesine yollandı ama sadece ciplerin işe yarayacağı görüldü. Yapılmamış yollar tümüyle bataklığa dönmüştü; yürümek bile mümkün değildi. Fırtına çoğu aileyi evsiz bırakmıştı ve herkes mahallenin tek sağlam yapısına, kiliseye sığınmıştı. İncecik giyimli ve çıplak ayaklı çocuklarla bebekler ağır hastalık tehlikesiyle yüz yüzeydi.

Daha ciddi bir önlem gerekiyordu; çocukların fakülteye taşınmasına ve geniş bale stüdyolarının yatakhaneye çevrilmesine karar verildi. Çocukların sağlığının, hatta hayatlarının tehlikede olduğu düşünüldüğünde mantıklı gelecek bu girişim hiç duyulmamış bir çabaydı ve tümüyle devrimciydi.

Çalışmayı örgütleyen ve yöneten hepimize örnek, harika bir kadındı... Quena, Şili'deki devrimci değişime baş koyan, sayıca çok az ama önemli aristokrat ailelerdendi. Çok güzeldi ve genellikle parka ve pantolonla, saç baş dağınık gezerdi. Gençliğinde Cotswolds'taki çiftlikte ırgatlarla birlikte çalışmıştı ve

aile servetine sırt çevirip kendi çabasıyla kazandığı parayla dünyayı gezmişti. Şimdiyse Dans Bölümü'nde yöneticilik yapıyordu ve o felakette, kurtarma çabalarının kahramanı oldu.

Quena hepimizi, en gönülsüz ve tembellerimizi bile yararlı bir şeyler yapmak için aşka getirdi. Balenin kendi içine kapanık dünyası birden hayatlarında tuvalet veya banyo görmemiş çocuklarla doldu. Birçoğu dizanteri kapmıştı. Yarı açtılar; pislik ve ailelerinden koparıldıkları için korku içindeydiler ama kısa süre içinde, özellikle sıcak yiyeceklerle birlikte moralleri düzeldi.

Gerçek trajedi ve yoksulluk, rahat ve ayrıcalıklı dünyamıza ilk defa giriyordu ve dansçıların çoğunun önemli bir deneyim yaşadığından emindim. Elbette hepimiz bunlardan haberdardık ve sıklıkla "yoksullar için" eski elbise ve battaniye toplayıp yolluyorduk ama çocuklarla birebir ilgilenmek, iştahla yemelerini ve keçeleşmiş saçlarını yıkayıp bit kontrolü yaptıktan sonra ortaya güzeller güzeli yüzlerinin çıkışını görmek bambaşkaydı.

Fakülteye getirilen bebeklerden birisi, Victor'un bir şarkısına konu oldu. Luchin adlı bu çocuk ağır zatülcenp geçiriyordu ve gece-gündüz, sürekli bakıma muhtaçtı. Quena onu gecekondu mahallesine yaptığı seferlerde, kalabalık ailesinin yanında, yırtık pırtık kilimlerin üstünde yatarken bulmuştu. Tek göz evlerini, geçinmelerini sağlayan tek değerli varlıkla, bir atla paylaşıyorlarmış. Luchin bir yaşındaydı ama yaşına göre pek minikti. Ailesine geri verilmeden önce ciddi ve uzun bir bakıma muhtaçtı; Victor'la evimize aldık ve birkaç hafta baktık. Daha sonra Quena, ailesinin rızasını alarak çocuğu evlat edindi.

Barrancas[46] *çatılarına takılı kalmış*
Bir uçurtma kadar kırılgan
Elleri soğuktan mosmor
Bezden topuyla oynuyor küçük Luchin
Kediyle köpek
Ve at seyrediyor onu.

Gözlerinde yemyeşil pırıltılar
Sürünerek geçmiş kısacık ömrü
Çıplak kıçı hep çamurda.

At oyuncak onun için
O minnacık odacığında
Ki at görevinden memnun görünüyor
Bez top da öyle
Köpekle kedi de
Ve oynuyor Luchin.

Varsa Luchin gibi çocuklar
Toprak ve solucan yiyen
Açalım hemen kafeslerini
Uçup gitsinler kuşlar gibi
Bez topla
Kedi ve köpekle
Ve tabii atla...
('Luchin')

Ama kurtarma çalışmaları çocuklarla bitmedi. Hava izin verir vermez gönüllü ekipler kuruldu ve hükümetin sağladığı malzemelerle öğrenciler, öğretmenler ve sanatçılar, mahalle

46- Santiago'nun işçi mahalleleri.

halkıyla birlikte yolları düzeltme, acil durum barınakları yapma işine giriştiler. Bu acil durum barınakları, gerçek çatılarıyla ailelerin yaşadığı derme çatma evlerden çok daha sağlamdı.

Bunlar sadece acil durum önlemleriydi —mahalle daha sonra baştan aşağı yeniden inşa edilecekti— ama müthiş bir enerji ve hayırseverlikten çok yoldaşlık duygusuyla yapıldı. Bu arada mahalle kadınlarınınki dahil yerel örgütlenmeler sorunlarını hep birlikte çözmeye çabalarken, hükümetin verebildiği sağlık, ulaşım ve eğitim yardımlarıyla güçlendiler.

Bu olaylar ülkedeki şenlik atmosferiyle çakıştı: Şili'deki bakır madenlerinin millileştirildiği 11 Eylül 1971, "Ulusal Onur Günü" ilan edildi. Ülke ihracat gelirinin üçte ikisi, çokuluslu şirketlerin elindeki bu madenlerden geliyordu. Âdeta ikinci bir Fiestas Patrias bayramıydı. Girişim o kadar yoğun destek buldu ki Kongre oylamasında sağcı Milliyetçi Parti bile ret oyu vermeye cesaret edemedi.

İyi bir zamandı: Halkın coşkusu sayesinde siyasi bölünmeler unutuluyordu. Girişim şerefine cuecalar ve başka şarkılar bestelendi. Allende, Braden Bakır Şirketi'nin merkezi Rancagua'ya gitti ve muazzam bir kalabalığın alkışlarıyla karşılandı. Ancak, Şili'de sıkça yaşandığı üzere, Valparaiso'da meydana gelen deprem kutlamalara gölge düşürdü.

Fakülte'nin yeni ve esnek şartları, Victor'un da yer aldığı harika bir dans projesinin yapılabilmesine olanak verdi. Victor, alametifarikası yeşil parkası ve denizci şapkasıyla Dans Bölümü'nün aşina yüzlerinden birisine dönüştü. Fikir, yeni bir fikir değildi: ilk defa Patricio, altmışlı yılların başında Victor'a, Şili halk efsanelerinde de bulunan evrensel bir söylenceye dayanan bir bale yapmayı önermişti. Hikâyede bir köy delikanlısının bakire kızı feci bir canavarın elinden —ki bizimkinde canavar bir kuyuydu— kurtarmak için yedi zorlu sınavı geçmesi gerekiyordu.

Patricio, *Los Siete Estados*'ta, yani Yedi Aşama'da bu fikri, Şili halkının özgürlük mücadelesini simgelemek için kullandı. Yedi aşama (veya sahne), madenler, kent, toprak, çöl, vesaire diye giderek ülkenin gelişimini anlatacaktı. Başta Patricio müziğin tümünü Victor'un yapmasını istedi çünkü oyunun mutlak otantik folk karakteri taşımasını istiyordu ama sınırlarını iyi bilen Victor buna karşı çıktı. Bununla birlikte temaların çoğunu besteledi ve ardından balenin gerektirdiği daha karmaşık müzikal düzenlemeler için, birlikte çalışacakları Celso Garrida Lecca'ya teslim etti.

Victor istemeden, kendi iradesi dışında gittikçe daha fazla kompozisyona dalıyordu. Müzikal eğitim almamışlığına üzülmeye başlamıştı ama en baştan başlamanın imkânsızlığının ve konvansiyonel eğitime başlarsa içgüdülerini yitirip hiçbir beste yapamayacağının da farkındaydı. Folk otantikliğini yitireceğine emindi. Bu yüzden kendisinden doğrudan ve pratik pek çok şey öğrendiği Celso ile çalıştığına çok seviniyordu. Basit melodilerin elektronik uygulamalarla karmaşık ve katmanlı müziklere nasıl dönüşebildiğini öğrenirken çocuklar gibi heveslenyor, mutluluk duyuyordu.

Los Siete Estados büyük çaplı ve geniş katılım ile sürekli çalışma isteyen bir yapımdı. Victor hem besteci hem de icracı sıfatıyla sahne alırken, düzenlemelere katılan Inti-Illimani de ona eşlik edecekti. Celso esas kompozitördü, Senfoni Orkestrası ve elbette Ulusal Bale'nin tümü birden çalışmaya dahildi. Ve hepsi, projenin mimarı ve koreografı Patricio'nun yönetimindeydi.

Provalara sıklıkla gittim. Koreografiden gördüğüm ve tamamlandığı kadarıyla yepyeni bir sentez yaratan müziğinden dinlediklerimle ortaya Patricio'nun sahnelediği en iyi işin, bir başyapıtın çıkacağını kestirebiliyordum. İlk gösteri 1973 yılının Ekim'inde yapılacaktı.

Halk Birliği yılları üzerine yazdığım her şey öznel, neredeyse ihtirasla taraflı ve başka bakış açısına sahip insanlar için kabul edilecek gibi değildir, farkındayım. Bu konuda özür dileyecek değilim. Bunlar Victor'un ve benim gerçeklerim. Ve gerçek, o yıllarda acı çekerek öğrendiğimiz üzere, uğrunda savaşılması gereken bir şeydir.

Sendikalar birliği CUT'a ait bir radyo kurmak veya Ulusal Televizyon Kanalı'na yeni müdür atayabilmek gibi ufak tefek Halk Birliği zaferlerine karşın, muazzam ekonomik gücü muhalefete medyada üstünlük sağlıyordu. Ulusal televizyon meselesi önemliydi çünkü kanal 1969'da kurulduğunda yapımcı ve kadroların büyük bölümünü Hıristiyan Demokratlar belirlemişti. Yeni Şili Şarkı Hareketi'nin kazandığı büyük beğeni sonrasında medyadaki mütevazı işgali bile çok önemliydi çünkü genel anlamda güç dengesi, güçlerini hiç çekinmeden kullanan muhalefetten yanaydı.

Uzun yıllar süren sağ hükümetler dönemi boyunca sol, grevleri ve genellikle barışçı gösterileri teşvik ederek, radikal bir bakış açısı ortaya koyarak ve kıt kaynaklı propaganda makinelerini sonuna dek kullanarak eylemci ve tahrikçi rollerini oynamıştı. Ama tüm bunlar, pek "cömert" dış yardımlar sayesinde muhalefetin edindiği Big Bertha'lara[47] karşı sapanla taş atmaya benziyordu.

Mesela *El Mercurio* gazetesi, Allende hükümeti karşıtı kampanyayı sürdürmek için CIA'den binlerce dolar alıyordu. Sadece kamuoyunu yanıltmak için haberlerin nasıl çarpıtıldığını görmek değil, yalan ve dedikodularla olayların, gerçeklerin çökertilişini de görmek inanılır gibi değildi ve feci öfkelendiriciydi. Mesela durduk yerde kıtlık yaratmak çok kolaydı. Bir keresinde —galiba *La Tribuna* gazetesiydi— manşetten mu-

47- Almanların I. Dünya Savaşı'nda kullandığı, taşınma güçlüğüne rağmen büyük yıkım yaratan ağır top (Howitzer).

azzam ve sürekli bir diş macunu kıtlığının başlayacağı haberi verilmişti. Oysa o sırada dükkânlar diş macunlarıyla doluydu. Ama elbette halk, özellikle hali-vakti yerinde vatandaşlar diş macunlarına akın etti ve haliyle kısa süre sonra piyasada diş macunu bulunmamaya başladı. Aynı şeyi sigara, deterjan ve *Nescafé* için de yaptılar. Harcayacak paraya sahip insan sayısının az olmaması işlerini kolaylaştırıyordu. Stoklama, vurgunculuk, karaborsa, derken yapay kıtlıklar sonunda gerçeklerine dönüştü.

Şili'de yayın yoluyla iftira konusunda gereğince yapılmış, çamur atmaya karşı koruyucu bir yasa yoktu. İnsanlar hakkında iğrenç yalanlar üretmek işten bile değildi. Soldaki herkes bu saldırıların hedefindeydi ve elbette Victor da bir istisna değildi. St. George Koleji'ndeki olaydan beri sağcı gazetelerde Victor hakkında ufak çaplı, eşcinsel olduğunu ima eden sıfatlar içeren hakaretler yayınlanıyordu ve eşcinsellik, bu kadar ***erkek*** bir toplumda en ağır hakaret anlamına geliyordu. Bizi fazla etkilemese bile özellikle gelen küfürlü telefonlarla birleşince epey can sıkıyordu. Ben sürekli Victor'a bunları iltifat kabul etmesini söylüyordum. Çünkü kızması ve kızdığım göstermesi, bamteline bastıkları anlamına geliyordu.

Bir sabah, kahvaltı sırasında komşularımızdan birisi, Victor'un manşetlere çıktığı haberiyle geldi. *La Tribuna* —bize göre paçavra, diğerlerine göre Milliyetçi Parti'nin sesi— baş sayfasında Victor'un küçük çocuklarla "sapkın bir cueca" dansı yaptığı bir eşcinsel partisinde basıldığını yazmıştı. Habere göre tutuklanmıştı Victor. Hikâye bununla bitmedi. Hıristiyan Demokratların yayın organı *La Prensa* coşkuyla atladı ve iyice süslediği haberi UPI aracılığıyla, Victor'un Komünist Parti'den atıldığını da ekleyerek tüm dünyaya duyurdu. Sağ kanat, "Las casitas del barrio alto" ve "Ni chicha ni limona" gibi şarkıların öcünü alıyordu anlaşılan.

Atılan çamurun izinin kaldığını bilmesek aslında bu haberleri epey eğlenceli bile bulabilirdik. Tabii o dönemde delirtici bir durumdu çünkü yanıt verme şansı yoktu. Victor bu saldırılara sadece saldırganlaşıp folk şairleri tarzında dizeler yazarak bir genel açıklamayla karşılık verebilirdi. Yanıtı solcu gazetelerde yayınlandı yayınlanmasına ama elbette hikâyeyi uyduranlarca görmezden gelindi. Bireylerden, örgütlerden ve Komünist Parti ile Şili Üniversitesi Tiyatro Enstitüsü dahil birçok kurumdan destek mektupları aldı. Yaşananlar, Şili'deki sağcı güçlerin Victor'dan ne kadar nefret ettiğini ve onu gözden düşürmek için hangi saçma yollara başvurabileceklerini gösteriyordu. Victor'un yaptığı açıklamaysa şuydu:

Ülkenin sağcı güçlerinin başdüşmanı Şili Komünist Parti-si'ne bilerek ve isteyerek üye olmuş ve üyeliğini sürdürmeye kararlı bir birey sıfatıyla, sağcı komplocuların borazanı *La Tribuna* ve *La Pensa*'nın şahsıma yönelttiği saldırıların çok daha ağırlarını göğüslemeye hazırım.

İçinde bulundukları siyasi dışlanmışlık yüzünden bu gazetelerin yaşadığı çaresizliği ve Parti'min sarsılmaz duruşu ile karakterine duydukları kıskançlığı gayet iyi anlıyorum. Parti'ye saldırmak için en beğenilen şarkıcılarından birisinin itibarım lekeleme yoluna başvuruyorlar. Bana bu derece önem vermeleriyse, generalleri katledenlerle ülkemiz tarihinin en hassas günlerinde korkarak kenara çekilenler için yazılmış şarkılarımın, tüm tevazuumla sandığımdan çok daha fazla etki yarattığını gösteriyor.

Sizler, içine düştüğünüz siyasi dışlanmışlığın Şili halkına ihanet etmenizden kaynaklandığını gayet iyi biliyorsunuz. Şahsıma ve şahsım üzerinden Komünist Parti ve Halk Birliği'ne yaptığınız saldırılar her halükârda beni daha fazla şarkı yazmaya yönlendirecektir.

Ardından yazdığı dizelerdeyse Victor, battıkları çamurdan çıkma çabasıyla birbirini çekiştiren "Tek Kollu" Hıristiyan Demokratlar ile "Yalpalayan" Milliyetçi Parti'den bahsediyordu. Durumu biraz hoyrat sayılsa bile gayet çarpıcı çizmişti: Hıristiyan Demokrat Partisi sol kanadını yitirmişti; bünyesindeki sol görüşlü üyeler ayrılıp komplocu Milliyetçi Parti'nin sabrını taşırırcasına ve faşistlerin öfkesini çekerek Halk Birliği'ne bağlı Hıristiyan Sol Parti'yi kuruyordu. Milliyetçi Parti'yse seçmen desteğini kaybetmişti ve iktidarı ele geçirebilmek için her yola başvurmaya hazırlanıyordu.

Kargaşa ve nefret ortamı yaratmak üzere düzenlenmiş, sağcı medyanın önemli rol oynayacağı bir kampanyayla birlikte gelecek sokak şiddeti ve terörizm günlerinin eşiğindeydik. Hükümeti destekleyen herkes muhalefetin hükümetin uygulamaları ve hedeflerine dair sahte haberler yayınlayarak şiddeti kışkırtmasına izin verilmesine içerliyor ve endişe duyuyordu. Basın özgürlüğü çok önemli bir ilkeydi ama Allende'nin vurguladığı üzere, "bir muafiyet değil, ehliyet meselesiydi." Buna rağmen Allende ifade özgürlüğüne dokunmak istemiyordu ve sadece bir veya iki olayda basına karşı, bir-iki günlük radyo kapatma —ki söz konusu radyo iç savaş çağrısı yapıyor, Silahlı Kuvvetleri isyana teşvik ediyordu— türü yaptırımlarda bulundu.

Ancak Allende döneminde belki gereğinden fazla basın özgürlüğünün bulunması —önceki dönemlerden çok daha fazla özgürlük olduğu su götürmez bir gerçekti— sağcıları büyük baskı gördükleri ve Şili'de basın özgürlüğünün büyük tehlikeyle karşı karşıya kaldığı fikrini işleyen uluslararası bir kampanya başlatmaktan alıkoyamadı. Victor yurtdışı gezilerinde, Şili'de yaşananların uluslararası haber ağlarına nasıl çarpıtılarak yansıtıldığını bizzat görecekti.

Bu duruma yanıt için *Yeni Şili Şarkı Hareketi*'nin sanatçıları-

na Halk Birliği'ne karşı yürütülen kampanyaya karşı mücadele için Latin Amerika ve Avrupa'da, Allende Şili'sinin temsilcileri ve ülkelerinin "kültür elçileri" olarak uluslararası sorumluluk alma çağrısı yapıldı. Quilapayún ve İsabel Parra bu bağlamda uzun bir Avrupa turnesine çıktılar; Inti-Illimani Ekvador'da, seyirciyle karşılıklı iletişim kurup, Şili'den bu ülkeye kaçmış momioların yaydığı taraflı ve yanlış haberlerin doğrularını anlatacakları konserler düzenlediler.

Victor 1971 Kasım'mda, kendi hayrına değil, ülkesini temsil amacıyla uzun bir Latin Amerika turnesine çıktı. Şarkı söyledi, büyük konser salonlarında, radyo ve televizyonlarda, sendika mitinglerinde ve üniversitelerde bir sürü farklı yerde Şili'yi anlattı, kıtayı Meksika'dan Arjantin'e dolaştı.

Mektuplarında uzun uzadıya anlattığı üzere Victor'u en etkileyen olay —pek tipikti— Kosta Rika'da, San José'den Birleşik Meyve Şirketi'nin muz çiftliklerindeki işçilere konser vermek için ufak bir uçakla gittiği kıyı ormanlarında yaşadığıydı. İdare binalarına —Victor'un gözünde ABD sömürüsünün simgeleriydi bunlar— bakan bir açık hava sahnesinde kalabalık bir zenci işçi grubuna konser vermişti. İşçiler şarkılarına büyük şevkle iştirak etmiş, konser müthiş bir coşku ve dayanışma duygusuyla son bulmuştu. İşçiler sahneye çıkıp şarkılarına eşlik etmiş, "Yaşasın Şili!" ve "Yaşasın Halk Birliği!" haykırışları göğe yükselmişti.

Demokratik ülke sayılan Venezuela'daysa Victor, Caracas Üniversitesi'nde sahne aldığında seyirciler arasında makineli tüfek taşıyan askerleri görünce şaşakalmıştı. O dönemde Şili'de ve doğruya doğru, aslında kurulduklarından bu yana üniversitelerin özerkliği elzem kabul edilmiş ve ediliyordu ve polis üniversite bölgesine ne zaman girmeye kalkışsa geniş çaplı tepkiler doğuyordu. Ancak Caracas Üniversitesi'nde de askerlerin varlığına rağmen konser Venezuela milli marşının

hep bir ağızdan okunması ve Şili'yle dayanışma gösterisiyle son bulmuştu. Yaşananlar, Halk Birliği'nin Latin Amerika gençliği için ne ifade ettiğinin önemli bir göstergesiydi ve turne boyunca gidilen her ülkede aynı şeyler oldu: muazzam kalabalık seyirci kitleleri, destek gösterileri ve iyimser bir mücadelecilik ruhu...

Victor, Noel'den hemen önce ve epey bitkin eve döndü. Ama çok mutluydu. Yaşadıkları ve edindiği dostlar sayesinde güç toplamıştı. Turne hem siyasi hem sanatsal açıdan büyük bir başarıya ulaşmış ve Latin Amerika'da aynı yolculuğu yapacak pek çok şarkıcı ve gruba kapı açmıştı. Yeni Şili Şarkı Hareketi kıtaya yayılıyor, her ülkede benzer hareketlerle ilişkiye giriyor, büyük etki yaratıyordu.

8

"Patateslerin Yandığı Yer"

Victor ülke dışındayken Fidel Castro, bir aylık kapsamlı bir ziyaret için Şili'ye geldi. Küba lideri, devrimden beri ilk defa bir Latin Amerika ülkesini ziyaret ediyordu. Muazzam bir törenle karşılandı. Havaalanından kent merkezine uzanan yolların iki yanı bayraklar sallayan insanlarla doldu. Castro, genellikle Allende eşliğinde ülkenin neredeyse her köşesine gitti, işçi ve köylülerle, öğrencilerle ve gecekondu semtlerinin sakinleriyle görüştü ve bu görüşmeler resmi bir devlet ziyareti gibi değil, çoğunlukla siyasi tartışma forumları veya atölye çalışmaları gibi geçti. Bazıları tümüyle beklenmedikti: Castro kimi yerde programı birden kesiyor, gözüne kestirdiği ufak bir köye dalıyor veya gençlerle basketbol oynuyordu.

Öfkeden köpüren muhalefet ise seçimden bu yana yaşadığı moralsizliğin üzerine bu olaylarla sınıra gelmişti ve karşılık vermeye hazırlanıyordu. 1964 yılında Brezilya'da Başkan Goulart'm devrilmesinde başarıya ulaşan taktiği uygulamaya koydu. Orta ve üst sınıf kadınlar hükümet karşıtı gösteriler için sokağa çıktılar.

İlk eylem Fidel ülkedeyken yapıldı ve Brezilya'daki gibi "Tencere-Tava Yürüyüşü" adıyla tanındı. Kadınlar, hesapta sosyalist hükümetin yarattığı açlığı simgelemek üzere ellerindeki boş tencere ve tavalara tahta kaşıklarla vurarak yürüdüler. Yürüyüş gayet iyi hazırlanmıştı. Boş kafalı, kanasta meraklısı barrio alto kokonaları nihayet kendilerine bir meşgale bulmuştu. Bizim semtte de faaliyet göze batacak cinstendi. Kadınlar evden eve gidip sokak köşelerinde toplanarak siyasi kışkırtıcılara dönüştüler. Telefon zincirleri kurarak komşularını kendilerine katılmaya zorladılar. Çocuk ve hizmetçilerden duyduklarımıza göre işverenlerine katılma şartına karşılık çalışanlara gecelik izinler ve yemeğe ya da sinemaya gidebilmeleri için para veriliyordu. Söylentilere göre sırf bu gösteriler için birçok kadın gidip tencere-tava satın alıyordu.

Halk Birliği gösterilerine insanlar kamyonlara, otobüslere doluşarak veya yaya giderdi. Barrio altodan Tencere-Tava Yürüyüşü'ne katılanlarsa gösteriye lüks arabalarıyla geldiler. İçlerinden bazıları muhtemelen hayatında ilk defa eline bir tencere veya tava alan, buzdolapları muhtemelen ağzına kadar dolu bu şık giyimli, bakımlı, besili kadınlar ayrıcalıklı, rahat yaşamlarını kaybetmenin gerçek korkusuyla hareket ediyordu ama çocukları kötü beslenme yüzünden büyüyemeyen ve gerçek açlığı bilen kadınlar için görüntüleri iç kaldırıcı, hatta doğrudan miğde bulandırıcıydı.

Yürüyüşün iki ucundaysa Şili'nin ana faşist örgütü Patria y Libertad'ın ('Vatan ve Özgürlük') paramiliter tugayları, kadınları sözde korumak için saf tutmuştu. Ellerinde sopaları, taşları ve sapanlarıyla kent merkezinde olay çıkarmayı, polisi "savunmasız kadınlara" karşı kışkırtmayı hedefliyorlardı. Sağcı basın için harika bir gün olacaktı.

Kadınların desteğini kazanma kavgası aylardır sürüyordu. Geçmişte büyük çabalarla iş hayatındaki erkek tekelini kır-

mayı başarmış öncü kadınların mücadelelerine rağmen Şili'de feminist harekete rastlamak pek mümkün değildi. Geleneksel anlamda kadın sorunu diye bilinen konularla ilgilenmelerine rağmen kadınlar siyasette etkin rolü cinsiyetlerinin değil, sınıflarının temsilcileri sıfatıyla oynuyorlardı. Kadınların oyları en baştan beri erkeklerinkinden daha tutucu olmuştu (ve ayrı sayıldığından derhal anlaşılıyordu). Muhalefet şimdi Şili kadınının kalbini kazanma derdindeydi. Ama tersi gerçekleşti. Allende'nin kadınlardan aldığı oy oranı 1970 ile 1973 arasında sürekli arttı.

Şaşırtıcı değildi çünkü kadınların durumu Allende iktidarında öncekilerden çok daha iyiydi. Stokçuluğa, karaborsacılığa ve daha sonraki dönemlerde taşımacılık sistemini kontrol edenlerin yarattığı mal dağıtımı güçlüklerine rağmen yoksulların yaşam standartlarında dikkate değer bir iyileşme vardı. Bildim bileli Santiago sokaklarını dolduran kucağında bebekleriyle kapıları çalıp ekmek dilenen anneler, otobüslerde şarkı söyleyen, köprü altlarında yatan çocuklar ortadan kaybolmuştu çünkü erkeklerin maaşları değer kazanmıştı ve ailelerini geçindirebilmeye başlamışlardı.

İşsizlik büyük ölçüde azalmıştı ve kadınlar çalışmaya, fabrikalarda iş bulmaya teşvik ediliyordu. Millileştirilen sanayi dallarında büyük çabalarla kreş ve sıcak yemek sunan kantinler kurulmuştu. Hatta deney aşamasındaki bir proje kapsamında kadınlar bu kantinlerden sıcak yemek alıp akşam ailelerine götürebiliyorlardı. Ev hizmetçiliği artık iş arayan bebekli kadınlar için tek seçenek değildi. Hatta Santiago'da evde çalışacak kadın bulmak gittikçe zorlaşmaya başlamıştı ve bu alanda çalışanlar da daha iyi maaş ve çalışma şartları için sendikalaşma yoluna girmişti.

İlk millileştirilmenin yapıldığı sanayi dalı geleneksel anlamda en fazla kadın işçinin çalıştığı tekstildi ve ilk işçi-yöneticiler

arasına kadınlar da giriyordu. Victor, Şili'nin en büyük tekstil fabrikasının millileştirilmesi kutlamasına davet edilmişti. Milyarder Yarur ailesinin bayrağı indirilecekti ve böyle bir kutlama halk şarkıları eşliğinde yapılmalıydı.

O güne dek, işe alınmadan önce işçilerin Yarur ailesine, ellerini bir kafatasının üstüne koyarak mutlak sadakat yemini etmeleri şartı koşuluyordu. Artık fabrikayı çalışanlar yönetecekti ve fabrikanın sahibi ulus olacak, girişinde Şili bayrağı dalgalanacaktı. Haliyle Victor, bu törene uygun yeni bir şarkı besteledi: "Nasıl da değişiyor zaman." Törende kadın işçilerle sohbet etmiş, neler hissettiklerini sormuş. Büyük bir gururla, işverenlerce sömürülmek yerine vatan borcu kabul ederek devrime katkı anlamında üretimi artırmak için var güçleriyle çalıştıklarını söylemişler.

Kadınlardaki bu tavır değişimini yıllardır tanıdıklarımda bizzat görüyordum. Mesela komşularımızdan birine çamaşıra gelen Rosita, kucağında bebeği, sırtında koca çamaşır bohçası ve yanında ufak oğluyla iki otobüs aktarması yaparak Santiago'yu boydan boya geçerdi. O işe gelirken daha büyümüş çocukları gecekondu mahallesi San Miguel'de kendi başlarına kalırdı; eşi işsizdi ve genellikle sarhoştu. Tipik hikâyelerden... Tıpkı Victor'un annesi gibi, Rosita da ailesinin temel direğiydi ve çocuklarını açlıktan korumak için saatler boyunca hiç durmadan çalışırdı. Evine birkaç defa gitmiş (tipik orta-sınıf patroniçe ziyaretleri), eski battaniyeler veya artık kullanılmayan bir parafin ocağı götürmüştüm. Derme çatma, sağdan soldan bulunan malzemelerle kotarılmış dip dibe evleri, çamur yolları ve on hane başına bir çeşme düşmesiyle San Miguel en yoksul semtlerden biriydi. Rosita'nın hayattan ne kendisi ne de çocukları için beklentisi vardı; pes etmiş, çocuklarının büyüyüp hırsız ve yankesici olacaklarını kabul etmişti. Başka bir şansları yoktu. Yaşamı, asgari varlığını sağlamaya yetecek upuzun

bir angaryadan ibaretti. Çoğu yoksul Şilili kadın gibi dişlerini genç yaşta yitirmişti ve kırkından çok yaşlı görünüyordu.

Bir süre Rosita'yı göremedik ama daha sonra, 1972'de ona rastladık. Hâlâ aynı yerde yaşıyordu ama hayatı çok değişmişti. Evi tamir görmüştü, daha temiz görünüyordu, tesisat döşenmişti ve suyu akıyordu. Bunlar dışında somut çevresinde herhangi bir mucize gerçekleşmemişti. Esas değişen kendisiydi: Yerel örgütlerde çalışıyordu; faal ve meşguldü; ailesine ve toplumuna katkıda bulunduğunun bilincindeydi. Bana "Hanımefendi" yerine "Yoldaş Juanita" dediğinde, şahsen büyük iltifat etmekle kalmıyor, aynı zamanda hayata ve topluma karşı duruşundaki değişimi de vurguluyor, yeni kazandığı özgüveni gösteriyordu. Halk Balesi'nin semtlerinde bir gösteri yapması konusunda çok hevesliydi ve ardından semt merkezinde gençler için dans okulu açtırmayı düşünüyordu. Sohbetimizin konusu, gömlekler ve çarşaflar değil, buydu. Teklifini değerlendirmek benim sorumluluğumdaydı.

Halk Birliği çevreleri kadınların toplumla, işgücüyle ve politikayla daha fazla bütünleştirilmesi gereğinin kesinlikle farkındaydı. Kadın bakanlarımız, kadın senatörlerimiz, kadın milletvekillerimiz oldu. Mesela Mireya Baltra'nın Çalışma Bakanlığı'na atanışı özellikle hoş bir andı. Ama bu yeni bir şey değildi. Şili'de her zaman, özellikle başka kadınlara kaçınılmaz "kadın işlerini" yaptıracak paraya sahip kadınlar için zirveye yakın yerler hep olmuştu.

Bu kökleşmiş alışkanlıklar sosyalist hükümette bile varlığını sürdürüyordu. Mitinge katılan eylemci kadınlar miting sonunda alelacele eve koşturup kocalarına yemek hazırlamak durumundaydılar. Sosyalist ve kadın haklarına ilke temelinde inanan kocalar bile eve geldiklerinde yemeği hazır bulmayı ve karılarının hizmetini bekliyorlardı. İnsanları zor bulunan et yerine bol bulunan balık yemeye ikna amaçlı bir

kampanyada, sokaklarda hevesle balık kızartan işçi kadın fotoğrafları kullanıldı. Önümüze sunulan, erkeklerinin yanında görevlerini devrime hizmet amacıyla yerine getiren sadık kadın imgesiydi.

O zaman itiraz etmedik. Hatta kadınlar faydalı katılımda bulunduklarını hissettiler. Gerçekten de kadın örgütleri karaborsayla mücadelede ve alternatif dağıtım sistemleri kurmada önemli rol oynadılar. Bizler yoldaştık ve mücadelede yerimiz, erkeklerle yan yanaydı... Düşmanlarımız aynıydı.

Victor ile biyo-ritimlerimiz ya da en azından günlük zaman çizelgelerimiz kesinlikle çakışmıyordu. Ben, karga bokunu yemeden ayağa dikilen, canlı ve hareketli, her şeye hazır sinirbozucu tiplerdendim. Bu huyum herhalde sabah işe erken gidip, uyku sersemi öğrencileri dans derslerinden önce canlandırmaya çalışma alışkanlığımdan geliyordu. Öte yandan Victor, sabaha karşı üçte bile yatsa erken kalkabilmesine rağmen neredeyse öğlene kadar kendisine gelemezdi. Atışmalarımız genellikle sabahları gerçekleşirdi ve aşağı yukarı şöyle giderdi:

BEN: (*İki saat önce kalkmışım ve Manuela'yı okula götürmüşüm... Gayet diplomatça.*) Papi, on dakikaya çıkmam gerek. (*Pek doğru değil. Olacakları bildiğimden, bu noktada hep yalan söylerdim.*) Benle geliyor musun? (*Kent merkezine otobüsle gitmek en az yarım saat beklemek ve duruma göre yol boyunca otobüsün dışına tutunarak tehlike içinde gitmek demekti.*)

VİCTOR: (*Aşağı henüz inmiş, kahvaltısını —her daim bir fincan çay ve haşlanmış yumurta— etmekte ve homurdanarak gazete okumaktadır.*) Hı-hı.

BEN: (*Sekiz dakikalık sessizliğin ardından, biraz daha yüksek sesle ve daha anlayışla.*) VİCTOR, HEMEN çıkmam gerek yoksa derse geç kalacağım.

VİCTOR: (*Ne söylediğimi yeni anlamaktadır.*) Ha... Tamam, bekle, mamita... Hemen geliyorum.

BEN: Tamam ama ACELE ET. Ben arabayı çalıştırayım. (*Hep uzun sürerdi.*)

(*Victor gider, üstünde yeşil bornozuyla merdivenlerde kaybolur... Banyoya girişini duyarım... Sesler kesilir... Sonra su sesi gelir... Arada şarkı söyler.*)

BEN: (*On dakika sonra, iyice öfkelenmiş, marşa sabırsızca basar, banyo penceresine doğru bağırırdım.*) VİCTOR, GİDİYORUM BEN. GEÇ KALAMAYACAĞIMI BİLİYORSUN. TANRI AŞKINA, ACELE ET!

Buraya kadar durum gayet öngörülebilirdi. Bitiş ise Victor'un ruh haline göre değişirdi... Ve bir de gerçekten dediğim kadar geç kalıp kalmadığıma.

Kimi zaman Victor kabul edilebilir bir aradan sonra çıkar, çatık kaşla ve hiç konuşmadan şoför koltuğuna yerleşir ve kızgınlığını arabadan çıkarırdı. Kente hızla inerken her seferinde bağırdığıma pişman olurdum. Beni fakültede indirir ve tek söz söylemeden o günkü işi neyse çekip giderdi. Bazen banyodan öfkeyle homurdandığını, acelen varsa git o zaman dediğini duyardım. Nadirende olsa dediğini yapar, provası veya artık o gün kimle randevusu varsa geç kalacağına sinirleneceğini bilerek basıp giderdim. O nadir seferlerden birinde arabayı doğrudan meydandaki ağaca tosladım; bir diğerindeyse ki onda cidden çileden çıkmıştım herhalde, az daha garaj kapısını parçalayacaktım...

Ama sabah aramızda ne geçerse geçsin öğlen civarı Victor mutlaka ya telefon edip hatırımı sorardı ya da Dans Okulu'na gelirdi. Bazen dersten çıktığımda karşımda onu gülümserken bulurdum. Hiçbir tartışmamız küskünlüğe varmadı ve hemen hepsi tümüyle aptalca şeyler üzerineydi.

Ama maalesef günün sonunda Victor'un kahvaltıdaki hali kadar serseme dönmüş olurdum. Victor hayat dolu, sabahlara kadar sohbet edecek kadar neşeliyken ben komaya benzer bir hale girer, elimden geldiğince uyuklamamaya çabalardım.

Ancak bu halime rağmen, yatmışsam bile arabanın park edilişini ve Victor'un anahtarının kapı kilidinde dönüşünü duyana dek uyumazdım. Yiyecek bir şeyler var mı diye mutfağa gidişini, buzdolabını açışını ve ardından merdivenleri çıkışını dinlerdim. Uyuduğumu zannederek sessizce odaya girerdi. Kıpırdanırsam hemen o günkü konserini veya mitingi anlatır, tüm haberleri ve son dedikoduları geçerdi. Sadece yanıma yatıp sıcaklığıyla beni sarmaladığında kendimi güvende hisseder, rahatlardım.

Victor'un güvenliğinden sürekli endişe duymam dışında mutlu olmak için her türlü nedenim vardı. Sevgi dolu ilişkimiz sürüyordu ve artık ortak bir davada yerimizi aldığımız için iyice zenginleşmişti. Karı kocalığın dışında, aynı zamanda yoldaştık...

Çalışmalarına her daim duygusal bakımdan, bazense doğrudan veya eleştirel açıdan katıldım. Kötü zamanlarda yanından ayrılmadım ve o da gereksindiğimde benden desteğini hiç esirgemedi. Çalışma düzenime daima saygı gösterdi ve yemek yaptığımda veya araştırma gezilerine eşlik edecek zaman bulduğumda her zaman çok heyecanlanmasından ara sıra daha geleneksel bir eş olmamı istediğinden kuşkulandımsa da asla kendisine hizmet etmemi beklemedi.

O dönemlerin en kötü yanı neredeyse hiç baş başa konuşacak zaman bulamayışımızdı. Victor sürekli bir yerlere koşturuyordu ve konuşmak istediğimde genellikle ona bir şeyler söylemeyi veya sormayı bekleyen beş on kişinin ardında sıraya girmem gerekiyordu. Tabii bu durum biraz atışmalara yol açıyordu ama baş başa, sakin zaman geçirmeyi başardığımız anda

her şey düzeliyordu. Victor'un onca faaliyetinin hiçbirinden gocunmazdım ama bu kadar fazla şeye koşturmamasını dilerdim. Hep biraz huzur bulacağı, biraz dinlenebileceği hayali günleri beklerdim.

Ev de artık arı kovanı gibiydi. Hemen her zaman, her yaştan insanlarla dolup taşıyordu. Şilili çocuklar evlerinin dışında veya başkalarının evinde yaşar gibiydiler; arı sürüsü misali kalabalık ve siyasi düşmanlıkları veya ebeveynler arasındaki nefreti hiç umursamaz biçimde evlere dalıverirlerdi. Manuela ve Amanda'nın ayrı ve geniş arkadaş grupları vardı.

Bahçedeki atölye, yaptığımızdan beri, dur durak bilmeyen müzik provalarına ve dans çalışmalarına sahne oluyordu. Fincanlar dolusu çay ve kahve tüketiliyor, çalışma sonlarındaysa herkes *onces* (kelime anlamı "on birler") yiyordu; bu Şili ikindi kahvaltısının İngiliz "akşamüzeri çayı" ile bir benzerliği yoktu: kocaman bardaklara sıcak sütle çay konuyor, taze değillerse ısıtılan börekler tereyağı, peynir, avokado püresi veya ayvadan yapılan kalın tatlı "peynir"le yeniyordu.

Eğer Victor yakın zamanda çarşıya uğramışsa, *arrollado*[48] yapılırdı. Haftada bir defa, genellikle Cumartesi günleri erken kalkıp *vega*ya, yani sebze pazarına gitmek Victor'un evle ilgili ana uğraşıydı. Çarşıya bayılıyordu ve orada kendisini evindeymiş gibi hissediyordu. Havası küçükken annesine yardıma gittiği çarşının aynısıydı; Victor burasının müdavimiydi ve satıcıların çoğuyla ahbaptı. Eve en sevdiği yiyeceklerle dönerdi... *Protos granados*, yani Şili usulü, mısır, kabak ve taze fesleğenle pişirilecek taze fasulye; keçi peyniri; domates ve soğan salatasına konacak dev domatesler; kalkana benzer, Pasifik'e has, lezzetli *corvina* (iyi pişirmeyi becerebildiğim ender şeylerdendi) ve Şili'de pek ucuza alınabilen mevsim meyveleri: kavun,

48- Sarımsaklı, bol biberli, baharatlı, genellikle domuz etinden yapılan, Şili'nin güneyine has bir yemek.

üzüm, envai çeşit şeftali ve nektarin, güvercin yumurtası büyüklüğünde kirazlar, kayısı, elma...

Bazı günleri zaman bulamayıp hiç yemeden geçirse bile Victor yemek yemeyi severdi... Dansa bayılır, mümkün olduğunca dans eder, fırsat bulduğunda derslere katılır, komik doğaçlamalarıyla hepimizi güldürürdü. Hediye vermeyi de çok severdi ve her gittiği yolculuktan mutlaka gezdiği pazarlardan aldığı elişleri, pançolar, seramik eşyalar ve benzerleriyle dönerdi. Bana Meksika'dan getirdiği güzelim nakışlı elbise, Peru'dan getirdiği pançe ve Uruguay'dan getirdiği tığ işi hâlâ duruyor. Yüzmeye, tatile çıkmaya, deniz kıyısında balık yemeye, etrafı keşfetmeye, yaz sıcağında hepimizi bahçede hortumla sulamaya, 18 Eylül'de cueca dansı için fondalara gitmeye, eve arkadaşlarım doldurmaya, ateş yakıp kestane kızartmaya... Pek çok insanın yapmaya bayıldığı şeylere bayılırdı. Akla ziyan ölçüde çalışmasına rağmen iş delisi değildi. Hevesi ve coşkusu, tıpkı gülüşü gibi bulaşıcıydı.

Manuela'nm Victor'la ilişkisi hep iyiydi ya, büyüdükçe daha da iyileşti. Victor babalık kadar ona arkadaşlık da ediyordu. Ödevini yaparken veya müzik dinlerken odasına gider, yatağına oturup dedikodu yapardı. Bir keresinde okulundan aldığı konser davetini kabul edip etmemeyi Manuela'ya sordu. Bazen radyoda son çalan şarkılardan —Victor, Beatles hayranıydı— ya da okuldan, ödevlerden, Manuela'nm tembelliği ve nedenlerinden bahsederlerdi. Ara sıra okuldan almaya gitmesi okulda küçük çaplı sansasyona neden olurdu keza Victor'un ikinci babası olduğunu sadece Manuela'nın en yakın arkadaşları bilirdi.

Halk Birliği yıllarında ailece paylaştığımız olayların en önemlilerinden biri 1972 başlarında Küba'ya gidişimizdi. Victor ülke çapında resitaller, bense dans dersleri vermek için davet edilmiştik. Tipik Küba cömertliğiyle, ailece çağrılmıştık.

Diplomatik ilişkilere açılmasından sonra Küba'ya ulaşım biraz daha kolaylaşmıştı ama hâlâ doğrudan uçuş yapılamıyordu ve Meksika'da yapılacak aktarmadan önce Küba uçağına kabul edilmemiz için pek karanlık bir geçitten geçirilip fotoğraflarımızın çekilmesi gerekiyordu. Herhalde CIA'in uzun kolu iş başındaydı...

Adaya ilk gidişimdi ve Victor da en son devrimin hemen ardından *Parecido a la Felicidad* ile gitmişti. Şimdiyse hem Havana'yı hem de köylülerle ve Sierra Maestra'daki gönüllü öğrenci gruplarıyla birlikte çalışan devrim sonrası müzik hareketi Nueva Trova şarkıcılarıyla tanışacağı iç kesimleri kapsayan yoğun bir programı vardı.

Bu dönemde kızlarla Havana'da kaldım, modern dans kumpanyasında ve okulda ders verdim. Tropik ağaç ve bitkilerle dolu bir parkın ortasındaki okul, özellikle ülkenin dört bir yanından sadece yeteneklerine bakılarak seçilen öğrencilere ayrılmış pansiyonlarıyla bizim Santiago kent merkezindeki tesislerimize göre cennetten farksızdı. Öğrenciler okula kabul edildikten sonra eğitimleri boyunca para konusunda hiçbir endişe yaşamıyorlardı.

1953'teki Moncada Kışlası saldırısında[49] Fidel'e eşlik etmiş küçük devrimci grubun üyelerinden Haydée Santa Maria'yla tanıştık. Bu hanım şimdi Casa de las Americas'm müdürüydü ve Victor'u resital vermesi için davet etmişti. Victor'un şarkılarını ve şarkı söyleyişini seviyordu; nedenini anlayabiliyordum çünkü şu sözlerle ifade etmişti: "Bazı müzisyenler sadece müziği sever; bazılarıysa insanları..."

Küba'da harika günler geçirdik. Batista'nm devrilişinden on üç yıl geçmişti ve toplum herkese açık fırsatlarla dolu görünüyordu. Anneler çalışırken çocukların uzman bakımına bı-

49- Genellikle Küba devriminin başlangıcı kabul edilir.

rakılabildiği kreşlerinin ve yeni okulların sayısı etkileyiciydi; prefabrike blokların kullanıldığı, tropik bitkilerle dolu tek yanı açık galerileriyle ışığa boğulmuş yepyeni evler harikaydı. Her yıl şekerkamışı hasadına katılan, aynı zamanda askerlik de yapan —ordu her daim ikinci bir Domuzlar Körfezi işgaline karşı tetikte bekliyordu— sanatçılara, dansçılara, öğretmenlere yaklaşım da etkileyiciydi.

Ancak onca güzelliğe rağmen Şili hep aklımızdaydı. Victor eve dönmek için sabırsızlanıyordu. Santiago'ya dönen uçakta "patateslerin yandığı yere" dönmenin sabırsızlığıyla büyük endişe karışımı duygulara kapıldığımı itiraf etmeliyim...

Sadece birkaç haftalığına uzaklaşmıştık ama Şili'de her şey o kadar süratle gelişmişti ki gelir gelmez siyasi iklimdeki değişimi fark ettik. Muhalefet iyice toparlanmaya başlıyordu. Santiago'da yapılan UNCTAD[50] oturumunu ve pek çok yabancı gazetecinin gelişini fırsat bilip "Junten Rabia, ciudadanos!" ('Öfkelen ey vatandaş!') sloganı eşliğinde, birkaç ay önceki Tencere-Tava Yürüyüşü'nün uzantısı büyük bir gösteri düzenlemişlerdi. Gösteriye Halk Birliği, üç kat kalabalık ve Şili'nin gördüğü en büyük mitingle yanıt vermişti.

Ama bizim için özellikle kötü haber Şili Üniversitesi'ndeki rektör seçimlerinin sonuçlarıydı. Sadece Halk Birliği'ne değil, reformlara karşı da bir sağa dönüş söz konusuydu: Yeni rektör, Hıristiyan Demokrat Edgardo Boeninger'di.

Şili Üniversitesi ulusal kurum sıfatıyla öyle önemliydi ki seçim büyük siyasal etki yarattı. Seçim yarışı adaylardan çok siyasi güçler arasında geçmiş, televizyon oturumları ve röportajlarla basında, parlamento seçimleri kadar yoğun yer bulmuştu. Şansımıza bizim fakülte tavrını reform ve Halk

50- Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

Birliği'nden yana koymuştu ama genel sonuç hükümet için hayal kırıklığıydı.

Pek çok kişi, ne kadar doğru bilemiyorum, bu sonucu aşırı sol grupların bölücü tavrına bağlıyordu. Sayıca küçük bu gruplar öğrenciler arasında son derece faaldi ve seçim kampanyası sırasında hem sağa hem de Halk Birliği'ne aynı hevesle saldırmıştı.

Diğer taraftan, o kış yapılan birçok seçimden Halk Birliği büyük üstünlükle ayrıldı. Örneğin sendikalar birliği federasyonunda, Teknik Üniversite'de hep Halk Birliği adayları kazandı. Kuzeydeki Coquimbro bölgesinde yapılan bir ara seçimde Komünist Amanda Altamirano ezici bir üstünlük sağladı.

Ancak sağdan ve soldan gelen saldırılar Halk Birliği'ni oluşturan partiler arasındaki ilişkileri etkilemeye başlamıştı ve işin en rahatsız edici tarafı buydu. 1972 Mayıs'ında, dönüşümüzden kısa bir süre sonra Victor kendisini, MIR'ın kurulduğu ve varlığını tüm gücüyle sürdürdüğü üniversite kenti Concepción'da gelişen bir olayın içinde buldu.

Halk Birliği programını modası geçmiş ilan eden MIR, başta sosyalistler ve MAPU[51] olmak üzere, Halk Birliği partilerinden bazılarının yerel şubelerini kendi partilerine ve hükümete başkaldırmaya ikna etmeyi başarmıştı. Hükümetin anayasal kurumlarının yerine "Halk Meclisleri"nin kurulması çağrısında bulunuyorlardı ve Concepciön'u *Territorio libre de America*, yani kurtarılmış bölge ilan etmişlerdi. Kentte Hıristiyan Demokratların çağrısını yaptığı bir gösteriyi engellemek istiyorlardı. Bu engelleme çabasısınm Patria y Liberdad'a aradığı kargaşa ortamını kışkırtma fırsatını vereceği kuşku götürmezdi. Ayrıca şiddete şiddetle yanıt verme tehditleri savuruyorlardı.

Karmaşık ve zorlu bir durumdu ve tam ortasında Victor,

51- Movimiento de Acción Popular Unificado. 1969'da Hıristiyan Demokrat partiden ayrılanların kurduğu, Halk Birliği'ne dahil partilerden biri.

Concepción Üniversitesi'nde, yani hükümete başkaldırının merkezinde konser vermeye davet edildi. Bu şartlar altında konser vermek aynı zamanda siyasi tavır almak anlamına gelecekti; Victor konserde hükümete destek çağrısında bulununca aşırı solun şimşeklerini üstüne çekti.

Gösterilerde ve sokaklarda yaşanan faşist şiddete karşı öğrencilerin sabırsızlığım çok iyi anlamakla birlikte Victor, Patria y Libertad'm çıkartmaya çalıştığı çatışmadan kaçınılması gerektiği görüşündeydi ve bunu ifade ediyordu. Demokratik ifade hakkının şiddetle bastırılması devrimci değişim için çoğunluk desteğini kazanmanın yolu değildi ve sahiden de muhalefet kendisini "Marksist zulüm" kurbanı gibi göstermek için elinden geleni ardına koymuyordu. Hepsinden öte, Halk Birliği içindeki bölücü bir hareket ölümcül sonuçlar doğurabilirdi.

Söz konusu bölücü hareketlerin ilki 1971 Haziran'ında, Halk Birliği ile Hıristiyan Demokrat Parti arasında bir tür ateşkes için görüşmeler yapıldığı sırada meydana gelmişti. Kendilerine Vanguardia Organizada del Pueblo (VOP) adı veren yeni bir hizipçi sol grup, Frei hükümetinin İçişleri Bakanı Edmundo Pérez Zücovic'i tam bu dönemde öldürmüştü ve bu eylemle görüşmeler kesilmiş, Halk Birliği ile Hıristiyan Demokrat Parti arasına bir daha aşılamayacak bir duvar örülmüştü. İnsanların VOP'un CIA tarafından kurulduğunu düşünmesiyse hiç şaşırtıcı değildi.

Haberi radyodan duyduğumuz an feciydi; Victor eve bembeyaz bir suratla gelmişti. General Schneider'ın öldürülmesine rağmen Şili henüz siyasi suikastlara yabancıydı. Haliyle afallamıştık ve Victor özellikle endişelenmişti çünkü bazı insanlar, "Preguntas por Puerto Mont" şarkısı yüzünden suçu ona yüklemeye çalışıyordu.

Concepción'dan sonra MIR'ın karıştığı bir olay daha mey-

dana geldi. Polis birtakım suçluları aramak üzere Lo Hermida adındaki gecekondu bölgesine girmeye kalktığında başını MIR'ın çektiği silahlı direnişle karşılaştı ve Allende bizzat görüşmeye gittiğinde girişi engellendi. (1973'ten sonra bu olayın önderlerinden "Comandante Raul" çok başka renkler altında, askeri cuntanın gizli polisi DINA bünyesindeki başişkencecilerden biri olarak ortaya çıktı.)

Zaman kötüye gidiyordu. Tam muhalefet hükümete karşı kampanyasına ve komplolarına başladığı sırada Halk Birliği güçleri iç çekişmeler ve görüş ayrılıklarıyla boğuşuyordu. Siyasi gruplar arasındaki gerilim bizim fakültede bile hissediliyordu. Aylar geçtikçe tatsız atmosfer derslere ve provalara sızmaya başladı. Birtakım siyasi krizlere yanıt vermek üzere sıklıkla toplantılara çağrıldık ve hemen hepsi kısa sürede Halk Birliği, aşırı sağ ve aşırı sol azınlıklar arasında üçlü çatışmalara dönüştü.

Göründüğü kadarıyla sekterliğin bir kenara atılıp birlik ruhunun alevlendiği tek yer faşistleri Santiago sokaklarından uzak tutmak için düzenlenen toplu gösterilerdi. Omuz omuza yürürken, eylem içindeki bir kitlenin parçası olmanın heyecanını hissederken farklılıklar o anlığına unutuluyordu. "El pueblo unido jamás será vencido" ('Birleşmiş halk asla yenilmez') sloganı tam bu birlik ruhunun tehlikeye girdiği dönemde duyulmaya başlandı. Slogan daha sonra Sergio Ortega tarafından etkileyici bir şarkıda kullanıldı ve şarkı Quilapayún tarafından söylendi. Ama slogan Santiago sokaklarında kararlılık işareti kadar bir uyarı çığlığı olarak doğmuştu.

Ağustos ve Eylül aylarında sağcıların sokak şiddetinde artış görüldü. Allende'nin seçilişinin ikinci yılı kutlamaları kapsamında yapılan görkemli yürüyüşte ilk defa Providencia Caddesi'nden geçerek barrio altonun göbeğine girdik, zarif apartmanların önünden geçtik. Bu binaların sakinleri balkon-

larından bizlere küfür ve tehditler savurdu; kitleler kaba hareketler ve meydan okuma gürlemeleriyle yanıt verdi.

Bundan sadece birkaç gün önceyse aynı cadde, faşistlerin devirip yaktıkları troleybüsler ve araba lastiklerinden yaptıkları barikatlardan yükselen dumanlar ve gözyaşı bombalarına boğulmuştu. İşin komiği, Providencia kendi bölgeleriydi ve *Patria y Libertad*'ın liderleri sıklıkla bu caddedeki Munich Lokantası'nda toplanırdı.

Fakültede de muhalefetin ve bazen aşırı solun yarattığı rahatsızlıklarla uğraşıyorduk. Pencerelerimizden baktığımızda Milliyetçi Parti'nin paramiliter tugaylarının sokakta tam askeri düzenle talim yapışlarını görüyorduk. Bir keresinde aynı partiden bir senatör gelmiş, adliye önünde gösteri yapanlara yumurta atarken silahını çıkarıp sallamıştı.

Sürekli çatışma nedenlerinden biri, önerilen ve kendi içinde Britanya okullarından birazcık daha radikal ama Katolik Kilisesi'nce yönetilen yüksek sayıdaki okulların özerkliğini tehdit ettiği için anlaşmazlık doğuran Escuela Nacional Unificada (ENU) projesiydi. Çoğunluğu barrio altodaki özel okulların öğrencilerinin oluşturduğu ortaokul-lise çeteleri neredeyse her gün kent merkezine iniyor, huzursuzluk yaratıyor ve sürekli polisle çatışıyordu. Aralarında 12-13 yaşında çocuklar vardı. Şansımıza, birkaç öğrenci haricinde Manuel de Salas'ta dersler normal seyrini sürdürüyordu. Manuela'nın yaş gurubunda bile daha fazla çalışmak ve okulda gün kaçırmamak vatanseverlik görevine dönüşüyordu.

1971 yılı Temmuz ayında gerçekleştirilen bakır madenlerinin millileştirilmesi Halk Birliği hükümetinin belki en önemli ve kesinlikle en tutulan hamlesiydi. Anaconda, Cerro ve Kennecort adlı, madenlerin sahibi üç ABD şirketine ödenecek tazminatı hesaplamak üzere bir sivil hizmet komisyonu kuruldu. Komisyon, üç şirketin önceki yıllarda yaptığı yük-

sek kârların ödenecek tazminattan düşülmesine karar verdi.

Alınan karar, âdilliğine ve halk tarafından büyük memnuniyetle karşılanmasına rağmen New York ve diğer finans merkezlerindeki şirket binalarında alarm zilleri çaldırdı. Şili egemenliğini ele alıp kaynaklarının sömürülmesine karşı çıkabiliyorsa, gelişmekte olan daha kaç ülke aynı yola girebilirdi? Şirketler hemen intikam planları oluşturmaya ve CIA ile ITT tarafından başlatılmış istikrarsızlaştırma planını desteklemeye başladılar.

1972 Ekim'inde Kennecott Bakır Şirketi Şili bakırlarına ambargo koydu ve Şili gemileri Avrupa limanlarında "tutuklanarak" mal indirme veya yüklemekten alıkonmaya başlandı. Ülkede güçlü kamyon sahipleri örgütü, millileştirme tehdidini ve yedek parça ile lastik kıtlığını öne sürerek greve başladı. Elbette esas amaç ülkeyi durgunluğa sürüklemek ve Allende hükümetini devirmekti.

Şili'nin olağandışı coğrafi yapısı yüzünden, ülkeyi bir uçtan bir uca geçen boylamsal çevreyolundaki trafiğin kesilmesi kısa sürede kargaşaya yol açtı. Grev son derece örgütlü bir operasyondu; kamyon filoları yoldan çekilip stratejik bölgelerdeki kamplarda toplandılar. Yüzlerce büyük kamyonun silahlı adamların koruması altında sıraya dizilişini görmek ürkütücüydü.

Polisin bir çatışmaya girmeden bu kamyoncuları dağıtması veya gözaltına alması mümkün değildi ve tabii kamyon sahipleri, arazi sahiplerince destekleniyordu. Kamyonlar sadece işten çekilmekle kalmıyor, çevre yolu bu kamp noktalarından kolayca kontrol altına alınabiliyordu. Silahlı gruplar yollarda barikatlar kurdu, çalışmayı sürdüren kamyonlara saldırdı ve yollara *miguelitos*, yani lastikleri paramparça eden, kıvrılmış çivilerden yapılmış küçük aletlerden saçtı.

Büyük gaz tankerlerinin dolaşımdan çekilmesiyle birlik-

te petrol derhal müthiş değer kazandı ve insanlar birkaç litre benzin alabilmek için saatlerce kuyrukta beklemek zorunda kaldı. İnsanlar, benzin harcamamak için kuyrukta arabalarını iterek ilerletiyordu. Gecekondu mahallelerinde ısınma ve yemek pişirmede başrol oynayan parafin piyasadan kalktı; un, süt, pirinç, patates, şeker gibi elzem gıda maddelerinde —et ve yumurtayı hiç saymıyorum— kıtlık başladı. Büyük süt üreticileri krizi büyütmek için binlerce litre sütü lağımlara döktü.

Acil duruma derhal ve kapsamlı bir tepki doğdu. Bir veya iki kamyona sahip çok sayıda kamyoncu bu siyasi greve katılmak istemedi. Bu kimseler, sorunları çözebilmek amacıyla kendi örgütlerini (MOPARE) kurdular. Bana Pedro Morgado'nunkini hatırlatan bu çoğunluğu eski kamyonları, kimi zaman verilen polis korumasına rağmen saldırıya uğrayacaklarını bilerek canlarını tehlikeye atan sürücüleriyle yollarda görmek çok dokunaklıydı. Lastikler yırtıldı, camlar parçalandı ve pek çok sürücü yaralandı.

İşçiler, öğrenciler, öğretmenler, sanatçılar ve birçok meslek erbabı grevin etkilerine karşı gönüllü çabaya katıldılar. Teknik Üniversite öğrencileri ülkenin her yerinde gecekondu mahallelerine parafin ve gıda dağıtımında herkesten fazla çalıştılar. Bizim fakültenin üyeleri de harekete geçmişti.

Bize düşen görev Merkez İstasyonu'ndaki trenlere depolardan mal yüklemek veya trenlerden mal indirmekti. Victor'un Quena'yla birlikte farklı gruplarla çalışarak mümkün mertebe her acil duruma koşturuşlarını hatırlıyorum... Şu gecekondu mahallesinde parafin kalmamış, acil araç lazım... Dört yüz çuval unun derhal depolara indirilmesi gerek... Başka bir mahalleye süt götürülmeli... Vesaire...

Victor herkes çalışırken telefon başında oturmadı veya şarkı söylemekle yetinmedi. Bir çuval yığınının tepesinde, her yanından ter fışkırırken çuvalları aşağıda sıraya dizilmiş insan-

lara —çoğu dansçı ve oyuncuydu— verişi gözümün önünde hâlâ. Çuvalları düzgün istiflemek ağır işti; Victor mutlu görünüyor, çevresindekilerle şakalaşıyordu. İnsanlar coşkusundan etkileniyordu. Bel sorunlarım yüzünden sadece hafif makarna kutularını taşıyabiliyordum ve o bile beni çok yoruyordu. Ama hepimiz yararlı bir iş yaptığımızın farkındaydık ve moralimiz yerindeydi çünkü ülkenin her yerinde binlerce insanın aynı çabayı gösterdiğini biliyorduk.

Ancak grev ekonomi üzerinde kaçınılmaz etkilerini göstermeye başlamıştı. Bahardaki ekim gecikti çünkü tohumlar ekim alanlarına vaktinde ulaşamıyordu; fabrikalardaki hammadde kıtlığı yüzünden üretim düşmüştü. Diğer orta sınıfların, dükkân sahiplerinin, otobüs firmalarının, Tıp Birliği ve diğer kurumların greve katılması işleri daha da kötüye götürdü. Bunun üzerine gönüllüler daha yoğun çalışmaya başladılar; işçiler üretim rekorları kırmaya, Halk Birliği yandaşı doktorlar, grev yapan meslektaşlarının yerine çift mesai yapmaya, kimi dükkânlar, vitrinlerinin indirilmesini göze alarak açık kalmaya çabaladılar.

Pek çok çirkin olay gerçekleşti. Providencia'daki, konumu yüzünden genellikle barrio altolu gençlerin uğradığı ve dondurması hem pahalı hem çok lezzetli Coppelia'daki alışılmadık olayı özellikle hatırlıyorum. Dondurmacının sahibi İsviçreli bir Yahudi'ydi ve ilerici bir adamdı. Grev döneminde dükkân bir işçi kooperatifi kapsamında çalışıyordu ve elbette kapanmamıştı. Faşist çetelerin semtteki talan eylemleri sırasında büyük bir saldırıya uğradı; tüm makineleri tahrip edildi ve işçiler yaralandı. Yahudi karşıtı hakaretler saldırganlarca sarf edilmekle kalmadı, sağcı basında da büyük yer buldu.

Benzin kıtlığı ve saldırıya uğrayıp devrilme riskine rağmen toplu taşıma araçları zar zor çalışmayı sürdürüyordu. Otobüslerin büyük kısmı özel mülkiyet altındaydı ve greve katılmıştı.

İnsanlar muazzam mesafeleri yürüyerek gidiyor veya kamyonların arkasına doluşuyordu. Arabasına benzin bulabilenin yoldan işe gitmeye çabalayanları toplamadan bir yerden bir yere gidebilmesi imkânsızdı. Bu durumdan hiç rahatsızlık duymadım çünkü insanların işe gitmeye çalışmaları yoldaş oldukları anlamına geliyordu. Arabamız grev süresince taksiye döndü.

Juntas de Abastecimiento y Precios veya halk arasında kullanılan adıyla JAP'lar hükümet izniyle karaborsa, stokçuluk ve spekülasyona karşı mücadele amacıyla kurulmuş halk örgütleriydi. Bazı gecekondu mahallelerinde JAP'lar aylardır başarıyla iş yapıyordu ama bizim semtte kadınların bu fikri ciddiye almalarını sadece grev sağladı. Komşularımızın çoğu sadece karaborsa mallara para ödeyebilmekle kalmaz, hükümetin her girişimini hiç sektirmeden boykot ederlerdi. Halk Birliği'ni destekleyen kadınlar olarak evlerde, neredeyse gizlice toplanıyor, sorunları tartışıyor ve merkezi bir dağıtım noktasından yapılacak yardımların düzenlenmesi için sorumluları belirliyorduk.

Buradaki fikir bölgemizdeki perakendecileri bizimle çalışmaya ikna etmek ve gıdayı normal yollardan edinip bizim gözetimimizde, normal fiyatlardan (genellikle karaborsanın üçte birine) satmalarını sağlamaktı. Ana sorun dükkânların, gerek Halk Birliği'ne karşı olmalarından, gerekse sağcı çetelerin saldırılarından çekinmelerinden dolayı bizle işbirliğine girmek istememesiydi. Bizimle çalışacak kasap bulmaksa imkânsıza yakındı; et karaborsası büyük kâr getiriyordu ve kimse tezgâh altı satışlarına karışacak JAP'ları etrafında görmek istemiyordu.

Bize sadece Alberto adlı kızıl saçlı Yugoslav göçmeni bakkal yardım etti ve küçük dükkânı vasıtasıyla on beş günde bir gelen erzak ve dondurulmuş tavukları satabildik. Satışımız tayın bölüştürmeye benziyordu çünkü sadece JAP'a kayıtlı aile sayısına göre mal geliyordu.

Dükkânda paket açma ve satış işini bir görev rotasyonuyla belirliyor, her eve sadece bir defa satış yapılmasını sağlıyorduk. Düşman bir çevrede küçük bir kadın grubuyduk ama bir şeyler yapmak ve birileriyle temasta bulunmak hepimize iyi geliyordu. JAP'ta çalışmak, hatta kayıt olmak bile —ki herkese açıktı— insanları doğrudan Halk Birliği destekçisi yapıyor, haliyle Hıristiyan Demokratların kurduğu ve kontrol ettiği semt örgütü Junta de Vecinos'un kara listesine sokuyordu. Zaman geçtikçe bu örgüt her yerde bol bulunan Patria y Libertad üyeleriyle yakınlaştı.

Parmaklıklara vurma hareketi —Tencere-Tava Yürüyüşünün bir çeşidi— Ekim grevinde başladı. Akşam çöktüğünde bir yerlerde takırtılar başlıyor, sokaktan sokağa yayılıyor, bütün semti kaplayana dek devam ediyor, metalik sesler karanlıkta yankılanıyordu.

Bazı günler iyice beterleşiyordu; her şey durmuş gibi görünüyor, mağazalar kapanıyor, temel ihtiyaç maddesi peşinde kuyruklar her yana uzanıyordu. Ama kitlesel gönüllü çabalar sürdü ve akıtılan onca milyon dolara rağmen grev sona erdi. Genelkurmay Başkanı Carlos Prats, İçişleri Bakanı sıfatıyla kabineye girdi ki bu, 1973'te yapılacak parlamento seçimlerine kadar huzur ve düzenin sağlanması demekti. Ekonomik felakete rağmen Halk Birliği ve kitleler bir moral zaferi kazanmıştı.

9

'Şarkı için En İyi Okul Hayatın Kendisidir'

Ekim grevine ve önemine rağmen hayat ve her şeyden öte, çalışma her zamanki gibi devam etti. Tüm bunların ortasında benim öğretmenlik kursundaki öğrenciler gecekondu mahallelerinde öğretmenlik stajlarına başladılar. Teknik Üniversite'nin arkasındaki işçi mahallesi *Quinta Normal*'de bir uydu okul açmıştık ve Santiago'nun güneyindeki La Granja'da bir tane daha açmak üzereydik. Çevreden yüz kadar çocuk kaydolmuş, sınıflar derslere başlamıştı. Gidip gözlemek ve önerilerde bulunmak benim görevimdi ama, öğretmenler kendi başlarına her şeyi çekip çevirebiliyorlardı.

Trenlere mal yüklemek ve JAP'larda çalışmak eğitim programlarımızı ve yapılacak tüm olumlu şeyleri askıya almamız demek değildi. Aynı şekilde müzisyenler beste yapmaya ve omuz omuza çabalayan insanları canlandıracak, cesaretlendirecek şarkılar yazmaya devam ettiler.

Şarkı hareketi iyice çiçek açıyordu. *Quilapayún* belli konular üzerine mizahi şarkılar yazmada uzmanlaşmıştı. Tencere-

Tavacı kadınlarla dalga geçiyor, insanları balık yemeye teşvik ediyor, sağcı politikacıları makaraya alıyordu. Neşeli Küba şarkısı "La batea"ya yaptıkları Şili yorumu büyük gösterilerde kitlelerce söyleniyor, herkes tribünlerde coşmuş futbol taraftarları gibi şarkıya tempo tutuyordu. *Inti-Illimani*'yle birlikte ülkenin en beğenilen müzik grubuydular. Eğer yurtdışında veya ülkenin uzak bir köşesinde turnede değillerse her önemli gösteriye katılıyor, mitinglere şenlik havası veriyorlardı. *Inti-Illimani*, Halk Birliği'nin "sesini"; *Quilapayún* ise, bir yandan çok gereksinilen mizahı sunarken, diğer yandan partinin dövüşken erkek ruhunu temsil ediyordu.

Belli konular üzerine yazılmış şarkılar pek çok tartışma yaratıyordu. Victor dahil pek çok kişi bu türde şarkılar denedi; kimi başardı, kimi başaramadı. Bazıları çok komikti; bazıları açıklamacı ve haliyle belki faydalıydı; bazılarıysa hiciv/ taşlama türünde ama, çoğu dümdüz, sıkıcı ve müzik anlamında özgünlükten uzaktı. Ne yazık ki sıradan şarkıları herkes yazabiliyordu. Çok geçmeden muhalefet de –şarkı hareketinin olgun ürünlerinin derinliğine, şiirselliğine ve müzik kalitesine erişemese de– bir sürü şarkı üretmeye başladı.

İnsanlar bazen Yeni Şili Şarkı Hareketi'nden; sanki önceden belirlenmiş ve amaca yönelik fikirler üzerinde iş gören homojen bir kültürel olaymış gibi bahsediyor. Benim görüşüme göre hiç öyle değildi. Harekete katılan insan sayısı kadar farklı görüş ve bakış vardı. Yeni Şarkı Hareketi, özünde bir araştırma ve keşif hareketiydi. Sıklıkla hararetli tartışmalar, söz dalaşları, hatta kavgalar yaşanırdı. Herkesi birleştiren olgu, devrimci sürecin bir parçası olma ve çalışmalarıyla gerçek anlamda etki yapacak yeni bir kültürü geliştirme arzusuydu.

Farklı öncelikler söz konusuydu. Popüler, konulu şarkılar yazma yeteneklerine karşın *Quilapayún*, şarkı hareketinin en önemli tarafının, birlikte de çalıştıkları Luis Advis ve Sergio

Ortega gibi akademisyen bestekârların sürece katılması olduğunu ısrarla vurguluyordu.

Luis Advis'in *La Cantata Santa Maria de Iquique*'si ilk defa 1970 Ağustos'unda, İkinci Yeni Şili Şarkı Festivali'nde çalınmıştı. *Quilapayún*'un klasik müzisyenler ve anlatıcı rolünde bir aktörle birlikte icra ettiği eser, 1907'de Iquique'de, grev sırasında aileleriyle birlikte katledilen üç bin madencinin, yani resmi tarih kitaplarının sıklıkla unuttuğu adsız insanların öyküsünü anlatıyordu. Luis Advis'in folk müzik öğeleriyle birleştirerek yerli çalgılarını kullandığı ilk çalışmasıydı.

Ayrıntılı tasarlanmış *cantata*[52] biçimi tartışmalara yol açtı —sahiden "halk" müziği miydi bu yani?— ama akademisyenlerle halk sanatçılarının işbirliğinden sadece olumlu sonuç çıkabilirdi ve *La Cantata Santa Maria de Iquique*'nin, Sergio Ortega'nın sadece büyük konser salonlarında çalışmaya müsait, daha katmanlı çalışması *La Fragua* gibi eserlerden daha fazla kitlelerin hoşuna gittiği açıktı.

Inti-Illimani'nin öncelikleri galiba biraz farklıydı. Onlar da, Halk Birliği'nin kırk önlemini temel alan uzun *Canto al Programa* veya metin olarak şiirleri *Las Decimas*'ı kullanan Violeta Parra methiyesi gibi eserlerde Advis ve diğer bestekârlarla çalıştılar. Ayrıca Victor ve Celso ile *Los Siete Estados*'ta hevesli bir işbirliğine girdiler. Ama sürekli, araştırmaya devam ettikleri Latin Amerikan folk kökleriyle yakından bağlantılı bir müzikal gelişimi vurguluyorlardı.

Victor ise yukarıdaki kalıpları müziğe zorla sokma tehlikesini hissediyor ve sürekli tetikte bekliyordu. Gerçek halk kültürünün olgunlaşmak için zaman gereksindiğine, öyle durduk yerde icat edilemeyeceğine inanıyordu. Ona göre sanatçı, aşkın

52- Kantat: Esasen Hıristiyanların dini ayinlerinde söylenmek üzere önemli dini olayları anlatan bestelerdir. Enstrümanların eşliğinde bir veya daha fazla solist tarafından icra edilir. Genelde bir koro ile başlayan J. S.Bach'ın kantadları bu alanda "ulaşılamaz" eserler olarak kabul edilir. (y.h.n.)

bir ürün vermek için çabalamak yerine; bir evin yapımındaki bir çivi; ya da motoru çalıştıran benzin damlası gibi, yararlı bir meslek erbabı olmayı dert eden çalışmalara yönelmeliydi. Victor'un önceliği halka kendisini ifade edecek yolları sunmak ve onların sesine saygıyla kulak vermekti.

1971'de şöyle demişti: "Konser verdiğimiz her yerde bir atölye çalışması örgütlemeli ve mümkünse işler vaziyette bırakmalıyız. Halka onların seviyelerine indiğimiz hissini vermemeli, *halkı yükseltmeliyiz*. Bizim işimiz halka; halka ait olanı, yani kültürel köklerini ve seçim kampanyasında gördüğümüz kültürel açlığı yok edecek yolları vermektir."

Herkesin üzerinde anlaştığı nokta, sürekli ortaya çıkan yeni gruplara gereksindikleri teknik yardımı vermek ve kültürel etkinliğe daha fazla insanı, kitleleri dahil etmekti.

Farklı gruplar bu işi yerine getirmenin farklı yollarını seçtiler. Mesela "Yeni Şili"nin simgesi adıyla gelişip büyüyen La Peña de Los Parra, hafta sonları adeta turist merkezine dönmüştü. Ama hafta içlerinde, İsabel ve Angel mekânlarını; çevredeki işçi semtlerinden insanların katıldığı şiir, şarkı atölyeleri, elişi çalışmaları gibi etkinliklerin teşvik edildiği bir dershaneye çevirdiler. Bir yandan da toplantılar ve oturumlar düzenlediler. Bu atılım halk arasında gittikçe kök salmaya başladı.

Inti-Illimani'deki gençler, Teknik Üniversite'nin atölye çalışmalarında rol almalarına rağmen kendilerini öğretmen görmüyorlardı ama öteki gruplara ve kendileriyle çalışmak isteyen bestekârlara yardıma daima hazırlardı. Bu şekilde Victor'la sürekli işbirliği içinde çalışıyorlardı.

Quilapayún da başka bir yol seçti: Çoğalmaya, aynı özelliklere, aynı imgelere, hatta aynı repertuara sahip birçok grup yaratmaya karar vermişlerdi. Grubun her üyesi yeni bir grup oluşumunun başına geçti; Quila I, Quila II, Quila III diye gittiler... Çeşitlemeleri de vardı; panço yerine siyah etek giyen

kadın Quila'lar, hatta yeniyetmelerden oluşan bir "Lolopayún" bile kuruldu. Victor'a, bana ve daha birçok kişiye bu klonlamayı andıran fikrin garip geldiğini itiraf etmeliyim. *Quilapayún* eleştirilere karşı kendini hararetle savundu. Onlara göre bu, *Quilapayún*'u altı kişiyle sınırlamak yerine, insanlara çok sevilen ve imajı yerleşmiş bir grubun parçası olma imkânı tanımaktı. Yenilikçi bir fikirdi bu ve grubu her yere yayıyordu ki, bu durum düşmanlarını çileden çıkaracaktı.

Victor'un yakın dostları ve şarkı hareketinin en önde giden, en gözde simaları oldukları için hep aynı isimleri anıyorum. Ama işin aslı, ülkenin her yerinde artık yüzlerce yeni grup vardı. Üniversitelerde, fabrikalarda, okullarda ve halk merkezlerinde doğuyorlardı. Victor sürekli işçilerin düzenlediği şarkı festivallerinde jürilik yapmaya davet ediliyordu. Ortada o güne dek kendilerini ifade etme yolu bulamamış, televizyonla radyo sayesinde edilgen dinleyicilere dönüştürülmüş insanların yarattığı bir patlama vardı. Şarkı hareketi artık bir grup tanınmış sanatçıdan çıkmıştı; sanki bütün halk şarkı söylemeyi öğreniyordu.

Victor da pek çok grup ve şarkıcıyla çalıştı. Özellikle 1972'de altı ay birlikte çalıştığı kız grubuna çok sevinmiştim. Kadınların çok daha eşit temsil şansı buldukları bir dönemdi. İsabel Parra, Marta Contreras ve Charo Cofré gibi önemli şarkıcılarımız vardı ama yaklaşık aynı dönemde ortaya çıkan *Quilapayún*'un dişi çeşitlemesi dışında bir kadın grubu yoktu. Buna duyulan gereksinim hissi kadınların bilinç ve bağımsızlığının geliştiğinin işaretiydi. Gerçi bana kalırsa karma gruplar daha iyiydi. Kadınlara hâlâ ayrı bir grup gözüyle bakılıyordu.

Victor'la çalışan kızlardan dördü Fakülte'den müzik öğrencileriydi. Bu kızlardan Teresa Carvajal'ın harika bir kontralto sesi vardı; opera eğitimi alıyordu ve eğitimini *Cantamaranto* hayrına bırakmaya hazırdı. Victor kızlara düzenlemelerinde yardım etti ve hem onlara hem de bir diğer yeni gruba, *Huamari*'ye, yeni

albümü La Población'da birlikte çalışmayı teklif etti. Çalışmaya İsabel Parra da katıldı ve albümdeki dokuz şarkıdan ilki olan "Lo único que tengo"yu ('Tüm varlığım ellerim') seslendirdi.

Sürekli keşif ruhuyla, halkın isimsiz ve en yoksun bırakılmış kesiminin sesi olma arzusunun ürünü bu albüm, Victor için yeni bir başlangıçtı. "Angelita Huenumán" ve "El lazo" (Lonquen'de saz ören ihtiyar) gibi insanları, kendi ortamları içinde çizen şarkılar yapmıştı. Şimdi, yani 1972 kışında ise, "şarkının en iyi okulu hayattır" inancıyla çok daha iddialı bir projeye başlamıştı.

Fikir neredeyse şansına denecek bir biçimde; gecekondu semtlerinden birinde yaşayan bir arkadaşı, "Yoldaş, madem şarkısını söyleyecek bir konu arıyorsun, neden bizim mahallenin tarihini anlatan bir albüm yapmıyorsun?" dediğinde doğmuştu. Her gecekondu semtinin geçmişinde, sakinlerinin bildiği bir dizi öykü yattığını bilen Victor fikre hemen sarılmıştı. Bunun ardından, arkadaşının oturduğu Herminda de la Victoria ve çok fazla tanıdığı bulunan Los Nogales dahil birçok kenar mahallede teybi ve gitarıyla haftalar geçirdi. Semtlerin oluşurken oralara yerleşmiş, bu sırada pek çok acı çekip araziyi işgal etme sürecinden geçmiş insanlarla görüştü.

Herminda de la Victoria'da Yoldaş Ana, Victor'a; daha önceleri her bahar And dağlarından eriyerek gelen kar sularının taşırdığı Mapocho kıyısında nasıl yaşadıklarını anlatmıştı. Bu insanlar, yaşadıkları koşullara dayanamayıp sonunda taşınmaya kara vermişler. Hep birlikte çalışıp tüm eşyalarım kağnılara yüklemiş veya omuzlanmışlar. Bebekleri sarmalayıp, bir gece yarısı, planladıkları gibi ilk işaretle harekete geçmek üzere bir su hendeğine yayılmışlar ve daha önceden belirledikleri arazide, kaybolmamak için numaraladıkları yerlere taşınma kararındalarmış. Ailece ve eşyalarıyla yerleşmeleri halinde çıkarılmayacaklarını düşünmüşler.

Kadın, Victor'a o karanlık ve soğuk gece gizlendiği hendekte

içini kemiren duygularını, kalıcı bir yuva hayallerini anlatmış... Derken işaret gelmiş; kadın, erkek, çocuk, hepsi yerlerinden fırlamışlar ama anlaşılan birisi polise ihbar etmişmiş. Silahlar patlamış ama durmamışlar, düşledikleri, ev yapmak istedikleri araziye, toprağa sarılmışlar. Eşyaları her yana saçılmış. Birisi, "Bebek ne durumda? Herminda'mn hiç sesi çıkmıyor?" demiş. Annesi, "Uyuyor," diye yanıtlamış. Ama işin aslı, serseri kurşunlardan biri bebeğe isabet etmişmiş. Kadın bunları Victor'a anlatırken ağlamış. Kurdukları mahalleye, orada büyüme şansını hiç bulamayan bu bebeğin adı verilmiş: Herminda de la Victoria.

Gürültüyle çalan radyonun önünde fincanlarca çay ve gazoz içilirken, Victor mahallenin nasıl peyderpey kurulduğunu; içme suyunun ve elektriğin getirilmesi için yapılan mücadeleleri; bir grup fahişeye ait derme çatma ilk evin dikilişini dinlemiş... Kadınlarla konuşmaya, hayata bakışlarını görmeye gitmiş. Bunun sonucunda doğan şarkı, "La carpa de las coligüillas" ('Orospuların Yuvası') bu kadınlarla mahalle sakinleri arasında geçen bir konuşmaydı. Albümde yer alan bir diğer karakter de hiçbir eğitim görmeden kendi kendine odunculuk, marangozluk, inşaat işleri ve atölye işletmeyi öğrenen tipik Şilili "on parmağında on marifet" kişilerden "el maestro chasquilla"ydı. Kâğıt ve tarakla yapılan mızıka eşliğindeki neşeli "El hombre es un creador" ('İnsan bir yaratıcıdır'), tüm kötü şartlara rağmen hayatta kalabilmenin özünü vermekteydi ve çok güçlüydü çünkü son dizesinde, "Artık kalabalığız" diyordu.

Victor bazı tiyatro tekniklerinden yararlanarak, salt şarkıdan öte daha derin bir tema yaratabileceğini hissediyordu. Albümün yapımında kenar mahallelerde yaptığı kayıtlardan bazılarını, kendi hikâyelerini anlatan kadınların, şiir okuyan bir çocuğun, öten bir horozun ve havlayan köpeklerin seslerini kullandı. Albümün yapılandırılması ve bazı şarkıların metinlerinde eski arkadaşı, oyun yazarı Alejandro Sieveking'in yardımına başvur-

du. Böylece Victor'un iki mesleği bir araya geliyor, birbirlerini tamamlıyorlardı. Bu yöntemi daha da geliştirmenin ardında yatan olanakları görmüştü. Çıkardığı işten tam manasıyla tatmin olmamasına karşın, bir daha denemeye hevesliydi.

La Población piyasaya çıktıktan hemen sonra, değeri fark edildiğinden olsa gerek, ülkenin en geniş köylü örgütü Confederación Ranquil'den bir delege grubu Victor'a geldi. Köylü geçmişinden dolayı Victor'un kendilerini temsile en yakın sanatçı olduğunu söylüyorlardı. Örgütlerinin feci bir katliamı nasıl atlattığını ve gitgide büyüyerek Şili çapında köylülerin çıkarları ve toprak reformu için mücadele eden dev bir konfederasyona dönüştüğünü anlatacak bir şarkı yazma konusunda sadece ona güvenebileceklerini anlattılar.

Victor 1972 Kasım'ında, kamyon sahipleri grevinin bitişinden hemen sonra köylülerin daveti üzerine güneye, at sırtında —oralardaki tek ulaşım şekli— sıradağlara; söz konusu katliamdan sağ çıkmış birkaç kişinin yaşadığı köye yolculuk edeceği bir sefere çıktı. Chilpaco adlı küçük köyün okul binasında onur konuğu sıfatıyla karşılanmış ve çocukların hazırladıkları müsamereyi izlemiş. Çocukların bazıları yaz-kış yalınayak ve çok uzak yollardan okula gelip gidiyormuş. Toprak sahiplerinin gaddarlığına ve sömürülerine karşı başkaldırılan günleri anımsayanlarla konuşmuş. Bu adamlardan birinde, örgütün o günlerden kalma kayıt defteri varmış ve defterde liderleri Juan Leiva Tapia'nın Şili'nin bu ilk köylü örgütünün kuruluşunda yaptığı konuşma yazılıymış: "İlerleyelim ey Lomquimay'in Mapuche'leri; bu karlı ormanı yeni bir güneş aydınlatacaktır! Toprak sahiplerinin aramıza saldığı kavgaları ve çekişmeleri bir kenara bırakalım ve bugüne dek bize tanınmayan haklar için mücadele edecek birliğimize, örgütümüze can verelim!"

Örgütün kuruluşundan altı yıl sonra köylüler ayaklanmış ve polis tarafından zor kullanılarak bastırılmışlar. Köylüler

Victor'u Ranquil nehrinin büyük Bio-Bio'ya karıştığı noktaya götürmüşler. Bu kayalık boğaza köylüler "mezbaha" adını takmış çünkü, ayaklanmanın bastırılmasının ardından liderleri burada teker teker öldürülüp aşağıda çağlayan buzlu sulara atılmış. Kadınlardan biri bebeğini polise teslim etmeyi reddedince bebeğiyle birlikte öldürülüp ırmağa atılmış...

Bölge, buranın yerlisi olan Mapuche Kızılderililerinin efsaneleriyle doluymuş; kayaların, ağaçların, ırmak sularının, doruklarda eriyen taze karların hepsinin büyülü, dinsel önemleri varmış. Victor tüm bunları, Mapuche ritim ve çalgılarıyla şiirsel bir bağlamda yakalamak istiyordu. Ne yapmak istediği kafasında şekillenmeye başlamıştı; derin ve özgün bir şey, kahramanların karakterlerine can verecek, dramı ve mücadeleyi, olayın yaşandığı muazzam etkileyici coğrafyayı ve ezilmiş, unutulmuş bu insanların kültürel mirasını veren bir çalışma çıkaracağını hissediyordum. Gerçekleşemeyecek projelerinden biri buydu; 1973 Eylül'ünde bu proje üstünde çalışıyordu...

Victor, Ranquil ve Lonquimay'deyken katliamdan sorumlu toprak sahiplerinin zenginliklerini ve köylüleri sömürmeyi sürdürdüklerinin farkına varmıştı. Tarım reformu sömürücülere dokunmamıştı. Arazileri Arjantin sınırına dek uzanıyordu; kendi hava sahaları vardı ve paramiliter grupları örgütleyip kaçak silah sağladıkları biliniyordu. Victor köylülerle konuştu. Onları Santiago'daki hükümet toprak reformu müdürlüğü CORA'ya[53] bir delege grubu göndererek arazi kamulaştırma taleplerini iletmeye ikna etti. Başkente döndüğünde durumu kendisi de bildirdi ve kamulaştırma kararının alındığı oturuma katıldı. Köylüler kutlamalar için Victor'u davet ettiler ama Victor gidemedi. Aynı insanlar bugün Victor'u hâlâ hem sanatçı hem de lafta değil, iş bitirmede devrimci bir eylem adamı olarak anarlar.

* * *

53- Corporación de la Reforma Agraria, toprak reformundan sorumlu örgüt.

Halk Birliği programının kırkıncı yönelimi kültürle ilgiliydi. Bu yönelimde, diğer şeylerin yanında, halkçı hareketi canlandıracak, düzenleyecek, yönlendirecek ve destekleyecek bir Ulusal Kültür Enstitüsü'nün kurulması da öneriliyordu. Victor dahil pek çok kişinin sabırsızlıkla kurulmasını beklemesine rağmen bu enstitü planı gerçekleşemedi. Victor ülkeyi gezerken şahit olduğu, teknik destek, planlama ve örgütlenmeden yoksun doğaçlama çabaların aksine daha aktif ve tutarlı bir kültür politikasının gerekliliğinin farkındaydı.

Yalnız bu politika tepeden inme ölçüt ve modellere değil, yeni değer ve davranış biçimlerinin doğmasına yol açacak, sanatın yanında üretime, çalışmaya, işbirliğine ve dayanışmaya bağlı pratik yardımlara dayanacaktı. Nitekim geçmişte fırtına sırasında Fakültemize egemen olan ya da 1971 depreminde Valparaiso'daki Textil Progreso'nun işçilerine esin veren ruh buydu. O olayda tekstil işçileri bir günlük kazançlarını yıkılan bir kenar mahalleye bağışlamaya karar vermiş ve yeni barınakların yapımında çalışmak üzere bizzat mahalleye giderek; meyveleri ancak altı ay sonraki Noel partisinde alınacak gerçek anlamda uzun soluklu bir temas sağlamanın önünü açmışlardı..

Aslında daha başarılı olmak için sabırsızca davranışlar olsa da epey iş yapılmıştı. En büyük yayınevlerinden birinin millileştirilmesi, bunun örneklerinden yalnızca biriydi. Üç yıllık Halk Birliği hükümeti boyunca, yeni adıyla *Quimantú* yayınevi dünya edebiyatının önemli eserlerini herkesin alabileceği fiyatlardan yayınladı. Bu kitaplar gazete bayilerinde Amerikan çizgi romanlarıyla rekabete girdi. Kitaplar hızla satılıyor, otobüsler Jack London, D.H. Lawrence, Thomas Mann, Dostoyevski, Mark Twain gibi yazarların kitaplarını okuyanlarla dolup taşıyordu. Genç Şilili yazar ve romancılar ilk şanslarını elde ediyor, Şili halkına geleneksel anlatının çok ötesinde tarihi anlatan, kelime ve resimlerle köyleri, madenleri, balıkçı-

ları, sınıf mücadelesi ve zulmü, depremleri ve doğal afetleri, hatta Yeni Şarkı Hareketi'nin gelişimini bile tanıtan *Nosotros Los Chilenos* (Biz Şilililer) gibi yeni dergi ve benzeri yayınlar piyasaya çıkıyordu.

Victor popüler kültürün öğelerini bir araya getirmek için daha pek çok şey yapılabileceğini ve bu kültürü daha önce üç defa giriştiği bir tür kitlesel tiyatroyla iyice coşturabileceğini düşünüyordu. Şili'de stadyumlarda şenlikler ve yarışmalar düzenleme geleneği vardı. Şili Üniversitesi ile Katolik Üniversitesi arasında yapılan yıllık futbol maçı el Clásico en önemli spor olaylarından biriydi ama aynı zamanda devre arasında kulüplerin sunduğu ve maç kadar tutulan muazzam gösterilerle birleşerek bir festivale dönüşüyordu.

Victor'un yönettiği etkinliklerin doğası başkaydı ama onların da kökü bu geleneğe dayanıyordu. Hepsi 1972'de gerçekleşti; ilk ikisi Şili Komünist Partisi'nin ve gençlik kolları *Jota*'nın[54] kuruluşlarının kutlamalarında; üçüncüsü, Pablo Neruda onuruna, Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldıktan sonra ülkeye dönüşünde düzenlenen törendi. Ortak noktaları, katılımcılarının ülkenin her yerinden gelen sıradan emekçiler olmasıydı.

Victor, çalışmalarına koreograf sıfatıyla katılan Patricio'yla birlikte Şili'nin birbirlerine zıt çeşitli bölgelerinin bir araya geleceği, sadece Santiago'da değil, ülkenin her yerinde düzenlenecek bu tür etkinlikler dizisinin planlarını yaptı ve çalışmaya koyuldu. Yerel folk gruplarının, amatör tiyatro kumpanyalarının, dans gruplarının, duvar ressamlarının, şairlerin ve diğer sanatçıların bir araya gelişi sadece işlerini birbirlerine göstermelerini değil, birlikte, omuz omuza çalışmalarını da sağlayacaktı. Bu fikrin yürürlüğe konması içinse ulusal bir örgütlenme gerekiyordu.

Victor fikre o denli kapılmıştı ki bu türde bir kitlesel tiyatro

54- *Jota* – JJCC, Juventudes Comunistas de Chile. Komünist Gençlik Kolları.

etkinliği için tüm olasılıkları araştırmak üzere şarkıcılığı bırakmaktan bahsediyordu. Belki aklında Ranquil köylülerinin tiyatro, şarkı ve müziği kullanıp Mapuche kültürünün öğeleriyle harmanlayarak kendi hikâyelerini anlatacakları bir çalışma vardı. Önünde, yaşadığımız zamanın ürünü olan yepyeni bir ifade alanının açıldığını hissediyordu.

Stadyum'daki büyük etkinlikten müthiş sahneler aklımda... Bunlardan birinde Santa Maria de Iquique katliamı anlatılmıştı. Rollerini oynamak için kuzeyli nitrat madencileri bizzat gelmişlerdi. Rollerine öyle kaptırmışlardı ki, bazılarının ayakta kalıp diğerlerini taşıması gerekirken, silah sesleriyle hepsi birden yere yığılmıştı ve yatanları sahne görevlileri sürükleyerek çıkarmak durumunda kalmıştı.

Gonzalez Videla'nın başkanlığı sırasında Komünist Parti'nin kapatılıp yasaklandığı dönemden sahneler de vardı: kaçak basım makinesi; aslında bir parti toplantısı olan ve katılımcıların ilk tehlike işaretinde kaçmaya hazır olduğu bir futbol maçı; stadyum etrafında koşturan, kamyonlardan boyayacakları duvarlara akrobat misali sıçrayan Brigadas Ramona Parra[55] üyeleri; kömür madeninde patlama; cesetlerin çıkarılmasını bekleyen kadınlar; babasının yerini almak üzere miğferini takan çocuk...

Sokak tiyatrolarında kullanılan dev kuklalar "düşmanın" –oligarşi üyeleri, sağcı politikacılar, ITT ve diğer çokuluslu şirketler– grotesk figürlerini yapmakta epey işe yarıyordu. Neruda için yapılan törende insanlar stadyumun dört köşesinden gelip adını haykıran bir blok kurdular; binlerce insan Patria y Libertad'ın kara örümceğini —Şili'de faşizmin simgesi— ezdi; on binlercesi alkışladı...

55- BRP: Şili Komünist Partisi PCCH'nin duvar ressamları müfrezesi. Ramona Parra ismi 28 Ocak 1946'da başkent Santiago'da Bulnes Meydanında —Plaza Bulnes— güherçile yataklarında çalışan işçilerin greviyle bağlantılı gösteride katledilen 20 yaşındaki kızın onuruna verilmiştir. (y.h.n.)

Kenar mahallelerde ve gecekondu semtlerinde kutlanmış Nobel Ödülü herhalde pek yoktur. Ama Pablo Neruda'nın edebiyat ödülü aldığı açıklandığında, Şili'de böyle oldu. Şair o sırada ülkede değildi; Paris'te elçilik görevindeydi. Daha sonra öğreneceğimiz üzere kanserdi. Ülkesine son defa 1972 Kasım'ında döndü ve 5 Aralık'ta bahsettiğim muazzam tören yapıldı.

Yaşamı ve şiirleri üstüne kurulmuş bu kitlesel kültür etkinliği bence eşsizdi ve tarihin o anında Şili'den başka bir yerde yapılamazdı. Etkinliğe ülkenin her yanından, akla gelecek her meslekten delegeler katıldı: Tarapaca çölünden nitrat işçileri, Antafogasta'dan madenciler, Coquimbo'dan *pirquineros*, yani taş ocağı işçileri, Valparaiso'dan balık satıcıları, Aconagua'dan demiryolu işçileri, Curico'dan bağcılar, Concepción'dan tekstil işçileri, Chiloe adasından balıkçılar, Osorno'dan sütçüler, Aysen'den koyuncular ve en güneydeki Magallanes'ten petrol işçileri...

Delegasyonlar Santiago'da etkinlikten bir hafta önce toplanmaya başladılar. Kırmızı kadifeli şık Belediye Tiyatrosu'nda bale ve müzik eşliğinde konuk edildiler. Victor'la Patricio'nun verdiği talimatlarla haftayı prova yaparak geçirdiler. Çoğu kendi alanlarında belki yıllarca çalışmalarından ötürü, belki üretim hedeflerini aşmış olmaları nedeniyle ya da uluslararası boykotta yedek parça konusunda yaratıcı buluşlar yapmalarıyla öyle veya böyle, öne çıkmış kişilerdi. Belki hoş kaçmasa da *cueteo* (kontenjan) sistemiyle komünistler, sosyalistler, radikaller, vesaire arasından seçilmişlerdi. Ama sonuçta bu adamlar —çoğunluğu erkekti— son derece istekli ve hevesliydiler. Pablo Neruda için ulusun yapacağı saygı duruşunda bulunmak üzere kendi yerel sendikalarınca seçilmişlerdi.

Öyle jimnastiğe veya disiplinli düzene hiç kaçmayan muazzam bir gösteriydi. Zaten bunca kişiyle askeri bir hassasiyet sağlamak mümkün değildi ama, baştan sona, gayet canlı ve ek-

siksiz tamamlandı. Gösteriler için görevli pek çok profesyonel sanatçı da vardı, ama bunlar genellikle provalarda yönlendirme amaçlı çalıştılar ki, en önemlisi Neruda'nın şiirinin filizlendiği emekçiler tarafından gerçekleştirilen çalışmaydı. Neruda şöyle dedi: "Ulusal ödüller, hatta Nobel gibi ödüller kazanan birçok şair var ama çalışmalarını bütün ülkeden temsilcilerin taçlandırdığı, bu denli onurlandırılan bir başka şair olduğunu sanmıyorum."

Törenin tuhaf yanı, hükümet desteğiyle hazırlandığı için ülkedeki tüm resmi kurumların temsil edilmesi beklendiğinden, Silahlı Kuvvetlerin de gösterilere dahil edilmesiydi. Onların gösterileri esas gösteriden ayrıydı —Hava Kuvvetleri bandosu, polis köpeklerinin gösterisi, vs.— ama Neruda'nın İspanya'ya karşı Bağımsızlık Savaşı kahramanı Manuel Rodriguez için yazdığı ünlü şiirinin canlandırıldığı sahnede süvariler yer aldı.

Askerler provalara üniformalı gelmiş ve Victor ile Patricio'nun çalışmaları yönettiği tribünün hemen üstüne yerleşmişler. Dönüp baktıklarında karşılaştıkları soğuk ve nefret yüklü bakışlar, provanın sıcacık ortamını buza kestirmiş...

Konuşmasında; üstümüzde dolanan iç savaş tehlikesine dikkat çeken Neruda dışında bir diğer konuşmacı da artık hem İçişleri Bakanlığı hem de o sıra Birleşmiş Milletler'de konuşma yapmak için New York'ta bulunan Allende'nin başkan yardımcılığı görevini üstlenmiş olan General Carlos Prats'tı.

General stadyumda saygı ve sevgi dolu alkışlarla karşılandı. Bir askerden çok Neruda'yı derinlemesine incelemiş, şiirine hayranlık duyan bir akademisyen tarzı konuşmasıyla herkesi şaşırttı. Kabinedeki varlığı hepimize güven veriyordu.

10

Hiç Bilmeden Sonunu

O yılın sonunda kısa süreli bir durgunluk, bir nefeslenme dönemi yaşandı. Silahlı Kuvvetler üyelerinin kabinedeki varlığı huzursuz bir ateşkes dönemi yaratmıştı. Bilmiyorduk ama o Noel, birlikte geçireceğimiz son Noel'di ve onca sıkıntıya rağmen kutlanası bir gündü. Victor için, birkaç günlüğüne bile olsa evde kalmak, gevşemek kutlanacak şeylerdi ve bunlardan ayrı, sahiden mutluluk duyacak pek çok şeyimiz vardı. Son iki yıl içinde muazzam ilerleme kaydedilmişti. Hâlâ pek çok zorluk ve herkesi etkileyen yokluklar söz konusuydu ama halkın çoğunluğu hayatlarında hiç olmadığı kadar iyi durumdaydı. O yıl hiç kimse aç kalmadı; hiçbir çocuk Noel'i oyuncaksız geçirmedi. Muazzam zorluklara ve güçlü düşmanlara karşı kazanılıyor görünen kitlesel bir mücadelenin parçalarıydık.

İşte bu sırada ailece geçirebileceğimiz güzel bir fırsat çıkmıştı ve bu dönemin çoğunu olabildiğince mutlu geçirdik. Noel bizim için yıldızlar altında, bahçede akşam yemeği yemek, yıllar önce dikilmiş, süslememize Victor'un da katıldığı

ışıklı çam ağacı demekti... Sıcak, esintisiz bir geceydi; çocukların kahkahaları, mimoza ağacı altındaki masamız...

Quena, çoktan uyumuş Luchin'le birlikte ve elbette artık hepimizin yakın dostu Patricio bizimleydi. Manuela 12 yaşındaydı ve erkek arkadaşı da yemeğe gelmişti. Victor zamanın ne çabuk geçtiğinden ve küçücük çocukların ne hızlı büyüdüğünden yakınıyordu. Monica'nın ailesinin memleketten gönderdiği ve son haftasını bahçemizdeki otları yiyerek geçirmiş ördeği yedik. Konuşmalar siyasi durum ve yaklaşan seçimlerin kazanılmasının gerekliliği ekseninde sürmesine rağmen, her şey normal ve yuva sıcaklığındaydı.

Ziyaretçiler gittikten ve çocuklar yattıktan sonra Victor'la dışarıda sessizce oturup Noel baba rolüne başlamadan önce herkesin derin uykuya dalmasını bekledik. Hava serinlemişti. Victor'un, "Önümüzdeki seçimler çok önemli, Mamita. Bir dahaki Noel'de nerede oluruz, kim bilir," dediğini hatırlıyorum.

O andan sonrasıysa dur durak bilmedi. Victor'un hiç boş günü olmadı; sürekli oradan oraya koşturdu. Genellikle durgun geçen sıcak Ocak ve Şubat aylarında seçim kampanyası hızını aldı. Muhalefet, Allende'yi durdurmak amacıyla kongrede üçte iki çoğunluğu kazanmak için var gücüyle çalışıyordu. Ancak en sağcıları seçimi yararsız bir uygulama görüyordu. Milliyetçi Parti'nin başkanı Onofre Jarpa'ya göre seçim bir "çıkmaz sokak"tı.

Muhalefet propagandası doğrudan kadınları hedeflemişti; gıda ve diğer maddelerde çekilen sıkıntının en çok onları etkilediğini hesaplayarak Halk Birliği'ne karşı oylarını kazanmaya uğraşıyorlardı. Yeni Şarkı Hareketi'nin etkilerine karşılık seçim şarkıları ilk defa bu kampanyada kullanılacaktı ki bu durum, şarkının gücünü kabullendiklerinin bir işaretiydi. Ancak pek az sanatçı tarafından desteklendiler ve şarkıyı, ısmarlama dizeleri popüler ritimlere serpiştirerek en alt seviyede —tümüyle

propaganda aracı olarak— veya bir televizyon reklamındaki gibi, Victor'un "El hombre es un creador" şarkısının ünlü melodisini altına sloganları "Allende=Kaos"u ekleyerek sokak çatışmaları görüntüleriyle birlikte yayınladılar. Pek çok ülkede mahkemeye verilmelerine yol açacak bir uygulamaydı. Gerçek kökleri halkın içinde bulunan şarkı hareketiyle rekabet edebilmeleri söz konusu değildi.

Halk Birliği'ni destekleyen sanatçıların çalışmaları önceki seçimlere göre daha örgütlüydü. Herkesin her yerde gelişigüzel çalışması yerine şarkıcı ve gruplardan belli bölgelerde tek bir adaya destek vermeleri, böylece çabanın daha eşit dağılmasına yardım etmeleri istendi. Victor, tüm ulusal gösterilerde şarkı söylemenin yanı sıra, büyüdüğü dahil, Santiago'nun batı bölgesindeki birçok işçi semtinde Halk Birliği kampanyasında çalıştı. İnti-Illimani'yle birlikte eksi bir otobüsle bütün yaz dolaşarak Komünist Parti'nin kadın adaylarından Eliana Aranibar için oy toplamaya uğraştı. Fabrikalarda ve inşaatlarda, sokaklarda, gecekondu mahallelerinde, okullarda, çarşılarda şarkılar söylediler. Sabah erkenden yola koyuluyor, akşama aynı şarkıları defalarca çalmaktan bitkin eve dönüyorlardı.

Victor, şarkılarıyla ve çalışmalarıyla Halk Birliği'ni desteklemekle kalmadı ve ilk defa, Eliana'nm talebi üzerine siyasi konuşmalar yaptı. "Hayır, ben sanatçıyım, politikacı değil," denecek bir zaman değildi. Tabii bu durum yüzünden gerginleşti çünkü bu tür konuşmalara alışık değildi, ama yarar getirecek ne varsa hepsini yapmaya hazırdı ve kendi samimi tarzıyla insanlara neden her ne pahasına olursa olsun Halk Birliği'ni desteklemeleri gerektiğini ve sağcıların, görev süresi dolmadan Allende'yi devirmelerini engellemek zorunda olduğumuzu anlattı. Faşizmin Şili'deki hızlı yükselişinin önüne geçilmeliydi...

Seçim sonuçları, başkanlık seçimindekine eş bir heyecan ve

kuşkuyla beklendi. Eliana'nın başaracağından emindik ama sonuçlar açıklanıp Allende'nin başkanlık seçimlerindekinden daha fazla oy aldığını —Şili tarihinde görev süresi içinde yapılan seçimlerde oy oranını yükselten bir başkana daha önce rastlanmamıştı— ve onca propagandaya rağmen kadın oylarının değişmediğini gören muhalefet, Allende'yi demokratik yollardan düşürme umudunun kalmadığını fark etti. Halk Birliği oyların yüzde kırkından fazlasını almış, muhalefet umduğu üçte iki çoğunluğa ulaşamamıştı. Bu gidişle, üç yıl daha sürecek Allende iktidarı, 1976'daki başkanlık seçimlerinde Halk Birliği adayına büyük zafer getirecekti. Allende'nin askeri darbeyle devrilmesine bu seçim sonunda karar verildi...

Tehdit kol geziyordu. Patria y Libertad'ın bildirdiği şiddet dalgasının baş harfleri SACO (Örgütlü Sivil Eylem Sistemi) ve Endonezya'da 1965 yılında yüz binlerce komünistin katledilişini hatırlatan "Cakarta geliyor" cümlesi duvarlarda sıkça görülmeye başlamıştı.

Mayıs ayında ilk kurbanlardan biri, Victor'un seçim kampanyasında tanıştığı, kendi mahallesinde Halk Birliği için çabalayan genç işçi Roberto Ahumada oldu. Ahumada, Alameda'da, sağcı terör ve şiddete karşı barış yürüyüşündeyken, Hıristiyan Demokrat Parti genel merkezinin çatısından atılmış görünen bir kurşunla can verdi.

Victor bu ölümden kötü etkilendi; genç işçiyi büyük özveri ve hevesle çalışırken görmüş, eşi ve ailesiyle tanışmış, evine gitmişti. Victor, ölüm öngörülü aşk şarkısı "Cuando voy al trabajo"yu ('İşime giderken') Ahumada'yı düşünerek yazdı. Şarkı, Victor'un duygularını da ifade ediyordu:

İşime giderken
Seni düşünüyorum,
Şehrin sokaklarında
Seni düşünüyorum.
Yüzlere baktığımda,
Buğulu pencerelerdeki
Bilmeden kim olduklarını
Ne yaptıklarını,
Seni düşünüyorum
Hayatımın yoldaşı
Ve geleceği
Acı günleri ve mutluluğunu
Yaşamanın
Çalışmanın bir öykünün başında
Bilmeden hiç sonunu.

İş günü bittiğinde
Ve akşam indiğinde
Gölgesini sererek
Kurduğumuz çatılara
İşimizden dönerken
Arkadaşlarla konuşurken
Konularını tartışırken
Bu gününü ve kaderin,
Seni düşünüyorum, aşkım,
Hayatımın ve geleceğimin yoldaşı.

Döndüğümde eve, oradasın işte,
Birlikte örüyoruz düşlerimizi...
Çalışıyoruz bir öykünün başında,
Bilmeden hiç sonunu.

Neruda, 26 Mayıs'ta, bozulan sağlığı nedeniyle çekildiği Isla Negra kıyısındaki evinden televizyona çıktı. Aralık ayında, stadyumda yaptığı konuşmasında İspanya İç Savaşı'nda halkın çektiği çileyi ve yaşanan dehşeti hatırlatmış ve bazı Şilililerin ülkeyi aynı duruma sürüklemek istediği uyarısında bulunmuştu. "Şili'yi, eşikte bekleyen tehlikeye karşı uyarmak benim şiirsel, siyasi ve vatanseverlik görevimdir," demişti.

Bu seferki konuşması daha da ivedilik taşıyordu. Şili'deki ve yurtdışındaki sanatçıları ve entelektüelleri, halkı kapıda bekleyen faşist tehlikeye karşı uyarma çabasında kendisine katılmaya, iç savaşın ne anlama geldiğini, muhalefetin bazı kesimlerince "kaçınılmaz" denilen çatışmanın insanlığa ne büyük zarar ve ıstırap vereceğini anlatmaya çağırdı.

Kültürel hareket Neruda'nın çağrısına tam kadro yanıt verdi. Sergiler ve televizyon programları düzenlendi; Anayasa Meydam'nda bir kültürel açık hava "maratonu" yapıldı. Söz konusu etkinlik, yüzlerce sanatçı, tiyatro ve dans grupları, müzisyen ve şarkıcıların katılımıyla günlerce sürdü. Binlerce kişinin katıldığı muazzam bir faşizm karşıtı gösteriydi ve ülkenin her yerinde benzerleri düzenlendi. Şarkıları dışında Victor'un katkısı, hepsi ortak temayı, yani Nazi Almanya'sı ve İspanyol İç Savaşı'nı anlatan belgesellerle destekli uyarıyı işleyen bir dizi televizyon programını yönetmekti. Victor, Neruda'nın, nakaratında "Ülkem bölünmesin istiyorum" diyen son şiirlerinden birine müzik yazdı ve her programın açılışında çalıp söyledi. Pek çok sanatçı bu çabaya şarkıları, şiirleri ve danslarıyla katıldı.

Kış yaklaşırken gündelik hayat gittikçe güçleşti. Karaborsacılar yüzünden iyice şişen kuyruklar uzadıkça alışverişe çıkmak neredeyse bir işe dönüştü. Kuyrukta bekleme işini Monica'yla aramızda bölüştük ama arada Manuela da üstüne düşeni yaptı. Ekim'deki ulaşım grevi buğday hasadını etkilediği için ekmek bile zor bulunmaya başlamıştı.

Her hafta sonu gönüllü çalışma grupları kuruluyor, işçiler gönüllü fazla mesai yapıyor, teknik bilgi sahibi öğrenciler fabrikalara yardım ederken diğerleri hasada veya gıda dağıtımına katılıyorlardı. İlkokul öğrencilerinden emekli yaşlılara kadar pek çok insan var gücüyle çabalıyordu. Manuela'mn Victor'a dair en canlı anıları bu dönemdendir çünkü birlikte yardım işlerine gidiyorlardı. Örneğin sonbaharda mısır hasadına katılmak için Lonquen'e gittiler. Burada güneş altında mısır soyup, öğlenleri kokulu okaliptüslerin gölgesinde dinlenmişler. Victor gitarını çıkarıp birkaç şarkı söyler, ardından çalgısını diğerlerine verip onların da katılmasını sağlardı. Aynı günün akşamı eve döndüklerinde birbirlerine yoldaş muamelesi yapıyor, şakalaşıyorlardı...

El Teniente Bakır Madeni'nin büro çalışanları ve gözetmenleri Hıristiyan Demokratların düzenlediği bir greve girdiğinde, Teknik Üniversite öğretmen ve öğrencileri, ülke ekonomisinin can damarı bakır üretiminin durmaması için tüm tehditlere ve saldırılara karşı çalışmayı sürdüren işçilere destek verdi. Otobüsler dolusu teknik bilgi sahibi öğrenci Rancagua'ya gitti ve oradan dağlara, madene çıktı. Victor birkaç defa onlarla birlikte gitti. Bir sabah, çok erken saatte otobüse binmek için üniversiteye gidişimizi hatırlıyorum. Otobüsün öğrencilerle dolmasını beklerken yerleşkenin merdivenlerinde oturan, gitarlı, hippi kılıklı iki *gringoyla* sohbete girişmiştim. Madencilere desteklerini göstermek ve pek çok Amerikalının ABD hükümetinin yaptıklarını lanetlediğini göstermek adına birkaç şarkı söylemek için madenlere gitmek istediklerini söylüyorlardı.

Anlaşılan Şilili öğrenciler bu ikisine güvenmemiş ve otobüse binmelerine izin vermemişti. Sohbet ilerlediğinde adlarını öğrendim: Phil Ochs ve Jerry Rubin[56]... İkiliyi Victor'un or-

56- Phil Ochs (1940-1976) ve Jerry Rubin (1938-1994): Amerikalı protest şarkıcı ve politik aktivistler.

ganizatörlerle sohbete daldığı yere götürdüm; Victor otobüse binmelerini sağladı. Ochs ve Rubin o günün tümünü Victor'la geçirmiş, birlikte madenlere inmişler. Şarkılarını ve konuşmalarını dinleyip sıcakkanlılığından etkilenmişler. Victor onlara konuşma ve birkaç şarkı çalma şansı da tanımış, tercümanlıklarım yapmış ve ardından birlikte Pete Seeger'ın[57] "If I had a Hammer" ('Bir balyozum olsaydı') şarkısını söylemişler. Birlikte o kadar iyi vakit geçirmişler ki Santiago'ya döndüklerinde Victor onları, çok sıcak karşılandıkları La Peña'ya götürmüş.

Bu aylar boyunca Victor yeni şarkılar yazmakla ve Patricio, Celso ve Ulusal Bale'yle *Los Siete Estados* üzerinde çalışmakla meşguldü. Bense kendi öğretmenlik kursumla uğraşıyordum ve ilkokullara, halk merkezlerine ve dans okullarımıza yaptığım denetim gezilerimde çabalarımızın meyvelerini gözlemliyordum. Küçük çaplı bir başlangıçtı ama özellikle dans öğrenmek isteyen ilkokul öğretmenlerine burs verme kararının alınmasından sonra gelecek vaat ediyordu. Çalışmamızı bu yönde sürdürebilirsek birkaç yıl içinde dansın müfredata girmesi işten bile değildi.

Bu arada CIA'in Şili'deki gizli eylemlerine dair açıklamalar *Washington Post*'ta yayınlanmaya başladı ve Allende'ye yönelik komploların sürdüğünü anladık. Ama Halk Birliği'nin kendi içindeki sorunlar da artıyordu; güçlü düşmanlara karşı komuta kademesinde birlik dağılmıştı. Farklı kesimler farklı çözümler öne sürüyordu. Komünist Parti'nin içinde bulunduğu kesim iç savaş tehdidinin önüne geçmek için Hıristiyan Demokratlarla diyalog çabasının sürdürülmesinden yanayken diğer gruplar ödün vermek istemiyor, silahsız halkın silahlı militanlara karşı

57- Pete Seeger (1919-) 20. Yüzyıl ortasında gerçekleşmiş Amerikan Folk Müzik hareketinin simgelerinden, ünlü protest folk şarkıcısı. 40 ve 50'li yıllarda ün kazandıktan sonra McCarthy döneminde kara listeye alınmış, 60'larda tekrar sahnelere dönmüştür.

nasıl zafer kazanacağı sorusunun yanıtsızlığına rağmen, doğrudan mücadeleye girişilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Bu çözüm tümüyle intihara yol açacaktı ve hükümetin "halkı silahlandırmaya" kalkışması doğrudan askeri darbeyi davet etmek demekti.

Öte yandan diyalog fikri imkânsız olmamakla birlikte gerçekleşmesi çok zor bir fikirdi. Hıristiyan Demokrat yönetim kadrosuyla muhalefet içindeki gerçek faşist öğeleri birbirinden ayırmak kolay değildi. Beraber, iç içe çalışır, aynı yöntemleri kullanır görünüyorlardı. Victor'la bu konuyu tartışmıştık. Kişisel seviyede bile veya komşularımız arasında hükümeti sabote etmeye çabaladığını bildiğimiz ve yoksun çoğunluğun gösterdiği ilerlemeye kapılarını kapamış kişilerle, ayrıcalıkları ve rahatları uğruna her yola başvuracak, faşistlerle işbirliğine bile gitmeyi göze alan insanlarla iletişim kurmak imkânsızdı.

Muhalefet gittikçe şiddeti artırmakla birlikte hâlâ üstünlüğü eline alamamıştı. İşçi sınıfı, sokaklardaki şiddete karşı sürekli hareket halindeydi. Fabrikalarda, üniversitelerde, okullarda, hükümet binalarında sabotajları veya muhalefet işgallerini önlemek için savunma komiteleri kuruluyordu. Bizim Fakülte de yirmi dört saat korunmak durumundaydı; öğretmenler, öğrenciler, baleciler ve diğer çalışanlar geceleri sırayla nöbet tutuyor, büro ve stüdyolarda alelacele yapılmış kamp yataklarında yatıyordu. Baleyle çalışırken Victor da bu nöbetlere katıldı; ben ve diğer annelerse çocuklar yüzünden evlerimizde kalmak zorundaydık. Devrimci kriz derinleştikçe sorumluluklarımızın bizi daha fazla ayıracağını görmek acı vericiydi.

Gece geç saate dek dışarıda kaldığı birkaç seferde Victor, şans eseri Patria y Libertad militanlarının elinden kurtulmayı başarmıştı. Beni endişelendirmemek için sakladığı bu olayları çok sonra öğrendim. Bunlardan birisinde Milliyetçi Parti'nin paramiliter tugayları Fakülte önünde, polisin herhangi bir

müdahalesiyle karşılaşmadan sıraya dizilip eğitim yaparlarken, kız öğrencilerden birisi dayanamayıp pencereden üzerlerine su dolu bir torba fırlatmış. Galeyana gelen faşistler binaya girecekken karşıdan gelen Victor'u görmüşler. "Jara bu!" ve "Yakalayın!" diye bağırmışlar ama binadaki nöbetçiler kapıları çarçabuk açıp onu içeri sokmayı başarmışlar.

Bir keresinde kent merkezinde, Colón caddesinde kırmızı ışıkta durmuştuk. Yanımızda kocaman, mavi bir Chevrolet vardı. Direksiyondaki adam Victor'u tanıyınca eğilip torpido gözünden kocaman bir bıçak çıkardı ve nefret fışkıran kıpkırmızı bir yüzle bize doğru sallamaya başladı. Ancak yeşil yandığında arkadaki araçlar korna çalmaya başladığında lastiklerini cayırdatarak gitti. Gündüz gözüyle olan olaylardan biriydi bu...

Bir başka seferindeyse, tiyatronun zemin katında bir iç seçimde verilen oylar sayılırken bir grup serseri camları kırıp içeridekilere saldırdı. İçeridekileri, acil bir çağrıya koşup gelen öğrenciler kurtardı. Saldıranların başında Milliyetçi Parti'den bir milletvekili vardı...

Bunlar kısa sürede gündelik olaylara dönüştü. Sokaklardan gelen çığlıklara, kırılan cam ve patlayan gözyaşı bombalarının seslerine, yedinci kata kadar yükselen dumanlara alıştık... Haftada birkaç defa işe gidebilmek için sokak kavgalarını aşmak zorunda kalıyor, havayı kaplayan gözyaşı gazları temizlenene dek mağazalara sığmıyorduk. "İstikrarsızlaştırma" süreci tüm hızıyla ilerliyordu.

Victor'un yükselen faşizme cevaben yazdığı bir şarkı kehanet gibi çıktı. Victor'un en sevdiği şairlerden birisi, Franco'nun zindanlarında can veren köylü şair Miguel Hernandez'di. Tüm eserlerini içeren kitabı başucunda, İncil'le birlikte dururdu ve şarkısı "Vinetos del pueblo"yu Hernandez'in bir şiirindeki bir dizeden yola çıkarak yazdı. Şarkıyı evimizdeki atölyede yoğun bir çalışma sonucunda Inti-Illimani'yle birlikte düzenledi.

Bir kez daha istiyorlar lekelemek
Ülkemi emekçi halkın kanıyla
Özgürlükten dem vurup
Ellerinde suç damgası taşıyanlar
Çocuklarımızı analarından
Ayrı koymak isteyenler
Ve yeniden yaratmak isteyenler
İsa'nın taşıdığı haçı.

Yüzyıllardan miras
Alçaklıklarını örtbas peşindeler
Ama katillerin damgası
Silinemiyor yüzlerinden.
Binlerce, binlerce insan
Kendilerini feda ettiler çoktan
Ve kanlarından nehirlerde
Çoğaldı savaşanlar.

Yaşamak istiyorum ben
Çocuğum ve kardeşlerimle
Günden güne inşa ettiğimiz
Hepimizin yeni dünyasında.
Korkutmaz tehditleriniz beni
Ey siz sefalet ustaları
Umut yıldızı devam edecek
Bizim olmaya.

Halkın rüzgârları sesleniyor bana
Halkın rüzgârları taşıyor beni
Yüreğimi paralıyorlar
Ve gırtlağımdan patlıyorlar.
Böyle duyulacak şairin sesi
Ölüm beni alana dek
Halkın yolunda
Şimdi ve sonsuza kadar.

Victor şarkıyı kaydederken stüdyoda bulunan Inti-Illimani üyelerine, "Ölüm beni alana dek" dizesini fazla "bunaltıcı" bulduğunu söyleyerek oracıkta "Kalbim atmayı kesene dek" dizesiyle değiştirdi.

Şarkının davullu ve quedalı çalışmaları her yanda, artık can düşmanımız olan komşularımızın bakımlı bahçelerinde yankılandığından çevremizde herkes duymuştu. Victor'un plaklarını bulundurduklarını bildiğimiz ve müziğini sevdiğini düşündüğümüz insanlar bile artık bizle karşılaşmaktan, selam vermekten kaçınıyordu. Artık normal bir siyasi durumla uğraşmıyorduk. Bu duruma uyum sağlamak bana zor geliyordu ama Victor çoktan kabullenmişti. Şarkısı yaşadığımız zaman bakışını ve kararlılığını yansıtıyordu. Her zamankinden daha fazla çabalamak gerekiyordu artık.

Haziran sonlarına doğru Victor, Ulusal Kültür Enstitüsü'nün daveti üzerine, ülkenin çeşitli yerlerinde resitaller vermek üzere Peru'ya gitti. Havaalanında uğurlayıp eve dönerken yalnız kalma fikrinden dolayı ürküyor ama aynı zamanda en azından birkaç hafta boyunca Victor'un güvende olacağını düşünerek seviniyordum. Herhangi bir kriz çıktığı anda Victor'un kesinlikle ortasında kalacağını çok iyi biliyordum.

Bu gezisi muhtemelen tüm yolculuklarının doruk noktası ve onu bir Latin Amerikan kültürel kimliğinin köklerine götüren geziydi. Nihayet Macchu Picchu kalıntılarını ziyaret edebilecek, taşlarına el sürebilecek, Neruda ve birçok diğer Latin Amerikalı sanatçının hislerini paylaşabilecekti. Ziyaretini kazılarda görevli Perulu bir Kızılderili antropologla gerçekleştirdi. Mariano Sanchez Macedo, Victor'un yıkıntılar arasında veya yıkıntılara yukarıdan bakan kayalıkların üzerinde, elinde gitarı, etrafı dağlar ve gökyüzüyle çevriliyken resmini çekmekte ısrar etti. Yaşadığı deneyim Victor için onca tarihin, paylaşılan onca özlemin, halkıyla ortak çektiği ıstırabın doğrulanması, kanıtlanmasıydı.

Eve döndüğünde, yolculuğunun taşıdığı anlamın özünü gösterdiğini hissettiği iki olayı yazdı. Peru'da büyük konser salonlarında ve televizyonda şarkılarını söylemişti ama içinde yer edenler bunlar değildi. İki ufak karşılaşma, Victor'un çalışmaya ve yaşama karşı duruşunu özetleyivermişti:

Limalı, Salazar adlı bir işçi şarkı söyleyişimi dinlemişti. Konserden sonra imza istemeye veya gerçek olup olmadığımı görmeye gelenlerden farklıydı. "Gelip evimi görmenizi, eşimle ve çocuklarımla ve komşularımızla tanışmanızı isterim," dedi. Davet öyle içten, öyle dosdoğruydu ki reddedemedim.

Bir otobüse binip Lima'nın dış mahallelerine gittik. Kalabalık, eski bir *micro*ydu. Hava bulutlu ve griydi... (eski şarkıdaki gibi)... Coimas adlı, Santiago'daki Población José Maria Caro'ya benzeyen yeni bir işçi mahallesine vardık. Çocuklar futbol oynuyordu. Akşamüzeri dört civarıydı. Yürümeye başladığımızda içme suyu tedariği, elektriğin getirilmesi, çocuklara oyun yeri kurmak gibi mahallede yapılan gönüllü işleri anlatmaya başladı. Daracık yokuşlar tırmandık. Birden durdum, döndüm ve uzaklardaki Lima'nın yüksek binalarıyla çevremdeki tepeleri kaplayan ufak yerleşimleri gördüm. Bir bakkala uğradık; Salazar ekmek ve yumurta, ben de çocuklarına çikolata aldım. Yokuş tırmanmaya devam ettik. Salazar yol boyunca hiç susmadı, hayatım anlattı. Sanki yıllardır arkadaştık.

Evine vardığımızda eşiyle tanıştım. Siyah saçlı ve *simpática*ydı ama çok telaşlandı. Tesadüf bu ya, o sırada radyoda beni dinliyormuş ve Şilililerin birden kapısında bitivermesine çok şaşırmış. Ama çay ve sahanda yumurtayla birlikte çabucak kaynaştık. Çocuklar etrafımızda koşturup bana ödevlerini gösterirken bizim için önemli ne varsa konuştuk: yuva, çocuklar, Peru, Şili, devrim, değişimler, vesaire... Ardından evi gezdirdiler. Belki mütevazı ama büyük malikânelerin kıskanacağı türden insani

sıcaklığa sahip evin çimentosunun her santimetresinde, her ahşabında, her çivisinde erkek ve kadının emeğiyle sevgisini görmek mümkündü.

Salazar, evine gelme teklifini kabul edeceğimi bildiğini itiraf etti. Bilmese asla teklif edemezmiş. Biliyormuş, çünkü şarkılarımı onlar için söylüyormuşum ve onların parçası olduğumu hissetmiş...

Böyle bir şey başıma ilk defa gelmiyordu. Bazen yolumu kaybediyorum; başka türlü şeyler vicdanımı zorluyor ve beni gündelik, sade şeylerden koparıyor... Ama bu türlü deneyimler derin bir teşvik yaratıyor. Bana güç katıyor; ne yaptığımı ve yapma yolumun değerini hissetmemi sağlıyor.

Salazar bütün yolu benimle geri yürüdü. Tepeden aşağı indik ve benimle ta Lima merkezine kadar geldi.

Ardından, Cuzco yakınlarında bir grup köylüye şarkı söyledim. Pançoları, geleneksel şapkaları ve ojotalarıyla[58] oturuyorlardı. Beni şaşırmış gibi izliyorlardı. Ben de şaşırmıştım. Tarihin onca yılı sanki onlarla birlikte üzerime yağıyordu. Şarkılar art arda dökülmeye başladı. Onlara Şili'den, güneydeki Aracauna'dan, Angelita Huenumán'dan, topraktan, tarım reformundan bahsettim... Şili bilmeceleri sordum, fıkralar anlattım... Bazıları gülümsediler ama çok çekingen, çok utangaç gülümsediler. Biriken gözyaşları akmasınlar diye tutuluyorlardı... Bitirdiğimde içlerinden birisi yanıma geldi. Quechua[59] dilinde konuştu ve şarkı söylemeye başladı. Bana el ele tutuşmuşuz gibi geldi. Coşku ve neşe karışımı içinde dinledim şarkıyı. Şarkıda dağların yaşlılığıyla ırmakların şiirselliği vardı...

Şarkı, duygularımızı birbirine bağladığımız veya boğduğumuz bir ilmek, bir bağ... Hiçbir seçeneği yok şarkının. Kişisel

58- Eski lastiklerden yapılan, kösele kayışlı kaba sandaletler.

59- İnkaların ve Peru, Bolivya ve kuzey Şili Kızılderililerinin dili.

şan peşinde koşan, masumiyet ve saflıktan kâr eden şarkıcılar şarkının taşları yıkayıp geçen su, bizi arındıran rüzgâr, bizi bir araya getiren ve içimizde bizi daha iyi kılmak için yanan ateş gibi olduğunu hiçbir zaman anlayamayacaklar.

Violeta, "Hepinizin şarkısıdır benim şarkım," demişti ve sözleri dağlar kadar, Macchu Picchu'nun taşları kadar ebediydi...

Victor Peru'ya gittikten birkaç gün sonra bir darbe girişimi yaşandı. O sabah, tankların Moneda Sarayı'na, bizden sadece birkaç sokak uzakta yürüdüğü haberi geldiğinde Dans Bölümü'ndeydim. Silah seslerini duyar duymaz kapıları kapadık ve haberleri beklerken olası bir kuşatmaya hazırlandık. Dış dünyayla tek bağlantımız radyoydu ve hepimiz en beterine hazırlanıyorduk. Gecelerden beri binayı koruyan ve savunma çalışan (ki pek akıllıca sayılmazdı, çünkü askeri bir saldırıya karşı silahsız yapılacak bir şey yoktu) erkek dansçıların varlığına şükrettiğimi hatırlıyorum.

İsyanın, Albay Roberto Souper adında birisinin komutasındaki tek bir birlikle sınırlı kaldığını öğrendik. Çok daha hırslı ve karmaşık bir plandan son anda vazgeçilmiş ama Souper'in birliği iptal emrini almamış veya emre itaat etmemeyi seçmişti.

Saray Muhafızlarının Başkan'a sadık kaldığını ve isyankâr tank birliği saraya yaklaşırken General Prats'ın Genelkurmay Başkanı sıfatıyla elinde sadece makineli tabancasıyla karşıladığı haberini aldık. General tank komutanlarına teslim olmalarını emretmişti. Tankçılar, bekledikleri desteğin gelmediğini, yalnız bırakıldıklarını görünce emre itaat etmişler ve tankları döndürüp kışlalarının yolunu tutmuşlardı. Albay Souper'se tutuklanmıştı. Kriz bitmişti ve görünüşe göre ordu tümüyle anayasal hükümete sadık kalmıştı. Ama olay sırasında yirmi bir kişi ölmüştü ve içlerinde, isyan eden subaylardan birisi tarafından vurulduktan sonra kamerası çalışmaya devam eden

İsveçli bir gazetecide bulunuyordu. Söz konusu film daha sonra bulundu ve dünyanın pek çok yerinde gösterildi.

Aynı sabah Patricio barrio altodaki dairesinden çıkarken yepyeni makineli tüfeklerin bir insan zinciri içinde elden ele geçirilerek birkaç Chevrolet minibüse yüklendiğini görmüştü. Meğer hiç bilmeden aylardır Patria y Libertad'ın gizli silah depolarından birinin üstünde oturuyormuş. Bu süre içinde sarışın, uzun boylu bir Amerikalının sıklıkla gelip gittiği dikkatini çekmiş ama bunun dışında sadece bir defa kuşku uyandırıcı bir hareketliliğe rastlamış. Daha sonraları, hedefine ulaşamayan ve *Tancazo* adı verilen darbe girişiminin uygulanmamakla birlikte faşist parti tarafından, Silahlı Kuvvetler içindeki elemanlarıyla işbirliği içinde idare edildiğini öğrendik. Darbe girişimi ardından Pablo Rodriguez ve diğer birkaç Patria y Libertad lideri, suçluluklarının altını çizercesine Ekvador Başkonsolosluğu'na sığınmıştı.

Aynı günün öğleden sonrasında Anayasa Meydanı'nda büyük bir miting yapıldı. Sendikaların çağrısına uyan insanlar Santiago'nun dört bir yanından Allende'nin, Silahlı Kuvvetlerin sadakatinden bahsetmesini dinlemeye geldi. Saray Muhafızları günün kahramanlarıydı. Hep bir ağızdan, "Asker, kardeş, halk seninle!" diye bağırdık. Daha sonra yaşananları düşününce ne kadar acımazsızca gülünç geliyor! Bu arada haberler Peru'ya ulaşmış ve Victor'un o gece Lima Belediye Tiyatrosu'nda verdiği resital ateşli bir Şili halkıyla dayanışma ve Latin Amerika'da özgürlük simgesi konumuna yükselen Halk Birliği'ne destek gösterisine dönüşmüştü. Konser bittiğinde izleyiciler sokağa akıp anında bir yürüyüş düzenlemişlerdi.

Güvenliğimizden endişe eden Victor ertesi gün bize telefonla ulaşmayı başardı ve iki hafta sonra eve döndüğünde bizi bir daha asla yalnız bırakmayacağına yemin etti. Genelde duygularını dışa vurmayı sevmeyen Manuela, geri döndüğünde

gözyaşlarıyla Victor'un kucağına atladı. Victor da her zamankinden daha duygulanmıştı; yolculuğundan sonra koşturacağı işlerde, San Cristóbal Tepesi'ndeki Ulusal Televizyon Kanalı'na giderken, röportaj için bir dergiye uğradığında, gazeteye makale yazarken veya kayıt stüdyosundan bantlarını alırken hep yanında olmamı istediğini söyledi. Varlığıma ihtiyaç duyuyordu; ilerleyen günlerde ne zaman kırmızı ışıkta dursak varlığımdan emin olmak istercesine elini dizime koydu. Victor'un ölümüne dair öngörüleri bulunduğundan hiç kuşkum yok. Kâbuslarını düşündüğümde, nasıl öleceğini bildiğini bile söyleyebilirim. Son şarkılarında bu durum açıkça hissediliyordu. Arada bu konuda şaka bile yapıyordu.

Bir sabah, kahvaltıda, nedendi hatırlamıyorum, ters düştük ve Manuela ile Monica benden yana çıktılar. Evdeki tek erkeğe karşı kadınların birleşmesi gibi bir şeydi. Galiba ekmek kızartmanın kendi işi olmadığını söylemişti ve biz de hep bir ağızdan maçoluk ettiğini söyleyerek onu azarlamıştık. Derken birdenbire, durduk yerde, "Sonra çok pişman olacaksınız," demişti. "Ben hâlâ buradayken bana doymaya bakın çünkü çok uzun süre aranızda olmayacağım; kırkımdan sonrasını görmeyeceğim!" Hepimiz gülmüştük ama şaka yapmadığını hemen anlamıştım.

Victor gelecekte kendisini bekleyene hazırdı ama ne kederli ne de sıkıntılıydı. Tam tersine enerjiyle, hatta mutlulukla doluydu. 1973 Ağustos'unda verdiği bir röportajda ne türde, mesela çekingen mi, cesur mu yoksa tutkulu mu bir insan olduğu sorulunca şu yanıtı verdi: "Galiba tutkuluyum çünkü umutla doluyum. Cesurum çünkü çekingenlikten çok çektim. Ama hepsinden ötede, bu anda yaşamaktan mutlu bir adamım. Emeğin yorgunluğunu tatmaktan mutluyum. Mutluyum çünkü insan yüreğini, aklını ve iradesini halk hizmetinde çalışmaya adadığında yeniden doğmanın mutluluğunu hisseder."

Victor'un Şili'nin güneyinden derlediği komik, kaba köylü şarkılarından kurulu *Canto por travesura*[60] adlı albüm üstünde çalışması, yaşadığımız duruma rağmen şaşmayan espri anlayışı ve şaka sevgisinin bir belirtisiydi. Albümde bulunan bir zamanların yasaklı şarkısı "La beata" artık tipik Şili halk şarkısı sıfatıyla tanınıyordu. Diğer şarkılar da şaka ve bilmecelerle doluydu.

Victor halkın yüzünü güldürmek istiyordu. "Biz Şilililer," diyordu, "doğamız gereği çok neşeli, espriden iyi anlayan insanlarız. Bunun bize hatırlatılması gerek. Ayrıca kuzeyin And müziğine hevesimiz yüzünden folkloru son derece zengin güneyi unuttuk." *Canto por travesura* Eylül başlarında piyasaya sürülerek Fiestas Patrias'a yetiştirilecekti. Albüm basıldı ama satışa hiç sunulamadı.

Tancazo darbe girişiminin ardından Allende son bir defa Hıristiyan Demokratlarla anlaşmayı denedi. Ama Hıristiyan Demokratlar artık görüşmelerle ilgilenmiyordu ve Halk Birliği içinde de fikir birliği bozulmuştu. Aşırı sağ tüm gayretini ordu üstünde yoğunlaştırmaya başladı. *Tancazo*nun hedefe ulaşmamasına rağmen subayların çoğuna güvenebileceklerini biliyorlardı. Ama önce diğerlerinin, "anayasacı" subayların ortadan kaldırılması gerekiyordu.

İlk kurban Allende'nin yaveri denizci Yarbay Arturo Araya'ydı. Temmuz sonunda evinin balkonunda öldürülen Araya, Başkan ile deniz kuvvetlerinin sadık komuta kademesi arasındaki iletişimde anahtar rolü oynuyordu. Lakin darbenin önündeki en büyük engel Genelkurmay Başkanı General Prats'tı.

İlerici Prats, Schneider'ın Silahlı Kuvvetlerin tarafsızlığı ve anayasaya sadık kalması doktrininin savunucusuydu. Birtakım üst düzey generallerin karıları ona karşı harekete geçilme-

60- Müstehcen, eğlenceli folk şarkı türü.

si yönünde bastırıyordu. Generalin evi önünde tavuk tüyleri sallayıp "Şili'yi Marksizm'den kurtarmadığı için" korkaklıkla suçladıkları bir gösteri yaptılar. Prats'ın daha sonra güncesinde yazdığı gibi, bu isyanı kışkırtan generaller, "karılarının etekleri ardına saklanmıştı." Makamında daha fazla durmayacağını anladı ve istifa etti.

Golpistas, yani darbe planlamacıları sonunda Silahlı Kuvvetleri halkla doğrudan karşı karşıya getirecek yollara girdiler. Önceki yıl Kongre'den geçirilip unutulmuş Silah Denetimi Yasası'm öne çıkararak belli yerlerde silahların gizlendiğine dair açıklamalarla dolu bir kampanyaya başladılar. Bu yasa Silahlı Kuvvetler üyeleriyle polislere yetkili makamlara başvurmadan gösterilere müdahale olanağı tanıyordu. Sağcı asker ve polisler bu bahaneyle Halk Birliği'nin güçlü olduğu her yere, millileştirilmiş sanayi kuruluşlarına, işçi mahallelerine, hastanelere, üniversitelere baskınlar yapmaya başladı. Toprak sahipleri ve Patria y Libertad'm silah yığınaklarınaysa kimse el sürmüyordu.

San Miguel emekçi mahallelerinin üstünde helikopterler uçmaya, işçilerin silah sakladığı bahanesiyle Şehir Mezarlığı'nda mezarlar kazılmaya başlandı. Punta Arenas'taki geniş çaplı yün tesisleri olan Lanera Austral'a tam donanımlı bir askeri saldırı düzenlendi ve bir kişi öldürüldü.

Neredeyse kutsal sayılan ve polisin özel izin almadan içeri girmesini yıllardır engelleyen üniversite özerkliğine aldırılmadan bizim fakülteye de saldırıldı. Ağustos ayı boyunca, bazen gece, bazen gündüz saatlerinde polis "kızıl" fakültede defalarca arama yaptı. Silah falan bulamadılar çünkü yoktu. Ama bir faşist grup taşlı sopalı saldırı yaptı; kapılar ve camlar kırıldı.

İkinci "patronlar grevi" 26 Temmuz'da, önceki gibi kamyon ve otobüs şirketlerinin lokavtıyla başladı ama bu seferki ölümüne olacaktı. İşçilerin büyük bölümü çalışıyor, ülkenin

durmasını engellemeye uğraşıyordu. Kendi maddi güçleri ve arkalarına aldıkları çokuluslu şirketler ve CIA desteğiyle patronlarsa bombalamalarla, suikastlarla, isyanlarla ve her türden terörist saldırılarla ülkeyi tamamen durdurmaya niyetliydi.

Bana, çocukları güvene alabileceğim, evimizden uzak bir yere kaçma planları yapmam öğütlendi. Victor bizimle gelemezdi. Her ne görev verilirse yapmak durumundaydı. İç savaş çıkması halinde savaşmak ve devrimi savunmak zorunda kalacağını anlamıştım. Yirmi yıldan uzun süredir eline hiç silah almamasına, bulundurmamasına ve bulundurmak istememesine rağmen askeri eğitimi işe yarayabilirdi.

Bize Isla Negra'da, yazlık olarak yapılmış ve Neruda'nın evine yakın bir sahil evi teklif edildi. Gittik ve evi hazırladık. Kışın bu bölge bomboştu ama burada Manuela ve Amanda'yla, kimsenin bizi tanımamasını umarak saklanmamız gerekiyordu. Yanımıza Amanda için ensülin ile biraz acil durum erzakı alacaktık. Yiyecek konusunda çevrede bol bulunan balık ve deniz ürünlerine, yakacaktaysa karaya vurmuş odun ve dal parçalarına bel bağlayacaktık. Faşistlerin bizi kara listeye aldıklarına şüphe yoktu ve orada, evimizden daha güvende olacağımızı düşünüyorduk. Tek sorun ulaşımdı: Yolların denetleneceğinden emindik. Bu sığınak yeri hayal oldu ve Amanda'nm babasına dair son canlı anıları bu eve gidişimize ait kaldı.

Victor'un bizi Isla Negra'ya götürdüğü soğuk kış günü, Amanda sekiz yaşındaydı. Sahilde yürüyüşe çıktılar. Güneş Pasifik üstünde kıpkırmızı batıyordu; yukarıya, kayalıklara giden sahil yolunda, önde Victor, arkada Amanda yürüdüler. Bitmek bilmiyormuş gibi görünen, kıvrılarak uzayan patika Victor'a bir şarkı esini verdi. Sözleri ve müziği yürürken ve Amanda'ya danışarak uydurdu. Önerilerinin parçada yer alışı kızım için hep gurur kaynağı olacaktı. El ele, şarkıyı söyleyerek dolaştılar. Güneşin hiç batmamasını, geri hiç dönememeyi istiyorlardı...

Okyanus bomboş, uçsuz bucaksız görünüyordu ama aslında ABD donanmasına ait gemiler, Şili donanmasının yapacağı tatbikata katılmak üzere çoktan Valparaiso'ya varmıştı. Ertesi gün bomboş bir yoldan eve dönerken az kalsın, tepeden inip çitleri aşmaya kalkışan bir grup silahlı adamın saldırısına uğruyorduk. Yukarı baktığımızda tepede dizilmiş kamyonları gördük. Patronlar grevinin kamplarından birinin yanından geçtiğimizi anladık.

Isla Negra'da yazdığı şarkı hiç kaydedilmediği için yitip gitti ama Victor o dönemde, söyleme nedenini ifade edebilmek için çok geçmeden bitirmesi gerektiğine inandığı bir başka şarkı üstünde çalışıyordu. Şarkıyla uğraşırken sessizleşiyor, içine kapanıyordu. Bir gün evde, ev işleriyle meşgulken bahçemizdeki atölyede şarkıyı söylediğini duydum. Derken geldi, şarkıyı dinlememi istedi. Şarkı çok güzeldi ama dinlerken yüreğim sıkıştı: Victor, vasiyetini yazmıştı.

Şarkı söylemem ne türkü aşkımdan
Ne de sesimin güzelliğindendir.
Şarkı söylerim çünkü gitarımın
Hem aklı var hem duygusu.
Topraktandır yüreği ve
Güvercin kanatlıdır
Kutsal su gibidir
Kederi ve hüznü kutsayan.
Şarkım bir amaç buldu kendine
Violeta'nın diyeceği gibi.
Çalışkan gitar,
Bahar kokulu.

Gitarım zenginler için değil,
Hayır, hiç değil.

Şarkım merdivenindir
Yıldızlara ulaşmaya kurduğumuz.
Çünkü şarkı anlamlıdır
Damarlarında attığında
Şarkı söyleyerek ölen adamın
Şarkısını hakça söyleyen.

Şarkım ne alkışlar için
Ne de yad ellerde şöhret için,
Şarkım bu daracık ülke için
Ta toprağın derinlerine.
Orada dinlenir her şey
Ve orada başlar.
Cesur şarkı dediğin
Hep yeni kalacaktır.
('Manifiesto')

3 Eylül 1973 günü, büyük yürüyüşün aslında Halk Birliği'ni savunmak amaçlı düzenlenmesine rağmen, Allende'nin seçilişinin üçüncü yıl dönümünü kutladık. Herkes yaşamlarımız için savaştığımızın bilincindeydi ama hiçbirimiz bunun silahla yapılmasının ne anlama geldiğini bilmiyorduk. Tek bildiğimiz, Halk Birliği'nin tanınması gereken bir güç olduğunu, halkın tüm sorunlara rağmen hükümetin ardında durduğunu göstermenin gerekliliğiydi. Son haftalarda CUT birçok defa sokaklara dökülüp terörist saldırılara karşı durma çağrısı yapmıştı ama bu seferki farklıydı. Santiago'nun ayrı köşelerinden yola koyulacak dört büyük kol Moneda Sarayı önünde birleşerek Allende ve Halk Birliği önderlerini selamlayacaktı.

Evden çıktığımızda, bizim semtte bile yalnız olmadığımızı —bizimle JAP'larda çalışmış ailelerin çoğu bayraklarıyla arabalarına biniyordu— gördük. Ama azınlıktaydık. Diğer evler

kapalı ve sessizdi; gidişimizi sadece her zamanki gibi sokakta oynayan çocuklar izledi. Daha önce Colón Caddesi'nden altıyedi kilometre ötedeki kent merkezine yürüyen inşaat işçilerini görmüştüm; lokavt yüzünden toplu taşıma araçlarını kullanmak imkânsızdı ama işçiler azimliydi. Yürüyüşe yürüyerek gitmeleri gerekiyorsa, öyle gideceklerdi.

Ne yollarda canlarını tehlikeye atan MOPARE şoförlerinin çabasının ne de öncekinden daha hüzünlü ama daha örgütlü gönüllü çalışmaların kırmayı başarabildiği kamyon sahiplerinin greviyle önceki ay feci zorlu geçmişti. Karaborsayla haşır neşir olamayanlar için gıda bulmak iyice zorlaşmıştı. Parafin ve gaz için de durum aynıydı. Hastanelerde birçoğu hâlâ çalışıyordu ama doktorlar ve dişçiler de artık grevdeydi.

İki hafta önce, tam Allende televizyonda konuşurken Şili'nin tüm orta kesimini etkileyen bir elektrik kesintisi meydana gelmişti. Işıklar gider, Allende'nin ekrandaki görüntüsü titreyerek kaybolurken çok kötü bir şey olduğunu, kesintinin yerel olmadığını hissetmiştik. Neyse ki transistörlü radyo çalışıyordu ve Allende'nin sükûnet çağrısını dinleyebilmiştik. Sağcı radyolardan bazıları, herhalde daha fazla kargaşa için halkı sokağa dökülmeye çağırmıştı.

Işıklar bir süre sonra gelmişti ama etkisi kalıcıydı: İçeriden bilgi edinmiş teröristlerin azami etkiyi yaratacak noktalara bomba koyduğu, bilimsel yolla planlanmış bir saldırıydı bu. Böyle bir saldırı yalnızca ordu veya askeri bilgilerin aktarıldığı kimseler tarafından düzenlenebilirdi.

Herkes iç savaştan bahsediyordu ama nasıl çıkacağını kestirmek zordu. Olabileceklere karşı korunma planları yapan diğer semt kadınlarıyla birlikte çalıştım... İlaç ve sargı bezi depoladık, ilkyardım öğrendik, çocuklara güvenli yerler bulmaya çalıştık. Kısacası genel anlamda başımıza gelecek her şeye karşı hazırlanmaya uğraştık.

Özellikle Amanda için çok endişeleniyordum. Ensülini biterse ne yapardık? Bulması zaten çok zordu. Düzenli diyetini sürdürmeye yeterli gıda veya acil durumda doktor bulabilecek miydik? Her şey gerçek olamayacak denli dehşetli geliyordu. Sakin sokağımıza bakınca her şey normal görünüyordu. Kiraz ağaçları her bahar başındaki gibi çiçek açmıştı; çocuklar neşeyle sokakta oynuyor, herkes sessiz sedasız işine bakıyordu. Sadece kapalı dükkânlarla fırınların önündeki kuyruklar bir şeylerin ters gittiğini gösteriyordu... Bir bu, bir de akşam inerken başlayan "tam tamlar"...

Geçen haftalardan anlar aklımdaydı... Bahçede, güneş sırtımdayken oturuşum... Hafta sonuydu herhalde çünkü hepimiz evdeydik. Victor stüdyodaydı; şarkı söyleyişini duyuyordum... "Cuando voy al trabajo"nun ilk halini çalmıştı bana ve melodi aklıma takılmıştı... Ayağımın altında çimler, etrafımda çiçekler... Victor'un varlığının verdiği güven, gitarının sesi, Manuela ve Amanda'nın güvende olduklarını, civarda oynadıklarını ve birazdan, çay saatinde geleceklerini bilmek... Birden zaman donuvermiş gibi ürperdim... Sırf normalliği yüzünden o an aklımda sonsuza dek kalacaktı...

Ama işte, grubun toplanacağı Provencida Caddesi'ne yürüyorduk şimdi. Geniş, her iki yakasında mağazalar dizili bir caddeydi... Hedefe ulaştığımızda büyük bir kalabalığın toplandığını görerek sevindik. Öyle kalabalıktı ki kaç kişinin katıldığını kestirmek mümkün değildi. Caddeyi baştan sona kaplayan insan selinin ucu bucağı görünmüyordu. Yirmili, otuzlu sıralar halinde yürüyorduk... Ve bu, yürüyüşe katılan dört koldan sadece biriydi. Disiplinli yürüyüş erkekli, kadınlı ve çocuklu ama silah yerine ellerinde sadece bayraklar ve faşizm ile terörizme lanet yağdıran pankartlar taşıyan, hükümetini korumaya azimli bir ordu izlenimi veriyordu. Ancak neşeli bir hava yoktu; kutlama yapılmayacaktı. Düşmanlarla dolu olduk-

ları bilinen onca bina arasında yürümek ürkütücüydü. Ancak Parti y Libertad'ın boşaltılmış merkez binası önünden geçerken kalabalıktan epey meydan okuma sesi yükseldi.

Bu seferki yürüyüşe, genellikle yürüyüşlere katılmaya üşenenler bile gelmişti. Inti-Illimani ve Quilapayún Avrupa'daydı ama gene de etrafımız dostlarla çevriliydi. Diğer Quilapayún grupları yürüyüşteydi; Peña ekibi kendi flamalarıyla katılmıştı. Tiyatrodan kimi dostlarımızı aylardan beri ilk defa görüyorduk. Amanda yorulduğunda bu dostlardan birisi hemen omzuna aldı... Yürüyüşün bizim bulunduğumuz kesminde birçok dansçı, oyuncu, ressam, oyun yazarı ve şair vardı. Esasen yürümüyor, adeta kalabalıkla birlikte sürükleniyorduk. Merkeze ulaşmak kolay değildi ve zar zor ilerleyebiliyorduk. Alameda yönünden yaklaşan diğer kalabalık kol göründüğünde büyük alkış koptu ama güzergâhımız gereği yan sokağa dönüp onları gözden yitirdiğimizde... Buradaki tıkanma dayanılır gibi değildi; Moneda Sarayı'na gidiş için sıramız gelene dek orada, kapana kısılmış gibi saatlerce beklemek durumunda kaldık.

Victor epey ilerimizdeydi. Ardında yürüdüğümüz büyük pankartın ('Trabajadores de la Cultura en contra el Fascismo') taşınmasına el vermeye gitmişti. Bizimle, aileyle yürümemesi simgeseldi. Bizi çok, belki her zamankinden daha çok sevmesine rağmen yanımızdan, büyük değer verdiği yuvasından bir başka seviyeye, bir başka düzleme geçmişti. Yaptığını ve hiçbir seçeneğimin bulunmadığını anlıyordum. Faşizmle yüzleşmeye, gizli veya doğrudan mücadele içinde faşizme karşı direnişte yerini almaya hazırlanıyordu.

Başka türlü davranması, barış ve sevgi dahil, tüm değerlerine ihanet etmek olurdu. Şiddetten her zaman ettiği kadar çok nefret ediyordu ama inançları uğruna ne yolla olursa olsun mücadeleye hazırdı... Beni işkillendirmemeye çalışmasına rağmen güvenliğimizden endişe ettiğini biliyordum. Şehir

Kulübü üyelerini andıran bıyıklı bir İngiliz'in ziyaretini haber verdiğimde çok sevinmişti. Bu İngiliz, acil durum önlemleri kapsamında kendi vatandaşlarının durumunu inceliyordu; böyle bir durumda neler yapacağına dair talimatlar almıştı... Britanya, kötü şeyler olacağını biliyordu.

Sonunda Anayasa Meydanı'na çıktığımızda hava tamamen kararmıştı. Allende'nin Halk Birliği liderleriyle saatlerden beri oturduğu platformun önünden geçme sıramız gelene dek yavaşça ilerledik. Başkan yorgun görünüyordu... Birer ikişer selamladık. Silahlı Kuvvetlerin yeni komutanları Merino, Leigh ve Pinochet, Allende'nin yanında değildi.

Herkes, "Allende, Allende, el pueblo te defiende!" ve "El pueblo unido jamás será vencido!" diye haykırıyordu. Halkın muazzam gücünü iliklerimizde hissediyor, bizi hiçbir şeyin öldüremeyeceğini sanıyorduk. O gün Allende'yi selamlamaya bir milyondan fazla insan gelmişti.

Sonunda platformu geçtikten sonra geride kalıp bizi beklemiş Victor'a ulaştık. Görebilsin diye Amanda'yı kucağına aldı ve bir an orada durup Moneda Sarayı önünden geçen halkı seyrettik. 1970'te sokaklarda kutlamalarını izlediğimiz insanlar... Onca zorluğa karşın ne müthiş ilerlemeler kaydedilmişti! Şimdi halk daha kederli, daha üzgün ama aynı oranda kararlıydı.

3 Eylül 1973 yürüyüşü, halkın Salvador Allende'ye vedası olacaktı.

İzleyen haftadan, devam eden sürtüşmeler, okula gitmek, gerilimi gittikçe yükselen atmosferde ders vermek, özellikle ne şekilde geleceğini bilmediğimizden tümüyle hazırlıksız olduğumuz tehdidin tepemizde asılı duruşu dışında fazla bir şey hatırlamıyorum.

Halk Birliği taraftarlarının, iç savaş çıkması halinde tehlikeye girecek evlerindeki çocukları kurtarmaya koşturmak için

bir işaret mi bekliyorduk? Doğusunda sıradağların yükseldiği, batısını San Carlo Kanalı'nın kapadığı semtimizden çıkış kolay değildi. Birkaç kaçış yolu vardı ve hepsi kolayca kesilebilirdi.

Bir gece Alberto'nun dükkânında kuyrukta bekleyenlere pirinç ve çay dağıtımına yardım için JAP görevindeyken Hıristiyan Demokratların Kongre'de, gerekli üçte ikilik çoğunluğa sahip olmamalarına rağmen aşırı sağcılarla birleşip Allende'yi indirmeye kalkacaklarına dair haberler duydum. Silahlı Kuvvetlerin eyleme geçmesi için yolu bu hamle açacaktı. Korkunç bir haberdi bu: Halk Birliği tek başına kalıyordu.

İnsanlar referandumdan bahsediyordu; Allende, Tomas Moro'daki evine kapanmış kabine içinde bu fikre yönelik bir uyuşma arayışında çabalıyordu ve görünüşe göre, kriz karşısında uygulanacak sağlam bir politika yoktu... Dedikodulara göre darbe 18 Eylül'deki Fiestas Patrias'tan önce yapılacaktı çünkü ordu içinde bu kadar bölünmüşlük varken Başkan'ın önünde askeri resmigeçidin yapılması söz konusu değildi.

Durumu Victor'a sormaya çalıştım. "Silahlı Kuvvetler bize karşıysa kendimizi nasıl savunabiliriz?" dedim. Kederle gülümsedi ve "Sorunun can alıcı noktası bu zaten," dedi. İç savaş, iki gücün karşı karşıya gelmesi demekti ama o iki güç kimlerden oluşacaktı? Sorular kafamda dönüp dolaşıyor ama ne ben ne Victor bir yanıt verebiliyorduk.

10 Eylül Pazartesi sabahı her zamanki gibi Fakülte'ye gittim. Çalışmayı sürdürmek politik bir ödevdi ve etrafımızda yaşanan çirkinliklere rağmen öğrencilerin de okula geleceklerini biliyordum. O gün derslerimin yanı sıra, tiyatro okulunda çalışan öğretmenler için verilecek bir hareket seminerini yönetecektim. Victor beni okula bıraktı ve Teknik Üniversite'de katılacağı radyo programının yolunu tutu. Mutluydu çünkü yanında ilk defa yayınlanacak bir bant kaydı götürüyordu. Kayıtta inşaat işçileri sendikasının isteği üzerine yazdığı bir

tür sendika-marşı vardı. Şarkıyı dinlemelerini ve beğenip beğenmeyeceklerini görmek istiyordu. Victor, Halk Birliği hükümetinin ve Roberto Ahumada gibi kurbanların arkasında sarsılmadan duran inşaat işçilerinin militan yapılarına hayranlık duyuyordu.

Öğleden sonra Victor beni almaya geldi. İşimi henüz bitirmediğim için yukarı çıktı ve ben, bir grup delikanlı ve bir vurmalı çalgıcıya verdiğim Şili'deki son dersimi tamamlayana kadar Quena'yla sohbet etti. İyi bir dersti, onu hatırlıyorum.

Çıkar çıkmaz yukarı koştum ve Victor'u bale bürosunda çay içerken buldum. Yerleri temizleyen ve mutfağa çevirdiği ufak bir odada çay yapan Señora Marta onunla ilgilenmişti. Zaten ne zaman gelse saygı ve sevgisini göstermek için Victor'a bir şeyler yedirip içirmeye çabalardı. İçeri girdiğimde Victor kolumdan tutup beni kucağına oturttu ve gülümseyerek, onca yıldan sonra ilk defa "*mi gringuita*" dedi. Bunun nedeni için tek aklıma gelen, herhalde bilinçaltının Britanya pasaportumun korumasında olduğuma sevinmesiydi.

Quena'ya hoşça kal deyip Marta'ya teşekkür ettikten sonra evin yolunu tuttuk. Arabamızı dağlara doğru sürerken her yan gayet sakindi ama akşam gazetelerinin manşetlerinde Ulusal Havayolları (LAN) pilotlarının grev sırasında zarar görmemeleri için uçakları El Bosque'deki hava üssüne indirdikleri yazıyordu. Sahne artık hazırdı.

11

Darbe

11 Eylül 1973

Her zamanki gibi erkenden uyandım. Victor hâlâ uyuyordu; sessizce yataktan kalktım ve okula erken gitmesi gereken Manuela'yı uyandırmaya gittim. Aşağı inip çaydanlığı ateşe koyduktan birkaç dakika sonra Monica esneyip gözlerini ovuşturarak geldi. Her şey, içinde yaşadığımız anormallik sınırları içinde normal görünüyordu. Soğuk, tatsız, bulutlu bir sabahtı.

Manuela'yla kahvaltımızı edip yola koyulduk. Okul arabayla gidildiğinde uzak sayılmazdı ama toplu taşımayla, tabii çalıştığında, gitmesi zordu. Şansımıza arabada biraz benzin vardı. Sokakta bizden başkası yoktu; sabah erkenden kalkıp köşedeki fırının önünde ekmek kuyruğuna giren hizmetçi kızlar haricinde herkes yataklarında kalmaya karar vermişti anlaşılan. Monica kuyruktayken Allende'nin aracının, her zamanki korumalarıyla birlikte ama her zamankinden çok erken saatte Colón Caddesi'nden geçtiği haberini aldığını anlatmıştı. Kuyruktaki herkes bir şeylerin olmak üzere olduğundan bahsediyormuş.

Manuel de Salas öğrencilerle doluydu. Okul ve civarında

grevden iz yoktu. Velilerin sadece küçük bir bölümü Halk Birliği'nden yana değildi. Dönerken radyoyu açtım: Haberlerde Valparaiso'nun kapatıldığı ve birliklerin alışılmadık hareketliliğinden bahsediliyordu. Sendikalar işçilerine iş yerlerinde birleşme çağrısı yapmıştı çünkü ortada kırmızı alarmlık bir durum vardı.

Duyduklarımı Victor'a anlatmak için aceleyle eve gittim. Geldiğimde çoktan uyanmıştı, transistörlü radyoyu kurcalıyor ve Magallanes'i veya Halk Birliği'ni destekleyen diğer radyo istasyonlarından birini bulmaya uğraşıyordu. "Zaman geldi galiba," dedik birbirimize. "Başladı."

Victor o sabah, Teknik Üniversite'de, Allende'nin de bir konuşma yapacağı faşizm ve iç savaşın dehşeti konulu bir serginin açılışında şarkı söyleyecekti. "Eh, olmayacak anlaşılan," dedi. "Ama gene de gitmeliyim. Hepinizin evde kalması daha iyi; sen Manuela'yı almaya git, ben de bir iki yeri arayayım, neler döndüğünü öğrenmeye çalışayım."

Ben arabayla avludan çıkarken komşularımız toplanmaya başlamıştı. Yüksek sesle ve heyecanla konuşuyor, şimdiden kutlamalara başlamaya hazırlanıyorlardı. Bakmadan yanlarından geçtim ama aynaya göz attığımda "hanımlardan" birisinin eğilerek arkamdan Şili işaret dilindeki en kaba hareketi yapışını gördüm.

Okula vardığımda küçük öğrencilere evlerine gitmelerinin söylendiğini, daha büyüklerle öğretmenlerinse okulda kaldığını öğrendim. Manuela'yı aldım ve dönüşte, doğru dürüst çekmeyen radyoda konuşan Allende'yi dinledik. Moneda Sarayı'ndan seslendiğini duymak rahatlatıcıydı... Ama sanki bir veda konuşması yapıyordu.

Victor'u stüdyoda radyonun başında buldum ve bombalanmalarıyla birlikte tüm Halk Birliği destekçisi radyoların yayın-

larının neredeyse aynı anda kesilişini ve Allende'nin sesinin yerini askeri müziğin alışını dinledik...

> "Sizlere son defa seslenebiliyorum... Görevimden ayrılmayacağım... Halkın sadakatinin karşılığını canımla ödeyeceğim... Sizlere söylüyorum: Binlerce Şilinin vicdanlarına ektiğimiz tohumların tümüyle yok edilemeyeceğinden eminim... Toplumsal değişim sürecini durdurmaya ne cürümün ne de zorun gücü yeter. Tarih bizimdir çünkü tarihi halk yazar..."

Bunlar ölmek üzere olduğunu bilen bir kahramanın sözleriydi ama biz o sırada cızırtılardan ötesini duyamıyorduk. Bir ara Victor'a telefon geldi... Dinlemeye dayanamadım...

Meğer Victor gitmek için eve dönmemi bekliyormuş. Çalıştığı yere, Teknik Üniversite'ye gidip CUT'tan gelecek talimatları beklemeye karar vermişti. Hiçbir şey demeden acil durumlar için sakladığımız son bidon benzini arabaya koydu. Bu arada komşu balkonlardan birinde, Ulusal Havayolları'nda pilotluk yaptığını bildiğim bir adam Victor'a alaycı laflar ediyordu. Victor dönüp adama gülümsemekle yetindi.

Gereğince vedalaşmak imkânsızdı. Öyle bir şey yapabilseydik Victor'a sarılır, gitmesine izin vermezdim. O yüzden gündelik bir şeymiş gibi vedalaştık. "Mamita," dedi, "elimden geldiğince çabuk döneceğim. Gitmem gerek, biliyorsun. Sen sadece sakin ol..." "Chao," dedim ve kafamı kaldırdığımda Victor gitmişti.

Askeri marşlar arasında duyuruları ve haberleri dinledim. General Augusto Pinochet komutasındaki Silahlı Kuvvetler, Allende'ye teslim olma çağrısı yapıyor, öğlene kadar verdikleri mühlet dolunca sarayın bombalanacağını bildiriyorlardı.

Monica öğlen yemeğini hazırlar, Amanda'yla Carola bahçede oynarken aniden bir jet uçağının gürültüyle pike yaptığını

ve ardından gelen müthiş patlamayı duyduk. Hemen dışarı fırlayıp çocukları içeri aldım; kapı ve pencereleri kapattık ve çocuklara bir oyun oynadığımızı söyledik. Ama jetlerin ardı arkası kesilmiyordu ve sanki bombalar hemen üzerimizde, dağlık kesimde bulunan gecekondu mahallesine yağıyordu. Galiba içimdeki tüm hayaller o anda yıkıldı... Karşımızdaki güç buysa, ne yapabilirdik?

Ardından helikopterler geldi; alçaktan, bahçenin üzerinden uçtular. Yatak odası balkonumuzdan sinekler misali Allende'nin evi üstünde dolandıklarını ve eve ateş açtıklarını gördüm. Yukarıda, sıradağlar tarafında bir uçak çemberler çiziyordu. Motorunun sesini saatlerce dinledik. Belki bir denetleme uçağıydı...

Bir süre sonra telefon çaldı. Koşarak açtım ve Victor'un sesini duydum: "Mamita, nasılsınız?" diyordu. "Teknik Üniversite'deyim... Olanları biliyorsun, değil mi?" Bombardımanlardan bahsettim ama iyi olduğumuzu da belirttim. "Ne zaman geleceksin?" "Sonra arayacağım," dedi. "Telefon şimdi başkasına lazım... Hoşça kal."

Bundan sonra radyoyu, marşlar arasında yapılan askeri duyuruları dinlemekten başka yapacak bir şey kalmamıştı. Komşular verandalarında heyecanla konuşuyor, bazıları balkonlarından Allende'nin evine yapılan saldırıyı izliyordu. İçkileri ellerindeydi... Evlerden birine bayrak bile çekilmişti.

Moneda Sarayı'nın bombalandığı ve yandığı haberlerini dinledik... Allende'nin kurtulup kurtulmadığını merak ediyorduk... Bu konuda hiçbir duyuru yapılmıyordu. Sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti. Quena durumumuzu sormak için aradığında Victor'un burada olmadığını, üniversiteye gittiğini söyledim. "Aman Tanrım!" dedi ve telefonu kapadı.

Bütün telefonların dinlendiğini varsaymak durumundaydık. Victor dört buçuk civarında aradı. "Burada kalmalıyım," dedi.

"Yasak yüzünden eve dönmem zor olur. Ama sabah, yasak biter bitmez hemen eve geleceğim... Mamita, seni seviyorum."

"Ben de seni..." dedim ama derken hıçkırığımı tutamadım. Victor çoktan telefonu kapatmıştı.

O gece yattım ama elbette uyuyamadım. Sürekli ani silah sesleri duyuyorduk. Victor'un üşüyüp üşümediğinden, uyuma fırsatı bulup bulamadığından endişelenerek ve keşke yanma en azından bir ceket alsaydı diyerek sabahı ettim. Belki, diyordum, yasağın başlamasının daha geç saate alınmasıyla yakınlardaki bir tanıdığın evine gidebilmiştir...

Ertesi sabah sokağa çıkma yasağı geç kaldırıldı ve hizmetçiler derhal fırınlara koşturdular. Ama bu sabah kuyruk, sıraya girenleri silahlarıyla dürtüp tehdit eden askerlerin kontrolündeydi. Hasretle Victor'un eve gelişini, avluda motorun homurtusunu duymayı bekliyor, üniversiteden eve ne kadar zamanda gelebileceğini hesaplamaya çalışıyordum. Beklerken birden evde hiç para bulunmadığını fark ettim. Çıktım ve birkaç blok aşağıda, JAP ile işbirliği yapan Alberto'nun dükkânına gittim. Çekimi bozmasını rica edecektim. Yolda yanımdan, silahlı sivillerle dolu iki kamyon geçti. Semt faşistlerimizin deliklerinden gün ışığına çıktıklarını anladım.

Alberto çok korkmuştu ve korkmakta haklıydı. Geçen haftalarda dükkânı önünde iki defa bomba patlamıştı. Ama çekimizi bozacak ve Victor'u soracak denli iyi bir adamdı. Alelacele eve dönerken yolda Inti-Illimani grubu üyelerinden birisinin eşiyle karşılaştım. Bize yakın oturuyordu, şaşkındı ve grup Avrupa'da olduğundan yapayalnız kalmıştı. Bize gelmeye ikna ettim. Geldi ve birkaç gün kaldı. Önceki gün hastalandığı için çalıştığı hükümet kurumuna gidememişti. Neler olduğunu ve meslektaşlarının başına neler geldiğini düşünüyor, üzülüyordu.

Birlikte bekliyorduk artık. Ama Victor bir türlü gelmiyordu.

Ülkedeki "Marksizm kanserini yok etmekten" bahseden generallerin yüzlerini görmekten kusacak hale gelmeme rağmen televizyonun başından ayrılmadım. Allende'nin öldüğünü bildiren resmi açıklamaları dinledim, Moneda Sarayı ve Allende'nin evinin yıkıntılarını, yatak odasını, banyosunu (daha doğrusu geriye kalanları) terörist saldırılara karşı korumalarının kullanacağı düşünüldüğünde aşırı zavallı görünen "cephaneliğini" gösteren filmi izledim. Teknik Üniversite'nin "ele geçirildiği" ve "aşırı uçtaki" çok sayıda kişinin tutuklandığı haberiyse akşama doğru geldi.

Beni yaşama bağlayan, gerçi dinleniyordu, telefondu. Quena'nın Victor'un başına ne geldiğini öğrenmeye uğraştığını biliyordum. Çaktırmadan araştırmayı benden daha iyi becerebilirdi. Victor'un kimliğini yetkililer bulmadan açığa verme korkusuyla harekete geçmeye çekiniyordum. Dikkatleri üzerine çekmek istemiyordum... Hem belki saldırıdan önce üniversiteden çıkmayı başarmıştı... Umudum buydu.

Çarşamba gecesi geçti. Eylül için alışılmadık, acı bir soğuk vardı. Yatak kocaman ve bomboştu; yanımda feci büyük bir yokluk yatıyordu... Zar zor uykuya daldım ve düşümde Victor'un sıcacık kollarının beni sardığını gördüm. Karanlıkta, içim korku dolu uyandım... Kâbusları aklıma geldi.

Ertesi sabah hâlâ haber yoktu. Teknik Üniversite'de yaşananları bilebileceğini düşündüğüm birkaç kişiye telefon açtım. Hiç kimse kesin bilgi sahibi değildi... Sonra Quena aradı... Teknik Üniversite'de gözaltına alınanların Estadio Chile'ye, Victor'un pek çok defa şarkı söylediği ve şarkı festivallerinin düzenlendiği büyük kapalı spor salonuna götürüldüklerini öğrenmişti. Victor aralarında mıydı, ondan emin değildi. Salıverilenlerin çoğu kadındı ve bunları onlardan öğrenmişti... Victor'un gözaltına alınıp alınmadığını bilemiyorlardı çünkü erkeklerle kadınları ayırmışlardı.

Öğleden sonra bir telefon daha geldi. Kalbim gümbürdeyerek açtım. Tanımadığım bir ses Yoldaş Joan'ı soruyordu... Bana bir mesajı vardı: "Yoldaş, siz beni tanımıyorsunuz ama size kocanızdan bir mesaj vermem gerekiyor. Beni az önce Estadio Chile'den saldılar... Victor orada... Size sakin olmanızı ve çocuklarla birlikte evde kalmanızı söylememi istedi... Arabayı Teknik Üniversite dışında bırakmış; eğer birisine aldırabilirseniz iyi olurmuş... Serbest bırakılacağını sanmadığını söylememi de istedi..."

"Yoldaş, çok teşekkürler... Ama bu ne demek?"

"Size böyle söylememi istedi... İyi şanslar, yoldaş."

Birkaç dakika sonra arayan Quena'ya haberi verdim. Daha fazlasını öğrenmek ve Victor'u oradan çıkarmak için elinden geleni yapacaktı. Nitekim Quena, müdahale etmesi ricasıyla Kardinal Silva Henriquez'e bile başvurdu. Beni yerimde tutan Victor'un kimliğini —tabii hâlâ kendileri anlamamışsa— açığa vurma endişesi, Victor'un talimatları ve Victor gibi insanları kurtarmak için ne yapılması gerektiğini en iyi bileceğine inandığım Komünist Parti'nin gücüne ve yapılanmasına olan sonsuz güvenimdi.

O sırada bile ne tür dehşetlerin yaşandığını henüz bilmiyordum. Dedikodular uçuşuyordu ama gerçek bilgi ve haberden yoksunduk. Tanıdık siyasal liderlerden biri telefon açarak General Prats'ın ordusuyla kuzeyden kente ilerlediğini söyledi... Uyarıldığımız iç savaş böyle başlayacaktı demek... (General Prats'ın darbeden önce hapse atıldığını ve 10 Eylül gecesi, Allende'yi destekleyeceği düşünülen tüm subayların "temizlendiğini" çok sonra öğrenecektik.)

Cuma günü sokağa çıkma yasağı kısa süreliğine kaldırılınca arabayı almaya gitmeye karar verdim. Evi aceleyle terk etmemiz gerekirse arabanın önemli olacağını düşünüyordum. Onca günden sonra mahalleden ilk defa çıkıyordum ve her yer sinir

bozucu ölçüde normal görünüyordu. Otobüsler çalışmaya başlamıştı ve dükkânlarda gıda vardı. Tek anormallik hemen her köşede çok sayıda asker bulunmasıydı ama sokaklarda alelacele yürüyen, yüzleri ifadesiz pek çok insan vardı. Otobüs yavaşça Alameda'da ilerlerken Moneda Sarayı'mn, daha doğrusu meydandan ip barikatlarla ayrılmış "kabuğunun" önünden geçti. Pek çok insan, herhalde bombardıman ve yangının sonuçlarını görmek için önünden geçiyordu ama hiçbiri ne öfke ve hüzün ne de sevinç gösteriyordu.

Merkez İstasyonu ve civarındaki tezgâhlar her zamanki gibi hareketliydi. Otobüsten indim ve bir an için Estadio Chile'ye giden yola sapıp sapmama arasında kalakaldım. Sokaktaki kalabalığa, silahlar elde dolanan askerlere baktım. Spor salonuna ulaşmak imkânsız görünüyordu ve ulaşabilsem bile ne yapabilirdim? Teknik Üniversite'ye doğru ilerlemeye koyuldum... Yerleşke ve binalar bomboş görünüyordu...

Derken binanın büyük camlarının ve kapılarının kırıldığını, duvarların kurşun delikleriyle dolu olduğunu fark ettim. Önündeki, genelde hep dolu duran otopark, bizim zavallı minik arabamız haricinde bomboştu. Çevrede nöbetçi askerler olmalıydı ama hiçbirini göremedim. Sadece uzakta, duvarların birinde oturan yaşlı bir adam vardı. Arabaya ilerledim, vardım ve çantamda anahtarlarımı ararken arabanın altından damlayan kanların oluşturduğu bir göle bastığımı, pencerelerin kırıldığını, arabanın içinin cam kırıklarıyla dolduğunu fark ettim. "Bu bizimki olamaz," diye düşündüğümü ve anahtarları uyuyorlar mı diye kilide sokmaya çalıştığımı hatırlıyorum. Derken duvarda oturan yaşlı adamın bana doğru ilerlediğini gördüm. "Kimsin?" diye bağırıyordu. "Araba benim," diye yanıtladım. "Kocamın arabası... Burada bırakmış." Adam yaklaştı, "İyi o zaman," dedi. "Don Victor için göz kulak oluyordum ben," diye devam etti. Bakın, bu kim-

liği... Yerde buldum. Alsanız iyi edersiniz." Adamın uzattığı kimliği aldım.

"Peki, bu kadar kan nereden geldi?" diye sordum.

"Ha, herhalde dün gece birileri arabayı çalmaya çalışan bir hırsızı bıçaklamış," dedi adam. "Buralarda son günlerde çok kan döküldü. Bir an önce gitseniz iyi edersiniz. Buralar güvenli değil." Ardından cam kırıklarını temizlememe yardım etti ve ben yola çıkana dek yanımdan ayrılmadı.

* * *

Cumartesi gününü nasıl geçirdim, bilmiyorum. Pek çok insan aradı, ben de pek çoğunu aradım. Marta beni görmeye geldi. Angel tutuklanmış ve Ulusal Stadyum'a götürülmüştü. Başka dostların da kötü haberleri geliyordu. Halk Birliği liderlerinin hepsi ya gözaltındaydı ya da saklanıyor, suçlular gibi aranıyorlardı. Kimi arkadaşlar ortadan kayboluvermişti.

Cumartesi gecesi uyuyamadan yatmış saatlerce tavanı izlerken farklı, soğuk bir umutsuzluğun içime düşüşünü hissettim. Birden kalbim gümbürdeyerek doğruldum. Victor yoktu...

Hava ışır ışımaz gardıroba koşup yıllardır giymediğim beni saygın bir yabancı gibi gösterecek Marks&Spencer markalı elbiseleri çıkarmaya başladım. Saçımı yaptım, kara gözlüklerimi taktım ve Britanya Konsolosluğu'na gidip Victor için yardım isteyecek gücü toplamaya çalıştım. Tabii daha çok erkendi; sokağa çıkma yasağının bitmesini beklemem gerekiyordu. Ayrıca Pazar günüydü; kent merkezindeki Konsolosluğa gitmek yerine Konsolosun barrio altodaki kapıları yüksek demirli, polis korumalı malikânesini bulmalıydım.

Gittim, buldum. Ortalıkta kimse görünmüyordu. Zili çaldım ve hizmetlilerden biri gelene dek bekledim.

"Britanya tebaasındanım; yardıma ihtiyacım var."

Adamın kapıyı açacağını sanmıştım ama açmadı. Beklememi söyledi. Bekledim. Dışarıdaki polisler beni süzüyordu. Yeterince İngiliz görünüp görünmediğimi merak ettim. Derken malikânenin ana kapısı açıldı ve fazlasıyla İngiliz görünüşlü bir genç çıkageldi. "Lütfen bu örtülü muamelenin kusuruna bakmayınız," dedi. "Yukarıdan gelen emirler böyle. Sizin için ne yapabilirim acaba?"

Ağzımdan zar zor dökülen, düzensiz bir İngilizceyle kocamın Estadio Chile'de bulunduğunu, hayatından endişe ettiğimi ve bana yardım etmelerini dilediğimi anlattım. Genç, sımsıkı kapalı demir kapıların ardında, "Kocanız Britanya tebaasından mı peki?" dedi. "Eğer öyle değilse bir şey yapamayız, biliyorsunuz." "Hayır," dedim, "kendisi Şilili ama özellikle tehlike altında bulunduğunu düşünüyorum. Çünkü kendisi ünlü bir kimsedir. Lütfen, çıkarmak için bir şey yapamaz mısınız? Britanya Elçiliği'nin ilgilendiğini duyarlarsa belki..."

"Bu şartlar altında fazla bir şey yapabileceğimizi zannetmiyorum," diye yanıtladı genç görevli. "Belki en uygunu Donanma Ataşemizin askeri yetkililerle görüşmesi olabilir. Ne yapabileceğimize bakarım... Bir söz veremiyorum; bir haber alırsak sizi ararız."

Doğru yapıp yapmadığımı düşünerek ve Victor'a ihanet etmediğimi umarak eve döndüm. Kimliğini tanınmamayı umarak fırlatıp atmış olabilirdi... *Öldürülmediyse elbette.*

Pazartesi'ye dair hemen hiçbir şey hatırlamıyorum. Herhalde hayatta kalmakla ilgili şeyler düşündüm... Ertesi gün, askerlerin emriyle bayrak asacaktık. Şili'nin Bağımsızlık Günü, Fiestas Patrias gelip çatmıştı...

18 Eylül Salı

Sokağa çıkma yasağının bitişinden yaklaşık yarım saat sonra ön kapı, sanki birisi zorla girmeye çalışıyormuş gibi sallandı.

Kapı kilitliydi; banyo penceresinden bakınca kapıda bir delikanlının durduğunu gördüm. Zarar verecek birisine benzemiyordu. Aşağı indim, kapıyı açtım. Delikanlı alçak sesle, "Victor Jara'nın eşini arıyorum," dedi. "Evi burası mı? Lütfen, bana güvenebilirsiniz. Dostum ben." Kimliğini çıkarıp uzattı. "İçeri girebilir miyim? Sizle konuşmam gerekiyor." Gergin ve tedirgin görünüyordu. Fısıldayarak, "Komünist Gençlik üyelerindenim," dedi.

İçeri aldım; salonda karşılıklı oturduk. "Çok özür dilerim," dedi, "sizi bulmam gerekiyordu... Maalesef... Victor'un öldüğünü bildirmek durumundayım... Bedenini morgda bulmuşlar... Orada çalışan yoldaşlardan birisi tammış... Lütfen, cesur olun... O mu, değil mi kesin anlamak için benle gelmelisiniz... Lacivert iç çamaşırı mı giymişti? Lütfen, gelmelisiniz çünkü ceset kırk sekiz saattir morgdaymış ve kimse sahip çıkmazsa toplu mezarlardan birine gömecekler..."

Yarım saat sonra direksiyonda, yanımda delikanlıyla Santiago sokaklarını zombi misali geçiyordum. Adı Hector'du ve bir haftadır morgda, her gün getirilen cesetlerin kimlik tanımlamalarını yapmaya uğraşıyordu. Kibar, duyarlı bir gençti ve beni almaya gelmekle büyük tehlikeye atılmıştı. Çalışan sıfatıyla giriş kartına sahipti ve bu sayede beni Genel Mezarlık'ın hemen yanındaki morgun küçük yan kapısından içeri soktu.

Şoka rağmen bedenim işlemeyi sürdürüyordu. Belki dışarıdan bakanlara normal ve kendime hâkim görünmüşümdür... Gözlerim görmeye, burnum koku almaya, ayakların yürümeye devam ediyordu...

Karanlık bir geçitten büyük bir salona çıktık. Zemini kaplayan, köşelere yığılı, çoğu baştan aşağı yaralı, kimisinin elleri hâlâ arkasında bağlı çıplak cesetlerin yanından geçerken

yeni arkadaşım Hector koluma girdi. Genci yaşlısı... Yüzlerce ceset vardı... Çoğunluğu işçi görünüşlüydü... Yüzlerce ceset, suratlarına kokuya karşı bez maskeler takılı morg çalışanlarınca ayaklarından sürüklenerek getiriliyor, yığınların üstüne fırlatılıyordu. Salonun ortasında, Victor'u bulmamak istercesine durdum. İçimi öfke kaplamıştı. Haykıracağımı, sövmeye başlayacağımı fark eden Hector, "Lütfen," dedi, "hiçbir şey belli etmemelisiniz... Başımız belaya girebilir... Lütfen sessiz kalın. Gidip ne tarafa bakacağımızı sorayım... Burası değil galiba..."

Yukarı çıkmamız söylendi. Bina öylesine cesetle dolmuştu ki idari ofisler bile boş değildi. Uzun bir koridor... Kapılar... Kapılar... Yerlerde yatan, bu sefer giyimli, öğrenci görünüşlü on, yirmi, otuz, kırk, elli ceset... Ve işte orada, dizili cesetlerin ortasında Victor'u buldum...

Zayıf, kupkuru görünüyordu... Ama Victor'du... Bir haftada bu kadar çökertecek neler yapmışlardı aşkıma? Gözleri açıktı ve kafasındaki ürkütücü yarayla yanaklarındaki morluklara rağmen meydan okurcasına hiddetle ileri bakar gibiydi. Giysileri yırtılmıştı. Pantolonu ayak bileklerine indirilmiş, kazağı koltukaltlarına sıyrılmıştı. Lacivert donu bir bıçak veya süngüyle delinmiş gibi görünüyordu. Göğsü delik deşikti ve karnında kocaman bir yara vardı. Elleri, bileklerinden kırılmış gibi tuhaf bir açıyla duruyordu... Ama bu Victor'du. Kocamdı... Aşkımdı...

Bir yanım o anda ölüverdi. Orada dikilirken içimdeki bir şeyin ölüşünü hissettim. Kıpırdayamıyor, konuşamıyordum...

Kaybolmalıydı... Sırf yüzü yüzlercesi arasından tanındığı için toplu mezarlardan birine gömülmemişti... Kaybolmalıydı ve başına ne geldiğini hiç bilmemeliydim... Onu tanıyan görevliye, kayıtlarda adımı ve adresimi bulup bürodaki diğerlerinin

yardımıyla tüm tehlikeleri göze alarak bana ulaşan on dokuz yaşındaki Hector'a müteşekkirdim. Herkes yardım etmişti.

Sıra Victor'un cesedine yasal yoldan sahip çıkmaktaydı. Tek yol cesedi hemen morgdan alıp bir an önce gömmekti... Kural buydu. Beni eve yollayıp evlilik sertifikamızı getirttiler. Bir kez daha ama bu sefer tek başıma, Bağımsızlık Günü için her yanına bayraklar asılmış Santiago'yu boydan boya geçtim. Çocuklarıma henüz bir şey söyleyemezdim... Morg onlara göre bir yer değildi. Ama dostlarım durmadan arıyor, durumumuzu soruyordu. İçlerinden birisi, kendisini momio gören iyi bir arkadaşım, ısrarla benle gelmek istediğini belirtti. Tuhaf bir tesadüf, onun adı da Hector'du.

Tüm kurallara uygun kırtasiye işlemleri saatler sürdü. Öğleden sonra saat üçte hâlâ Victor'un cesedinin teslim edileceğini söyledikleri bodrumun kapısı önündeki avluda bekliyordum. Avluda başka kadınlar da vardı artık. Üzerinde sadece yaş, cinsiyet ve "şurada bulunmuştur" yazan listeleri umutsuzca tarıyorlardı. Bu arada beş dakikada bir herhalde cesetle dolu askeri bir kamyon girip arka tarafa yanaşıyor ve birkaç dakika sonra daha fazla ceset almak için gidiyordu.

Sonunda her şey hazırdı. Tekerlekli sedyeye yerleştirilmiş tabutla birlikte yolun karşısına, mezarlığa geçecektik. Kapıya ulaştığımızda cesetlerle dolu bir kamyon daha geldi; bir tarafın yol vermesi gerekiyordu. Şoför kızgın hareketler yaparak kornaya bastı ama sonunda vazgeçip geri çekilene kadar kımıldamadık.

Mezarlığın, Victor'un gömüleceği en ucuna yürüyüş galiba yirmi dakikayla yarım saat arası sürdü. Sedye bozuk yolda gıcırdayıp sallanarak ilerliyordu. Bir yanımda yeni dostum Hector, diğer yanımda eski dostum Hector'la durmadan, tüm metanetimle yürüdüm. Sadece Victor'un tabutu bize ayrılan mezar bölmesine yerleştirildiğinde dizlerim boşalacak gibi oldu.

Ama düşmedim; beni tek hayatta tutan evde beni bekleyen, merak eden iki kızımdı.

Ertesi sabah La Segunda gazetesinde Victor'un ölümünü, uykusunda huzur içinde ölmüşçesine kısa bir paragrafla bildiren bir haber çıktı. "Küçük bir cenaze töreni yapıldı; sadece yakın akrabaları vardı." Arkasından medyaya bir daha Victor'dan bahsedilmemesi emri gelmiş. Ama televizyonda birisi canını tehlikeye attı ve yayınlanan bir Amerikan filmine "La plegaria"dan birkaç mezür ekledi...

12

Yarım Kalan Şarkı

Benim için "kayıp" olduğu hafta içinde Victor'un neler yaşadığına dair parçaları bir araya getirmek yıllarımı aldı. Birçok insan yaşadıkları hakkında konuşamıyor, tanıklığa cesaret edemiyor veya hatırlamaya dayanamıyordu. Onca baskı ve ıstırap altında insanlar zaman kavramını yitirmişti; haftanın hangi günü ne olduğunu bile hatırlamayanlar vardı. Ama peyderpey, yurtdışma iltica etmiş ve Victor'la aynı deneyimi paylaşmış, son anlarında yanında bulunmuş tanıklardan topladığım bilgiler sayesinde, ben evde onu beklerken onun neler çektiğini kabaca öğrenmeyi başardım.

Victor, 11 Eylül sabahı Italia Meydanı'na vardığında Santiago kent merkezinin askerler tarafından kapatıldığını görünce önce Vicuña McKenna'ya, ardından Matta Caddesi'ne geçip geniş bir yay çizerek Teknik Üniversite yerleşkesinin kentin diğer tarafında kalan ucundaki girişine ulaşmış. Tankların ve birliklerin hareketini görmüş, silah sesleri ve patlamaları duymuş ama bir şekilde içeri girmeyi başarmış. İletişim Bölümü'ne geldiğinde üniversite radyosunun yakındaki donanma radyo istasyonun-

dan gelen silahlı bir birliğin saldırısı sonucu yayın yapamadığını öğrenmiş. Anladığım kadarıyla üniversiteye tam Moneda Sarayı bombalanırken varmış. Üniversite binalarından Hawker Hunter jetlerini görmek, Allende'nin kuşatıldığı saraya isabet eden füzelerin patlamalarını duymak ve yangından yükselen dumanı izlemek mümkündü... Bunun ardından bir telefon bulmayı başarmıştı. İşte o zaman bana telefon edip üniversiteye sağ salim ulaştığını söylemiş ve durumumuzu sormuştu.

O sabah üniversitede yaklaşık altı yüz kişi (öğrenci ve öğretmen) varmış. Açılış töreninde Allende bir konuşma yapacak ve sorunu demokratik yollarla çözebilmek için referanduma gideceğini açıklayacakmış.

Askerlerin sokaktaki insanları vurulma tehlikesine karşı uyarmaya başlamaları ve sokağa çıkma yasağının başlayacağının bildirilmesi üzerine rektör Dr. Enrique Kirberg askerlerle görüşerek üniversitede toplananların güvenlikleri için ertesi sabah yasak kalkana kadar binada kalmalarını istemiş. Teklif kabul edilmiş ve gece boyunca dışarı çıkmamaları emredilmiş. Victor herhalde bundan sonra beni ikinci defa aramıştı. Yerleşkenin tank ve askerlerce sarıldığından bahsetmemişti.

Bana anlatılanlara göre, patlama ve silah sesleriyle geçen uzun gece boyunca Victor herkesi neşelendirmeye çabalamış. Şarkılar söylemiş ve herkesi kendisiyle söylemeye teşvik etmiş. Kendilerini savunacak hiçbir silahları yokmuş. Daha sonra Victor eski Escuela de Artes y Oficios binasındaki görevli bölümünde uyumaya çalışmış.

Silah sesleri gece boyunca devam etmiş. Karanlığa güvenip kaçmaya kalkan herkes sorgusuz sualsiz vurulmuş. Ama esas saldırı sabahın erken saatlerinde tankların binalara ateş açışıyla başlamış. Camlar, duvarlar parçalanmış; laboratuvarlar, malzemeler ve kitaplar mahvolmuş. Karşılık vermek için ateş açılmamış çünkü binada kimsede silah yokmuş.

Tanklar yerleşkeye girdikten sonra askerler rektör dahil herkesi genellikle jimnastikte kullanılan geniş bir avluya toplamış. Tekme ve dipçik darbeleriyle herkesi ellerini enselerinde kavuşturtarak yere yatırmışlar. Victor da herkesle birlikte yatmış. Muhtemelen kimlik kartını binadan çıkarılırken, tanınmama umuduyla atmış...

Bir saatten fazla yerde yatırıldıktan sonra kaldırılıp gene eller ensede, tek sıra halinde dizilmişler ve bir sürü küfür, tekme ve benzeri eşliğinde altı blok ötedeki Estadio Chile'ye yürütülmüşler. Bir astsubay, spor salonu önünde herkes sıraya dizildiğinde Victor'u tanımış. "Sen şu şarkıcı puştsun, değil mi?" demiş, Victor'un önce kafasına, ardından karnına ve kaburgalarına vurmuş. Binaya sokulurlarken Victor'u diğerlerinden ayırmış, "özel" veya "tehlikeli" tutuklular için ayrılan bir bölüme sokmuşlar. Arkadaşları onu uzaktan görmüşler; kafasındaki yaradan boşalan kanlarla kıpkırmızı yüzüne rağmen gülümsediğini hatırlıyorlar. Daha sonraları koltuklarda, soğuk yüzünden kollarını kavuşturup büzülerek yattığını görmüşler.

Ertesi sabah, anlaşıldığı kadarıyla Victor yalnızlığına son verip diğerlerinin yanma geçmeye karar vermiş. Geçidin dışında bekleyen bir tanığa göre şöyle bir sahne yaşanmış: Victor döner kapıyı itip geçide çıktığında stadyumda ikinci komutanlığı yürütür görünen bir subayla burun buruna gelmiş. Adam elindeki hoparlörle sağa sola bağırıyor, emirler yağdırıyormuş. Uzun boylu, epey yakışıklı ve bağıra çağıra oynadığı rolden pek memnun görünen bir tipmiş. Tutuklulardan bazıları ona "prens" adını takmışmış.

Subay Victor'u görünce tanıdığını belirten bir hareket yapmış ve alayla gülmüş. Gitar çalar gibi yaparak gülmeye devam etmiş ve ardından parmağını boğazına götürerek gırtlak kesme işareti yapmış. Victor sakinliğini bozmadan bir yanıt hareke-

ti yapınca subay, "Bu piçin burada ne işi var?" diye bağırmış. Muhafızlara seslenmiş ve "Buradan gitmesine izin vermeyin," demiş. "Bana ait bu."

Daha sonra Victor'u, birçok defa konser öncesinde hazırlandığı bodruma götürmüşler. Burada, tuvaletlerden taşan dışkı ve sidik gölleri arasına yatırmışlar.

Aynı akşam salonun ortasına, diğer tutukluların yanına getirilmiş Victor. Zar zor yürüyebiliyormuş, yüzü kan ve yarabere içindeymiş; anlaşıldığı kadarıyla kaburgalarından biri kırıkmış. Arkadaşları yüzünü silip rahat ettirmeye çalışmışlar. İçlerinden birisinde ufak bir kavanoz reçel ve bisküvi varmış. Üç-dört kişi paylaşmışlar; kavanozu parmaklarıyla sıyırmışlar.

Ertesi gün, yani 14 Eylül Cuma, tutukluları Ulusal Stadyum'a nakletmek için iki yüzer kişilik gruplara ayırmışlar. Biraz toparlanan Victor arkadaşlarından kâğıt-kalem istemiş ve son şiirini yazmaya koyulmuş. Estadio Chile'de, Kızılhaç, Uluslararası Af Örgütü veya herhangi bir yabancı ülke temsilcisi gelmeden önce askeri darbenin en feci olaylarından bazıları yaşanmış. Yasal işlemler ve avukatların ısrarlı taleplerine rağmen, o günlerde Estadio Chile'deki komutanların adlarını bulmayı başaramadım.

Binlerce tutuklu günlerce aç ve susuz bırakılmış; sürekli üzerlerine spot ışıkları tutulduğundan zaman mefhumunu yitirmiş, geceyle gündüzü bile birbirinden ayıramamaya başlamışlar. Salonun her tarafına yerleştirilmiş makineli tüfekler sürekli tavana veya mahkûmların biraz üzerine doğru ateşlenmiş; hoparlörlerden sürekli emirler ve hakaretler yağmış. Komuta subayı çok şişman bir adammış ve makineli tüfeklere, insanı ikiye biçmeleri nedeniyle "Hitler'in Testereleri" adı takıldığı uyarılarını yaparken sadece silueti görünüyormuş. Tutuklular tek tek çağrılmış, büyük salonun bir ucundan diğerine yürütülmüş. Durup dinlenmek imkânsızmış. Dipçikler ve

kırbaçlarla acımadan dövülmüşler. Dayanamayanlardan birisi balkon tribünlere çıkıp kendisini aşağı, tutukluların arasına bırakarak intihar etmiş. Sinir krizi geçiren birkaç kişiyi herkesin gözü önünde taramışlar.

Victor, Şili'de yaşanan dehşeti tüm dünya görsün diye kaydetmeye uğraşmış. Sadece beş bin kişinin tutuklandığı şehrin bu küçük köşesi hakkında tanıklık edebilir, ülkenin kalanında yaşananlarıysa ancak hayal edebilirdi... Askeri darbenin korkunç boyutunu ve hazırlanışındaki hassas planlamayı sezdiğine eminim...

Yaşamının son saatlerinde, derinlere uzanan köylü kökleri sayesinde askerleri, çocukluğunda gelişleri dayanılmaz acının yol açtığı çığlıkların başlayacağı anlamına geldiği için çok ürktüğü "ebelere" benzetmiş. Bu görüntüler işkence ve Prens'in sadist sırıtışıyla karışmaya başlamış. Ama o zaman bile Victor gelecek umudunu taşıyor, halkın gücünün sonunda bombalarla makineli tüfekleri yeneceğine inanıyormuş... İçinde hâlâ kalan müzikle son dizelere eriştiğinde ('Ne zor şarkı söylemek, dehşetin şarkısını söylemem gerektiğinde') bir grup muhafız onu, Ulusal Stadyum'a nakledileceklerden ayırmaya gelmiş. Kâğıt parçasını alelacele yanında oturan yoldaşa vermiş; o da şaşkınlığına rağmen hızla alıp saklamış. Arkadaşları şiiri spor salonundan dışarı, dünyaya taşıyabilmek için parça parça ezberlemişler. Victor'u bir daha hiç görmemişler.

Çok sayıda insanın Ulusal Stadyum'a nakledilmesine rağmen Esatdio Chile dolu kalmış çünkü sürekli başkalarını getiriyorlarmış. Elimde Victor'un görülüşüne dair iki tanıklık daha var... Birkaç saatliğine yakınında, aşağıdaki, işkence odalarına çevrilmiş soyunma odalarında bulunan birisi vasıtasıyla bana ulaştırdığı, kızları ve beni sevdiğini söylediği mesajı... Ve bir de daha sonra, herkesin önünde dövülmesi, Prens lakaplı subayın isteri krizine girmiş gibi, "Şimdi şarkı söyle bakalım

piç!" diye bağırması ve onca işkenceye rağmen Victor'un sesinin salonda "Venceremos"tan dizelerle çınlaması... Ardından gene dövülmüş ve çilesinin son bölümü için sürüklenerek götürülmüştü...

Spor salonu, güneye giden ana demiryoluna birkaç metre mesafededir; demiryolu Santiago yönünde işçi mahallesi San Miguel'den, Şehir Mezarlığı duvarına paralel geçer. 16 Eylül Pazar sabahı erken saatlerde mahalle sakinleri bu demiryolu yanında sıraya dizilmiş yatan altı ceset bulmuş. Hepsinde ağır yaralar varmış ve hepsi makineli tüfek kurşunlarıyla delik deşikmiş. Ölüleri tanımak için yüzlerine bakarken kadınlardan biri, çok değer verdikleri adamı tanımış ve "Victor Jara bu!" diye haykırmış. Hatta kadınlardan birisi, mahalleye gelip şarkı söylediği bir gün evine çağırıp fasulye ikram ettiği için Victor'u şahsen tanıyormuş. Onlar ne yapacaklarını düşünürken örtülü bir minibüs gelmiş. Mahalle sakinleri korkarak hemen duvarın ardına gizlenmiş ve sivil giyimli adamların cesetleri ayaklarından sürükleyerek minibüse koyuşlarını izlemişler. Victor'un adsız, kimliksiz, toplu mezara konmaya hazır cesedi herhalde oradan morga götürülmüştü. Ama bir kere daha, bu sefer morg çalışanlarından birisi tarafından tanınacaktı.

Daha sonra, şiiri bana getirildiğinde, vasiyetini, elinde kalan faşizme tek direniş yoluyla, insanların hakları ve barış için mücadelenin tek yoluyla kaleme aldığını anladım...

Beş bin kişiyiz burada
Bu ufacık yerinde kentin.
Beş bin kişiyiz.
Kim bilir kaç kişiyiz daha
Kentlerde ve ülkede?
Burada yapayalnız
On bin el, tohum eken

Ve fabrikaları çalıştıran.
İnsanlığın ne kadarı
Açlıkla, korkuyla, panikle, acıyla
Ahlâki baskıyla, terörle ve çılgınlıkla
Yüz yüze?
Altımız yitip gitti
Yıldızlı göğe gidercesine.
Biri öldü, bir diğeri dövüldü, aklıma
Gelmezdi bir insanın böyle dövülebileceği.
Diğer dördü bitirmek istedi yaşadıkları dehşeti
Biri hiçliğe attı kendisini
Bir başkası kafasını duvarlara vura vura
Ama ölüm hepsinin bakışlarında.
Ne dehşettir bu faşizmin yüzünün yarattığı!
Planlarını bıçak keskinliğinde yürütüyorlar.
Hiçbir şey umurlarında değil.
Onlar için kan demek madalya demek,
Kıyımsa kahramanlık.
Ah, Tanrım, bu mudur yarattığın dünya
Yedi günlük mucize ve emeğin sonunda?
Bu dört duvar arasında sadece tek numara var
Ki o da ilerlemiyor
Ki o da yavaşça daha fazla ölüm istiyor.
Ama birden uyanıyor vicdanım
Ve görüyorum ki bu akışın yüreği atmıyor
Tek atan makinelerin nabzı
Ve askerlerin ebe yüzlerini gösterişi
Tatlılıkla yüklü.
Haykırsın Meksika, Küba ve
Dünyanın kalanı bu vahşete karşı!
On bin eliz biz burada
Hiçbir şey üretemeyen.

Kaç kişiyiz ülkede?
Başkanımızın, yoldaşımızın kanı
Bombalardan ve makinelilerden daha sert vuracak!
Bizim ilk darbemiz de yeniden!

Ne zor şarkı söylemek
Dehşetin şarkısını söylemek zorunda kalınca.
Yaşadığım dehşetin
Ölmeye durduğum dehşetin.
Görmek kendimi bunca insanın ve
Bunca sonsuzluk anının arasında
Sessizlik ve çığlıkların
Şarkımın sonunu getirdiği.
Gördüğümü daha önce hiç görmemiştim
Önce ve şimdi hissettiklerim
Doğurtacak anı...

Estadio Chile
Eylül 1973

13

Sonrası

El Papi'nin öldüğü haberini verdiğimde Amanda'nın haykırışını ve Manuela'nın yaşının çok ötesindeki cesaretini, ihtiyacımı anlamış gibi bana destek verişini asla unutmayacağım...

Mezarlıktan eve döndüğümde Quena beni bekliyordu. O günden sonra benle kaldı, bizde yattı ve yanımdan ayrılmadı. Yanında getirmediği ve evi gözaltında tutulduğundan gidemeyeceği için elbiselerimi ödünç almak zorunda kaldığını hatırlıyorum.

Gelen ilk telefonlardan biri, Konsolosluktaki gençtendi. Birden sahiden şaşalamış ve endişelenmişti; İngiliz soğukkanlılığından eser yoktu. Her türlü yardıma hazır olduklarını söyledi ama bir şey düşünecek halde değildim.

Kısa süre sonra, belki ertesi gündü, bir daha telefon etti ve *The Times* muhabiri David Wigg'e bir röportaj verip vermeyeceğimi sordu. Kabul edersem kent merkezine, bu tür bir röportaj için güvenli sayılan Konsolosluğa gitmem gerekecekti. Böylece Victor'un cesedini nasıl bulduğumu ve şehir morgunda gördüklerimi ilk defa anlattım. Röportaj, birkaç gün sonra,

28 Eylül'de, *"İngiliz kadın, kocasının delik deşik edilmiş bedenini, darbeden sonra şehir morgunda buldu"* başlığıyla çıktı.

Bu arada şişman bir beyefendi ziyaretime gelerek Büyükelçi'nin şahsi başsağlığı dilekleriyle, içinde Britanya tebaası olmam nedeniyle her türlü acil durumda konsoloslukla temasa geçme hakkımın bulunduğunu bildiren mühürlü bir mektup iletti. Mektubu "hoş karşılanmayacak ziyaretçilerin" gelmesi durumuna karşılık salonun göze hemen çarpan bir yerine yerleştirdik. Adam tam çıkacakken dönüp Büyükelçi'nin basına "patavatsız" röportajlar verme konusunda duyduğu endişelerden söz etti. Cuntayı bir an önce tanımaya hazırlanan Dışişleri Bakanlığı'nın, Şili'de her şeyin yolunda gittiği havası yaratmaya çabaladığına kuşku yoktu.

Dostlarımızın güvenliğimiz konusunda endişe duyması şaşırtıcı değildi elbette ama galiba bizi Britanya pasaportu ve Konsolosluğun benden yana harekete geçmesi korudu. Evimiz nispeten güvenli görünüyordu. En azından birkaç gün sonra Patricio, Manuela'yı görmeye ve acımızı paylaşmaya geldiğinde böyle hissettik. Patricio, daha birkaç hafta önce bakan, seçilmiş milletvekili, senatör ve yerel yetkili olan yüzlerce kadın ve erkek gibi "Arananlar" listesine alındığı için saklanıyor, farklı evlerde yatıp kalkıyordu. Bu insanlar şimdi suçlular gibi kovalanıyordu.

Patricio 11 Eylül sabahı fakültedeymiş. Diğer üniversite binaları gibi oraya da saldırılmış; içeri giren askerler uyuşturulmuşçasına coşku ve korku içindeymiş; anormal davranmışlar ve aşırı şiddet uygulamışlar.

Fakültede, hiçbirisinde silah bulunmayan dansçılar, görevliler, müzisyenler, yöneticiler ve diğer çalışanlar varmış. Darbe esnasında ve sonrasında yapılan aramalarda herhangi bir silah bulunamamasına rağmen, Patricio ve diğer yöneticiler sözde yasadışı silahların depolanmasından sorumlu gösterilmişler.

Buna ilaveten, on ikinci katta Radio Magallanes ile birlikte Allende ve seçilmiş Şili hükümetine sadık yayınlara devam eden fakülte radyosu da "bölücülükle" suçlanmış.

Darbeyi izleyen Pazartesi günü Ordu işbaşı ilanı yapmıştı. Patricio o sabah Dans Bölümü başkanı sıfatıyla büyük bale stüdyosunda yaptığı toplantıda askeri darbeyi ağır bir dille eleştirip Allende'ye ağıt düzünce durumunu iyice zora sokmuş. Salondakiler onu desteklemiş ancak çoğunluğu açık sözlülüğünden korkmuş. Ancak dansçılardan biri ağlayarak ayağa fırlayıp susmasını söylemiş, ardından kapıya koşarak Patricio'yu ihbar edeceğini haykırmış. Görünüşe göre askeri yetkililer için Allende destekçilerinin listesini hazırlayanlardan birisi bu dansçıymış... Sanatı ve öğretmenliği yüzünden hayranlık duyduğu bir adamı ihbar etmek o kadar kolay değilmiş... Ama o andan sonra kimin tutuklanacağı artık belliymiş.

Patricio'yu, özellikle darbe günü kimliği alıkonulduğu için kendisine daha fazla tehlike arz eden sokaklara çıkmayıp bizde kalması için ikna ettik. Bu arada baledeki bazı meslektaşlarımızın tutuklanarak Ulusal Stadyum'a götürüldüklerini öğrendik. Bunlar, çocukluğundan beri tanıdığımız Halk Balesi üyesi Gaston ve Şili siyasetine hiç karışmamış olmalarına rağmen Uruguaylı ve Brezilyalıların olağan şüpheli sayılmalarından dolayı tutuklanan iki Uruguaylı baletti. Ağır işkenceden geçirilmişlerdi. Şili Ulusal Folk Balesi'nin Meksikalı müdürü Rodolfo Reyes, sırf baleyle bir süre Küba'da çalıştığı için son derece kötü şartlara sahip bir zindana kapatılmıştı. Angel'in hâlâ gözaltında tutulduğunu ve Şili Üniversitesi Üst Konsey üyesi, reform hareketi önderlerinden Dr. Enrique Paris'in Moneda Sarayı'nda tutuklamışından sonra ortadan kaybolduğunu öğrendik. Sonrasında Dr. Paris'in cesedi hiç bulunamadı. Manuel de Salas'tan pek çok öğrenci ve öğretmenin tutuklandığı haberleri geliyordu... Ve kâbus böyle sürüyordu.

Pek çok arkadaşımızın yaptığı gibi, Patricio'nun da yabancı elçiliklerden birine başvurup sığınma hakkı istemesi en iyi çözüm gibi görünüyordu. Elçiliklerin çoğu insan akınına boğulmuştu ama Honduras Elçiliği'ne ulaşmak hâlâ mümkündü. Birkaç gün sonra kürk mantolu bir kadın, kocaman bir lüks arabayla Patricio'yu almaya geldi. O günlerde sokakta durdurulup sorguya alınmamanın tek yolu zengin görünmek ve şık giyinmekti. Bir başka arkadaşımız arabasıyla önden giderek yolun açık olup olmadığını kontrol edecekti. Ben de bizim arabaya atlayıp peşlerine takıldım. Ne yaptığımdan emin değildim; herhalde arkalarını kollama derdindeydim. Günün belli saatlerinde Elçilik önünde asker korumasının bulunmadığı söylenmişti. Sahiden öyleymiş. Patricio demir kapıları geçip içerideki mülteci kalabalığına karıştığında bir daha onu görüp göremeyeceğimi merak ettim. Ölmüş saymak gerekirdi belki... Daha sonraları sağda solda yapılan konuşmalardan komşularımızın Patricio'nun bizim evde gizlendiğini bildiklerini ama kimsenin ihbara kalkışmadığını öğrendim. Herhalde yeterince ceza çektiğimizi düşünmüşlerdi...

Victor'un toprağa verilişinden birkaç gün sonra, 23 Eylül'de Pablo Neruda'nın, Isla Negra'dan alınıp götürüldüğü klinikte öldüğü haberi geldi. Darbenin şoku ve dehşeti hastalığının son safhasını hızlandırmıştı. Ölümü, yaşadığımız kâbusta kaçınılmaz, hatta uygun görünmüştü...

Cenazesinin 25 Eylül'de kaldırılacağı duyuruldu. Pek çok insan komünist şair için ortalık yerde duygu göstermesi halinde mimlenip tutuklanmaktan korkuyordu ama gitmek önemliydi.

Quena'yla birlikte vardığımızda tabutu San Cristóbal'in dik yamaçlarındaki evden çıkarmışlardı ve daracık sokakta ilerlemeye başlamıştı. Karısı Matilde, sokağa çıkma yasağı sırasında kimliği belirsiz kişilerin yağmalayıp tahrip ettiği evde sabaha

kadar Neruda'nm başında beklemişti... Tabutu cam kırıkları, patlayan borulardan fışkıran sular, yırtılıp sağa sola savrulmuş, çiğnenmiş kitap ve elyazmaları arasında yatmıştı...

Ama sokaklara dizili, silahlı askerlerin tehdidine ve polisin aranan yüzler için kalabalığı taramasına rağmen yüzlerce insan gelmişti. Quena'yla birlikte kortejin önlerine geçtik ama peyderpey geri kalmaya başladık çünkü yürümekte zorlanıyordum. Arka sokaklardan mezarlığa ilerlerken kalabalığın arasında insanların, çevremizi saran tehdide meydan okurcasına Neruda dizeleri okuduğunu duydum; Yanından geçtiğimiz bir inşaattaki işçilerin sarı baretlerini ellerine alarak saygı durduklarım, başkalarının kaldırımlara dizildiğini gördüm.

"Sube a nacer conmigo, hermano" ('Benimle doğmak için kalk, kardeşim') ve "Gel, sokaklardaki kanı gör..." Seslerin biri bırakıp diğeri başladıkça Neruda'nm dizeleri büyüyor, faşizmin görünen yüzünün karşısına dikiliyordu. Yürürken yalnız olmadığımı, bunun aynı zamanda Victor'un ve darbede katledilen, adsız mezarlarda gömülü diğer tüm yoldaşların da cenaze töreni olduğunu anladım. Yabancı gazetecilerin, film ekiplerinin ve televizyon kameralarının varlığı bizi askerin müdahalesinden koruyordu. Ama mezarlığın girişine vardığımızda, yolun karşısına zırhlı araçların dizildiğini gördüm. Kalabalık buna "Compañero Pablo Neruda, present, ahora y siempre!" haykırışlarıyla yanıt verdikten sonra, önce öfkeyle ve titrek ama katılan sayısı arttıkça daha gür sesle "Enternasyonal"i söylemeye başladı. Halk Birliği'nin Şili'deki son ve faşist rejime direnişin ilk gösterisiydi bu...

Victor'un ölmesine ve artık yalnız olmama rağmen asla yapayalnız kalmayacağımı o yürüyüşte, o kalabalığın arasında kavradım. Toplu trajedinin karşısında muazzam güçlü bir dayanışma kimliği, ölümcül yaralanmaya rağmen kavgaya devam azmi doğuyordu. Onlara ve Victor'a karşı sorumluluğumu da

fark etmiştim artık. Victor'un, her zamanki neşe ve mutluluk kaynağı yerine dayanılmaz bir acıya ve kedere dönüşmesi, katlanılması en zor şeylerden biriydi benim için. Duygularımı mücadelede kullanılacak bir silaha dönüştürmeliydim. Fakat bir nefret silahına değil! Victor'un dehşet verici ölümünden daha çok dopdolu, coşkun ve yaratıcı yaşamı hatırlanmalıydı. Şarkıları, onu ve temsil ettiklerini susturmaya çalışanların ulaşabildiklerinin ötesinde yerlere vardığında silahımdan çıkan kurşun hedefini bulmuş olurdu.

Neruda'nın geçici mezarı —daha sonra mezarlığın arka tarafına, Victor'un yattığı yere taşınacaktı— başında, bulutlu göğün altında konuşmaları dinlerken hiç tanımadığım, bir daha hiç karşılaşmayacağım (gerçi bir tanesinin adını daha sonra 'kayıplar' listesinde görecektim) birçok kişi, gelip bana sarıldı.

Şili Yeni Şarkı Hareketi, Halk Birliği'yle o denli özdeşleşmiş, öyle güçlü, duygusal, çarpıcı, esin verici bir etkene dönüşmüştü ki askeri yetkililer hareketi, hatta güzelim sesleriyle anlama anlam katan yerli çalgılarını bile "bölücü" ilan etmek zorunluluğu hissettiler. Victor'un adının dahi anılmasını engelleyerek Yeni Şarkı Hareketi dahilindeki tüm şarkı ve sanatçıları yasakladılar. DICAP'm merkez stüdyoları basıldı, tüm donanımları ve kayıtları imha edildi. Odeon/EMI'a da ellerindeki tüm kayıtları silmeleri buyruldu. Aramalarda Victor'un, Parra kardeşlerin, Quilapayún ve Inti-Illimani'nin plaklarının bulunması tutuklanma anlamına geliyordu. Askerler evlere dalıp "Marksist Propaganda" malzemelerine el koydu; plaklar, kitaplarla birlikte sokaklarda yakılan ateşlere atıldı.

Medya, birkaç ufak direniş hareketi, az sayıda kaçak keskin nişancı ve tehlikeli aşırı Marksist dışında ülkenin sükûnet içinde bulunduğu ve "normal" yönetildiği görüntüsünü yaratma derdindeydi. Sahiden de, geceleri sokağa çıkma yasağı sırasında duyulan silah sesleri ve sokaklarda sürekli devriye gezip

evleri basarak tutuklamalar yapan askerler dışında, özellikle bizimki gibi mahallelerde görüntü gayet sakindi. Yapay sıkıntı yaratmak üzere gizli depolarda stoklanmış gıda ve diğer elzem malzemeler mucize kavlinden dükkânlarda ortaya çıkıvermişti. Tuvalet kâğıdı ve toz sabun alınabiliyordu artık. Yalnız fiyatlar farklıydı; darbe öncesinde belirlenen resmi fiyatlar ikiye, hatta üçe katlanmıştı.

Ama gecekondu mahallelerinde tanklar sokaklarda dolaşıyor, içeride çoluk çocuk var mı bakma zahmetine bile girmeden zaten zor ayakta duran evlere ateş açıyordu.

Her gün Mapocho nehrinde yüzen veya işçi semtlerinin lağımlarına, belki terör havasını sürdürmek için ama aynı zamanda esasen insanların idam edildiği stadyum ve hapishanelerden def etmek amacıyla atılmış yeni cesetler bulunuyordu.

Benle sakınarak, gizliden temas kuran gazeteciler arasında İsveç Televizyonu'ndan bir film ekibi vardı. Santiago'da halkın arasında hemen göze çarpan bu uzun boylu, sarışın kadın ve erkekler, gecekondu semtlerindeki askeri operasyonların bazılarını ve yabancı elçiliklere sığınmaya çalışanları filme alıp Ulusal Stadyum kapısında yakınlarını bekleyenlerle görüşerek son derece yararlı ve tehlikeli bir iş yapıyorlardı. Tüm Batı Avrupa ülkeleri arasında sadece Britanya Konsolosluğu kapılarını mültecilere kilitli tutarken, Nazi Almanya'sından kaçan mültecileri kurtarışıyla ünlü İsveç Büyükelçisi Harald Edelstam bir kez daha başkalarını kurtarmak için hayatını tehlikeye atıyordu.

Benle bir televizyon röportajı ayarlanmıştı. Sabahın erken vaktinde barrio altodaki büyük bir eve gitmem gerekiyordu. Program yayınlandıktan sonra Şili'de kalmamın tehlikeli olacağını belirtip uyarmışlardı. Galiba o röportaj benim için bir dönüm noktasıydı çünkü Şili'den, yuvamdan ayrılmak gibi çok güç bir kararı ardından aldım. Ayrıca ölümünden sonra Victor'un sesini ilk defa orada, "La plegaria"yı söylerken duy-

dum... Öldürülüşüne dair tanıklığımı anlatırken sesi bana eşlik etti... Ve bana bıraktığı mirasın gücünü o sırada kavradım...

Plak ve bant kayıtlarını ülkeden çıkartmam gerektiğini anlamıştım. Son şarkıları henüz yayınlanmamıştı ama şansıma, kaydettiklerinin "master" kopyası elimdeydi. Herkes yardıma, diplomatik yoldan kayıtları kaçırmaya hazırdı. Ama ürkütücü bir an yaşadım: Teypleri arabaya koymuş, yurtdışına kaçıracaklara götürecekken evimizin hemen yakınında kurulu bir kontrol noktasında durduruldum. Göz ucuyla askerlerin bir adamı sürükleyerek evinden çıkardıklarını gördüm. Yaklaşan asker nerede oturduğumu ve nereye gittiğimi sordu. Elimden gelen en ağır İngiliz aksanıyla konuştuğumda başka soru sormadan değerli yükümle geçip gitmeme izin verdiler. Uzaklaşırken üstümden kalkan baskıyla ağlamaya başladım.

Kararı aldıktan sonra evi, benden sonra gelip yerleşecekler için "temizlemem" gerekti. Dünyanın her yöresinden devrimci şarkılar içeren plak koleksiyonumuzun, kitaplarımızın, dergi ve afişlerimizin sorumluluğunu başkasının üstüne yıkamazdım. Polis veya asker bölücü malzeme veya Marksist kanıt uğruna bahçeleri bile kazıyordu. Evinde Sanayi Devrimi'yle ilgili kitap bulunduğu için başı derde girenler bile vardı. O yüzden yürek parçalayıcı yakma işine girmek durumunda kaldım... İlk oto-sansür deneyimimi yaşayacaktım...

Telefonlar dinlendiği için dostlarla iletişim kurmak zordu ama Şili'den ayrılacağım lafı yayılınca cesaret edebilen veya şahsen tehlike altında bulunmayan herkes koşup geldi. Yirmi yıla yakın çalıştığım fakülteyeyse hiç gitmedim.

Aklımda en çok yer eden vedalaşmalarımdan biri, gecekondu mahallelerinden yıllardır tanıdığım bir hanımla oldu. Victor'un mahalledeki pek çok arkadaşı adına veda etmeye gelmişti. Askerlerin mahallelerine dalıp nasıl hedef gözetmek-

sizin ateş açtıklarını, erkekleri toplayıp stadyuma götürdüklerini anlattı. Adamların başına ne geldiğini veya orada ne kadar tutulacaklarını kimse öğrenememişti. "Bizde eksik olan," dedi, "nefretti. Nefret edemezdik biz... Öğrettiler."

Uçağa binmemizden önceki akşam Victor'dan son bir mesaj geldi... Mesaj, hayatının son saatlerinde, öldürüleceğini artık kesinlikle bildiği sırada yanında bulanan birisi eliyle yoldaştan yoldaşa aktarılmıştı. Victor, beni dünyadaki her şeyden çok sevdiğini, cesur olmamı ve mücadelesine devam etmemi söylemişti...

Ertesi gün, elimizde birer bavulla evimizden ayrılıp, Konsolos'un bizi uçağa bindirmek için bekleyeceği Britanya Konsolosluğu'na gittik.

Bahçe çok güzeldi; çardak ve mimoza ağacı çiçek açmaya başlamıştı... Monica, Carola'yla birlikte kapıda durup bize el salladı. Taksi avludan çıkarken Manuela'nın, babası öldürülmüş arkadaşlarından biri koşarak geldi ve "Lütfen," dedi, "gidin ve insanlara burada yaşananları anlatın!"

Kapanış

Mart, 1998

Bu ay Augusto Pinochet'nin seksen iki yaşında Şili Silahlı Kuvvetleri Başkomutanlığı görevinden emekliye ayrılışını ve hayat boyu senatörlük unvanıyla onurlandırılışını izlemek zorunda kaldık. Son yirmi beş yılda yaşananlar düşünüldüğünde bu yapılanı anlamak çok zordu ama bu şekilde demokrasiye geçişin tamamlanacağı söyleniyordu.

1973 Aralık'mda Şili'den ayrılırken birkaç ay sonra döneceğimizi düşünmüştük. Diğer sürgünler gibi uzun süre boyunca valizlerimiz yarı-toplu, ülkemizden gelebilecek en ufak haber kırıntısını gözleyerek yaşadık.

Darbe sonrası İngiltere'ye gelen ilk "Şilili" mülteci ailesi bizdik galiba. Şefkatle sarmalandık ve bu güne dek süren derin dostluklar kurduk. Kalacak yer verildi ve kızlar için okul ayarlandı. Londra'daki ikinci gecemizde şair Adrian Mitchell'ın evindeydik ve bu tanışmadan, benim içimi döküşüm ve Adrian'ın duyarlılığı sayesinde, o günden sonra her resitalinde okuyacağı, Victor hakkında bir şiir doğdu. Şiiri daha sonra

Arlo Guthrie besteledi ve Pete Seeger'la birlikte icra etti. O sırada sanatçıların her türlü yayın organında ve pek çok dilde göstereceği büyük kültürel dayanışma örneklerinin ilkini yaşadığımın farkında bile değildim.

Kendimizi bir anda darbeye yönelik muazzam bir lanetleme dalgasının ve dünya çapında Şili Halkıyla Dayanışma Hareketi'nin içinde bulduk. Şili'de yaşananların pek çok insanı derinden etkilediği ve dünyaya bakışlarım değiştirdiği kanısındayım. Darbe, toplumun yüzeyini aşıp altında yatan gerçek güç ve gaddarlığı gösteren bir röntgen ışını işlevi görmüştü. Şili'de insan haklarının devamlı çiğnenmesi yıllar boyunca uluslararası sorun teşkil edecekti. 1973 yılı sonunda Londra'da Şili İnsan Hakları Komitesi kuruldu ve ilk başkanı ben oldum.

Victor'un "yoldaşlarının" kayboluşları veya ölümlerine, işkencelere, hapsedilmelere dair sürekli gelen haberler hepimizi sarsıyordu. Şili'de kalıp çoğu militanı öldürülmüş sendika hareketi için gizlice çalışmayı seçen ve bir yandan da müzisyenler ve tiyatrocularla ufak çaplı bir kültürel direniş hareketi başlatan Quena için endişeleniyorduk. Dolaylı yollardan çok zor iletişim kurabiliyorduk.

Darbe sırasında Avrupa'da bulunan Quilapayún ve Inti-Illimani, izleyen on beş yılı sürgünde, dünyayı Şili müziğiyle dolaşarak geçirdi.

1973 Aralık'ında Victor için ilk büyük konser Paris'te düzenlendi. Hemen ardından Roma'da ve Ocak'ta Berlin'de, Mayıs'ta San Francisco'da ve Essen'de konserler yapıldı ve böyle devam etti. İzleyen on yıl boyunca dünyanın her yerinde, askeri rejimi Şili'den kovmak arzusundaki dünya çapında dayanışma kapsamında konserlerde konuşma yapmaya veya sadece katılmaya davet edildim. Pek çok defa ABD'yi gezdim; bir ayımı Japonya'nın hemen her köşesine giderek geçirdim. Avustralya, Yeni Zelanda, Sovyetler Birliği, Finlandiya, İsveç, Danimarka, Hollanda, Bel-

çika, İtalya, İspanya ve her iki Almanya'ya defalarca davet edildim. Bu davetler, Victor hakkında hazırlanmış *Compañero* adlı İngiliz belgeselinin yayınlanmasından sonra iyice sıklaştı.

Victor öldürülüş şekli yüzünden pek çok kişinin gözünde simgeye dönüştü. Yaşamayı sürdüren müziği, şarkıları ve sesiyle insanlara ulaşmaya devam etti. Bu iletişimin kurulmasında ve sürmesinde rol almak bana yaşamaya devam gücü verdi. Victor hayatımın her anında, iyi ve kötü günümde yanımda kaldı; bir başkasıyla birlikteliği aklıma bile getirmedim.

İlk yılımızda hep birlikte yolculuk ettik; Londra'da evimiz yoktu ve kızları yalnız bırakamazdım. Tüm duygusal deneyimleri paylaşan bir üçlüydük. Yastaydık ve Şili'de Victor'dan esirgenen cenaze töreni sanki uzay ve zaman içinde genişlemiş, her yöne yayılmıştı.

Ancak, 1974 sonlarına doğru hep birlikte oturduk ve benim yolculuk zorunluluğuma karşın kızların Londra'da kalıp düzenli eğitimlerini sürdürmeleri gerektiğine karar verdik. Artık Londra'ya başka Şilili aileler de gelmişti ve kızlarım o kadar yalnız kalmayacaklardı. Birer İngiliz kızı gibi eğitimlerini tamamlamalarına rağmen kalpleri hep Şili'de kaldı ve okuldan artan zamanlarını dayanışma etkinliklerinde sahne alan sürgündeki Şilili müzisyen ve sanatçılarla danslar edip şarkılar söylemeye ayırdılar.

Şili'den dünyaya akan mülteci seli 1980'lerle birlikte tersine dönmeye başladı. Durumun düzeldiği yoktu; tam tersine daha kötüye gidiyordu. Ama karşılık vermek, mücadele etmek gerekiyordu. Ülkeye yasal yollardan dönemeyen pek çok kişi kaçak girdi. Bazıları yakalanıp öldürüldü. Yasaklarının ciddiyeti daha düşük seviyede olan diğerleri bulundukları yerlerdeki Şili konsolosluklarına pasaport başvurusu yaptılar ve kendilerini ülkelerine kabul ettirme yolunda zorlu ve uzun bir çabaya giriştiler.

1982'de Manuela, Amanda ve ben, birbirimizden ayrı Şili'ye dönme kararı aldık. Manuela geri döneceğimizi başından beri biliyordu; Amanda'nın nereye ait olduğunu bulması gerekiyordu. Bense bu kitabı bitirdikten sonra özgür kalacağımı ve kimliğimle her daim sevdiğim mesleğime dair bir şeyleri tekrar kazanabileceğimi düşünüyordum. Tuhaf tarafı kimliğimi kazanmak, Victor'un dulu olmadan önce kendim, bir öğretmen ve bir dansçı olarak tanındığım ülkeye, Victor'un memleketine dönmem demekti.

Ekonomik kriz ve ağır bunalım dönemiydi. Geceleri hâlâ süren sokağa çıkma yasağı, istihbarat servislerinin sinsi eylemlerine zemin sağlıyordu. Asker hâlâ sokaklardaydı ve ağır bir sansür uygulanıyordu. Muhalefet liderleri veya aktivistler tutuklanıyor ya da ülkenin en uçlarına yollanıyordu. Kanlı suikastlar da devam ediyordu. O yıllarda çok, çok fazla vahşet uygulandı.

Politikanın yasaklandığı ülkede politika, mezarlıklar dahil her yerdeydi. Kısa süreli turist vizesi aldım ve herhangi bir politik olaya karışmam halinde derhal ülkeden sınırdışı edileceğim söylendi. Ancak bir cenazeye katılmanın siyasi eylem değil, yas tutmak olduğunu düşünmeye herhalde hakkım vardı. Gösteriye dönüşmesi kaçınılmaz pek çok zulüm kurbanı cenazesi düzenleniyor ve gösteriler, polis tarafından şiddet kullanılarak, gözyaşı bombaları, su sıkma ve coplama yöntemleriyle bastırılıyordu. Kör ve nefes alamaz haldeyken tutuklanmamak için mezarların üstünden koşarak kaçmanız gerekiyordu. Küçük kadın gruplarının ellerinde çiçekler, ağızlarında türkülerle ve kendilerinden iki kat fazla polis tehdidi altında mezardan mezara gidişlerini hatırlıyorum. Bir keresindeyse polisin, cenaze yürüyüşünün gösteriye dönüşmesini engellemek için tabuta el koyduğunu gördüm.

Victor'un nasıl hatırlandığından haberim yoktu. Darbeden

beri hem plakları hem adı yasaklıydı. Ama buna rağmen şarkılarının yoksul halk merkezlerinde, futbol kulüplerinde ve üniversitelerde pek çok gencin hep bir ağızdan artık Şili folklorunun parçasıymış gibi söylendiğini duydum. Mezarı her daim taze çiçeklerle, üstüne şiirler yazılı kâğıt parçalarıyla bezeniyordu. Bu yazıların bazıları tümüyle cahilce, kimiyse yabancı dillerdeydi. Pek çok cesur şarkıcı, sansür baskısı altında filizlenen dolaylı dili kullanarak onun için şarkılar yazıyordu.

İlk geniş çaplı ve örgütlü protestolar 1982'de başladı. İnsanlar hâlâ korkmalarına karşın sokağa adım attıkça birbirlerinden cesaret almaya ve ne kadar kalabalık olduklarını fark etmeye başladılar. Görebildiğim kadarıyla bu gösterilerin ön saflarında genç erkek ve kadınlar yer alıyordu.

Benim ilk protesto deneyimim, Manuela'nın kocası ve yeni doğan oğlu Victor'la yerleştiği güneydeki Concepción kentinde gerçekleşti. Kış akşamıydı ve otobüsler gün boyu kenti saran ışıltılı gösterilerden sonra seferlerini durdurmuştu. Sokak köşelerinde insanlar gergin ama sessiz, sadece arada alkış tutarak veya "*Y va a acer*" yani "Devrilecek"in melodisini ıslıkla çalarak toplanıyordu. Kent meydanı, büyük miğferli ve parlak plastik kalkanlı çevik kuvvet tarafından kapatılmıştı; ara sokaklarda polis otobüsleri ve zırhlı araçlar tetikte bekliyordu. Derken tam saat sekizde, tam ben önlerinden geçerken uzaklarda bir patlama duyuldu ve sokak lambaları titreşmeye ve sönmeye başladı. Herkesin beklediği işaretti bu.

Çığlıklar ve neşeli bağırışlarla birlikte derhal takırtılar başladı. Binalardan, önce çekingen ama gittikçe yoğunlaşarak şiddetlenen tencere tava sesleri duyuluyordu; gürültü arttı, arttı; herkes çöp kutularına, tırabzanlara, artık eline ne geçerse onunla vuruyordu. Halkın gürültü ve ritimlerle başlattığı curcuna neredeyse bir şenliğe dönüşmüştü. Henüz on aylık küçük Victor, ilk adımlarını bu coşku dolu akşam attı. Derken

halk sokağa çıkmaya, polis araçlarının geçişini engellemek üzere barikat kurmaya başladı. Engeli geçmeye kalkan bir araca küfürler ve yuhalamalar yağdı. Ardından tek yönlü yola bir Suzuki minibüs girince birden sesler kesildi ve herkes siper aldı çünkü önceki gösterilerde bu araçlardan açılan yaylım ateşi yüzünden pek çok kişi can vermişti. Araç yavaşça ilerleyip köşeyi dönerken gürültü tekrar başladı ve ordunun çağırıldığı söylentisi yayılana dek, yarım saat kadar sürdü.

Protestolar gündelik hayatın bir parçasına dönüşecekti. Yıllarca sürdüler ama sonlara doğru şenlikli bir yanları kalmadı. İlk başlarda halk tava ve tencerelerle ellerinden geldiğince gürültü çıkarıyor ama karşılığında birkaç kişinin vurulmasından başka bir sonuç alınamıyordu. Zamanla gecekondu mahallelerinde daha şiddete yönelik protesto ve öz-savunma biçimleri doğdu. Sol partiler, Şili'nin yarısını etkileyecek ölçüde enerji kesintileri yaratacak, bankalar ve diğer simgesel binalara bombalı saldırılar düzenleyecek, işkencecilere ve güvenlik güçleri üyelerine suikastlar yapacak gerilla grupları eğitiyordu. Pinochet'ye yönelik başarısız bir suikast girişimiyle bu strateji genel olarak sonlandı. Başarılsaydı Şili tarihinin yönü değişebilirdi. Adını bir bağımsızlık mücadelesi kahramanından alan *Frente Patriotico Manuel Rodriguez* örgütünün üyeleri çoğu insanın gözünde kahramanlığa erişirken, diğerleri için birer kanlı terörist oldular.

Bu şiddeti gittikçe artan ve büyük bir depremle birleşerek iyice Şililileşen ortamda, Patricio'yla birlikte 1985 Mart'mda, Espiral adını verdiğimiz, kendi yağıyla kavrulacak, bağımsız bir dans merkezi açtık. Eski öğrencilerim ve kalabalık bir genç topluluğu yeniden öğretmeye başlamamda ısrarcıydı. Bizden öğrenmek isteyen gençler için küçük stüdyomuzu açtık ve dansçılarla koreografiara, resmi kurumlarda bulmaları mümkün

olmayan yaratıcılık özgürlüğünü tanıdık. Resmi çevrelerin dışındaki her yerde gösteri yapmaya hazır küçük bir bale grubu, ikinci bir Halk Balesi doğdu. Grup, Şili'de düzenlenecek ilk Victor Jara festivalinde, Victor'un müziği eşliğinde hazırlanan bir koreografiyle sahne aldı. Halkın hayatta ve umutla kalmak için düzenlediği organizasyonlarda, gecekondu mahallelerinde, yoksullara yemek dağıtılan merkezlerde, semt ana-çocuk merkezlerinde ve kiliselerde dans etti.

Çalışmalarımız bir Cumartesi sabahı yarıda kesildi. Gece, sokağa çıkma yasağı sırasında birileri çalıştığımız binaya tırmanmış ve stüdyo katma bir yangın bombası yerleştirmişti. Şansımıza dumanı gece bekçisi görmüştü ama sonuçta zeminde koca bir delik açılmış ve altımızdaki ofis yanmıştı. Bombanın özellikle bizim için mi yoksa alt katımızdaki "bölücü" müzik çalan kafeterya yüzünden zaten mimli binanın geneli için mi konduğunu hiç öğrenemedik. Zemin onarıldı ve bir hafta aradan sonra hiçbir şey olmamış gibi çalışmalarımıza geri döndük. Zaten yaşanan, gayet sıradan bir olaydı.

Bir öğrencinin derse, gösteride dayak yediği için kolu alçıda gelmesi "normal"di; bir diğerinin tutuklandığı için derse hiç gelmemesi "normal"di; Población la Victoria'da oturan öğrencilerin, mahallelerini polis sardığı ve evlere baskınlar düzenlendiği için derslere günlerce gelememeleri de "normal"di...

Çok kurban vardı... Bir-iki örnek vereyim: Quena'nın kızı beyaz bir Suzuki minibüsle kaçırıldı ve Öğretmenler Sendikası'ndaki meslektaşları hakkında bilgi vermesi için ağzında sigaralar söndürülerek işkenceden geçirildi. Belediye Tiyatrosu önünde yapılan sanatçılar gösterisinde genç bir piyanist başından vuruldu. Bir daha piyano çalabilmesi için yıllar geçecekti... Polis tarafından kaçırılan üç Komünist Parti üyesinin (bir öğretmen, bir insan hakları görevlisi ve bir yayıncı) cesetleri boğazları kesilmiş halde bulundu. Ailesi ABD'de

sürgün genç fotoğrafçı Rodrigo Rojas, bir protesto gösterisini resimlerken polislerce yakalanıp bir barikatta yakıldı ve ağır yaralı halde, tıbbi yardım alamayacağı kırlara atıldı ve birkaç gün sonra öldü. Polisin tabuta el koyduğu cenaze töreni, onunkiydi. Arkadaşı Carmen Quintana hayatta kalmıştı ama bedeninin uğradığı deformasyon kalıcıydı. Yılmadı, hayata tutundu ve yüzde altmış beşi yanık bedeniyle yüzünü, zulmün canlı kanıtına dönüştürdü.

İnsan Şili'de yaşayınca uluslararası dayanışmanın değerini fark ediyor... Bu dayanışma en beter kıyımlarda bile dünyanın bakışları altında halka örgütlenecek ve mücadeleye devam edecek alanı açabilen koruyucu kalkan görevini gördü.

Askeri hükümetin son dönemlerinde kültürel direniş hareketi kendine geldi. Zulme uğrayıp toplumun uçlarına dışlanan hareket, darbeden hemen sonra bazı genç müzisyenlerin Johann Sebastian Bach'ı yerli çalgılarla icra edişinden bu yana varlığını sürdürmüştü. Ufak, bağımsız üniversitelerde, minik *Peña*'larda ve 1977'lerde Ricardo Garcia'nın düzenlediği kapsamlı şenliklerde veya en civcivli dönemlerde düzenlenmesi başarılan üç Victor Jara festivalinde yeşermişti...

1988'de, Pinochet'nin Şili Başkanı sıfatıyla onanmasını sağlayacağı hesaplanan referandumu meşru kılabilmek için hükümet, muhalefete televizyonda günlük bir yer ayırmak zorunda kaldı. Şili'nin bütün önemli sanatçıları "Pinochet'ye Hayır" kampanyasına katıldı. Halka yıllardır yutturulan yalan ve bayat propagandalardan sonra bu girişimin aldığı büyük çaplı olumlu tepkiyi görmek müthişti. Bu kampanya belirleyici oldu ve bir yıl sonraki başkanlık seçimini, aralarında Sosyalist Parti'nin de bulunduğu birçok partinin desteğini alan Hıristiyan Demokrat Patricio Aylwyn kazandı. Pinochet, kendi yaptırdığı anayasaya göre Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanı olmaya devam edecekti.

Onca çabaladığımız hareket nihayet ortadaydı. Yeni demokratik hükümete dair hayallerle doluyduk. Kişisel seviyedeyse bir kez daha dünya alaşağı olmuştu: Eskiden Şili'de *persona non grata*'yken[61] şimdi Moneda Sarayı'ndaki kutlamalara davet ediliyordum. Ulusal Stadyum'da düzenlenen simgesel kültürel etkinlikte iki insanın, yeni başkanın eşiyle el ele futbol sahasını boydan boya geçişi sırasında "Te recuerdo Amanda"nın piyanoya uyarlanmış hali çaldı. Toplama kampı vazifesi görmüş o mekânda iyilik, dayanışma ve adalet gibi insani değerlerin egemenliğinde yeni bir dönem başlar gibiydi.

Söz konusu yeni dönemin hemen başlamaması muhtemelen kimsenin kabahati değildi. Maratondan sonra yarışmacıların tekrar normal nefes alıp, normal hayatlarına devam edebilmeleri için bir süre gevşemeleri, dinlenmelerinin gerekmesi gibi bir durum söz konusuydu. Herkesi birleştiren ortak hedefe ulaşılmış görünüyordu. Hizipçilik, bir araya gelen grupları bölmeye başladı. Gecekondu mahallelerinde kendiliklerinden kurulmuş örgütler çöküyordu ve yerlerini alacak bir şey yoktu.

Pinochet rejimi boyunca ölümle sonuçlanmış insan hakları ihlallerini resmen araştıran Rettig Komisyonu, bir daha tekrarlanmaması için bu suçları işleyenlerin bulunup cezalandırılacağı umudunu yaratmıştı. Ama bir raporun yayınlanmasına ve öldürülenlerin birinci derece yakınlarına devlet tazminatı ödenmesine rağmen başka bir şey olmadı.

Düş kırıklığı duygusunu aşmam gerekiyordu ve bana huzur vermeyen iki saplantım vardı. Bunlardan biri, Şili Stadı'm huzurla girilebilecek bir yer kılmak ve stadın gördüğü dehşetin tüm izlerini silmek için orada acı çekip can vermişler anısına yapılacak toplu hareketti. Başta orada hapsedilip sonunda

61- İstenmeyen kişi.

canlı çıkabilmiş, içine girmeye, hatta önünden geçmeye bile dayanamayan çok insan vardı.

Fikre derhal yanıt geldi ve haftalar süren hazırlıkların sonunda söz konusu "arındırma" töreni 4 ve 5 Nisan 1991'de yapıldı. Adını CANTO LIBRE koyduk. Yaratılmasında fraklı disiplinlerden ve toplum sınıflarından yüzlerce amatör ve profesyonel sanatçı omuz omuza çalıştı. Müzisyenler, oyuncular, yazarlar, dansçılar, duvar ressamları, koreograflar, kukla ustaları ve şairler projeye memnuniyetle baş koydular.

Gerçekleşmesini yurtdışındaki pek çok dostun maddi desteğinin, ellerinden geleni eksik etmeyen sanatçıların ve bizle birlikte stadı dolduran altı bin kişinin sağladığı müthiş bir sevgi ve dayanışma eylemiydi. Victor'un yarım kalan son şiiri ilk defa halka açık bir ortamda okunduğu an, sahiden Victor'un son umut çığlığının doğduğu "an" gibiydi... Belki şarkısını biz bitirebilecektik...

CANTO LIBRE'den sonra diğer saplantım iyice büyüdü ve gerçekleştirilmesi daha olası görünmeye başladı. Bu saplantım, Victor'un adını taşıyan bir vakıf kurmaktı. Rettig Komisyonu sayesinde ödedikleri devlet tazminatı işimi kolaylaştıracaktı. Tazminatı adaletin yerine geçemez diye istememiştim ama on yedi yıllık sansür döneminin ardından bir vakıfta kullanmak Victor'un anısı için adil olacak ve bıraktığı zengin mirası gelecek nesiller için koruyabilmemi sağlayacaktı.

Victor Jara Vakfı bugün gerçekten var. Simgesel anlamda, Şili'nin ücra bir köşesinde, kültürel kimliklerini koruma mücadelesi veren yerli Pehueche toplumunda, kutsal bildikleri Araucaria ormanlarında kuruldu.

1973'te yanımızda Londra'ya götürdüğümüz valizlerden eşsiz bir arşiv çıktı ve büyümeye, genişlemeye devam ediyor. Bu arşivde Victor'un çalışmalarının yanında yirmi beş yıllık uluslararası kültürel dayanışmanın tanıklıkları da bulunuyor.

Gençler çalışmak, öğrenmek için buraya geliyor. Biz bu küreselleşme çağında vakfın, kendi kültürel kimliklerine değer vermelerine yardım ettiğine inanıyoruz.

Şili hâlâ Pinochet'nin anayasasına göre yönetiliyor ve bu anayasa, Senato'da ağırlığı, aralarında Pinochet'nin askeri darbeden silah arkadaşı general eskilerinin bulunduğu seçilmemiş, atanmış senatörlere veriyor. Sadece bu bile anayasa değişikliğinin yolunu kapamaya yetiyor. Bugün, 1998 Mart'ında, Şili'de demokrasiyi yıkan Pinochet'nin Senato'da yerini alması sırasında bütün ülkede protesto gösterilerinin yapılmasıysa hiç şaşırtıcı değil. Kaybolanların akraba ve yakınlarıyla her daim hazır insan hakları örgütleri dışında, bu gösterilere katılanların büyük bölümü otuz yaşın altındaki gençler. Bu gençlerin çoğu, "demokrasiye" inanmadığı ve zenginle yoksul arasındaki uçurumu hiç olmadığı kadar büyüten bir ekonomik sistemi yansıttığı için seçmen kütüklerine kayıtlı değil.

Serbest piyasa sisteminden beslenen destekçileri, Pinochet rejimi sırasında muazzam miktarda servet biriktirdiler. Aynı grup hâlâ ekonomik gücü veya kitle iletişim araçlarını elinde tutuyor ve uluslararası jet sosyete seviyesinde yaşıyor. Tabii bu zenginliklerden halkın muazzam güçlükler içinde yaşamaya çabalayan en yoksul kesimine zerre yarar sağlanmıyor.

Dokuz yıldır "sözde demokrasi"ye sahibiz ama bugüne dek darbe ve sonrasında kaybolanların büyük kısmı bulunamadı; işkenceciler ve katiller cezalandırılmadı ve çıkarılan bir af yasasıyla işlenen suçların kamuca bilinen failleri koruma altına alındı. Victor'un öldürülmesi emrini veren doğrudan sorumlu kimseyi hiç bulamadım. Pek çok Şilili yaşananları bilmemek veya unutmak istemesine rağmen içinde yaşadığımız toplum, adaletin yerine getirilişini görmeden iyileşemeyecek derin yaralara sahip. Af ve uzlaşmaya dair çok laf edildi. Bana Victor'un

ölümünden sorumlu kişilere karşı kin tutup tutmadığım defalarca soruldu ve ömür boyu nefretle yaşamanın imkânsız olduğunu ama kimse bağışlanma isteği veya herhangi bir pişmanlık belirtisi göstermezken affetmenin de bir o kadar imkânsız olduğunu söyledim. Şili hâlâ fazlasıyla bölünmüş bir ülke...

Ama her şeye rağmen hâlâ buradayız. Manuela, Santiago'da oturuyor ve burada çalışıyor. Concepción'da bir sokak dansı grubu kurmuştu ama şimdi dans hocalığı ve Espiral'in yöneticiliğini yapıyor. Eşi, askeri rejime karşı şarkı söyleyen "bölücü" müzisyenlerden birisi. Tiroit kanseri atlattı; dört harika oğlu, beş kedisi ve bir kaplumbağası var.

Amanda ressam oldu. Valparaiso yakınlarındaki küçük bir balıkçı köyünde, kayalıklara bakan minik bir ahşap evde oturuyor. Eşi balıkçı. Manzara ve insan resimleri çiziyor, sebze yetiştiriyor, quince peyniri ve kuşburnu reçeli yapıyor, tahta bir teknede çamaşır yıkıyor ve Şili yemekleri pişiriyor. Üç kocaman köpeğin yanı sıra Victor'un gülüşüne ve espri anlayışına sahip...

Ben, bizim "küçük kutucuk"ta tek başıma yaşıyorum ama artık penceremden güzelim And dağları yerine yüksek apartmanlar ve hava kirliliği görünüyor. Manuela öğretmenliğe dönmemde ısrarcı ve Vakıf bana yapacak bir sürü şey sağlıyor.

Patricio, Eğitim Bakanlığı'ndan onaylı Üniversite Dans Kursumuzun müdürlüğünü yürütüyor ve dans üzerine bir kitap yazıyor. Yanımızdan hemen hiç ayrılmayan Quena da vakıfta çalışıyor. O da galiba bir kitap yazıyor.

Gelecek artık torunların elinde ve daha iyi bir toplum için omuz omuza çabalamak gençlere düşüyor. Hatalarımızdan, yanlış kararlarımızdan ders almaları için geçmişi bilmeleri çok önemli. Bizden daha iyisini başaracakları kanısındayım. İnsanlık için, umarım başarırlar.

Victor Jara
Yarım Kalan Şarkı
Joan Jara

Victor Jara, general Pinochet yönetimindeki Şili ordusunun 11 Eylül 1973'te yaptığı askeri darbeden birkaç gün sonra binlerce kişiyle birlikte gözaltında tutulduğu spor salonunda işkenceyle katledildi. Diktatörlük Victor'u susturmak istedi. Çünkü onun gitarı zenginler için değildi, şarkısı devrimciydi. O şarkısını ezilenlerin, yoksulların ve yoksunların çığlığı gibi söylüyordu.

O şarkı bitmedi, bitmeyecek... Şimdi ve daima!

Joan Jara hem aşkı hem de yoldaşı olan Victor'u tanışmalarından başlayıp, Salvador Allende önderliğindeki Halk Birliği içindeki mücadelelerine kadar büyük bir tutku, cesaret ve samimiyetle anlatıyor.

KİTAP
2009

ISBN 978-605-5691-24-0
9 786055 691240

versus